

Johann Runge

Sønderjyden
CHRISTIAN PAULSEN

Et slesvigsk levnedsløb

Studieafdelingen
ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig

SØNDERJYDEN
CHRISTIAN PAULSEN

P. D. Christian Paulsen
1798–1854

JOHANN RUNGE
SØNDERJYDEN
CHRISTIAN PAULSEN

Et slesvigsk levnedsløb

Udgivet af
Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek
for Sydslesvig

FLENSBORG 1981

Johann Runge: Sønderjyden Christian Paulsen.

Et slesvigsk levnedsløb.

Udgivet af Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig,
Flensborg 1981.

Sats og tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri A/S, DK-6270 Tønder.

© Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Flensborg.

Ekspedition: Padborg Boghandel, DK-6330 Padborg

ISBN 87-980393-85

Bogens bind: Helge Krempin, D-2390 Flensborg.

Indholdsfortegnelse:

FORORD	10
DEN SLESVIGHOLSTENSKE UDFORDRING	13
<i>Den liberale professor Paulsen tager stilling mod Lornsen</i>	19
<i>Über Volksthümlichkeit und Staatsrecht des Herzogthums Schleswig</i>	20
Sprogforholdene i hertugdømmet Slesvig	23
Slesvigs statsret	26
Den slesvigske stænderforsamling	27
Kravet om helstatens fornyelse	28
Slesvig: bindeleddet mellem Danmark og Holsten	29
Chr. Paulsen om sig selv	29
CHR. PAULSENS NATIONALE OG POLITISKE UDVIKLING	33
<i>Chr. Paulsens forfædre</i>	33
Paulsen-familien	33
Gadebusch-familien	39
Christian Dethleff og Ingeburg Sophie Paulsen	41
<i>Gymnasieelevens danske hjemstavnsfølelse</i>	42
Den danske by Flensborg	43
<i>Den idealistiske studentropolitiker</i>	45
Studietiden i udlandet 1816-1819	45
Studieårene i Kiel 1819-1821	49
Studentens Danmarksfærd 1820	52
Et roligt studieår 1820-1821	56
Om åndeligt og moralsk fremskridt, retsvidenskab og fri forfatning	58
Årene i København 1821-1825	60
Sprogskiftet (1821)	62

Videnskabeligt arbejde, venskabsforbindelser, familieliv og kærlighed	62
Denne verden er præget af harmonisk udvikling	70
Fremtiden tager form	73
Sønderjydens selvbekendelse	77
Videnskabelig skandinav	79
<i>Kiel 1826-1830. Upolitiske år - en forberedelsens tid</i>	81
Hvert menneske og hvert folk har ret til egen åndelige identitet	83
Staten og folket	85
Slesvig og Danmark	87
 1830 FORSVARET FOR HELSTATEN	90
<i>To nordslesvigere: to slesvig-holstenere; for og imod Lornsen</i>	92
A. L. J. Michelsen	92
Nic. Falck	93
<i>Henvendelsen til Kiels magistrat. For forfatning og for lovlydighed, ikke mod slesvig-holstenske ideer uden politisk slagkraft</i>	96
<i>Revolutionsfaren byder, at forfatningen fornyes gradvist</i>	101
<i>Forfatningsreformen må ikke krænke sønderjydernes ligeberettigelse</i>	104
Slesvigs statsretlige ligestilling	105
En selvstændig landdag for Slesvig er en historisk velbegrunderet og folkelig-national retfærdig løsning	108
<i>Sprogforhold og reformkrav</i>	111
Chr. Paulsens nærmeste forgængere: Werlauff, Outzen og Kruse	111
Carl von Wimpffen	115
<i>Om hertugdømmet Slesvigs danske folkepræg</i>	119
Slesvig frembyder et billede af en mærkelig blanding i sproglig henseende	120
Paulsen og Wimpffen	125
<i>Et slag i luften</i>	127
Tre anmeldelser	131
Nic. Falck støtter ønsket om dansk retssprog	131

Chr. Flor vinder kendskab til forholdene i Nordslesvig	132
Kieler Correspondenzblatt slår til lyd for den kulturelle selvbestemmelsesret	133
Grundtvig og Lornsen vil anerkende »den naturlige ret«	135
<i>Paulsens skrift fra 1832 indeholder den sønderjyske vækkelses statsteoretiske og folkeligt-nationale idégrundlag</i>	137
Glæde og sorg, religionens trøst og politisk inkonsekvens	139
Paulsens holdning til livet skifter karakter	146
<i>Den politiske og nationale brydning. Kampen for det danske Sønderjylland</i>	148
Den politiske brydning - Arvefølgespørgsmålet	150
»Für Dänemark und für Holstein« (1836)	151
Angreb - og ingen mulighed for forsvar	154
Sprog- og nationalitetskampen	158
Flor og Paulsen	161
Sprogpetitionerne i 1836	167
TYSK-DANSK VEKSELVIRKNING. HELSTATENS	
OPLØSNING	176
<i>Orla Lehmann og »Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug«</i> .	176
<i>»Det danske Sprog i hertugdømmet Slesvig« - 1837 -</i>	178
Slesvigs historie	181
Sprogforholdene i 1836	185
Sønderjysk er en dansk dialekt	187
Slesvigs indre selvstændighed bevares	188
Landets sproglige fortyskning skyldes autoriteternes tvang	190
Slesvigerne bliver aktive	191
Den slesvigske stænderforsamlings stillingtagen til sprogspørgsmålet	192
Pjecens skjulte nationale indhold	193
Orla Lehmanns sønderjyske program	196
Virkningen nedefter	201
<i>Folkets røst</i>	202
Niels Chr. Nissen	202
Dannevirke	206
»Hilsen til Dannevirke«	212
Om sprogpetitionen 1838	215

Dansk sprogbevidsthed, sejhed og demonstrativ selvhævdelse	221
Stænderforsamlingerne -liberalisme og slesvig-holstenisme –	224
<i>Det begyndende modsætningsforhold til slesvig-holstenerne - 1838 -</i>	231
<i>Paulsens dynastiske følelse bliver svækket</i>	235
Kongen støtter Paulsens tysk-danske retsordbog (1840-41)	236
En desperat konge (1842-1848)	239
<i>Den nordslesvigske bondehær vokser</i>	241
<i>Slesvigholstenernes tysk-nationale ånd</i>	246
Nyholstenismen - Ejdergrænsen eller et delt Slesvig	249
Storpolitiske kandestøberier. Tyske admiralstatsplaner	253
<i>Helstatsillusioner</i>	256
<i>Så må hver sejle sin egen sø</i>	257
<i>P.Hi. Lorenzens danske tale afslører den tyske stat Nordalbingien som luftkastel</i>	259
<i>Ejderstat eller helstat?</i>	264
<i>Statsenheden</i>	265
Man løber fare for at miste Slesvig ved at knytte det for nøje til Holsten	267
Danmarks frelse ligger i Slesvig, og den beror på folkeånden i Slesvig	269
Slesvigs forvaltning bør skilles fra Holstens	270
Forestillinger om at indrette en dansk lærd skole for nordslesvigerne - 15. maj. 1846 -	274
<i>Fornyet helstatsoptimisme. »Det åbne brev« - 1846 -</i>	277
<i>Anti-slesvigholstenske argumenter</i>	280
<i>En helstatsillusion brister</i>	285
DEN DANSK-SLESVIGSKE STAT. FORSVARET FOR EJDERSTATEN - 1848-1854 -	303
<i>Opholdet i København</i>	303
<i>At Slesvig er en dansk rigsdel skal være den væsentligste sætning i rigets nye grundlov</i>	313
<i>De sidste år i Flensborg - 1849-1854 -</i>	320

Et besøg hos Paulsens	331
Endnu engang en indsats for det danske sprogs rettigheder	334
KILDER OG DOKUMENTATION	345
PERSONREGISTER	347

Forord

I 1982 er det 150 år siden Christian Paulsen udgav sit skrift »Über Volksthümlichkeit und Staatsrecht des Herzogthums Schleswig«, og dette forestående jubilæum gør det naturligt atter at beskæftige sig med »den første sønderjyde« og at tage hans liv og gerning op til fornyet vurdering. Christian Paulsen blev ikke et af de kendteste navne i vore historiebøger, for det sker kun sjældent for den, hvis tanker først bliver forstået, når det er for sent, men han har en central plads i Sønderjyllands historie og rigtigt er det, når vennen og kampfællen H. N. Clausen skriver om ham, at han »blev sig selv lig i kærlighed til fædrelandet«, og at han »fik rig lejlighed til at vise denne kærlighed ved at virke og at lide for det«.

En nyvurdering af Christian Paulsen og hans gerning forekommer også berettiget på baggrund af, at den hidtil eneste biografi på dansk over denne mand er H. N. Clausens indledning til Chr. Paulsens »Mindre Skrifter«, der kom i 1857, tre år efter Paulsens død. Dette arbejde har i det væsentlige været forlæg for de afsnit i senere værker om Sønderjyllands historie, der beskæftiger sig med Chr. Paulsen og hans virke.

Et menneskesind er i reglen meget sammensat – og Christian Paulsen danner ingen undtagelse herfra. Historikerens beskrivelse af en mand, han kun kender gennem efterladte skrifter og breve samt hvad der i øvrigt – mere eller mindre tilfældigt – er overleveret, må nødvendigvis indebære en forenkling: De menneskelige handlingsmønstre bliver reduceret til få etiske, religiøse og politiske overvejelser og til et mindre sæt af jordiske eller himmelske forventninger. Der er dog mit håb, at de spredte træk, der her lægges frem, dækker det væsentlige, og at de tilsammen er tilstrækkelige til at give et ærligt og retfærdigt billede af juristen, sønderjyden og mennesket Christian Paulsen. Denne fremstilling af hans virksomhed og levned skulle gerne være et vidnesbyrd om, at hans indsats ikke er glemt.

Jeg har under udarbejdelsen modtaget megen inspiration og til-

skyndelse fra mine medarbejdere ved Studieafdelingen og ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Jeg vil gerne takke dem og de andre, der i flere år har måttet høre og tålmodigt hørte på mine udredninger om Chr. Paulsen, for deres mange gode råd og opmuntrende ord.

For økonomisk støtte til bogens udgivelse takker jeg »Sydslesvigsk Kultursamfund«.

Flensborg, den 20. november 1981

Johann Runge

Dansk Folkesprog med dansk Kirkesprog.	Dansk Folkesprog med afvekslende dansk og tysk Kirkesprog.	Dansk Folkesprog med tysk Kirkesprog.
Blandet dansk og platlysk Folkesprog med tysk Kirkesprog.	Platlysk Folkesprog med tysk Kirkesprog.	Frisisk Folkesprog med tysk Kirkesprog.

Peter Chr. Kochs Sprogkort over Sønderjylland (1839).

Den slesvigholstenske udfordring

Den 19. oktober 1830 kom kancelliråd Uwe Jens Lornsen til Kiel. Han var på vej fra København til sin fødeø Sild, hvor han skulle tiltræde stillingen som landfoged. Lornsen var led og ked af centraladministrationen i København og af den danske stats finansforvaltning. Lornsen var »slesvigholstener«. Derfor mente han, at hertugdømmernes styre burde have til huse i Kiel - og ikke i København. Men hans slesvigholstenske planer gik videre end til en reform af den dansk-tyske helstats administration.

Lornsen havde været aktiv burschenschafter, dvs. han havde været medlem af den studentersammenslutning, der stræbte efter Tysklands enhed og frihed. De studerende ønskede opløsningen af de bestående 36 suveræne tyske småstater og dannelsen af én tysk stat, der skulle have en konstitutionel forfatning, dvs. en folkerepræsentation i stedet for de i 1815 bebudede stænderforfatninger. Lornsen havde endda været medlem af ekstreme grupper af Det tyske Burschenschaft, mens han studerede jura i Jena og Kiel. Han var i årene omkring 1818 stærkt optaget af de politiske og nationale frihedsideer, som var vokset frem i den studerende tyske ungdom under kampen mod Napoleon. Lornsen havde sværmet for Tysklands enhed og frihed; på burschenschafternes møder og drikkegilder havde han holdt brandtaler mod de fyrstelige despoter, der undertrykkede menneskenes frihed. Hans på mange måder overspændte politiske begejstring må have mistet noget af gløden i de to år, da han med mindre held forsøgte at etablere sig som advokat i Oldesloe/Holsten. I 1822 blev han nemlig den enevældige danske konges embedsmand i København. Allerede 4 år senere udnævntes han til kontorchef og kancelliråd; han var den danske konge en ualmindelig dygtig og besluttsom embedsmand.

Lornsen glemte ikke Slesvig-Holsten, mens han levede og arbejdede i København: om dagen sled han i det Slesvig-Holsten-Lauenborgske Kancelli, og om aftenen studerede han sammen med andre embedsmænd og venner fra hertugdømmerne den norske for-

Uwe Jens Lornsen
1793–1838

fatning af 4. november 1814. Denne norske grundlov var Norges forudsætning for den svensk-norske union af samme år. Hertugdømmernes unge embedsmænd i København drømte om og syslede med planer om en tilsvarende forfatning for »Slesvigholsten« og en revision af denne stats forbindelse med kongeriget Danmark.

Under unionsforhandlingerne havde det været den svenske konges mål at opnå en fast union mellem Norge og Sverige. Han ønskede en forbindelse, som kunne føre til, at de to riger smeltede sammen til ét rige og én nation. Men det norske storting opnåede, at Carl 13. blev valgt som Norges konstitutionelle konge; han var altså ikke blevet landet påtvunget af Kiel-fredens bestemmelser, men nordmændene havde taget imod ham ved en formelt set frivillig valghandling.

Nordmændene havde under forhandlingerne forud for unionens afslutning opnået, at »Norge tilsvarende ingen anden gæld end sin egen statsgæld«, og at Norge skulle have sin egen bank, sit eget mønt- og pengevesen. Sverige og Norge skulle have fælles udenrigspolitik, og kongen skulle have fri rådighed over hele den norske hær – dog kun når det gjaldt forsvarskrig. På det indenrigspolitiske område måtte der ikke røkkes ved nordmændenes selvstændighed og frihed, og alle embeder i Norge skulle besættes med nordmænd.

Disse bestemmelser var som skabt og skrevet for folk, der drømte om en fri forfatning for et hertugdømme Slesvigholsten og om dette konstitutionelle hertugdømmes kun løse forbindelse med kongeriget Danmark.

Lornsens og hans venners politiske-statsretlige studier bar frugt i 1830, da en ny revolutionsbølge skyllede hen over det meste af Europa. I mange tyske byer opstod uroligheder; forfatningskravet blev til et brændende problem – og det ikke alene på Den tyske Forbunds- dag i Frankfurt am Main, men også i København. Den danske konge var hertug af Holsten, der altid havde været en del af det tyske rige og siden 1815 hørte under Det tyske Forbund. I Forbundstraktatens artikel 13 var det blevet bestemt, at hver forbundsstat skulle have en (landstændersk) forfatning. Den danske konge så – som langt de fleste tyske fyrster – ikke med velvilje på denne bestemmelse. Frederik 6. havde siddet Holstens forfatningskrav overhørig, han og hans rådgivere foretrak lige fra 1815 til 1830 en passivitets politik på det forfatningspolitiske felt: en deling af den politiske magt lå ganske uden for kongens og regeringens tanker.

Men nyhederne om revolutionen i Paris i juli 1830, om oprør i Frankfurt, i Sachsen og i Braunschweig, om gadeuroligheder i Ber-

lin, hvor 2-300 mennesker blev sablet ned af politiet, og om optøjer i Mecklenburg og i Hamburg virkede meget foruroligende i København. Forholdene blev ikke bedre af, at der den 23. sept. 1830 indløb en depeche til regeringen i København fra den danske gesandt i Frankfurt. Depechens indhold gik ud på, at forbundsdagens præsident henstillede til Danmark at opfylde Forbundstraktatens artikel 13 for Holstens vedkommende, »da det var påtrængende under de nuværende omstændigheder«. Når hertugdømmet Slesvig ikke blev nævnt, hang det sammen med, at det ikke hørte til Det tyske Forbund og derfor lå uden for forbundsdagens kompetence.

Den 23. oktober meddelte den danske gesandt i Frankfurt, at både Preussens og Hannovers gesandter nu officielt i Forbundsdagen havde fremsat kravet om artikel 13's opfyldelse. I København vidste man nu, at man for Holstens vedkommende måtte give efter for de tyske staters pression. Arbejdet med forfatningsspørgsmålet blev taget op.

Nyhederne om hændelserne i Paris og Tyskland satte også i Kiel nogle sind i sving, en gruppe på omtrent 12 advokater og professorer drøftede forfatningsproblemet; den syslede med tanken om et andragende til kongen om en fællesforfatning for hertugdømmerne Slesvig og Holsten.

Da Lornsen den 19. oktober kom til Kiel, optog han straks kontakt med denne gruppe – og i stedet for at fortsætte rejsen til Sild blev han i hertugdømmernes politiske centrum, hvor han gjorde sig til talsmand for slesvig-holstenernes forfatningsplaner. Han syntes, at øjeblikket var kommet til at rejse en folkebevægelse, idet han anså tiden for moden til at vælte hele det rådne danske statssystem ved en petitionsstorm. For at hverve tilhængere i begge hertugdømmer, startede han på en propagandarejse, som skulle føre ham fra Kiel over Egernførde og Slesvig til Flensborg og derfra videre over til vestkysten, hvor han ville holde møder i Tønder, Husum, Ejdersted og Ditmarsken. Der blev ikke holdt nogen møder i Egernførde og Slesvig. I Flensborg prøvede han at overtale politimesteren, der 14 år tidligere havde været en ivrig liberal, og han havde en samtale med ti storkøbmænd. Politimesteren satte ham nærmest på porten. De politiserende storkøbmænd var først noget vaklende, men unddrog sig til sidst Lornsens planer om, at de skulle tage føringen i petitionsbevægelsen i hertugdømmet Slesvig. De ville ikke gøre noget mod den gode konge, og de syntes, at det var vigtigere for dem at få told-, afgifts- og skattelettelser end en ny forfatning.

U e b e r

das

Verfassungswerk in Schleswigholstein.

Von

U. J. Cornsen,

Landvogt auf der Insel Sylt in Nordfriesland,
Kanzleirath, bisher Comtoirchef in der Schleswig-Holstein-
Lauenburgischen Kanzlei in Kopenhagen.

K i e l,

gedruckt bei C. F. Mohr.

1830.

Lornsen afbrød sit propagandafelttog og vendte tilbage til Kiel. Han skrev den lille pjece på tolv sider, der slog hans navn fast i slesvig-holstensk historieskrivning. Lornsens politiske programskrift »Ueber das Verfassungswerk in Schleswigholstein« er skrevet i et klart og skarpt sprog, forfatningsproblematikken er stærkt forenklet, og hans politiske idé fremtræder så tydeligt, at det ikke er til at tage fejl af hans program: Holsten havde krav på en forfatning i følge forbundstraktaten fra 1815, men siden det var »simpelt hen utænkeligt for enhver slesvigholstener«, at man skilte Slesvig fra Holsten, skulle de to hertugdømmer have en fællesforfatning. Så simpelt kunne der argumenteres; de unge tysksindede akademikere var begejstrede. Lornsen krævede en fælles landdag med lovgivnings- og skattebevillingsret samt en fælles højesteret for Slesvig og Holsten, desuden at der blev dannet to regeringscollegier, ét for Slesvig og ét for Holsten samt et for begge hertugdømmer fælles statsråd med sæde i Kiel.

Slesvigholstens administrative adskillelse fra Kongeriget skulle gennemføres. Lornsens mål var et selvstændigt Slesvigholsten i personalunion med Danmark; dvs. at det eneste bånd, som knyttede de to stater Slesvigholsten og Danmark sammen var den fælles landsherres person. Og det var sandeligt et mørkt bånd: efter slesvigholsternes opfattelse kunne kun kongens mandlige efterkommere gøre krav på at arve hertugdømmerne – mens kvindelinien var arveberettiget i Danmark.

Men Lornsen skrev også: Lad os hånd i hånd som brødre skride fremtiden i møde, hver med sin frie selvstændige udvikling og med vor konge i spidsen. Kun konge og fjende være os fælles.« To selvstændige stater, som var forbundet ved svage unionsbånd, var et politisk mål, som vendte om på de bestående dansk-tyske helstatsforhold. Det var simpelthen revolutionært!

Pjecen fremkaldte begejstring hos flertallet af de studerende ved Kiels universitet og hos mange af de yngre tysk-slesvig-holstensk-sindede akademikere i hertugdømmerne; men landets, og især Slesvigs moderate befolkning afviste Lornsens krav.

Den liberale professor Paulsen tager stilling mod Lornsen

I Kiel var der én, der afviste Lornsen på det bestemteste; det skete e f t e r at han havde læst Lornsens pjece, som udkom den 5. november, uanset han selv havde deltaget i Burschenschaft-bevægelsen og nærede liberale anskuelser.

Det var dr. jur. Christian Paulsen, ekstraordinær professor i slesvig-holstensk og dansk ret samt retshistorie ved Kiels universitet. Lornsen havde opsøgt Christian Paulsen, og efter deres første møde var denne stemt for at gå ind for Lornsens planer. Også Chr. Paulsen ønskede en fri forfatning for hertugdømmerne, og han gik stærkt ind for folkets deltagelse i landets styrelse; han var imod, at adelen og embedsmændene herskede over staten. Lornsens og hans venners planer om en folkebevægelse, om folkemøder, massepetitioner og petitionsmasser gjorde ham imidlertid betænkelig. Paulsen skildrede sine oplevelser og overvejelser i sine dagbøger.

14. nov. 1830: »I de sidste tre uger har jeg ret været i politisk bevægelse. Den ny udnævnte landfoged Lornsen kom .. fra København med den fattede plan .. at anvende alt for .. at sætte en forfatning igennem. Han søgte og fandt tilhængere; en del jævnaldrende sluttede sig på det nøjeste til ham. Også mig foresvævede det skønne ideal i livlig glans, skønt sagens berøring nu for tiden straks var mig ubehagelig for vor gode konges .. skyld; men jeg indså snart .. det upassende i de lidenskabelige ønsker og de kraftige skridt i dette øjeblik, da ingen indvortes grund var der for det, og nøden i landet frarådte enhver folkebevægelse. Jeg indlod mig derfor ikke nøjere (med ham); men da Lornsen alligevel anden gang opsøgte mig, efter at have udgivet sit berytgede skrift, gik jeg forgangen søndag (: 7. .nov. 1830) til ham og spurgte, om ikke vold som sidste middel stod i baggrunden for hans plan? Dette bekræftede han. Jeg foreholdt ham det uansvarlige i hans adfærd. Ret og klogskab byde ikke at gribe til dette fortvivlede middel, når ikke hele folket finder sin nuværende tilstand utålelig; delvis frembragte uroligheder gøre jo kun mange enkeltes ulykke uden at gavne det hele. Jeg gjorde ham endvidere opmærksom derpå, at han aldeles ikke havde agtet Slesvigs og Holstens forskellige forhold, at kongen af Danmark aldrig kunne tilstede Slesvigs fuldkomne adskillelse fra Danmark og sammensmeltning med Holsten. Et med fæl lidenskab udtalt »Alte geschichtliche Verhältnisse gehen uns nichts an, wir wollen es nun so, jede Zeit soll sich ihren eigenen Zustand bilden, ich setze Alles daran,« var svaret. Ved at høre disse fordærvelige omvæltningsgrundsætninger .. kom jeg aldeles i det rene med mig selv. Dybt greben

sprang jeg op og erklærede .., at jeg aldeles sagde mig løs fra denne fremgangsmåde i denne vigtige sag. ...«.

Chr. Paulsen nøjedes ikke med dette private opgør med den revolutionære slesvigholstener Lornsen. Han begyndte samme vinter at udarbejde et svar på Lornsens programskrift, for at »holde den overdrevne tyskthed modvægten, der så gerne ville rive også Slesvig aldeles løs fra Danmark«.

Hans skrift udkom i slutningen af januar 1832; dets titel er »Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht des Herzogthums Schleswig nebst Blicken auf den ganzen dänischen Staat« (: Om hertugdømmet Slesvigs folkepræg og statsret tillige med et blik på hele den danske stat). Denne tørre afhandling på 64 sider fik en vidtrækkende betydning for Paulsens liv og for den politiske udvikling i Sønderjylland efter 1834. Chr. Paulsen indledte med dette skrift – på eget initiativ, uden tilskyndelse fra sønderjysk eller kongerigsk side – kampen for det danske sprogs bevarelse i Sønderjylland og for hertugdømmet Slesvigs fortsatte nære tilknytning til kongeriget Danmark.

Paulsens videnskabelig-politiske afhandling anses den dag i dag for en af de betydeligste indsatser i den danske nationalpolitiske litteratur i det 19. århundrede, og det er en af grundene til, at der skal gøres rede for afhandlingens indhold, selv om en lang række af Paulsens argumenter og synspunkter var tidsbetingede og forlængst er blevet overhalet af den historiske udvikling. Dette gælder især hans statsretlige overvejelser; men såvel på dansk som på tysk-slesvigholstensk side dannede statsretten, dvs. kongens (eller hertugens) arveret og adelens privilegier, landets »historiske ret«, og den spillede i første halvdel af 1800-tallet en væsentlig rolle i diskussionen om nationale spørgsmål. Og helt forsvundet er begrebet »den historiske ret« vel ikke endnu. Den historiske argumentation indgår stadig i grænselandsdebatten.

Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht
des Herzogthums Schleswig
nebst Blicken auf den ganzen dänischen Staat
–Kiel 1832–

I pjecens fortale fremhæver Chr. Paulsen, at Danmark er et af de lande, hvor den offentlige tilstand »ikke er uudholdelig«. Kongen og

Ueber
Volksthümlichkeit und Staatsrecht
des
Herzogthums Schleswig;
nebst Bilden
auf den ganzen Dänischen Staat.

Von
Dr. P. D. Christian Paulsen,
Aussertordentlichem Professor der Rechte.

Riet,
Universitäts-Buchhandlung.

1832.

myndighederne respekterer borgernes rettigheder og ejendom; derfor er forfatningens og administrationens gradvise udvikling henimod »større fuldkommenhed« at foretrække fremfor en omvæltning. Han synes, at den seneste tids historie – Den franske Revolution i 1789 og dens følger - har vist, at det er lettere at nedbryde en statsbygning end at genoprette eller opbygge den. Han nævner ikke Lornsen, men enhver af tidens læsere forstod, at disse ord var møntet på denne »slesvigholstener« og hans tilhængere. Paulsen ønskede en fri forfatning, som ville sikre borgernes indflydelse på statens regering og en kontrol af embedsmændene, men han afviste revolutionen, fordi han stolede på evolutionen. Han havde tillid til »menneskeåndens udvikling«, og han regnede med, at mere modne mennesker ville forårsage, at også det borgerlige samfund udviklede sig til et højere trin, som så ville medføre en forfatning, der tillod borgerne at virke som »et selvstændigt fornuftsvæsen« på det private såvel som på det politiske felt. Han afskyede enhver form for politisk vold, fordi enhver voldsanvendelse truede eller endda nedbrød den bestående retstilstand og dermed også den retssikkerhed, der var forudsætningen for det enkelte menneskes åndelige og moralske udvikling. Retstilstandens, dvs. statens, eneste formål var netop at sikre denne udvikling, og det var Gud, der havde skabt staten til dette formål, mente Paulsen.

Hans historiske og teologisk-filosofiske overvejelser talte mod Lornsens indgreb i det historiske forløb og en kunstig laven om på de bestående statsforhold.

Der var også en række andre væsentlige grunde, der talte mod dannelsen af Lornsens dobbeltstat Slesvigholsten-Danmark. Paulsen understregede, at slesvig-holstenerne ikke tog hensyn til alle karakteristiske fædrelandske forhold: ikke med et eneste ord havde de nævnt Slesvigs særlige »statsret og dets fra Holsten delvis forskellige folkepræg«, ja Lornsen havde oven i købet skrevet »Slesvigholsten en provins af Tyskland ..«.»..Ganske som om Slesvig kun var halvdelen af det tyske Holsten, uden nogen tilknytning til Danmark og til det danske, som om der for Slesvig kun fandtes en tysk frihed, for hvilken vore ordførere er blevet begejstret på Tysklands universiteter.«

Chr. Paulsen henviste til de danske sønderjyders naturlige ret til ligeberettigelse, idet han fremhævede: »Jo dybere tyskerne føler for deres folkeejendommelighed, desto mere må også den danske (folkelighed) gøre krav på anerkendelse.«

Sprogforholdene i hertugdømmet Slesvig

Det første problem, Paulsen tog op, var sprogforholdene i Nord- og Mellemslesvig: han konstaterede, at landets overklasse talte tysk, folket derimod dansk; i byerne var tysk ved at være fremherskende, på landet var dansk det mest udbredte sprog; rets- og forvaltnings-sproget var tysk i hele Slesvig; Nordslesvig havde dansk kirke- og skolesprog, Mellemslesvig derimod tysk, også i de egne, hvor folket endnu talte den danske dialekt. Paulsen regnede ud, at mens mere end halvdelen af hertugdømmets befolkning var dansktalende, havde kun knap en trediedel dansk kirke- og skolesprog, og ingen dansktalende havde dansk rets- og administrationsprog.

Al højere uddannelse i Slesvig var rent tysk, altså ikke »virkelig fædrelandsk«. Det skadede danskheden og nedsatte det danske sprog i folkets omdømme. Men værre var, at enhver, der på grund af sin begavelse var »kaldet til at indvirke på den danske befolkning, antager et sprog, der er ham fremmed«. Enhver uddannet sønderjyde skiftede over til tysk.

»...Hvor unaturlig er det ikke, når folkeejendommeligheden på sine højere udviklingstrin må betjene sig af et andet end det medfødte udtryksmiddel, når manden ikke mere tør tale sit modersmål! Og således er det til dels i Slesvig! Folket kan ikke virkelig glæde sig over sit danske sprog; thi de mere begavede som ville kunne forædle det i tone og form, taler og skriver det ikke. .. Det danske sprog, der kun lever hos de lavere stænder .., minder om en ringe tjenestepige overfor den tyske herskerinde. Mindre æret, ja undertiden ringeagtet som det er, kan det ikke være anderledes end at hele det danske folkeliv (i Slesvig) .. deler denne skæbne med sproget. De dannede, som alene er indstillet på det tyske, tager ikke nok hensyn til det, opfatter ikke dets sande væsen dybt nok, vedbliver at være halvt fremmede i deres eget fødeland. De forstår ikke folket helt, folket forstår endnu mindre dem, ..; og den gavnlige indvirkning på folket, til hvilken de dannede er kaldede og forpligtede, den gradvise udbredelse af almindelig dannelse fra dem til alle folkeklasser kan ikke finde sted i Nordslesvig i den grad som andetsteds. ..«.

Chr. Paulsen beklager her, at det danske sprog blev misagtet og vanrøgtet, og at man derved forsømte den brede befolknings kulturelle udvikling, dvs. de dannede unddrog sig en væsentlig pligt. Men derudover indeholder netop disse sætninger en meget tungtvejende anklage mod de dannede, mod embedsmændene og præsterne. Paulsen var stærkt præget af oplysningstidens moralfilosofi, han delte

rationalismens fremskridtsoptimisme, og han v i d s t e, at Gud havde givet mennesket trangen til at stræbe efter *åndeligt* og *moralsk* fremskridt. Han var overbevist om, at åndelig og moralsk fuldkommenhed var det af Gud for hele menneskeheden bestemte formål med tilværelsen, og at mennesket havde fået sin fornuft alene for at kunne erkende skaberens hensigt med livet. Menneskene var ikke isolerede væsener, men levede i et samfund; ethvert menneske var et m e d-menneske og deraf fulgte, at det måtte være de dannedes opgave at hjælpe de mindre begavede og de udannede til at finde det gudgivne mål og vejen til det. Men idet embedsmændene og præsterne misrøgtede den brede befolknings modersmål og talte et sprog, som folket ikke forstod, og idet de ikke sørgede for, at sønderjyderne lærte deres modersmåls »kultiverede« form, nemlig det litterære rigssprog at kende, forhindrede de de danske sønderjyder i at udvikle sig til større fuldkommenhed, til ædlere mennesker.

Sønderjylland »fremtræder som et dansk legeme iført tysk klædebon«, og selv om mange efterhånden havde vænnet sig til dette billede, måtte man ikke glemme følgerne af det danske sprogs undertrykkelse i dette land.

Sprogforholdene i Slesvig var unaturlige og fremtvungne, de var ikke opstået med sønderjydernes fri vilje, men ved den tvang, der lå i, at det tyske sprog var øvrighedens sprog, at tysk blev kirke- og skolesprog i store dele af Sønderjylland, at tysk blev administrations-, rets- og regerings- samt »dannelsens« sprog i hele Sønderjylland. Autoriteternes sprog havde været og var det tyske, og alene derved var det danske blevet og blev fortsat fortrængt. Men sproget var efter Paulsens opfattelse »det vigtige bånd mellem et folks nutid og dets fortid«.

»..Det folk .., som helt opgiver sine fædres sprog til fordel for et fremmed, sønderriver derigennem sin inderste livstråd; fortidens sange og sagn forstummer .. . Dets eget fædreland bliver .. fremmed for sådant folk; de benævnelser, som forfædrene har givet egne og steder, marker og vandløb, forstår det ikke mere, det kan ikke forestille sig noget ved dem. Således (er det gået) med den fortyskede befolkning i det sydlige Slesvig ..«.

Chr. Paulsen skildrer her den fremmedgørelsesproces, der var konsekvensen af et sprogskifte. Han beskriver, hvordan sønderjyderne mistede deres danske identitet; de blev tyske slesvigere og derved fremmede i deres egen hjemstavn. Denne proces var langtfra afsluttet omkring 1830. Paulsen kunne iagttage den i sin egen hjemstavn:

han kunne henvise til, at den i nyere tid så stærkt forbedrede skoleundervisning havde øget fortyskningens tempo. Således var tilbagegangen for det danske sprog markant i området lige nord for Slien samt i byerne Flensborg og Tønder; og den ligegyldighed, der ledsagede det danske sprogs »sandsynlige forsvinden« i Angel, var både påfaldende og i højeste grad beskæmmende og stod i grel modsætning til den voksende viden om sprogets betydning for hvert menneskes og hvert folks åndelige udvikling.

Paulsen supplerede sine filosofiske spekulationer over sprogets betydning med en række oplysninger, som på den ene side viste sprogtilstandens utallige ulemper for den dansktalende befolkning – og på den anden side understregede det uretfærdige i, at den fåtallige overklasse påtvang det store flertal et fremmed sprog. Men Paulsen fremhævede samtidig, at han ikke tænkte på, at tilbageerobre det engang tabte, derimod ville han bevare for danskheden, hvad endnu kunne bevares. Dette formål tjente hans forslag.

Han skelnede mellem det nordlige Slesvig, dvs. området med dansk kirke- og skolesprog (området nord for den nuværende dansk-tyske statsgrænse fra 1920) – og det sydlige Slesvig, området med overvejende dansk omgangssprog, men tysk kirke- og skolesprog (et omtr. 12 km bredt bælte fra Gelting Bugt/Stenbjerg i øst til Klægsbøl i vest syd for den nuværende statsgrænse).

I hele Nordslesvig skulle der indføres dansk rets- og administrationsprog. Dette forslag omfattede Åbenrå, Haderslev og Sønderborg, selv om tysk var fremherskende i disse byers kirker og skoler. De nordslesvigske byers borgerskoler skulle have dansk undervisningssprog, de begavede drenge skulle have undervisning i tysk. Den lærde skole i Haderslev skulle derimod fortsat beholde sit tyske undervisningssprog.

I området med overvejende dansk omgangssprog, men med tysk kirke- og skolesprog, ville han have danskundervisning (ved siden af tysk) indført i hele Flensborg provsti (Vis, Ugle, Husby, Munkbrarup og Ny herreder) og i de dansktalende sogne i Kær herred (Medelby, Ladelund, Sønderløgum, Brarup, Karlum og Klægsbøl). Denne danskundervisning skulle være det første skridt til genindførelsen af dansk sprog i kirke og forvaltning; desuden ønskede Paulsen afvekslende kirkesprog i de dansktalende menigheder i Bov og Hanved, der havde tysk kirkesprog.

Paulsens forslag var præget af det for ham karakteristiske mådehold.

Sprogforholdene i hertugdømmet Slesvig er afhandlingens centrale emne. Paulsen konstaterede, at dansk var omgangssproget for over halvdelen af Slesvigs befolkning; Kongeåen, grænsen mellem Nørre- og Sønderjylland, var ingen sprogrænse.

Sproget er et folks mest umiddelbare »udtryk«; sønderjydernes sprog beviste, at de var danskere. Når over halvdelen af hertugdømmets befolkning var dansk, så kunne man ikke behandle Slesvig, som om det var en del af det tyske Holsten; der måtte tages hensyn til disse slesvigeres samhörighed med Danmark.

Slesvigs statsret

Hertugdømmets nære tilknytning til Danmark bekræftedes ligeledes af statsretten: Slesvig var nemlig et dansk len, og det lå i »lensforholdets juridiske begreb, at lenet .. som land bliver i forbindelse med hovedlandet«. Som dansk len var Slesvig »en middelbar del af riget«. Af lensforholdets eksistens »følger .. den mulighed, at Slesvig .. kan hjemfalde til kronen og således igen blive en umiddelbar del af Danmark«.

Paulsen understregede stærkt, at alle forleninger til de slesvigske hertuger af Abelslægten, de holstenske grever eller til Gottorperne ikke havde ændret noget som helst ved hertugdømmets »grundbeskaffenhed« som dansk len. De skiftende magtforhold medførte kun, at lensmandens pligter havde været skiftende. Og hertugernes magtstilling havde forhindret, at »lex regia«, Kongeloven fra 1665, den danske absolutismes forfatning, blev indført i hertugdømmet. Det var desuden tvivlsomt, om kongelovens arvefølge gjaldt i enkelte dele af hertugdømmet. Paulsen mente, at hertugdømmet sandsynligvis ville blive delt i det øjeblik, der ikke længere var mandlige arvinger i kongelinien. Men alt dette havde ikke ændret det mindste ved Slesvigs lensforhold til Danmark. Og det var afgørende for Paulsen.

»Slesvigs retsforhold til Danmark er altså et andet end Holstens, Slesvig vil i al fremtid forblive forbundet med Danmark på den ene eller anden måde, og det bliver derfor i det danske riges interesse, at alt bliver ryddet af vejen, som mere end nødvendigt skiller slesvigere og danske, og at finde ordninger, som kan fremme den gensidige tilnærmelse.«

Hertugdømmets statsretlige forhold krævede, at det danske sprog blev gjort til offentligt sprog i Sønderjylland – det ville i hvert tilfælde havde været den rigtige politik, og den svarede endda til de nationale (Paulsen skrev »folkelige«) forhold i hertugdømmet. Han beto-

nede: »det politisk rigtige, som har retfærdigheden til grundlag, bør man ikke betænke sig at udføre«. Det danske sprog i Slesvig burde plejes af nationale og af statsretlige grunde, det danske sprog var nemlig »det indre bindemiddel mellem største delen af hertugdømmet og Kongeriget«, det »forener begge landes beboere som brødre«.

Den slesvigske stænderforsamling

Forfatningsspørgsmålet, Lornsens og de andre slesvigholsteneres krav om en fællesforfatning for hertugdømmerne og en fælles stænderforsamling for Slesvig og Holsten, havde været udgangspunktet for anledningen til Chr. Paulsens skrift. Dette problem blev løst den 11. januar 1831, den dag da kongen påbød kancelliet at udarbejde et udkast til *to* stænderforsamlinger og til en fælles øverste domstol for hertugdømmerne. Den 28. maj 1831 udstedtes to anordninger, én for kongeriget og én for hertugdømmerne, angående dannelsen af rådgivende stænderforsamlinger. Dermed var det afgjort, at Slesvig ville få en fra Holsten adskilt stænderforsamling – og Paulsen accepterede denne kongelige afgørelse, som tog højde for Slesvigs »sprog-lige ejendommelighed og dets fra Holsten forskellige statsret«. Han gjorde desuden opmærksom på, at der endda fandtes en »historisk ret« til »særlige slesvigske landdage«.

Slesvig-holstenerne baserede kravet på hertugdømmernes enhed på »Ribe-privilegiet« af 5. marts 1460, som Christian 1. gav det slesvig-holstenske ridderskab, da det valgte ham til greve i Holsten og hertug af Slesvig. Fra denne håndfæstning hentede Chr. Dahlmann i 1815 slesvig-holstenernes berømte slagord »up ewig ungedeelt«. Det var nu næsten genialt, at Paulsen grundede sit krav om særskilte landdage for Slesvig og Holsten på det samme traktatsystem: han henviste til den såkaldte »Tapre Forbedringe« af Ribe-privilegierne, som Christian 1. bekræftede i Kiel den 4. april 1460, efter at det slesvig-holstenske ridderskab havde hyldet ham. I dette privilegiebrev garanterede den nye landsherre netop retten til særlige landdage for Slesvig (på Urnehoved) og Holsten (i Bornhoved).

Større betydning end dette forsvar for Slesvigs særskilte stænderforsamling ved hjælp af den historiske ret var det, at Paulsen knyttede forfatningsproblemet sammen med de danske sønderjyders ret til national ligeberettigelse med hertugdømmets tyske slesvigere.

De fremtidige stænderforsamlinger skulle ikke længere være det forum, hvor kun adelens og byernes repræsentanter mødtes, men derimod en tidssvarende »almindelig folkerepræsentation«. Hvis der

blev indkaldt én fælles landdag for begge hertugdømmer, ville dette simpelthen kunne tolkes som en tilsidesættelse af de danske slesvigere, idet forholdet mellem dansk og tysk var alt for ulige. Kun en selvstændig slesvigsk stænderforsamling ville give de danske sønderjyder en rimelig chance for at gøre sig gældende.

Hensynet til hertugdømmernes forskellige folkepræg krævede adskilte stænderforsamlinger for Holsten og Slesvig.

Kravet om helstatens fornyelse

Det hele skrift handlede egentlig om de danske slesvigeres »nationale« ligeberettigelse. Det var deres ret, Paulsen værnede om. Det virker derfor på en måde inkonsekvent, at det danske Sønderjyllands indlemmelse i kongeriget, altså *Ejderstaten*, ikke var Paulsens politiske mål i skriftet »Om hertugdømmet Slesvigs folkepræg og statsret«. Paulsens mål var uden tvivl en indre fornyelse af den dansk-tyske helstat. Og det skyldtes Paulsens tolkning af begrebet »folk« eller »folkelighed«, som på ingen måde svarer til det moderne begreb »nation«.

I de fleste europæiske stater levede flere folk inden for én og samme stat, og det var også tilfældet i den »dansk-tyske« helstat. Et folk, som Paulsen definerede som et afstammings- og kulturfællesskab, anså han derfor ikke for en statsdannende eller statsskabende enhed, og derfor havde hverken de danske sønderjyder eller de tyske slesvigere adgang til at bestemme over statsområdets grænser. Først i den efterfølgende generation blev begrebet »den nationale selvbestemmelsesret« til. For Paulsen var det alene den dynastiske arveret, der holdt en stat sammen, og den var dermed bestemmende for statens grænser og for statsborgernes tilhørsforhold. Således var den dansk-tyske helstats beståen og enhed fastslået ved Oldenborgernes arveret til Kongeriget og til hertugdømmerne samt ved de privilegier, kongerne havde givet. At de udgjorde helstatens »statsret« tvivlede Paulsen ikke på. Samtidig var han overbevist om, at de folk(eligheder), som levede i en national blandet stat, var absolut ligestillede, eller burde være det. Kulturelle og nationale anliggender havde ingen tilknytning til staten og borgernes statslige tilhørsforhold – og derfor var de »upolitiske«, og dermed havde et folk efter hans mening kulturelle, men ikke politiske rettigheder, dem havde et folks enkelte individer kun i kraft af deres statsborgerskab.

For Paulsen gjaldt det om at regulere kongerigets og hertugdømmernes forhold således, at helstatens fremtid blev sikret. Tidssvaren-

de statsforfatninger, fælles indretninger, hvor lokale særrettigheder ikke krænkedes, anså han for passende midler. Han foreslog: en modernisering af retsvæsenet og en samtidig tilnærmelse af hertugdømmernes og kongerigets lovgivning, et ensartet pengevæsen for hele monarkiet, et toldforbund omfattende hele riget, indførelse af samme afgiftssystem, et fælles postvæsen o.s.v.

Præget af fremtidsoptimisme skrev han: »...Gennem lignende eller fælles indretninger, alt eftersom forholdene og omstændighederne tillader dem, vil den fælles statsinteresse vokse, og således vil riget få det erstattet i indre kraft, som en hård skæbne har berøvet det i ydre magt (da Norge gik tabt i 1814). Begyndelsen til denne ligestilling er gjort .. på det allervigtigste punkt, ved udstrækningen af den repræsentative forfatning også til kongeriget.«

Det var et konservativt svar på slesvigholstenernes nationalliberale udfordring.

Paulsen kunne naturligvis ikke vide, da han forsvarede helstaten og ønskede at udbygge den, at netop den politiske aktivitet, der udfoldedes under stænderforsamlingernes dannelse og senere på stænderforsamlingerne, skulle føre til en politisering af livet i hertugdømmerne og dermed også til en udvikling, der gik helstaten stik imod.

Slesvig: bindeleddet mellem Danmark og Holsten

Hertugdømmet Slesvig fik en vigtig funktion i Paulsens dansk-tyske helstatskonstruktion. Slesvig stod »ved sin statsret og sine sprog begge lande, Danmark og Holsten, nær og er nærmere beslægtet med hvert af dem, end de er det indbyrdes« og derfor fremtrådte Slesvig som et mellemed i Kongerigets og det tyske hertugdømmes forening.

Slesvigs lærde var efter Paulsens mening kaldet til »i videnskaben at forbinde de to hovedstammer af det germanske folk, den nordiske og den tyske«. Han anså det for slesvigernes historiske opgave, at formidle »i det hele taget overgangen mellem tysk og nordisk folkepræg«.

Chr. Paulsen om sig selv

Hvem var så denne »tyske« professor i slesvig-holstensk og dansk ret ved Kiels universitet, der ikke alene forsvarede den dansk-tyske helstat mod slesvig-holstenske dobbeltstatsteorier, men også krævede det danske sprogs ligeberettigelse med det tyske i hertugdømmet Slesvig?

Det havde været en spæd begyndelse, da nogle præster og profes-

sorer omkring 1820 begyndte at overveje, om det ikke var passende at tage større hensyn til landboernes danske dialekt i Slesvig. Men at en professor ved Kiels universitet, et medlem af hertugdømmernes tysk uddannede og tysk dannede overklasse nu i 1832 forsvarede det sønderjyske sprog, dette »fordærvede dansk«, som kun taltes af småbønder og tjenestefolk, af en udannet underklasse uden politiske rettigheder og uden kultur, det var noget fundamentalt nyt; og at han oven i købet forlangte, at de folk, der snakkede dette sprog, skulle ligestilles med dem, der talte det fine tyske kultursprog, var mere end de fleste embedsmænd og advokater i hertugdømmet Slesvig var villige til at godtage. Selv blandt de ellers moderate helstatsfolk fandtes der ingen, der som Chr. Paulsen var rede til at »udtale sig med kærlighed for Slesvigs danske grundbestanddele«. Og Paulsen anså det endda for sit »skønneste kald at mildne de modsætninger, der unægteligt fandtes mellem hertugdømmerne, men specielt mellem Holsten og Kongeriget«. Netop målet at fremme velvilje og enighed mellem tyske og danske forudsatte efter hans mening en »gensidig fuldkommen retfærdighed i bedømmelse og behandling«; men med hensyn til det danske sprog og de danske sønderjyder fandtes denne retfærdighed hverken hos embedsmændene i hertugdømmet Slesvig eller inden for det Slesvig-Holsten-Lauenborgske Kancelli i København.

Hvem var denne professor Paulsen, der ville leve op til disse store krav?

Der fandtes kun få lærde og embedsmænd i Kiel og København, der kendte Christian Paulsen – og han var selv klar over, at hans synspunkter ville overraske mange af hans læsere. Afhandlingen var skrevet på tysk, på det sprog, som sønderjyderne ikke eller kun dårligt forstod. Det betød, at afhandlingen ikke var stilet til befolkningen i hertugdømmet Slesvig – men til embedsmændene i hertugdømmet og i kancelliet i København. Det var jo dem, der i kraft af deres embede kunne forandre den kritiserede tilstand.

Hvem var denne Christian Paulsen, der til sine ligestillede – men langt fra altid ligesindede – talte for en anerkendelse af Sønderjyllands danske folkepræg?

Paulsen vidste godt, at dette spørgsmål ville blive stillet. I fortalen til »Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht ..« – og i senere pjecer – gav han et kort svar, som går ud på, at han, der var født i Flensborg, var en »ægte søn af det mellemste Slesvig«, hvor hans forfædre stammede fra. Han fremhævede, at han – uagtet sit tyske modersmål

– altid havde følt sig som dansker, og at dette danske sindelag skyldtes hans afstamning og det flensborgske miljø i hans barndomstid. Han betonedede stærkt, netop for at imødegå en evt. tysk propaganda, at hans danske sindelag ikke var opstået »ved nogen ikke-slesvigsk« indflydelse«.

Paulsen anså opvæksten i et hjem med tysk sprog og kultur, et følgende skoleophold i Thüringen og i Lübeck samt studieårene i Tyskland (Göttingen, Berlin og Heidelberg) for en af de bedste forudsætninger for den danske bevidstheds udvikling i ham. På grund af hjemmets tyske kultur undgik han at udvikle længsel efter »de dannedes sprog« – som så mange andre fra dansktalende hjem gjorde det. I hans familie blev det danske sprog – af praktiske grunde – betragtet som en »genstand«, der var værd at vide. Opdragelsen i Tyskland forhindrede ham i at få

»alle de fordomme imod det danske, som de andre, i slesvigholstenske lærdomsskoler dannede, indsugede fra deres ungdom af«;

i Thüringen kendtes der intet fjendtligt sindelag mod Danmark, og riget i Norden stod i mange henseender for tyskerne som frihedens land. Derfor kunne hans danske »barndomsfølelse« udvikle sig uforstyrret til et »livssyn«.

Sådan tolkede Chr. Paulsen selv sin udvikling til dansksindet helstatsmand. Denne tydning er efterrationaliseret. Først fik »barnet« tillagt en historisk viden, som den ældre Paulsen havde, og Paulsen projicerede 1820'erne og 1830'erne slesvigholstenisme tilbage på en tid, hvor den ikke fandtes.

Hans tro på afstamningens betydning, på »blodets røst«, er uholdbar.

CHRISTIAN PAULSENS STAMTAVLE

a) familiens navn: b) familien stammede fra: c) familien var bosat i Flensborg siden:

a) Paulsen	a) Claudius	a) Gadebusch	a) Braack
b) Mariengaard/ Lyshøj i Angel	b) Ribe-sogn	b) Lüneburg	b) Testorf ved Oldenburg i Holsten
c) 1656	c) omkr. 1720 ³	c) omkr. 1707	c) omkr. 1740
a) Brodersen	a) Johannsen	a) Gottschalk	a) Gether
b) Risum Mose, Lindholm sogn	b) Meldorf i Ditmarsken	b) Uelzen, Niedersachsen	b) Run(d)toft og Tøstrup i Angel
c) omkr. 1600	c)	c)	c)
a) Sü(h)ling	a) Hoë	a) Hans(s)en	a) Lysholm
b) Flensborg	b) Dortmund i Westfalen	b) Flensborg	b) Lydersholm, Burkal sogn
c) før 1500	c) 1600	c) før 1500	c) før 1650
a) Möllmann	a) Petersen	a) Lund	a) Brodersen
b) Recklinghausen i Westfalen	b) Flensborg	b) Adsbøl/ Sundeved	b) Klægsbøl, Kær herred
c) 1602	c)	c) omkr. 1650	c) omkr. 1655

tipoldeforældre

Peter Paulsen 1640-1718	Nicolaus Claudius 1656-1720	Leonhard Gadebusch 1655-1730	Johann Hinrich Braack 1686-1728
Marina Brodersen 1651-1713	Anna Margaretha Johannsen 1675-	Ursula Gottschalk 1665-1735	Margarethe Dorothea Gether 1686-1759
Detleff Sühling 1637-1713	Barthold Hoë 1666-1728	Detlev Hans(s)en -1727	Nikolaus Hansen Lysholm 1677-1739
Magdalena Möllmann 1652-1719	Lucia Petersen 1668-1738	Metta Margaretha Lund 1689-1740	Maria Brodersen 1710-1739

oldeforældre

Hans Paulsen 1680-1730	Christian D. Claudius 1696-1756	Gabriel Peter Gadebusch 1695-1774	Johann Braack 1720-1786
Elsabe Süling 1693-1767	Anna Dorothea Hoë 1696-1763	Ingeburg Hans(s)en 1712-1747	Dorothea Lysholm 1731-1798

bedsteforældre

Paul Paulsen 1720-1794	Lucia Dorothea Claudius 1731-1784	Gabriel Peter Gadebusch 1746-1785	Maria Magdalena Braack 1752-1826
---------------------------	---	---	--

forældre

Christian Detleff Paulsen 1765-1805	Ingeburg Sophie Gadebusch 1777-1854
--	--

Christian Paulsen
1798-1854

Paulsens nationale og politiske udvikling

Christian Paulsens forfædre

Byen Flensborg var i mange århundreder et indvandringsområde, som tiltrak folk fra Slesvig, Holsten og fra det i det 16. og 17. århundrede krigshærgede Tyskland. I løbet af kort tid gjorde det flensborgske bysamfund disse tilflyttere til flensborgske lokalpatrioter og til den danske konges tro undersætter.

Et blik på Chr. Paulsens anetavle viser hans slesvigske afstamning. Efter 1630 er det kun Gadebusch-familien med bynavnene Lüneburg og Uelzen samt landsbyen Testorf i Holsten, der repræsenterer et »nedertysk« element. Går man helt tilbage til 1400-tallet og begyndelsen af 1500-tallet, opdager man blandt Elsabe Sühlings forfædre en anden »tysk« gren, som til gengæld var en meget fin »flensborgsk gren«. Man finder følgende navne på hendes anetavle: »Möllmann (fra Recklinghausen), Eckholt og Nacke (Vechta i Oldenburg), Beyer (Wittenberg) og Selmer (Hamborg). I flere generationer bar flensborgske rådmænd og borgmestre eller deres koner netop disse navne.

Et fåtal af dem dukker op andre steder på Chr. Paulsens anetavle; dertil kommer de tre ligeledes kendte flensborgske rådmands- og borgmesterslægter Thor Smede (der indvandrede fra Stade ca. 1350), Lange (Westfalen, ca. 1535) og Hoë (Dortmund, 1600).

Sammenlignet med det væld af familier på Paulsens anetavle, der stammer – eller sandsynligvis stammer – fra Flensborg, fra byens omegn nord eller syd for den nuværende dansk-tyske grænse eller fra Slesvigs vestkyst, findes der kun et forsvindende ringe antal (neder)tyske familier. På den anden side havde netop disse familier spillet en fremtrædende rolle i Flensborg bys historie i årtierne før og efter 1600. Allerede dengang var de blevet hjemmehørende familier i fjordbyen, og Gadebusch-familien blev det i løbet af 1700-tallet.

Paulsen - familien

Der kom mange unge gårdmandssønner til byen. Oftest var de uden førsteret til fædrenes gård, men de havde sommetider fået udbetalt

Von den Jungen Bürgern		
Bürgerfchaft undt Eintrede Gelder ist gehoben.		
Carol Willelm Danneberg, ein Krüdenere gesell, der sich verordnet mit gantz maßten zu erwerbenn, für erlangten bürger Recht zahlt	1	8 -
Seine Eintrede bedingung	6	- -
Peter Paulsen von Marigard in Angelen, Krüdenere gesell sein bürger Recht zahlt	1	8 -
Seine gedungene Eintrede	10	-

VON DEN JUNGEN BÜRGERN
BÜRGERSCHAFT UNDT EINTREDE GEL-
DER IST GEHOBEN

Peter Paulsen von Marigard in Angelen, Krüdenere gesell sein bürger
Recht zahlt

Seine gedungene Eintrede

—Kämmereirechnung der Stadt Flensburg
Anno 1669 und Anno 1670 StAF—

en ikke ringe arveandel. Denne kapital gav dem gode startmulighe-
der i byen. Især når disse unge fyre var begavede og ikke alt for
meget hæmmede af skrupler.

Alt tyder på, at Paulsen-familiens begyndelse i Flensburg passer
særdeles godt ind i dette mønster: to bondedrenge fra en anset fam-
ilie i Angel med forbindelser i Flensburg kom til byen. De havde
gode evner, fik en alsidig købmandsuddannelse og var tilpas hård-
kogte. Da tiden var inde, giftede de sig til »ledige« firmaer - og i løbet
af et kvart århundrede efter indvandringen hørte de to til byens
rigeste handelsmænd.

Ih: 18. Mai. 1675.
 Ist Paul Paulsen auff der Cämerey erschienen und die Bürgerschaft begehret, welche ihm auch weilen er von bekannten Leuten auß grümtost bürtig vergönnet, hatt sich angegeben, daß er sich mit Kaufmanschaft zu ernehren gedenke. Seine Eintrede hatt er gedungen auff 18 M lübsch, wovor Peter Moller bürg geworden auff vorsth. Michaeliß zu zahlen. Ihr Königl. Mayt. Antheil zunebenst seinem Erbkauff hatt er mit entrichtet.

Dn 18. Mai 1675

Ist Paul Paulsen auff der Cämerey erschienen und die Bürgerschaft begehret, welche ihm auch weilen er von bekannten Leuten auß grümtost bürtig vergönnet, hatt sich angegeben, daß er sich mit Kaufmanschaft zu ernehren gedenke. Seine Eintrede hatt er gedungen auff 18 M lübsch, wovor Peter Moller bürg geworden auff vorsth. Michaeliß zu zahlen. Ihr Königl. Mayt. Antheil zunebenst seinem Erbkauff hatt er mit entrichtet.

—Kämmerei-Gerichts-Protokolle
 Nr. 35, Bd. 8 StAF—

Således var *Peter Paulsen* (1640-1718), der som 16-årig var kommet til Flensborg, ved begyndelsen af 1700-tallet nr. 6 på skatteydernes rangstige, hans to år yngre bror *Paul Paulsen* (1642-1721) indtog da plads nr. 4. Disse to brødre, der stammede fra Mariegaard (Grumtofte sogn, Lyshøj), Husby herred, hvor deres far og farfar havde været kongelige sandemænd, dvs. af kongen på livstid udnævnte nævninge, var godt på vej til at blive stamfædre til to af byens mest pengestærke slægter. Men her var heldet ikke på Paul Paulsens side; han overlevede sin kone og sine seks børn og døde i juni 1721 uden efterkommere. Hans handelshus (Søndertorv 1) blev overtaget af en brodersøn fra Langballe. Denne døde i 1753. Det følgende år afviklede enken handelshuset.

Peter Paulsen, der i 1669 erhvervede flensborgsk borgerskab, giftede sig i november 1671 ind i den rige købmandsfamilie Brodersen, Søndertorv 10. Han overtog firmaet efter svigerfaderen og blev stamfader til en købmandsslægt, der i det 18. århundrede ejede en række store handelshuse i Flensborg og Husum.

Hans næstældste søn blev apoteker i Sønderborg. En af dennes efterkommere var den kendte, tysksprægede, men loyale helstats-

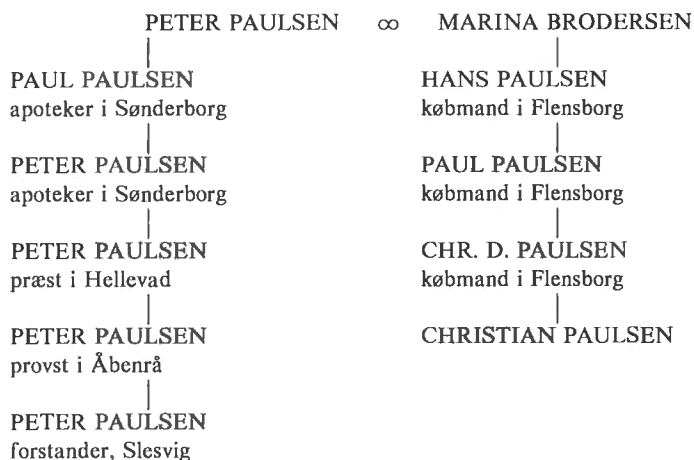

Søndertorv i Flensborg omkring 1800

- Søndertorv nr. 10: I begyndelsen af 1700-tallet boede Chr. Paulsens tipoldefar Peter Paulsen i dette hus.*
- 11: Fra 1795 til 1808 ejede Peter Bruhn huset. Hans kone, Magdalena f. Paulsen, var Chr. Paulsens faster.*
- 12: Hans Paulsen, Chr. Paulsens oldefar, overtog huset i 1713. Hans sønner Dethleff († 1801) og Hans († 1791) og efter 1791 deres ~~fætter~~ nevø Hans († 1803), der var farbror til Chr. Paulsen, havde her et af byens største handelshuse.*
- 15: Her boede Pastor Chr. D. Claudius, hvis datter Lucia Dorothea i 1751 blev gift med Paul Paulsen, der var opvokset i nr. 12. Hun blev Chr. Paulsens farmor.*

mand Peter Paulsen (1778-1855), provst i Åbenrå fra 1817 til 1837. 1836 var han medlem af Den slesvigske Stænderforsamling. Provstens søn var en ivrig slesvigholstener i byen Slesvig.

Den stenrige købmand Peter Paulsens næsttyngste søn *Hans Paulsen* (1680-1730), blev i 1714 gift med nabodatteren Elsabe Sühling. Han overtog den tilkommende svigerfars købmandsgård (Søndertorv 12, hjørnehuset Søndertorv/Frisergade) i 1713. Hans Paulsen var ikke nogen fremragende købmand, men under hans sønners ledelse blev dette handelshus efter 1750 et af byens største.

Hans og Elsabe Paulsens næst yngste søn, *Paul Paulsen* (1720-1794), startede sin egen forretning i 1751: han købte huset Storegade nr.33-34, huset nord for Helligåndskirken, og samme år indgik han ægteskab med Lucia Dorothea Claudius, datter af præsten ved Skt. Nikolajkirken i Flensborg. Paul Paulsen, Chr. Paulsens farfar, hørte ingeniende til de små købmænd i byen. Men til de virkelig store hørte han først efter 1769; da han var blevet nr. 6 på skatteydernes rangliste. To år senere købte han en af Flensborgs store købmændsgårde, Storegade 430 (i dag Rådhusgade mellem Holm-Storegade og ZOB.). Omtrent samtidig begyndte han som skibsreder. De følgende ca. 35 år sejlede skipper Hans Lüdersen på Rostock for huset Paulsen. I fast rutefart, mellem fem og seks gange årligt, transporteredes tag- og mursten, brænde, vin- og brændevin samt snustobak til denne østersøby, og der hentedes brødkorn derfra. Paul Paulsen holdt sig blandt de tolv rigeste storkøbmænd i den opløstrende handelsby Flensborg, der i 1797 talte 130 handelsfirmaer og omkring 100 butikker.

»Købmændene og urtekræmmerne« Paulsen var typiske flensborgske storkøbmænd. Deres handelsforbindelser strakte sig til Bordeaux og London mod vest og til Riga mod øst – og vel også til København og det øvrige Skandinavien.

Deres finanstransaktioner afviklede de via hamborgske banker. Alt tyder på, at Paulsen-familiens medlemmer lignede den type flensborgere, som Ludvig Holberg skildrer i et brev fra juni 1725: »... blandt alle indbyggerne af fyrstedømmet Slesvig holdes flensborger-

Købmand

PAUL PAULSEN
3. 4. 1720 i Flbg
7. 6. 1794 i Flbg

∞
11. 6. 1751

LUCIA DOROTHEA CLAUDIUS
5. 5. 1731 i Flbg
31. 3. 1784 i Flbg

1.

købmand
HANS PAULSEN
17. 10. 1752 i Flbg
27. 12. 1803 i Flbg

2.

ANNA DOROTHEA
8. 4. 1756 i Flbg
25. 11. 1826 i Flbg
∞ 13. 6. 1783 i Flbg
købmand
ANDREAS AXEN
8. 10. 1743 i Flbg
30. 5. 1801 i Flbg
2 børn

3.

ELSABE(TH)
24. 12. 1755 i Flbg
24. 4. 1822 i Kappel
∞ 30. 9. 1784
pastor
GEORG HENNINGSEN
12. 2. 1748 i Tønder
29. 5. 1823 i Kappel
præst i St. Kværn
1807-1818
2 børn

Deres andet barn:

PAUL PAULSEN
HENNINGSEN
26. 10. 1791 i Tøstrup
3. 7. 1860 i Kiel
Ejer af det adelige
gods Schönhagen
medlem af Den sles-
vigske Stænderforsam-
ling 1836-1846
(slesvig-holstener)

4.
LUCIA DOROTHEA
26. 12. 1757 i Flbg
19. 8. 1817 i Flbg
∞ 16. 12. 1785
købmand
ERICH JANSEN
1. 10. 1754 i Flbg
10. 5. 1827 i Flbg

5.
MAGDALENA
22. 5. 1760 i Flbg
17. 5. 1810 i Flbg
∞ 23. 11. 1787
hotelejer
PETER BRUHN
7. 11. 1751 i Flbg
4. 4. 1808 i Flbg
Flbg, Sondertorv 11
3 børn

Blandt dem: MARIA
1. 10. 1794 i Flbg
31. 1. 1829 i Rendsborg
∞
MARCUS HOLLER
1796-1858
ejer af »Carls-
hütte« i Rends-
borg

6.
ANNA MARGARETHA
22. 9. 1762 i Flbg
24. 8. 1825 i Flbg
∞ 16. 5. 1788
købmand
JOSIAS LORCK
11. 8. 1755 i Flbg
9. 4. 1816 i Flbg
2 børn
Deres andet barn:
LUCIA DOROTHEA
1. 12. 1790 i Flbg
1. 8. 1857 i Brokdorf
∞ 27. 9. 1816
professor
NIELS NICOLAUS
FALCK
25. 11. 1784 i Emmerlev
11. 5. 1850 i Kiel

7.
CHRISTIAN DETHLEFF
1765-1805
∞
INGEBURG SOPHIE
GADEBUSCH
1777-1854
2 børn
CHRISTIAN
og
HANS GABRIEL
FRIEDRICH

8.
PAULINE
1768-69

9.
PAULINE
20. 3. 1770 i Flbg
30. 7. 1829 i Flbg
∞ 13. 7. 1792
pastor
RICHARD BRODERSEN
20. 5. 1758 i Horsbøl
25. 11. 1820 i Flbg
præst i Flbg (Sct.
Hans, 1789-1820)
2 børn
1. RICHARD
1793-1830
rektor i Rendsborg
2. PAUL DETLEF
1799-1821
stud. theol.

ne for de stærkeste husholdere. De er både sparsommelige og arbejdssomme, og ved godt, hvad skillingen duer til...« De udmærkede sig nok ikke ved litterære interesser, men de havde et praktisk og realistisk syn på tilværelsen. De fleste familiemedlemmer havde kun ringe sans for de kommunale forpligtelser, som et bysamfund stillede til sine formuende og formående borgere, de betalte kæmpebeløb for at slippe for embeder som kirkevæрге eller deputeret borger.

I det 19. århundrede var de næsten allesammen slesvig-holstenere og mere eller mindre tysksindede.

Gadebusch - familien

Chr. Paulsens moder var født Gadebusch. I midten af det 17. århundrede var en af hendes forfædre »freemacher« (vadmelsvæver) i Lüneburg. Omkring 1700 flyttede hendes oldefar, *Leonhard Gadebusch (1655-1730)* fra Plön til Flensborg, hvor han købte papirmøllen, som lå uden for Rude (eller Røde) port. Indtil 1799 ejede denne familie Flensborgs »papirfabrik«. Leonhards søn *Gabriel Peter Gadebusch (1695-1774)* blev en af byens mest ansete borgere. Han var gift fire gange, og navnene (Striker, Meincke, v. Lutten, Lysholm, Brodersen, Meisterlin) på familiens stamtavle fra 1775 røber det høje sociale niveau, den første flensborgske Gadebusch havde nået. Hans anden kone var en søster til den deputerede borger og senere (1784-86) rådmænd Gotthard Hansen. Han og hans kone Anna, f. Kall, kendes den dag i dag i Flensborg for det i 1803 af deres efterladte formue oprettede hospital. Et stort alderdoms- og plejehjem bærer i dag deres navn. Ingeburg Gadebusch, f. Hansen, fødte i 1746 en dreng, der blev opkaldt efter faderen.

Denne *Gabriel Peter Gadebusch (1746-1785)* blev købmand; i 1772 ægtede han deputeret borger og senere hospitalsforstander Johann Braacks datter Maria Magdalena (1752-1826). Den gamle Braack (1720-1786), der var født i Kappel, og den unge Gadebusch stod i nært handelssamkvem med den norske by Trondhjem, hvor familiernes medlemmer og slægtninge ikke alene hørte til byens patriciat men også ejede størsteparten af byens tonnage og hele bydele.

Gabriel Peter Gadebusch, der i 1772 blev valgt til deputeret borger, døde allerede i 1785. Hans enke overtog firmaet, som oplevede en tiårig blomstringsperiode under hendes ledelse – indtil Napoleonskrigens virkninger på norgeshandelen standsede denne strålende opgangstid. I 1809 afviklede hun handelshuset. Men da var hendes datter Ingeburg Sophie allerede velbjerget. Hun havde (sandsynlig-

ca. 1830

*Ingeburg Sophie Paulsen
f. Gadebusch
1777–1854*

vis i 1797) ægtet den tolv år ældre købmand Christian Dethleff Paulsen.

Christian Paulsens mormor Maria Magdalena Gadebusch, f. Braack, har præget sin datter – og derved også den unge Christian Paulsen. Hun opdrog datteren i den kristelig-borgerlige ånd og til den fædrelandskærlighed til den dansk-norsk-tyske helstat, der herskede i den flensborgske patricierfamilie Braack. I denne familie havde man også sans for musik og litteratur.

Christian Dethleff og Ingeburg Sophie Paulsen

Chr. D. Paulsen (1765-1805) gik i sine fædres spor. Han overtog i 1795 den efter faderen arvede købmandsgård Storegade 430. Han må have været en særdeles dygtig forretningsmand. Da han døde i oktober 1805 havde han, i løbet af kun ti år, 30-doblet den formue, han var startet med. Han var blevet den fjerdestørste skatteyder i den rige og blomstrende handelsby Flensborg. *Chr. D. Paulsen* efterlod sin 28-årige enke en formue, som i dag ville udgøre et beløb på over 12 millioner kroner. Formuen sikrede hende et liv i endog særdeles trygge økonomiske forhold. Men hun fortsatte handelen – så længe højkonjunktoren varede. 1809 afviklede hun handelshuset og levede derefter af sin kapital.

Efter ægtefællens tidlige død havde *Ingeburg Paulsen (1777-1854)* eneansvaret for opdragelsen af ægteparrets to sønner. Hun prægede dem i den ånd, der havde været fremherskende i hospitalsforstander Braacks hjem.

Ingeburg Paulsen var tysksproget; og hun var kun tysksproget. Der findes ikke et eneste brev på dansk blandt de mange breve, som den unge danskbegeistrede *Chr. Paulsen* har skrevet til hende. Alligevel sørgede hun for, at drengen fik lært dansk. Hun var hele livet igennem glødende dansk patriot – og ikke bare i året 1807, da den danske patriotisme blussede op i lys lue i hertugdømmerne, efter at englænderne havde overfaldet København og bortført den danske flåde. Hun fremhævede sin samhørighed med Danmark også efter statsbankerotten i 1813. I brevene til sønnen, der studerede i Tyskland fra 1816 til 1819, foreholdt hun ham, at han havde pligt til at uddanne sig til en gerning i det danske fædreland. I 1818 advarede hun ham mod et giftermål med en »udenlandsk«, en tysk pige.

Også på andre områder prægede hun sin søn Christian: hun var optaget af tanken om, at der påhviler enhver borger et ansvar for helheden; statens trivsel afhang af den enkeltes loyale og aktive bor-

gersind, og idet man dygtiggjorde sig til en livsgerning, gjorde man også en indsats for samfundet. Hun følte sig stærkt bundet af det borgerlige ærbarhedsbegreb, som indeholder en lang række tildels nærbeslægtede krav om orden, flid, pligtopfyldelse, fromhed, dydighed, renhed, sparsommelighed, mådehold samt en håndfast nyttemoral. Både i sine unge år og senere bevægede Chr. Paulsen sig ad de samme etiske baner; hans trang til moralsk fuldkommenhed var kun mere rationelt og filosofisk begrundet end moderens.

En både af pietismen og rationalismen præget kristendom dannede grundlaget for Ingeburg Paulsens åndelige og verdslige liv. Denne livsanskuelse, en fast tillid til Guds nåde og viljen til gode gerninger indpodede hun sønnen.

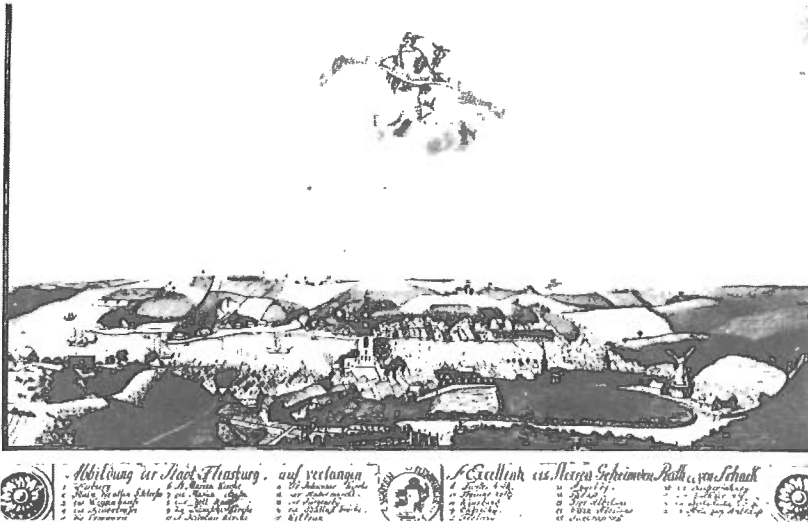
Mens faderens millionformue muliggjorde Chr. Paulsens kostbare uddannelse i Tyskland og senere i Danmark, fik moderen afgørende betydning for hans åndelige og politiske udvikling.

Gymnasielevens danske hjemstavnsløvelse

Paul Detlev *Christian Paulsen* blev født i Flensborg den 10. januar 1798. Indtil sommeren 1809 boede han i sin fødeby, og her gik han på den Bertelske privatskole, hvor han fik sin første undervisning i dansk. I september 1809 blev han sendt til Salzmanns Institut i Schnepfenthal i Thüringen. Moderen sørgede for, at han tog sine danske skolebøger med, således at han kunne vedligeholde sine danske sprogkundskaber. Fra 1813 til foråret 1815 besøgte han gymnasiet i Gotha; derefter flyttede han til Lübeck, hvor han tog studentereksamen i 1816.

I ferietiden efter påskedagene i 1815 fik Christian Paulsen besøg af en fem år ældre barndomsven fra Flensborg. Han var umådelig lykkelig. Arm i arm slentrede han med vennen gennem Gotha og oplevede »en forsmag på« den lyksalighed, han ville komme til at føle ved hjemkomsten til fædrelandet. Efter en sværmerisk tur ude i naturen førtes en af hjemve præget samtale om Flensborg. »Auf der Wiese setzten wir uns auf eine Bank, und der gute Peter erzählte mir von *det kiäre fädreneland*«, hedder det i hans tyskskrevne dagbøger om vennens besøg.

Ordet »fædreland« og bynavnet »Flensborg« benyttede han næsten altid på dansk. Dette »kiäre fädreneland« var Flensborg.

Städt. Museum Flensburg

Flensburg 1789
—set fra vestsiden—

Hans faders handelshus havde stået i nært samkvem med byens og omegnens sønderjysktalende befolkning, og drengen havde tidligt opdaget, at han ikke kunne undvære det danske sprog, som han også hørte på Flensborgs gader, når han tumlede sig med kammerater fra de mindre fine hjem, eller når han ved havnen lyttede til søfolkens viser. Dette danske sprog – og ikke hans egen overklasses tyske sprog blev afgørende for den følsomme dreng, når han blev grebet af hjemlængsel.

Den 17-årige Christian havde i Thüringen udviklet en stærk lokalpatriotisme, men den var mere end en almindelig hjemstavnsfølelse. Det danske sprog må have indtaget en væsentlig plads i den unge Paulsens erindring og drøm om Flensburg, og det medførte, at han udviklede en dansk hjemstavnsfølelse.

Den danske by Flensburg

Det Flensburg, som Chr. Paulsen lærte at kende som barn, skildrede han i en lang artikel med titlen »Minder og tanker om Slesvigs folke- og statsliv«, der blev bragt i bladet »Dannevirke« (januar-maj 1839).

»... I min fødeby Flensborg er tysk allerede for længe siden blevet det almindelige sprog i stedet for dansk, der er også mit modersmål. Alligevel lever dog dansk endnu blandt de ringere folkeklasser. Hvilken flensborger mindes ikke fra sin tidligste ungdom de gennem byen gående fiskerkoners ejendommelige syngende udråb: »Vil I ha' lavnd' (d.e. levende) torsk?«, »Vil I hav' flæksild?« eller urtekonernes: »Vil I ha' grøn kål?« og andet mere, bøndernes »Go dav« og »Gojavten« (god aften) og skibsfolkenes danske sange? Dette danske var nu noget, børnene i de fornemmere huse først efterhånden måtte lære at forstå, og jeg mindes godt, at jeg misundte enkelte legekammerater af ringere stand, hvilke ifølge deres forhold bedre kunne snakke dansk end jeg. ... Den første fædrelandske begivenhed, der gjorde et stærkt indtryk på mig, var englændernes lumske angreb i året 1807. Jeg ser endnu den menneskemasse, der var forsamlet uden for posthuset, når der kunne ventes efterretninger fra nord. Slaget på Københavns Red på den for Danmark hæderkronede 2den april 1801, hvorom jeg kun har hørt fortælle, havde efterladt sig en begejstring for Danmarks ære, der frembrød igen 1807, også i Flensborg. Hvor gerne troede man rygter om danske troppers overskibning til Sjælland til undsættelse for vor hårdt betrængte hovedstad. Et frivilligt jægercorps trådte sammen, en af dets officerer boede i vort hus, hvor også geværoplaget var.

Så meget snarere meddelte sig det krigerske sindelag til drengen og hans kammerater. Drengehæren blev tilbørligen ordnet, og hos en underofficer toges undervisning i militærkommando; at denne var dansk, forekom os, indbyrdes tysktalende, så naturligt, at hvis der dengang havde været så ravtyske slesvig-holstenere til, som nuomstunder, og havde gjort de i vor tid til modbydelighed gentagne ophævelser derover, ville ikke alene drengenes, men også mændenes corps have leet dem ud. ... Overhovedet forstod man dengang under patriotisme – (den), der (også) tillagdes mig – dansk fædrelandskærlighed; om en anden har jeg i min barndom aldrig hørt tale.«

Der er glimt fra en by, hvor følelsen om samhørighed med Danmark var almindelig, selv om det tyske sprog var fremherskende. Flensborgs førende samfundslag var de velhavende købmænd. For dem kom byens (dvs. deres egne) handelsinteresser i første række. Den danske neutralitetspolitik i slutningen af 1700- og begyndelsen af 1800-tallet betød stor fremgang for Flensborgs økonomi. Og flensborgerne vidste, at deres bys fremtidige trivsel og skæbne både i gode og onde dage var nøje sammenknyttet med hele rigets politiske udvikling. Omkring 1800, og det var den tid, den unge Paulsen havde oplevet, var flensborgerne fædrelandsvenner, de var danske mænd, der handlede ud fra fællesfølelsen med kongeriget. De hyldede kon-

gehuset i patriotiske vers – på tysk, og de var den danske kronens tro undersåtter. Man følte sig nært forbundet med kronprinsen, den senere kong Frederik 6. Købmand A. P. Andresen (1771-1832), chef for byens borgerlige Christiansgarde, gav udtryk for flensborgernes patriotiske følelser, da han i april 1801 rimede:

Jeder Däne wagt sein Blut,
ficht für ihn mit Löwenmut!
Für der Heimat Ruh' und Rechte
kämpfen hier nicht Soldatenknechte;
Dänen, Friedrichs Gebot
führt zum Siege oder Tod!

Hver dansker vover sit blod,
slås for ham med løvemod.
For hjemstavns ro og ret
ej lejesvende strider;
de danske, Frederiks bud
gi'r sejr eller død.

Det var dette flensborgsk-danske sindelag, den 11-årige Paulsen var præget af, da han flyttede til »udlandet«, til Tyskland.

Den idealistiske studenterpolitiker

Studietiden i udlandet 1816-1819

I 1816 begyndte Chr. Paulsen at studere jura i Göttingen. Den 8. september indførte han sit navn i universitetets fortegnelse over studerende. I matriklens rubrik med spørgsmålet om hjemstavns politiske tilhørsforhold skrev han »Dänemark«. Med dette svar indtog han en særstilling blandt studenterne fra hertugdømmet Slesvig, der plejede at skrive »Schleswig«, »Tondern in Holstein«, »Insel Föhr«, »Holstein« eller lignende stedsbetegnelser, som tilslørede den kendsgerning, at Slesvig var en del af den danske stat.

I 1816 var Chr. Paulsen dansk patriot, han var ikke slesviger eller holstener og slet ikke slesvig-holstener. Han var dansker. Brevene til moderen viser, at hans fædreland ikke længere kun var Flensborg, det var nu såvel Kongeriget som hele den dansk-tyske helstat. Kongerigerne Hannover og Preußen samt storhertugdømmet Baden, dvs. de tyske stater, hvis universiteter han besøgte, var for ham altid »udlandet«. Dette billede bekræftes af en samtidig skildring. I efter-sommeren 1818 tilbragte den senere professor i teologi ved Københavns universitet H. N. Clausen to måneder i Göttingen. Her mødte han en ung slesviger, der studerede jura.

»... Det var Christian Paulsen fra Flensborg. ... Hans danske tale var ikke flydende, men som fædreland nævnte han kun Danmark. Han udtalte sig med en varme, som kom indefra, om dansk sprog og historie; og med de

stærkt krøllede gule hår og de lyseblå øjne, med beskedenhedens og blyhedens præg midt imellem eksemplarer af burschikos selvtillid og råhed, stod han for mig som en yngling af ægte nordisk blod.«

Chr. Paulsen prægedes stærkt af studieopholdet i Tyskland. Han førte ikke nogen isoleret tilværelse; han festede sammen med sine slesvig-holstenske eller tysksindede venner og bekendte. Han nød det muntre studenterliv, så længe lystigheden holdt sig inden for sømmelighedens grænser – og ikke varede længere end til kl. 11 om aftenen.

Ved flid og fornuftig levevis, skrev han til moderen, »kunne der vel nok blive en sund og rødmusset doctor« ud af ham. Han var begejstret for sit studiefag retsvidenskab og for historien, og han arbejdede ihærdigt og systematisk. Studentens dag begyndte kl. 5, om vinteren én time senere, og endte ved 10-, senest ved 11-tiden om aftenen. Allerede i de tidlige morgentimer, før »morgenmælken«, klaredes det første læsepensum. Under måltiderne blev der disputeret på latin – eller talt dansk med venner og bekendte. Regelmæssige spadsereture var blevet passet ind i den faste arbejdsdag med mange timers undervisning. Om aftenen læste man juridisk faglitteratur.

Kendetegnende for den unge student var hans religiøse iver. Han var nærmest besat af ideen om at skride frem på dydens smalle vej til himmelriget. Hans tanker kredsede næsten uafbrudt om religiøse og etiske spørgsmål. Han vedkendte sig sin samtids borgerlige idealer: udholdenhed, dyd og uskyld. Religion, udholdenhed og fasthed fremhævede han selv som sin »karakters bærende søjler«. Enhver ubehagelig oplevelse blev af ham tolket som et led i selvopdragelsen, og ustandseligt øvede han sig i at modstå livets mange fristelser. Han hylkede nemlig den (ikke-lutherske) opfattelse, at gode gerninger og moralske ydelser hæver mennesket op til gud.

Chr. Paulsen tog ivrigt del i det politiserede tyske studenterliv; han var endda medlem af Burschenschaft. Og han tilegnede sig mange af de tyske students politiske meninger og vurderinger og tilførte derved sit danske sindelag ny energi.

Den 17. og 18. oktober 1817 fejrede de tyske burschenschaftler på Wartburg ved Eisenach fireårsdagen for Napoleons nederlag ved Leipzig og 300-årsdagen for udsendelsen af Luthers berømte 95 theser. Studenternes plan var at kombinere mindedagen for Tysklands ydre frigørelse og åndelige frelse med en demonstration for Tysklands nationale enhed og borgernes politiske frihed.

Blandt de 366 studenter, der mødtes på Wartburg, var også Chr.

Paulsen. Han oplevede den store nationale og liberale demonstration som en sangens og venskabet fest, der var præget af stærk religiøs og højtidelig patriotisk begejstring. Han var her sammen med den del af den tyske ungdom, der følte sig kaldet til at tage føringen inden for landets politiske og kulturelle liv. Paulsen sværmede sammen med de tyske studenterkammerater for den tanke, som en af talerne havde givet udtryk for, at nemlig ungdommens venskabsforbund skulle blive forbilledet for fædrelandets enhed, og at det enkelte menneskes indre, moralske fornyelse skulle være forudsætningen for en fornyelse af staten og statslivet.

Den unge Paulsen var modtagelig for oplevelsen af venskabet og for de politiske ideer og mål, der gærede i den tyske ungdom. Han lod sig inspirere af de tyske studenterkammeraters forestillinger om det tyske fædrelands fremtidige politiske enhed og frihed – og han gav derved sin egen danske fædrelandskærlighed et helt nyt indhold.

Han lærte, et enhver »bursche« tilhørte fædrelandet helt, at han havde helliget sit åndelige og sit kommende borgerlige liv til tjene-
sten for fædrelandet og for folket. Denne idéverden uddybede oplysningstidens lære om den enkeltes aktive borgersind og ansvar for helheden, som den unge Paulsen havde lært af moderen. Begejstret skrev han til hende, »at han engang vil virke for sit jordiske fædreland, for Danmark«, og at hans fædrelandskærlighed, denne »vidunderlige følelse« var blevet drivkraften for alle hans gøremål og handlinger. Han sværmede for borgernes frihed og ønskede at finde en virkekreds i Danmark; men han ville også virke *for Danmark, for dansk sprog, litteratur og retspleje*.

Moderen havde tidligere appelleret til drengens fædrelandskærlighed. I 1818 satte studenten sig som mål at virke *for Danmark*, for dansk sprog osv. Dette ny mål viser tydeligt, at han var blevet præget af den tyske burschenschafts ideer: patriotismens indhold var den nedarvede kongetroskab, et tilhørsforhold til en bestemt stat, og her-
til kom så det overleverede sæt forestillinger om undersåtternes pligter over for landets herre og staten. Chr. Paulsens politiske interesser sprængte de rammer, der var sat for en undersåts nedarvede apolitiske adfærdsmønster. Den unge student var på vej til at blive en politisk engageret statsborger. Formuleringen »for sprog, litteratur og retspleje« afslører en begyndende værdiforskydning. Paulsens virksomhed for fædrelandet skulle ikke længere kun være en gerning for staten og kongen, den skulle nu gælde »det danske«, her ændredes grundlaget for staten – og for Paulsens fædrelandskærlighed: fælles

sprog og kultur var ved at blive til bærende elementer i en »nationalfølelse«.

Denne udvikling blev bakket op af Paulsens voksende kærlighed til det danske sprog. Midt i det højtyske Göttingen kastede han sig med største iver over et dansk sprogstudium; han øvede sig i at tale dansk, når lejlighed bød sig. I Göttingen – og senere i Berlin og Heidelberg – lykkedes det for ham at skaffe sig en kreds dansktalende venner og bekendte; næsten hver dag talte han »sit elskede dansk« – i flere timer, og de var dagens højdepunkt.

Den unge Paulsens dannelse var tysk, han talte bedre tysk end dansk, og han skrev sine dagbøger på tysk. Først i slutningen af sommeren 1819 begyndte hjertesproget at gøre sig stærkere gældende, skildringer på dansk dukkede op. Men endnu var de tyske sprogomgivelser for stærke til, at han kunne inspireres til et sprogskifte, endnu var han kun på vej til en opfattelse, der gik ud på, at sprogfællesskabet bandt et folk stærkere sammen end et fælles overleveret statsborgerskab. Mellem 1816 og 1819 oplevede han dette sprogfællesskab meget stærkt i samværet med danske venner. Men denne oplevelse gav ikke stødet til den handling, der alene ville have været konsekvensen heraf: *sprogskiftet*.

Hans stadig voksende begejstring for det danske sprog kom derimod i højere grad end før til at stå som et udtryk for hans danske sindelag.

Chr. Paulsens danske følelser var stærke, og de må have overrasket hans slesvig-holstensksindede venner og bekendte. En af de sidste, Georg Chr. Burchardi (1795-1882), som stammede fra Augustenborg på Als, betegnede ham (49 år efter opholdet i Göttingen) som »Stockdäne«, ærkedansker. Paulsens hjertensven, flensborgeren Christian Friedrich Elvers (1797-1858) berettede et kvart århundrede efter deres fælles studietid:

»Paulsen og jeg boede fra efteråret 1816 af i Göttingen stue om stue i tre semestre, og vi fortsatte det gamle venskab uforstyrret, ikkun kampen om vort fædreland og vor fædreby's nationale karakter fornyedes næsten daglig, idet jeg holdt mig for en tysker, han sig for dansker, jeg var bestemt på at begynde det akademiske kald i Göttingen, han i København.«

Et højdepunkt i denne diskussion om Slesvigs »nationalitet« var uden tvivl vennernes livlige strid en aften i februar 1818, efter at Paulsen for Elvers havde læst op af professor ved Berlins universitet Friedrich

Rühs' pjece fra 1817 om »Das Verhältnis Holsteins und Schleswigs zu Deutschland und Dänemark«. Det var et skrappt stridsskrift, hvori det hævdedes, at Danmark skændigt undertrykte de forladte stammebrødre i det »urtyske« Slesvig-Holsten. Rühs søgte at fastslå for den tyske læser, at der hverken i Holsten eller Slesvig fandtes noget, der kunne betegnes som dansk. Derimod fandtes der forsøg på en voldelig danisering af hertugdømmerne. Den tyske professor agiterede for en selvstændig stat Slesvig-Holsten, og han påstod Slesvigs fuldstændige, statsretlige adskillelse fra Danmark og forening med Holsten. Pjecen indeholdt en kraftig appel til den fællestyske nationalfølelse.

Den tysksindede Elvers fandt sit syn på Slesvigs forhold bekræftet. Danskeren Paulsen forkastede Rühs påstande om et tysk Slesvig, de var usande. Hans egen forkærlighed for alt dansk, hans »medfødte« danskhed talte mod Rühs skildringer.

Chr. Paulsen blev således under sit ophold i Tyskland udsat for en bestandig udfordring: han blev konstant stillet over for spørgsmålet om sin danske identitet. Denne tyske udfordring styrkede Paulsens danskhed; den forøgede den i kraft, dybde og bevidsthed – og det skyldtes hans sikre selvopfattelse og hans målbevidste søgen efter det danske.

Studieårene i Kiel 1819-1821

I efteråret 1819 blev Chr. Paulsen immatrikuleret ved Slesvigs og Holstens fælles tyske universitet i Kiel. Han kom hjem til de dansk-tyske hertugdømmer efter næsten 10 års skole- og studieophold i udlandet for at afslutte den uddannelse, der skulle bane vejen for en livsgerning »for Danmark, for dansk sprog, litteratur og retspleje«. Han flyttede fra et politiseret miljø ved de tyske universiteter til et ikke mindre politiseret miljø ved den dansk-tyske helstats tyske universitet, hvor man med skiftende intensitet siden 1815 havde drøftet forfatningsproblemer og nationale spørgsmål.

En af universitetets yngre professorer, Christoph Friedr. Dahlmann (1785-1860), der drømte om en stor tysk enhedsstat, var foregangsmanden. Han anså det for givet, at Tysklands beståen ikke afhang af en eller anden forbundstraktat; den tyske enheds grundvold var »tyskheden«, det tyske folk blev sig mere og mere sin tyske fællesfølelse bevidst og blev på den måde knyttet stærkere sammen. Slesvig-Holsten hørte til dette Tyskland. Dahlmann vidste godt, at Slesvig aldrig havde været en del af »Det tyske Rige«; men hans

Christoph Friedrich Dahlmann
1785–1860

kongstanke var, at slesvigere og holstenere havde været brødre i mange hundrede år, og at dette slesvig-holstenske broderskab forbandt Slesvig med Tyskland. Han lagde hovedvægten på hertugdømmernes enhed, som han så historisk begrundet. I »Ribe-privilegiet« fra 1460 opdagede han de ord, som den dag i dag er slesvig-holstenernes centrale politiske trosbekendelse: »..dat se bliven ewich tosamende ungedeelt..«.

Disse ideer kunne også inspirere en dansksindet flensborger.

Christian Paulsen var senest i løbet af året 1818 begyndt at hylde ideen om den »statsborgerlige frihed«. Det, der adskilte ham fra flertallet af de slesvig-holstenske studenter i Göttingen, Berlin og Heidelberg eller Kiel var ikke en større eller mindre radikalitet i hans frihedsbestræbelser, men det »nationale«: hans politiske stræben var ikke målrettet mod den tyske stats frihed og enhed, men sigtede på frihedens og forfatningens udvikling i Slesvig og i Danmark.

Han uddybede sine frihedsforestillinger, mens han studerede i Kiel; han filosoferede, at det fornuftige og med en fri vilje begavede menneske kun kunne virkeliggøre det gudgivne mål med tilværelsen, nemlig menneskehedens sædelige højnelse, i et samfund, hvor der herskede retfærdighed for alle, hvor alle samfundets borgere var ligestillede i retslig henseende. Denne ligestilling kunne kun realiseres under en fri forfatning – og derfor skulle der stræbes efter en forfatningsændring. Men der skulle stræbes med »mådehold«. Det var en typisk paulsenssk motivering for et politisk mål, den afslørede, at han inderst inde var et upolitisk menneske. At den nationale tanke på ingen måde var fundamentet for Paulsens idéverden, understreges af hans opfattelse: at hvert enkelt menneske var forpligtet til at arbejde for hele menneskehedens sædelige udvikling. Kampen mod det onde var en opgave for *alle*, uanset stand eller nation. Men han levede i et politiseret studentsamfund og kunne ikke undgå at blive påvirket af »tidens ånd«.

At hans nationale udvikling ikke var gået i stå, vidner et brev fra sommeren 1820 om. Hans forfatningsplaner havde fået en nationalpolitisk, en dahlmannsk farvning: en forfatningsændring var nu den eneste lovlige vej til at

».. bringe mit specielle fædreland atter i det gamle forhold til vort fælles fædreland, vort elskede Danmark, at forvandle hertugdømmet Slesvig under hertug Friedrich atter i Sønderjylland under kong Frederik af Danmark – og gerne ville visligen sønderjyder møde med nørrejyderne, fynboerne og sjæl-

landsfarerne på Danmarks alting .. for sammen med regeringen at pleje råd om Danmarks vel«.

Sønderjydernes danskhed forenede dem broderligt med nørrejyderne, fynboerne og de andre danske stammer.

Det var vel første gang ejderstatstanken blev formuleret og begrundet med nationale argumenter. Det ses helt tydeligt: Paulsens helstatspatriotisme var i 1820 vejet for en dansk nationalfølelse, som sigtede på en stat, der baseredes på en for Sønderjylland og Danmark fælles statsret og en fællesforfatning, som skulle skabes, netop for at forene det danske *folk* inden for én *stat*. De teoretiske forudsætninger for dette ejderdanske program minder i mangt og meget om slesvig-holstenernes og de tyske studenters nationale enheds- og frihedsideer.

Ejderstaten var hans danske svar på den slesvig-holstenske påvirkning.

Chr. Paulsens sønderjyske forestillinger byggede på den helt nye integrationsfaktor »folkelighed«, »folk« eller »nation«; det var yderst revolutionært i 1820. Det tog nøjagtigt ét hundrede år at få den nationale selvbestemmelsesret realiseret i Sønderjylland – og da var det for sent for sønderjyderne i »Den første Sønderjyde«s fødeby Flensborg.

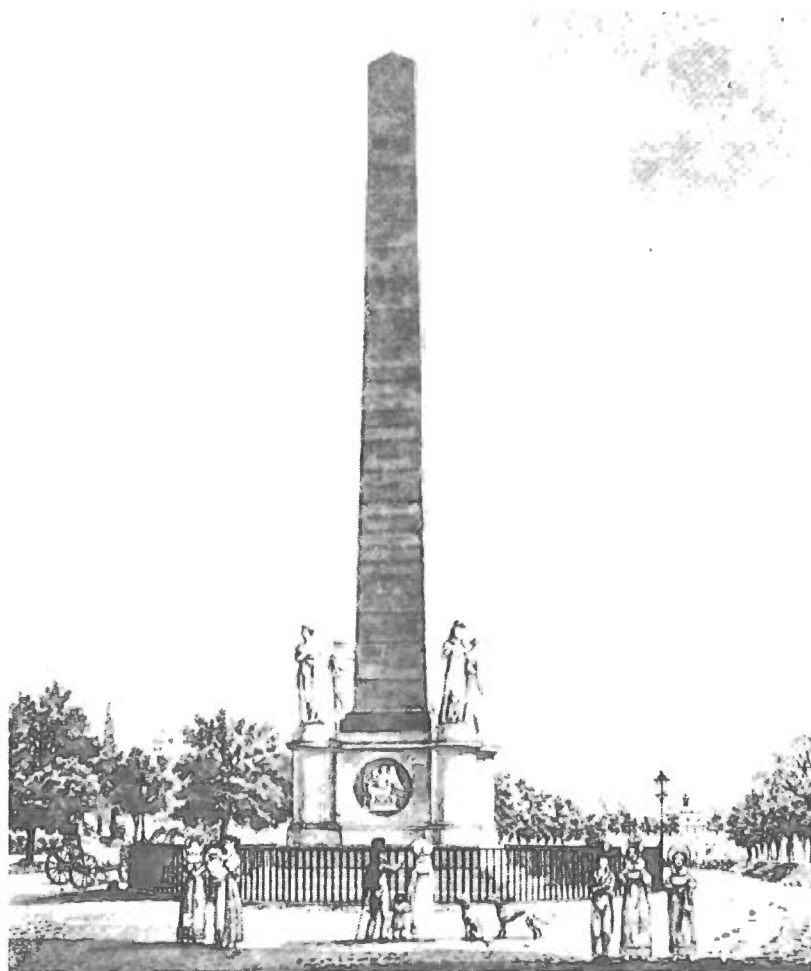
Paulsens forfatningstanke var kun en ønskedrøm. Nogle få måneder senere blev den til ét af hans livs *mål*. Men først måtte han opleve det »egentlige Danmark«.

Studentens Danmarksfærd 1820

September måned 1820 blev ét af de helt store højdepunkter i Chr. Paulsens liv. Han havde altid følt sig som dansker, han havde altid sværmet for Danmark, sit danske fædreland. Men han havde aldrig været nord for Kongeåen.

Den 4. september 1820 noterede han i sin dagbog – på *dansk*: »..Endeligen er da mit ønske, at gøre en rejse til det egentlige Danmark og til vor hovedstad blevet opfyldt.«.

Hans Danmarksfærd varede over en måned. Han oplevede sit fædreland med sværmerisk begejstring for dets historie, det danske landskab bjergtog ham, landets naturskønhed overtraf alt, hvad han havde set udenlands – i Tyskland. Han oplevede Danmark i en national og religiøs ekstase.

Frihedsstøtten c. 1830

Vandringen hen over de danske øer hensatte ham i en tilstand af højstemt nationalfølelse. Han fandt i København en trivsel og et åndsliv, der fyldte ham med stolthed. En lang række af de førende hjem åbnede sig for den unge, dygtige og sympatiske videnskabsmand. Herved fik han et fyldigt indtryk af dansk borgerkultur. Han opdagede, at den ikke stod tilbage for den tyske. Men hertil kom endnu et væsentligt træk: hos det tyske borgerskab havde han ikke mødt den genklang for national og liberal begejstring, som optog

•116

Judas ~~og~~ alle de andre, der er inde
 en fakkelt, og bag skoven opgaaer
 Maanen, udfyldt med lys, og alle
 de forskjellige lys og alle de
 der er inde i nat i Dresden. (Herr Berg, Kirkens Patron har kjøbt det til
 Reformationens Fest for 300 Specier
 Paa Tilbageveien astronomerede vi.

Bordet var yderst aldeles
 Dagsordenen var aldeles den samme. I det
 der var en anden expansion i Danmark,
 der var en anden indflydelse af den lokale
 det var en anden indflydelse af den lokale
 det var en anden indflydelse af den lokale
 det var en anden indflydelse af den lokale
 det var en anden indflydelse af den lokale
 det var en anden indflydelse af den lokale
 det var en anden indflydelse af den lokale
 det var en anden indflydelse af den lokale
 det var en anden indflydelse af den lokale

den var en anden indflydelse af den lokale
 det var en anden indflydelse af den lokale
 det var en anden indflydelse af den lokale
 det var en anden indflydelse af den lokale
 det var en anden indflydelse af den lokale
 det var en anden indflydelse af den lokale
 det var en anden indflydelse af den lokale
 det var en anden indflydelse af den lokale
 det var en anden indflydelse af den lokale
 det var en anden indflydelse af den lokale

Det kongelige Bibliotek

Chr. Paulsens dagbøger
 7. okt. 1820

Judas og Soldaterne med en Fakkelt, og bag Skoven opgaaer Maanen, altsaa 3 forskjellige Lys og alle gjorde saa ypperligen, at jeg maatte mindes Corregio's Nat i Dresden. (Herr Berg, Kirkens Patron har kjøbt det til Reformationens-Festen for 300 Specier).
 Paa Tilbageveien astronomerede vi.

Bøiden den 7de October

Denne er altsaa den sidste Aften, at jeg er i det egentlige Danmark, hvor jeg har tilbragt fem lykkelige, uforglemmelige Uger, og uvilkaarligen opstiger i mig det Ønske: gid at der kommer en Tid, da min Fædreneegn atter som Sønder-Jylland vorder en Deel af et nyfødt constitutionelt Danmark! Heri ligger eet af mit Livs Maal.

Imorges Kl 10 forlod jeg det venskabelige Langiske Huus, hvor man har beviist mig saa megen Godhed,

ham så stærkt. Derimod fandt Paulsen på denne fodrejse gennem de danske øer ikke blot i hovedstaden, men også rundt om på landet og i småbyerne så mange vidnesbyrd om den samme frisindede stræben, som han selv havde, og alle vegne lagde han mærke til de fremskridt og velsignelser, som bondefrigørelsen havde medført. Disse oplevelser og opdagelser gjorde, at han fik tillid til, at den frie forfatning en dag ville sejre i Danmark.

Christian Paulsen oplevede *sit* Danmark. Han så et land, som i høj grad var et spejlbillede af hans drømme, håb og længsler. Han skabte et idealiseret billede af sit fædreland – og således blev hans danmarksoplevelse til en anelsesfuld skuen af hans egen indre verden, af hans inderste følelser – af hans danske identitet.

Hans danske drøm brast ikke, mødet med virkeligheden bekræftede hans danske selvpfattelse – og han identificerede sig stærkere og stærkere med dette land, med danskerne, med deres fortid, nutid og fremtid. Hans ejderdanske ønske blev til et politisk mål.

»Bøiden, den 7. oktober (1820). Denne er altså den sidste aften, at jeg er i det egentlige Danmark, hvor jeg har tilbragt fem lykkelige, uforglemmelige uger, og uvilkårligen opstiger i mig det ønske: gid at der kommer en tid, da min fædreneegn atter som Sønderjylland vorder en del af et nyfødt constitutionelt Danmark! Heri ligger et af mit livs mål.«

Denne skildring af Danmarksrejsen er det første afsnit i dagbøgerne, som udelukkende er skrevet på dansk, på det sprog, som var i samklang med hans hjertes følelser og hans oplevelsers begejstring.

Man skulle nu tro, at han havde nået det sidste stade på vejen til en personlig genforening med Danmark; men det skulle vise sig, at det slesvigske element endnu var stærkere end det sønderjyske. I Kiel

skrev han igen på tysk. Omgivelsernes sprogpres var så tvingende, at han gik tilbage til tysk som skrivesprog, skønt han var danskfølende og dansksindet.

Et roligt studieår 1820-1821

Chr. Paulsen var også i Kiel medlem af burschenschaft. Det overrasker kun, når man overvurderer de kielske studenters politiske aktivitet og nationale tilkendegivelser. Efter 1820-21 begyndte en overgangstid; studenternes tysklandsbegejstring dalede, den nationale bekendelse påvirkede ikke som i 1817 og 1818 de studerendes daglige adfærd så dybt. Begejstringen for det tyske var efter 1820 for enelig med dansk fædrelandskærlighed – og en dansksindet student kunne med sindsro feste sammen med de tysksindede studenterkammerater.

Den 28. januar 1821 fejrede det kielske burschenschaft Frederik 6.s fødselsdag. Christian Paulsen holdt et kort festforedrag, hvori han »søgte at oplive«
hengivenheden for det nedarvede kongehus, og tillige udtalte han ønsket om et konstitutionelt dansk monarki. Der blev ikke protesteret mod hans synspunkter.

Fem måneder senere, i juni 1821, deltog Paulsen i burschenschafternes »Waterloo-fest«. Han festligholdt mindet om de tyske troppers sejr over Danmarks våbenfælle Frankrig den 18. juni 1815.

Den 7. juli 1815 havde Chr. Fr. Dahlmann netop på den første mindedag for slaget ved Waterloo (der fandt sted kun tre uger efter slaget) forkyndt sin lære om Tysklands enhed og om det broderskab mellem holsteneren og slesvigeren, der begrundede slesvigerens tyskhed. Intet tyder på, at den dansksindede Paulsen har set noget stødende i at deltage i et tysk-slesvig-holstensk nationalt studentermøde. Hans og hans kammeraters nationale sindelag prægede hverken deres daglige eller festlige samvær. Der fandtes andre ting, der havde større vægt.

Den politiserende Chr. Paulsen, der glødede for friheds- og lighedsideal, for tale- og skrivefriheden og for en fri forfatning, anså ikke politikken, men *religionen* for livets vigtigste indhold. Indtil efteråret 1830 var overensstemmelse i troen på en personlig gud den faktor, der bestemte hans venskaber.

Ivrigt drøftede han Hegels teologiske system med vennerne og søgte at overbevise dem om, at det var grundforkert at ville opløse både al individuel tilværelse og den gode alfader i én overindividuel og abstrakt fornuft. Men han nægtede at diskutere universitetspræ-

sten *Claus Harms'* (1778-1855) lære, der havde fundet mange tilhængere blandt studenterne. Harms byggede på den tyske religionsfilosof Friedrich Schleiermacher (1768-1834), der hævdede, at religionens væsen var en følelse af absolut afhængighed af det uendelige eller evige. Også for Harms var det religiøse gemyt religionens selve forudsætning, idet han antog den religiøse følelse for det inderste i mennesket og det centrale i kristendommen. Desuden fremhævede Harms, at præsten var den, der bevarede den rene lutherske lære om Guds syndsforladelse gennem Jesus, og at præsten, i alt han gjorde, var et sindbillede på det himmelske. Harms tilhængere, der især hyldede den religiøse følelse, gav ordet »rationalisme« en foragtelig klang. Den unge Paulsen så kun afskrækkende eksempler på blind tro, fornuftsstridigt føleri og ækelt bigotteri i dem, der havde brudt med fornuftstroen og var løbet over til Harms.

Paulsen noterede i sine dagbøger, når hans venner var enige eller uenige med ham i religiøse spørgsmål; modstridende nationale synspunkter har ikke sat sig spor i hans optegnelser. Denne overvejende upolitiske holdning påvirkede hans fremtidsønsker. Han forestillede sig, at hans uddannelse skulle sigte mod en senere akademisk karriere inden for faget »fædrelandets stats- og retshistorie«. Han ville nu virke på dette felt »for sit folk«. Dermed var hans vage planer fra 1818 blevet til et bestemt mål.

Allerede tre små måneder efter studentens danmarksfærd havde hans nationale og liberale begejstring mistet en stor del af den kraft, der senere skulle blive energikilden til hans politiske indsats. Men hans livs mål var nu blevet mere realistisk; hans »politiske« målsætning sprængte ikke længere rammerne for en borgerlig virkekreds og et videnskabeligt arbejde.

1821, året efter den fædrelandske fodrejse, var et arbejdsår. Paulsen studerede flittigt og skrev sine første selvstændige videnskabelige undersøgelser over den dansk-slesvigske ret (: om ægtefællernes ejendomsfællesskab i Jyske Lov), og afhandlingen blev trykt i Nic. Falcks Staatsbürgerliches Magazin 1823. Han kunne med glæde notere, at hans faglige viden og hans filosofiske indsigt i retsvidenskaben var voksende.

Det ny mål, »det borgerlige liv«, kom han et stort skridt nærmere, da han i begyndelsen af oktober tog den juridiske embedseksamen på Gottorp. Han blev cand. jur. den 13. oktober 1821.

*Om åndeligt og moralsk fremskridt,
retsvidenskab og fri forfatning*

Düsternbrook, et romantisk lille skovområde umiddelbart nord for Kiel, var et yndet mål for Paulsens spadsereture i de tidlige morgentimer. Den idealistiske sværmer »løste« mere end én verdensgåde på disse filosofiske vandringer; her fandt han sin tolkning af tilværelsen og sit syn på retsvidenskaben.

Han mente, at menneskets idealtilstand var et harmonisk liv, og dette mål udvidede han også til at gælde for »statslivet«. Hans ideers udgangspunkt var den for ham uomstødelige kendsgerning, »at menneskeslægten er sat af Gud her på jorden for at vorde fuldkomnere«. Pligten til åndeligt og moralsk fremskridt gjaldt både for det enkelte menneske og for hele menneskeslægten.

Højere grad af fuldkommenheden kunne kun opnås i samværet med andre mennesker. Derfor tog Paulsen det for givet, at det var i overensstemmelse med menneskets natur, at mennesket levede i et samfund. Han anså den medfødte retfærdighedssans for den afgørende forudsætning for en samfundsdannelse.

»Retfærdighedsfølelsen består .. deri, at vi agter ethvert menneskes liv og alt, hvad dertil hører for helligt, det er: at vi ikke tillader os noget som helst indgreb i hans liv.«

Fordi mennesket var i besiddelse af denne retfærdighedssans, kunne det ved hjælp af bestemmelser regulere samfundsmedlemmernes modstridende interesser og tilvejebringe en retstilstand. Retstilstanden var for Paulsen identisk med *staten*, og dermed var stat og retstilstand synonyme begreber i hans statsteori.

Et blik på historien lærte Paulsen, at retfærdighedssansen var tidsmæssigt betinget, og at den var mere eller mindre stærkt udviklet hos de enkelte medlemmer inden for ét og samme samfund. Konflikter bundede i denne forskelligartede styrke af retfærdighed hos de enkelte samfundsmedlemmer.

Enhver retstilstands – eller stats – opretholdelse havde imidlertid en så afgørende betydning for menneskehedens udvikling henimod åndelig og moralsk fuldkommenhed, at det var absolut nødvendigt at anvende tvang over for de uvillige samfundsmedlemmer, der truede retstilstandens eksistens.

»*Ingen ret uden tvang*; thi hele vor tilstands sikkerhed, alle vore handlingers virksomhed beror kun derpå, at der gives en magt, hvilken kan og vil beskyt-

te os imod mennesker, der agter at forstyrre vort udvortes liv, og slig en magt finder vi i staten, i hvilken vi lever, af hvilken vi selv udgør en del. Derfor kunne vi også sige: *ingen ret uden stat.*»

Og der kunne tilføjes: uden stat ingen menneskelig udvikling, uden retstilstand forfejles den gudgivne mening med tilværelsen.

Hvert enkelt menneske var efter Paulsens opfattelse forpligtet til at arbejde for hele menneskehedens sædelige højnelse. Kampen mod det onde var en opgave for *alle, uanset stand eller nation.*

Men det fornuftige og med en fri vilje begavede menneske kunne alene virkeliggøre det gudgivne mål i et samfund, hvor der herskede retfærdighed for alle, hvor alle samfundets medlemmer var retsligt ligestillede. Denne ligestilling kunne kun realiseres under en fri forfatning. Dermed blev opfyldelsen af et politisk krav en væsentlig forudsætning for både det enkelte menneskes og menneskeslægtens moralske fremskridt.

Uden en fri forfatning fandtes der altså kun minimale muligheder for en åndelig og sædelig udvikling; men uden retstilstand fandtes der slet ingen fremskridt – og derfor måtte retstilstanden *aldrig* blive ophævet.

Der kunne efter Paulsens mening ikke tales om en »absolut ret«. Han anså al ret for relativ, den afhang nemlig af et folks eller et bestemt samfunds leve-, tænke- og synsmåde samt kulturstade. Dermed skiftede rettens kvalitet fra samfund til samfund og fra tid til tid. Netop fordi retten var afhængig af så mange forskellige betingelser, var det »aldeles falsk og skadeligt«, når jurister pønsede på at opstille almengyldige retsteorier og gjorde sig umage for at virkeliggøre dem uden at tage hensyn til, »hvad folkets retstilstand« krævede.

Med hensyn til udviklingen af statsforfatningen betød disse overvejelser, at der måtte stræbes »med mådehold«. Den fremtidige frie forfatning måtte bygge på den gældende ret, og den måtte udvikles gradvist til en friere og mere fuldkommen forfatning, som så ville svare til et højere stade i samfundsmedlemmernes bevidsthed og dermed også i samfundets udvikling.

Den 23-årige student delte stadig oplysningstidens fremskridtsoptimisme; men han stolede ikke på fornuftens kraft til frit at omforme menneskene eller samfundene efter absolutte ideer. Han fremhævede tværtimod den fremtidige, gradvise udviklings afhængighed af de bestående forhold, han understregede fortidens, nutidens og fremtidens indre sammenhæng.

Allerede i 1821 fik Paulsen så megen indsigt i retsvidenskaben, at hans viden neddæmpede hans højtflyvende politiske idealisme. Han blev derfor mere og mere talsmand for en moderat liberal, ja nærmest konservativ rets- og statsteori.

Årene i København 1821-1825

Siden studietiden i Göttingen havde Paulsen været fast besluttet på at afslutte sin uddannelse i København. En slesvig-holstensk og en dansk embedseksamen samt en doktorgrad fra Københavns universitet skulle gøre ham skikket til en gerning i hele fædrelandet. En karriere i Tyskland afviste han på det bestemteste såvel i 1816-18 som efter 1820.

I begyndelsen af november 1821 rejste han derfor til København for at studere dansk ret og retshistorie.

freundliche Bilder des Lebens, in denen edle Weiblichkeit glänzt, in uns aufnehmen, wenn sie uns nur nicht vom Ziel abhalten, um durch sie erquickt und begeistert dem noch Unerreichten im innern und äusseren Leben muthiger nachzustreben. Darum habe ich diese Seite meines Lebens, die jetzt meine Erholung ist, so ausführlich dargestellt, um mich einst noch durch die Erinnerung daran zu erquickern und zu stärken. Die Hoffnung des Wiedersehens bleibt ja auch, wenigstens doch jenseits! —

Von meiner lieben Familie habe ich auch in dieser Zeit bey Holsts og Karstens Onkel Rodebertz und Onkel und Tante Braack gesehen.

Kjøbenhavn den 1ste December.

Det, jeg saa ofte i denne Tid har sagt, at som jeg [af] Hjertet var Dansk, saa vilde jeg ogsaa vorde det i Sproget, vil jeg og sande derved, at jeg nedskriver mine Bemærkninger over mit Liv i mit kjære Danske Tunge-maal.

Hvor længe har jeg ikke skriftligen anstillet Betragtninger over mig, og dog har der, siden jeg sidste Gang lagde Pennen hen, hændet sig saare meget Mærkeligt for mig, og saa store Forandringer ere indtrufne! Under mit Ophold i Flensborg vilde jeg nedskrive Noget, men da jeg først efter Falcks Ønske foretog mig min Afhandlings (om Ægtefællernes Restforhold i Henseende til deres Formue) Omarbejdelse for hans Staatsbürgerliches Magazin, og min Afreise kom, førend jeg havde ventet det, saa kom jeg ikke dertil. Men nu, efterat den ømme Moder har sendt mig denne Bog, jeg maatte efterlade hende, skal jeg indhente det. Oven paa Siden finder jeg mig endnu i det kjære Kiel, og til dette mit Ophold maa jeg da knytte Betragtningen om mit Livs, især det indvortes, Begivenheder.

De sidste Uger af mit Liv i Kiel hensvandt mig kuns for hurtigt under Arbejder og Familieomgang. Især vedvarede det skjønne Forhold

Sprogskiftet (1821)

I København, i et dansk miljø, tog Chr. Paulsen det sidste skridt på sin nationale udviklings vej.

Den 1. december 1821 skrev han i sin dagbog:

»Det, jeg så ofte i denne tid har sagt, at som jeg (af) hjertet var dansk, så ville jeg også vorde det i sproget, vil jeg .. sande derved, at jeg nedskriver mine bemærkninger over mit liv i mit kære danske tungemål.«

Denne beslutning indeholder en følelsesmæssig indsigt i sprogets national-politiske betydning. Som dansk »patriot«, som den dansk-tyske helstats undersåt eller borger kunne Paulsen være tysktalende. Men *nationen* samles til en enhed ved fælles afstamning, kultur, historie – og *bevidsthed* om dette fællesskab, dens ydre kendemærke er det fælles sprog. Da Paulsen blev sig dette bevidst, måtte han blive dansktalende. Kravet om overensstemmelse mellem sindelaget og dets »synlige« udtryksform forlangte et sprogskifte. Kun det danske sprog kunne være udtryk for et dansk folkepræg og sindelag – og omvendt alene ved brugen af det danske sprog kunne danskheden gives til kende. Sindelag og tunge skulle følges ad. Så enkel og ligetil er meningen med Paulsens sprogskifte i 1821.

Dette bevidste sprogskifte som udtryk for et nationalt sindelag var det sidste trin på vejen til danskheden. Det var Paulsens første »politiske« gerning. Den var en nødvendig forudsætning for hans senere kamp for det danske sprogs ligeberettigelse i Sønderjylland. Sprogskiftet var en handling, der brød med det hidtidige upolitiske syn på sprog og kultur.

Den dansksindede slesviger Christian Paulsen var blevet sønderjyde.

*Videnskabeligt arbejde, venskabsforbindelser,
familieliv og kærlighed*

Den 31. december 1821 noterede Chr. Paulsen i sin dagbog:

»Så står jeg nu .. ved dette mærkelige års afslutning, hvor et helt nyt tidsrum af mit liv, studenterlivet, har endt, og en ny bane har begyndt for mig.«

Den »ny bane« var et studium af dansk ret og begyndelsen af en livslang videnskabelig virksomhed, men den betød også at forny gamle venskabsbånd og knytte nye, at nyde »familielivets glæder« og at opleve kærlighedens lyksaligheder og kvaler.

Kort efter ankomsten til København blev Paulsen modtaget af etatsråd J. P. Höpp (1782-1847), der dengang var deputeret, dvs. en af de ledende embedsmænd i Det slesvig-holsten-lauenborgske Kancelli. Under deres samtale kom de naturligvis ind på den nybagte cand. jur.s fremtidsplaner. Höpp advarede mod en »kancelli-karriere«: »vejen gennem kancelliet var så langsom«. Han tilrådede en akademisk løbebane og støttede dermed Paulsens egne ønsker og planer. Det samme gjorde Joachim O. F. Spies (1780-1844), der ligeledes var deputeret i det s-h-l kancelli. Sandsynligvis har begge indflydelsesrige herrer givet ham et vist håb om en senere ansættelse ved Kiels universitet.

Men for at kvalificere sig bedre til en universitetslærergerning i København, (omkring 1821 var det tanken om en ansættelse ved hovedstadens universitet, der styrede hans skridt), besluttede han sig til at gå op til de eksaminer og gennemgå det »praktikum«, som nu engang krævedes for at opnå det efterstræbte mål.

Chr. Paulsen overvurderede dog ikke sine evner. Han karakteriserede sig selv som en langsom arbejder med en mindre god hukommelse; men han vidste, at han var udholdende og »i stand til at skaffe sig sine anskuelser«. Han havde ingen mangel på ideer.

»Således vover jeg da endnu at håbe, at jeg ved uafbrudt flid vil kunne opnå det ønske, den inderligste kærlighed til min videnskab og mit fædreland har indgivet mig.«

En særlig vanskelighed for ham var, at hans offentlige fremtræden hæmmedes af ængstelighed og en talefejl; han stammede lidt. Han kæmpede med disse hæmninger og gjorde sig de største anstrengelser for at overvinde dem. Hans talefejl var medfødt, og trods al umage kunne han ikke skjule den helt.

Med største flid, udholdenhed, en fast arbejdsrytme og stor tillid til Gud gik han til værks. Drivkraften var »forestillingen om menneskets bestemmelse, om pligten til med alle kræfters anstrengelse at virke«. Og han var besjælet af en urokkelig vilje til at nå målet.

Jeg vil »benytte hvert øjeblik af dette mit livs vigtigste tidsrum så godt, at jeg aldrig har noget at bebrejde mig for; lad altid frejdigt mod opfylde mig

endog ved de største vanskeligheder. Kun efter deres overvindelse, når jeg har kæmpet som mand, er jeg værdig til at kunne håbe mine inderligste længslers opfyldelse: borgerlig virksomhed og huslig lykke.« (Dagbøger, 10. febr. 1822)

Linien for studierne og det videnskabelige arbejde var dermed afstukket.

Allerede i december 1821 var han fuldt optaget af at skrive sin licentiatafhandling (på latin). I juli 1822 renskrev han den, og to måneder senere fik han meddelelse om, at den var blevet antaget. Forsvaret for licentiatgraden fandt sted den 23. december 1822. Disputationen varede i syv timer.

Chr. Paulsen var i kraft af sin flid kommet den borgerlige virkekreds endnu et skridt nærmere.

Han havde i 1822 helt helliget sig sin uddannelse og sin »fuldkommengørelse«; han havde nydt glæden ved arbejdet og sin rolige tilværelse ude på Frederiksberg, hvor han boede fra april 1822 til april 1823. Her følte han, at landlivet befordrede hans sjælefred, og her oplevede han »Gud i naturen«.

Dagbog, 11. maj 1822: ...Her »nyder jeg ret blomstertiden, thi jeg bor i en frugttræhave. .. Når jeg så vandrer omkring de blomstrende træer, så mindes jeg sædvanligen min blomstertid, hvor den glade yngling først i venskabet har erkendt sig selv og siden i familiekredse erfaret, hvad fremtiden kunne være ham. Vil den vorde det? Dette spørgsmål .. besvarer jeg med et tillidsfuldt blik til himlen. .. Mine ofte tilbagevandrede tanker giver også de billeder til kende, hvilke jeg har pyntet mit værelse med. Over mit pult hænger Göttingen med udsigten til de sydlige bjerge, og ved siden Kiel med Düsternbrook; men på den anden væg Christoffer løftende sit tillidsfulde blik op til hiin himmelske fader. Således, tror jeg, er jeg i den rette, Gud behagende sindsstemning. ..«.

Det er et glimt, som genspejler den harmoniske stemning, han levede i: erindringer om de to byer, hvis universiteter betød mest for ham – og et billede, som gav udtryk for hans gudhengivenhed. Han oplevede i 1822 sin egen åndelige udvikling under udarbejdelsen af licentiatafhandlingen som en ny vækst- og blomstringsperiode.

Samværet med en række gode venner bidrog i ikke ringe grad til hans harmoniske og ophøjede sindsstemning. Det var især det nære og fortrolige forhold til to unge københavnske universitetslærere, der ansporede ham.

Janus Lauritz Andreas Kolderup-Rosenvinge
1792–1850

Paulsen havde allerede under Københavnsopholdet i 1820 sluttet venskab med professor Janus L. A. Kolderup-Rosenvinge (1792-1850), der regnedes for tidens førende retshistoriker i Danmark. Deres fælles interesse for jura og historie havde ført dem sammen. De havde samme syn på historiens betydning for lovgivningsarbejdet: begge opfattede retsnormerne for historisk betingede; derfor skulle der tages hensyn til retssædvanen, når/hvis retstilstanden skulle forandres. På det politiske felt var begge liberale.

Et nyt venskabsbånd blev knyttet med den »gode bekendt« fra Göttingen og Berlin H(enrik) N(icolai) Clausen (1793-1877), der i april 1821 var blevet lektor i teologi ved Københavns universitet. Fra december 1821 bestod der et meget nært og fortroligt venskab mellem Paulsen og Clausen. De var beslægtede: begge var indesluttede naturer – og samtidig vennesele. De havde en rationalistisk og på en gang også følelsesbetonet religiøsitet til fælles, og begge besad den indre styrke, som visheden om at arbejde i sandhedens tjeneste gav dem. Hverken H. N. Clausen eller Chr. Paulsen tvivlede på, at mennesket havde en fri vilje; men »hvor friheden er, der er der fortjeneste såvel som brøde«. Samtidig forkastede begge læren om forsoningen ved Kristi lidelse og offerdød, og de afviste læren om retfærdiggørelsen ved troen alene, altså uden gerninger. H. N. Clausen og Chr. Paulsen mødtes således i en fælles tillid til den menneskelige viljes frihed og individets moralske bevidsthed samt i en tro på handlingens frelsende kraft.

I slutningen af 1825 deltog Chr. Paulsen på Clausens side i striden med Grundtvig. I sit skrift »Betragtninger over den danske kirkes symboliske bøger fra den (!) kirkeretlige standpunkt«, som udkom kort før jul 1825, påberåbte Paulsen sig Anders Sandøe Ørsted som støtte for det synspunkt, at retssædvanen burde være afgørende i fortolkningen af Kongeloven og Danske Lov. Sit hovedargument hentedede han fra det hyrdebrev, som biskopperne med kongens billigelse havde udsendt i 1817. Han anså den symbolforpligtelse, som biskopperne gik ind for, for gældende ret. Bisperne fremhævede rigtignok Bibelens eneautoritet, men de betonedede samtidig, at skriftens fortolkning afhang af fornuftens rette brug, der ingen grænser sætter for den enkeltes frie studium. Det var således ikke bogstaven, men ånden, det kom an på. Paulsen mente altså, at det var i overensstemmelse med den gældende kirkeforfatning, at der fandtes mange modstridende opfattelser af læren inden for kirken. Paulsens indlæg gav A. S. Ørsted anledning til en afhandling i Juridisk Tidsskrift (1826),

hvori han imødegik opfattelsen af, at retssædvanen skulle have autoritet mod loven. Han gjorde rede for, at kirkeforfatningen blev kirkens død, hvis man blev ved med at afmytisere, liberalisere og fornuftiggøre den. Dette svar medførte, at Frederik 6. i 1826 påbød Ørsted at standse sin polemiske forfattervirksomhed.

Paulsens stillingtagen røber både en liberal og rationalistisk holdning, den viser hans dybe respekt for individets frihed og fornuftens styrke. Hans understregning af retssædvanens afgørende betydning skyldtes den retshistoriske skoles lære om »folket«s skabende evner, efter hvilken retten blev til i takt med »folkeånden«s udvikling.

Selv om H. N. Clausens politiske interesse først vågnede med stænderanordningen fra 1831, fik dette venskab alligevel politisk betydning for ham: H. N. Clausen var opvokset med to ligeberettigede modersmål, dansk og tysk. Dette skyldtes hans far, der var født i Karlum (Sydtønder amt); den dansk-patriotiskindede stiftsprovst holdt hele livet igennem så meget fast ved det tyske sprog, at den tyskfødte dronning Marie (af Hessen), Frederik 6.s gemalinde, behandlede ham som tysktalende – og provsten følte sig bæret. H. N. Clausen mødte nu i Chr. Paulsen en mand, for hvem det at være og føle sig dansk og at tale det danske sprog var noget stort og helligt. Der kan næppe være nogen tvivl om, at Paulsen ikke blot har haft betydning for vennens opvågning til en bevidst danskhed – men også for hans udvikling til liberal politiker.

Flere og flere betydelige hjem åbnede sig for den sympatiske unge videnskabsmand. Således kunne han nyde »familielivets glæder«, thi uden dem syntes livet så tomt. For Paulsen, der i 7-års alderen havde mistet sin far og siden 11-års alderen havde været på kostskole eller boet på studenterhybel, betød familielivet uhyre meget. Netop det lykkelige familieliv indtog en central plads i alle hans drømme om en borgerlig tilværelse.

I begyndelsen af 1820 var »kærlighedens ild« for første gang blevet tændt »i ynglingens bryst«. Hans dybe forelskelse affødte dengang lange overvejelser om kærlighedens betydning for manden; han opdagede i kærligheden et middel til at nærme sig fuldkommenheden: manden skulle »hånd i hånd med den beslægtede sjæl« vandre ad dydens smalle vej.

I Kiel havde den unge Paulsens trang til familielivet – forbundet med hans elskovslængsler – fundet udløsning i et ideelt sværmeri for en gift dame; han var en hyppig og skattet gæst i hendes hjem og hos hendes familie. I København mødte han eksempler på den længsels-

Henrik Nicolai Clausen
1793–1877

fuldt eftertragtede familielykke hos Clausens og Kolderup-Rosenvinges. Hans kærlighedslængsel fik ny næring – og fandt et konkret mål.

Under Danmarksrejsen i efteråret 1820 havde Paulsen i rektor Søren N. J. Blochs (1772-1862) hjem i Roskilde fået et levende indtryk af rektorens 18-årige datter Thoras »høje ædle skikkelse«, »blide kvindelige væsen« og »sjælefulde øjne«. Dette indtryk af hende havde glædet ham på den ensomme vandring gennem de danske øer. Året i Kiel gjorde trækkene i Thoras billede blegere, men slettede dem ikke. Da man i foråret 1822 fortalte ham om hende, »antog kærlighedens ideal«, som stundom opfyldte hans »hjerter med navnløse længsler«, »en bestemt skikkelse« i Thora Bloch. Men der gik endnu fem måneder, inden han mødte hende igen, og nu stod hans hjerte i lys lue:

»Gud! Ser jeg i hende mit ideal i legemelig skikkelse, er hun den himmelske ånd i jordisk dragt, ynglingen så tit inderligen længtes efter? Som et højere væsen svæver hun hen for mig, mine blikke forfølger hende, og dog må jeg slå mine øjne ned, når hun flygtigen ser på mig. Værelset synes mig øde, når hun forlader det. ...«.

Han ophøjede hende til romantikkens fagre jomfru: så stille, så ren, så ædel, så bly – så barnlig.

Kærligheden opildnede hans arbejdsiver; lykken hjalp ham til at overvinde talefejlen (»Jeg støder næsten aldrig mere i talen«) – men den gav ham ikke modet til at erklære sin kærlighed – ja han turde næsten ikke tale med hende. Kun indirekte, kun ved hjælp af litteraturen, idet han læste op for hende af Jean Pauls (1763-1825) værker, søgte han at give udtryk for sine følelser – sandsynligvis uden at blive forstået.

Da han fire måneder efter deres første møde, i februar 1823, tog mod til sig og åbnede sit hjerte for hende – unddrog hun sig »forvirret«.

Alene hans dybe tillid til Gud bragte ham uskadt gennem den krise, der fulgte efter.

Ved intensivt arbejde kom han med tiden på ret køl igen. Han skrev, næsten tre måneder efter den »kvalfuldeste dag« i sit liv, i dagbogen: »Når jeg udarbejder min tilkommende forelæsning over retsencyklopædien, er jeg lykkeligst.«

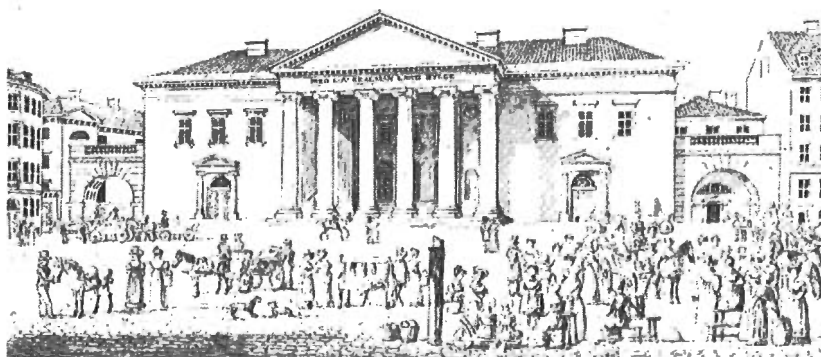
Arbejdet med denne forelæsning uddybede hans viden om retsvidenskab og statsliv, og denne viden fik han også systematiseret.

Chr. Paulsen var i virkeligheden fortvivlet, da han nedskrev sine høje ideer om menneskets, statens og verdens harmoniske udvikling henimod en højere tilværelse. Han følte sig forvist fra himlen og ønskede en overgang at dø »for en skøn idé«. Han ville kæmpe for den »spanske frihed«, der blev truet af Frankrig.

Denne verden er præget af harmonisk udvikling

I indledningen til denne forelæsning, der videreførte ideerne fra de filosofiske vandringer i Düsternbrook, anslog Chr. Paulsen grundtonen i sit fremtidige videnskabelige og senere politiske arbejde: en idealistisk-filosofisk tolkning af tilværelsen og det videnskabelige arbejde, et positivt livssyn og troen på, at formålet med livet var menneskeheden og den personlige fuldkommengørelse.

»...Retsvidenskabens studium .. går ud på at opfatte en hel side af menneskeheden liv i almindelighed og et folks statsliv i særdeleshed. Rettens beskaffenhed og tilstanden af retsvidenskabens har umiddelbar indflydelse ej alene på de enkelte menneskers og familiers, men på hele folkeklassers, hele staters lykke eller ulykke. Hvilken opfordring til at udgranske denne videnskabs sande natur og væsen, til at hæve os op til den højere idé, hvor den viser sig i den nøjeste forbindelse med menneskeheden ene og store formål: fuldkommengørelse eller nærmelse til Gud! Kun ved at holde den idé fast, kun ved at føre det små og enkelte, livets mangfoldighed frembyder os, tilbage til hiint ophøjede synspunkt, hvorfra vi overser det store hele, er det os

Københavns råd- og domhus (indv. 1815)

muligt, fornuftigt at ordne menneskenes samliv, retfærdigt at bedømme de enkelte tilfælde .. og .. at beholde mod ved de nødvendig stedfindende mangler og ufuldkommenheder. *Den* lovkyndige – ligesom ethvert andet menneske – er at beklage, der ikke til sin studiekreds medbringer et ideal, som han bestandig kan efterstræbe, der ikke i alt, hvad han foretager sig, lader sig lede af en evig idé, ikke ved en højere anskuelse af livet kan hæve sig over de mangehånde hindringer og ufuldkommenheder, han støder på. Han går under i livets småligheder, bliver trælbundet til jordiske, forgængelige ting. Taber lysten til at kæmpe for det gode og ædle; thi, omringet af vanskeligheder, standset af hindringer, savner han den eneste faste støtte i livet, hvorved det bliver muligt at modstå det smålige hverdagslivs strøm, og at gøre sit til samlivets forædling. ...«

Han genoptog tråden fra de filosofiske vandringer og uddybede ideen om menneskenes og samfundets udvikling. Paulsen understregede nu stærkere end før, at »retstilstanden aldrig bringes retsidealet nærmere ved store spring i lovgivningen, men kun efterhånden«. Ethvert udviklingstrin måtte bygge på det forudgående, således at det nye trin virkelig afspejlede »hele folkets« nye ansuelser. Kendemærket for enhver udvikling var for ham udviklingens historiske kontinuitet, den bestående tilstand skulle fornyes gradvist, og fornyelsen burde gennemføres varsomt og under stadig hensyntagen til de bestående forhold og på den måde bygge på den historiske tradition. Paulsen viste sig med disse overvejelser at være en god elev af professor Gustav Hugo (1764-1844), der havde været hans lærer i Göttingen.

Paulsen tydede mennesket som et åndsvæsen, hvis åndelige liv bl.a. viste sig i forholdet til medmennesket, i samværet med andre mennesker. Han så netop i samfundet den skole, »i hvilken den fuldkomneste ånd (Gud) har sat den ufuldkomne menneskelige for at uddanne sig.«

Samfundet blev således til den skole, der lærte mennesket at være *medmenneske*. På samme måde, som ethvert fornuftsvæsen stræbte efter at nå til overensstemmelse med sig selv, således måtte flere i fællesskab levende fornuftsvæseners udvikling føre til gensidig overensstemmelse. Denne samklang burde i hvert tilfælde herske i et samfund af ligeberettigede medlemmer. Samklangen opnåedes ved gensidig kærlighed. Paulsen anså den harmoni, der hvilede på kærlighedens princip for den højeste, den havde nemlig sin oprindelse i friheden.

Det var fornuftens vilje, at mennesket udviklede og uddannede sig under frie forhold – og fornuften indså også, at det enkelte menne-

skes frihed kun kunne være en begrænset frihed. Retfærdighedssansen påbød at anerkende medmenneskets lige ret til frihed, og det var ikke muligt at oprette eller opretholde et samfund uden at regulere de med hinanden konkurrerende frihedsrettigheder. Den ubegrænsede frihed måtte begrænses. Men uden for et samfund fandtes der slet ingen frihed, her var det nemlig ikke muligt at leve uden frygt for overgreb og angreb. Det var derfor indlysende for Paulsen, at retten og retstilstanden, dvs. *staten*, var forudsætningen for menneskets udvikling til fuldkommenheden; men samtidig var det også statens eneste formål! Dette formål forpligtede statsmagten til at forebygge enhver forstyrrelse af retstilstanden.

Kærlighed, frihed, åndeligt og moralsk fremskridt, kontinuerlig udvikling, retstilstand, stat og magtanvendelse var i Paulsens stats-teori knyttet sammen til led i én enhed, disse led betingede hinanden.

Denne teori var et udtryk for Paulsens optimistiske livssyn. Han anså menneskets udvikling til større fuldkommenhed for givet, da den var en del af Guds skaberplan. Udviklingen kunne fremmes ved en bevidst og harmonisk uddannelse af menneskets gode anlæg og evner. Ethvert forsøg på at gennemtvinge idealforestillinger, som var uden bund i virkeligheden, eller et voldeligt indgreb i samfundsforholdene ville kun forstyrre og dermed forsinke menneskenes fremadskriden til større fuldkommenhed. Staten, som Paulsen anså for den af Gud skabte ramme for moralsk og åndelig udvikling, kunne forbedres i tidens løb, men den måtte *aldrig* ophæves.

Det bestående samfund var opbygget strengt hierarkisk, det havde en pyramideformet rangordning; dets retsforhold var udtryk for samfundsklassernes og -medlemmernes indbyrdes under- og overordnede placering i systemet. De enkelte samfundsklasser blev holdt adskilt både af erhverv, jordejendom, formue og lovmæssigt fikserede rettigheder (: privilegier) og pligter. Men alle samfundsklasser var underordnet statsmagten.

Det var nu mindre væsentligt, at Paulsen krævede større friheds- og lighedsrettigheder for alle borgere, dvs. først og fremmest for de borgere og bønder, der rådede over større hus- eller jordejendom og for de dannede. Hver ny forfatning anså han alligevel kun for et overgangsstade til endnu friere forhold.

For Paulsens senere politiske virke fik det derimod den største betydning, at han ved siden af denne lodrette samfundsstruktur også kendte en vandret, efter hvilken alle borgere allerede var ligestillede, hvor den frie og harmoniske samklang eksisterede: på det kulturelle

felt havde alle statsborgere og statens forskellige folkefærd lige ret til fri udfoldelse. Det kunne der ikke være tvivl om. Hans eget forhold til dansk og tysk kultur og dannelse afspejlede i dette ideelle billede af kulturernes sameksistens i den dansk-tyske helstat.

I 1823 var bruddet med studentens politiske tankeverden fuldbåret; der skulle ikke længere kæmpes for at fremskynde en forfatningsændring. Paulsen ønskede stadig en friere forfatning. Men han stolede nu på det gudgivne fremskridt. Han regnede med en kontinuerlig udvikling: så længe retstilstanden blev opretholdt, ville den frie forfatning organisk vokse frem af de bestående forhold. Således var bondefrigørelsen blevet gennemført, da samfundet var modent til dette skridt, og på samme måde ville det gå med den liberale forfatning, der skulle give statens borgere større politiske rettigheder. Borgerfrigørelsen ville komme, når samfundet var modnet til dette nye skridt henimod friheden. Paulsen vurderede retsforholdene i Danmark for så trygge, gode og retfærdige, at han var overbevist om, at Danmark var på vej til et konstitutionelt monarki.

Fremtiden tager form

I sommeren 1823 rejste Chr. Paulsen til Kiel, derefter til Flensborg for at besøge sin mor og sine slægtninge og videre til gamle venner og bekendte i hertugdømmerne og i Hamborg. Formålet med rejsen var ikke alene at slappe af og træffe venner. Han drøftede også sine fremtidsplaner med Slesvigs og Holstens førende jurist, professor i Kiel, Nicolaus Falck, der var gift med hans kusine, og der var hans »sande ven«. Desuden besøgte han kuratoren for Kiels universitet grev Cai Lorentz Brockdorff (1766-1844) på hans gods Borstel ved Segeberg i Holsten. Samtalen med greven varede i en hel time og »tilfredsstillende« Paulsen »over måde«, da den »forvissede ham om«, at greven ville »begunstige« hans »ønskede akademiske bane«.

I slutningen af juli måned vendte Paulsen tilbage til København – forresten sammen med Falck – og efter dennes råd opsøgte han nu igen J. P. Höpp og spurgte ham, om han kunne håbe på hans »medvirken« ved en eventuel ansættelse. Höpp svarede: »ja, det kan De være forvisset om, kære hr. Paulsen, Deres viden, Deres beskedenhed, Deres opførsel, Deres slægtskab med hr. Braack. Alt taler for Dem. De kan regne med mig.«

Omkring oktober-november 1823 dukkede der uventet en mulighed op for en ansættelse i Kiel. N. Falck havde planer om at følge en opfordring til at søge stilling som dommer ved den hanseatiske

overappellationsret i Lübeck. Han opfordrede Paulsen til at søge professoratet i Kiel. Paulsen gik igen til Höpp, der forskaffede ham foretræde hos konferenceråd Andreas Bj. Rothe, 1. deputeret i Det slesvig-holsten-lauenborgske Kancelli, og Paulsen gjorde kancelliets præsident, grev Otto J. Moltke (1770-1853) sin opvartning. Hans chancer syntes gode. Men så ombestemte Falck sig i sidste øjeblik og blev i Kiel. Paulsens anstrengelser havde imidlertid ikke været forgæves. »Hele denne sag,« skrev han, »har dog nyttet; som Höpp siger, er kancelliet blevet opmærksom på mig, endogså kongen .., og ved første lejlighed bliver jeg ansat. ..«.

Paulsens chancer for ansættelse steg, da han den 14. og 15. november 1823 tog sin danske embedseksamen, som han den 23. november afsluttede med topkarakter.

Han var ikke engang ked af, at ansættelsen i Kiel ikke var blevet til noget.

»Der var så meget, som holdt mig her tilbage, min nordiske retsvidenskab, hvis sæde jo er her, min taknemmelighed, min – ja, hvad skal jeg kalde det – forkærlighed for, vedhængen ved det land, hvor mit jeg havde nydt den største himmelske salighed, havde lidt den dybeste og dog så rene uforskyldte smerte.«

»Smerten« sved stadigvæk; han troede, han havde tabt Thora for bestandigt. Men han havde dog genvundet sin sjælefred. For at prøve sin sjælestyrke tog han imod rektor Blochs invitation til at fejre jul i den Blochske familiekreds i Roskilde. Det blev dage præget af »blid vemodighed«. Han betragtede Thora »som en elsket afdød«.

Han fandt kun trøst og styrke i arbejdet. I foråret 1824 syslede han med en afhandling om de sønderjyske købstadsretter. Hans fremtid tog efterhånden form: i slutningen af marts 1824 fik Chr. Paulsen »det bestemteste løfte« om, at han skulle efterfølge H. F. Olivarius (1758-1838), der siden 1781 havde været professor i dansk ret ved Kiels universitet. Den 17. maj begyndte han at holde forelæsninger ved Københavns universitet som privatdocent; hans »højeste ønske for den nærmeste fremtid« var dermed gået i opfyldelse.

»O, jeg føler mig så lykkelig endeligen at kunne virke umiddelbart, og fordi jeg .. nu er fuldkommen overbevist om, at jeg ikke har gjort et fejlgreb i min stands valg, men at jeg ville kunne gavne i min virkekreds. Jeg læser to kollegier, retsencyklopædien og historiske institutioner af romerretten. .. Jeg kan ej beskrive den rene glæde, der gennemstrømmede mig, da jeg ved at

Thora Paulsen f. Bloch
1802–1834

komme ind i foredraget mærkede, at det gik godt, .. at mine tilhørere optegnede det, hvad jeg med inderste kærlighed for min videnskab og for menneskene sagde. Hvilken herlig bevidsthed er det dog, at bidrage til det ædles udbredelse på jorden, at kunne sige sig, ej at leve forgæves, også i vort forhold til vore medmennesker.«

Denne følelse af at have succes øgedes i sommeren samme år: den 8. juli 1824 nåede Chr. Paulsen nemlig sit mål: han disputerede for den juridiske doktorgrad.

Men hans lykke var ikke fuldkommen; han kunne ikke glemme Thora. Mellem julen 1823 og juli 1824 havde han set hende to gange.

»Vi er så blide mod hinanden, som om vi havde at afbede hinanden noget.«

Chr. Paulsen havde nu overstået det værste arbejds- og eksamenspres og tog nogle fridage. Han besøgte pigens faster ude på Frederiksberg. Hun så, at han havde genvundet sin sindsligevægt, men hun mærkede også, at han stadig var dybt forelsket i Thora. Hun tog nu denne forkvaklede kærlighedshistories tabte tråde op og knyttede dem med nænsom hånd. Det varede to måneder.

Den 1. september 1824 efter en lang samtale, som tanten havde arrangeret, blev »den blye pige« hans. Thoras første ønske var, at den dansksindede unge flensborger, der forlængst havde fordansket sit fornavn, skulle benytte den tyske skrivemåde.

I »himlen« (det var hans afsenderadresse på brevet til moderen) blev »Kristian« til »Christian«.

Doktorringen og forlovelsesringen modtog han den 22. september 1824.

Trængslernes tid var nu slut. Seks dage senere rejste han til Kiel, Slesvig og Flensborg for at besøge venner, bekendte og sin familie – og for at hente sin moder, der ville flytte til København for at bo sammen med sønnen. I slutningen af oktober måned var han tilbage i hovedstaden, hvor mor og søn indrettede sig »i et tomt hus« (Skt. Pedersstræde 117).

En lyksalighedens vinter og et frydefuldt forår efterfulgtes af en »kærlighedssommer«.

En ansættelse i København rykkede mere og mere i midtpunktet for hans fremtidsdrømme, men Thora ville også »med glæde følge« ham »hen i det fremmede land, til Kiel, når skæbnen eller forsynet skulle føje det således«. Og det var netop udsigten til at blive professor Olivarius' efterfølger, der tog form i juli 1825 – og det var samtidig den eneste stilling, der i en overskuelig fremtid ville blive ledig. Paulsen havde kvalificeret sig til den, da han den 9. maj 1825 »opfyldte den sidste betingelse, der kunne fordres til en ansættelse i København eller .. til professuren i dansk ret i Kiel«: han havde

underkastet sig den »praktiske prøve« og bestået den med »bedste karakter«.

Et halvt år senere, den 27. oktober 1825, blev Chr. Paulsen udnævnt til »overordentlig professor i Kiel med den særlige forpligtelse til at læse over den danske og slesvig-holstenske ret«.

»Således smiler mig da et behageligt husligt og offentligt liv i møde, kærlighed og virksomhed i den skønneste forening, og jeg føler mig ubeskrivelig lykkelig.«

Huslig lykke og videnskabeligt arbejde afstak nu de rammer, som hans fremtidsønsker befandt sig indenfor. Og således kunne han med glæde og lyse udsigter tænke på Kiel som fremtidigt hjemsted. Han havde i september 1821 taget afsked med »det kære, uforglemmelige Kiel«, hvortil han havde knyttet blivende forbindelser, og som havde betydet så meget for hans personlige, for hans åndelige, både videnskabelige og politiske, og hans sjælelige udvikling.

Vinteren 1825-26 forblev han endnu i København, som han havde så svært ved at skilles fra. Den 6. april 1826, på hendes 24-års fødselsdag, ægtede han sin Thora, og den 26. april 1826 kom det unge par til Kiel.

Sønderjydens selvbekendelse

Opholdet i København havde været præget af intensivt videnskabeligt arbejde. Paulsen tilegnede sig ikke alene en omfattende viden om dansk og nordisk ret, han trådte i disse år også frem som foredragsholder i Studenterforeningen og som forfatter. Han skrev en række retsvidenskabelige afhandlinger både på tysk og dansk.

De 4 1/2 år i København var upolitiske; de medførte en neddæmpning af den unge students sværmeriske liberalisme. Men det kan næppe siges, at denne periode var uden betydning for hans politiske udvikling. Hans danskhed uddybedes ved mødet med det rige københavnske kulturliv og med dansk retsvidenskab, såvel som ved selskabeligt samvær med venner og den nyvundne familiekreds.

I december 1823 holdt Chr. Paulsen et foredrag i Studenterforeningen »Om retsvidenskabens«; i indledningen til dette foredrag gjorde han rede for sin danskhed.

»...Skønt allerede fra min ungdom af ej ubekendt med det danske sprog, hvis toner også lyder i mit hjem, er jeg ved hele min opdragelse blevet vant til at udtrykke mig over videnskabelige genstande på tysk. Alligevel har jeg altid kaldet mig dansk, hvor jeg end har været, fordi jeg altid har følt mig dansk, og ingen tid mindes, hvor jeg har tænkt anderledes. Kun ved navnet Danmark føler jeg mig gennemtrængt af hin høje følelse, fædrelandskærlighed; et ord, i hvilket der ligger så uendelig meget. ..

Født i et land, der i ældre tider var en umiddelbar del og nu i det mindste (er) en middelbar bestanddel af de danskes rige, født i en egn, hvor det danske sprog endnu i almuens mund lever, hvor så meget andet, som fjordes og byers og landskabers navne viser hen til den danske oprindelse, har jeg aldrig kunnet miskende vort slægtskab med de danske i det nu såkaldte egentlige Danmark. Skønt altså det tyske sprog ved den femhundredårige nøje forbindelse med tyske lande har tildels fortrængt det danske i mit fædreland, skønt dette i den politiske adskillelse fra det øvrige Danmark har ombyttet navnet Sønderjylland med Slesvig, er jeg dog blevet Sønderjyde i hjertet .. og anser nærrejyden, fynboen, lolliken, sjællandsfaren for mine brødre. ...«.

Allerede i sommeren 1820 havde Paulsen skrevet, at en forfatningsændring var den eneste lovlige vej til at »forvandle« hertugdømmet Slesvig igen i Sønderjylland, og at sønderjydernes danskhed forenede dem med de andre danskere. En fællesforfatning for Sønderjylland og Danmark skulle krone denne nationale enhed.

Chr. Paulsen ytrede sig først efter 1830 mere indgående om hertugdømmet Slesvigs statsret. Men hans brev (s.51f) og dagbogsoptegnelse (s.55) fra 1820 og hans sønderjyske selvbekendelse fra 1823 gør det muligt at skitsere hans syn på Slesvigs forbindelse med Danmark.

Hertugdømmernes førende retslærde, Paulsens lærer i Kiel fra 1819 til 1821 og nære ven, Nic. Falck havde i 1816 udgivet skriftet »Das Herzogthum Schleswig in seinem gegenwärtigen Verhältniß zu dem Königreich Dänemark und zu dem Herzogthum Holstein«. Denne historisk-politiske, retsvidenskabelige afhandling om hertugdømmets statsret blev den slesvig-holstenske bevægelses programskrift. Falck gjorde heri rede for den udvikling, der ved »retsgyldige traktater« havde ført til, at Slesvig, som oprindeligt havde været en del af Danmark, var blevet en selvstændig og fra Kongeriget adskilt stat. Således var f.eks. Slesvig blevet »ganske ligestillet med Danmark« ved Ribe-privilegiet fra 1460; dette privilegium garanterede samtidig Slesvigs uadskillelige forbindelse med Holsten. Som følge af Roskildefreden fra 1658 og Københavnfreden fra 1659 var hertugdømmets

lenskvalitet blevet ophævet. Siden den tid var Slesvig en suveræn stat, der stod i nøje forbindelse med (det tyske) Holsten. Privilegiet fra 1460 var desuden et »frihedsbrev«, som sikrede hertugdømmernes indbyggere retten til en stænderforfatning.

Falck var en anerkendt autoritet på sit felt; men det ses tydeligt, at han for den unge Paulsen ikke var en uanfægtet autoritet. Paulsens opfattelse af Slesvigs statsret afveg fra Falcks; den unge jurist anså hertugdømmet for en »i det mindste middelbar del af de danskes rige«, han holdt på, at hertugdømmet aldrig, heller ikke i 1658-59, havde mistet sin karakter af dansk len. Og derfor var Slesvig – på trods af den politiske adskillelse, dvs. eget mønt-, told og afgiftssystem og det eksisterende forvaltningsmæssige fællesskab med Holsten – ved lensbånd stadig knyttet til Kongeriget. Dertil kom de tungtvejende nationale bånd, der forener sønderjyderne og danskerne. Disse bånd var endda stærkere end de forhold, der skilte hertugdømmet og Kongeriget fra hinanden. Hans eget nationale sind viste, at den danske rigsdels udvikling til hertugdømmet Slesvig havde været uden betydning for ham selv; landets oprindelige danske element var så stærkt, at han ikke alene med glæde og stolthed vedkendte sig hertugdømmets gamle forbindelse med Danmark, men at han endda følte sig som dansker, som sønderjyde – og ikke som slesviger.

Chr. Paulsens selvopfattelse som dansker og sønderjyde prægede hans opfattelse af hertugdømmet Slesvigs tilhørsforhold til kongeriget Danmark. Hans danske bekendelse var nøglen til hans fremtidige indsats for en ligestilling af dansk og tysk sprog i Slesvig; bekendelsen var også nøglen til hans forsvar for sønderjydernes ret til den nære forbindelse med Danmark – og hele Norden.

Videnskabelig skandinav

Christian Paulsen var »den første sønderjyde i moderne tid«. Han hørte desuden til den første generation skandinaver; for ham var Sønderjylland og Danmark dele af den større skandinaviske enhed.

Fire år før E. Tegnér i Lunds domkirke laurbærkransede Adam Oehlenschläger og udråbte ham til »Nordens sangerkonge«, en hyldest som indledte studenterskandinavismen, og fjorten år før N. S. F. Grundtvig i 1839 i det første nummer af det skandinaviske tidskrift »Brage og Idun« forkyndte »Nordens videnskabelige forening«, gik Chr. Paulsen ind for denne skandinavisme på det videnskabelige område.

I sommeren 1825 holdt Paulsen et foredrag i »Det kongelige nordiske Oldskriftsselskab« af 28. januar 1825. Han afsluttede sit foredrag »Om gavnligheden af kundskab om oldtiden« med en henvisning til, at det var hans fædrelandskærlighed, der motiverede hans interesse i og studium af den nordiske oldtid.

»Jeg siger kærlighed til fædrelandet; thi hele det gamle Norden er den danske, norske, svenske, islandske oldgranskers fædreland; samme sprog og samme religion, lignende retsforfatning og lignende sæder gør det til ét stort helt. .. Alt for beklageligt ville det være, om den politiske adskillelse skulle have indflydelse på det videnskabelige. .. Vi håber .. at videnskaben formår at forene, hvad statsforhold adskiller. Tyskland er os et lysende eksempel!«

Chr. Paulsens sønderjysk-danske fædrelandskærlighed omfattede hele Norden som »fædrelandet i videre forstand« – på samme måde, som hans studenterkammerater fra Hannover, Preußen, Baden, Slesvig-Holsten og de andre tyske stater havde følt for det fællesfædreland Tyskland, uanset alle småstatlige skel.

Den politiske skandinavisme begyndte at spire i 1830'ernes første år og fik sit gennembrud i 1834-35, efter at det liberale parti var blevet dannet. Inden for dette fandtes der en kreds af yngre, politisk meget aktive mænd med Orla Lehmann i spidsen, der i 1836 tog det slesvigske spørgsmål op. Det var de samme mænd, der i 1838 skabte den litterære og videnskabelige skandinavisme om til en politisk. De opfattede Slesvig som dansk, og for en god skandinav var Slesvig dermed en del af Norden på lige fod med Sjælland, Skåne eller Trøndelagen.

Paulsens skandinaviske forestillinger fra 1825 var beslægtede med dem, som Grundtvig gjorde sig fjorten år senere, og de svarede omtrent til dem, som kredsen omkring Orla Lehman havde i 1838: som dansk sønderjyde måtte han vende sit fædrelandske sind mod hele Norden; det gamle fællesskab i sprog, ret, vaner, religion, dvs. i kultur og folkeånd var nemlig udtryk for et nært slægtskab: de nordiske folk var dele af ét og samme folk. Som god sønderjyde måtte Paulsen derfor anse sig for skandinav. Og af den grund gik han i 1825 ind for den videnskabelig-litterære skandinavisme. Fjorten år senere havde han udviklet sig til en politisk skandinav. Paulsen gjorde selv opmærksom på det tyske forbillede for denne skandinaviske idéverden. Den tyske påvirkning betød sandsynligvis, at han allerede så tidligt som omkring 1825 nærrede visse håb om, at Skandinavien ad

åre ville vokse sammen til en politisk enhed.

Drivkraften i hans skandinaviske stræben må søges både i hans sønderjyske selvopfattelse og i hans viden om Slesvigs danske oprindelse. I Kiel og København havde Paulsen studeret nordiske landskabslove, han havde undersøgt og sammenlignet bestemte retsforhold efter »Jyske Lov«, »Sjællandske Lov« og »Skånske Lov«. Hans retshistoriske undersøgelser resulterede i erkendelsen, at det her drejede sig om nært beslægtede retter; deres ånd var »helt dansk eller nordisk«. At mange gamle retsbestemmelser, der på trods af den stærke tyske indflydelse i de senere århundreder, endnu i hans samtid var gældende i Slesvig, røbede danskhedens kraft og slesvigernes slægtskab med danskerne. Paulsens sprogstudier i dansk og oldnordisk bekræftede retsstudiernes resultater; de viste ligeledes, at Slesvig var et dansk land, at Sønderjylland var en del af Norden.

Paulsens sønderjyske og skandinaviske selvopfattelse befrugtede og bevingede hans forestillinger om Danmarks og Slesvigs skandinaviske fremtid.

Kiel 1826-1830

Upolitiske år – en forberedelsens tid

Den 26. april 1826 var det unge par kommet til Kiel; den 1. maj holdt Chr. Paulsen sin første forelæsning.

»...Jeg er den lykkeligste ægtemand og videnskabsmand. .. Flittige tilhørere på mine kollegier (slesvig-holstensk ret, dansk ret og nordisk retshistorie) forskaffer mig den tilfredsstillende, at jeg kan nytte i min borgerlige virkekreds.«

»Jeg er glad i min Gud, et skønt liv smiler mig i møde.«

Det private liv og de private livsmål havde fortrængt de politiske idealer. En videnskabsmands uforstyrrede cirkler syntes at skulle blive hans fremtid. Chr. Paulsen fortsatte sine sammenlignende retshistoriske studier i og undersøgelser af retsforholdene i hertugdømmerne Slesvig og Holsten samt kongeriget Danmark og det øvrige Norden. Han udviklede sig mere og mere til en stuelærd. Men også

dette videnskabelige arbejde, som synes så afgjort upolitisk, grundede på en politisk interesse. Dog var hans politiske mål ikke længere Ejderstaten. Efter 1826 sigtede Chr. Paulsen i sit videnskabelige arbejde hen imod den bestående dansk-tyske helstat.

Chr. Paulsen holdt sine forelæsninger i Kiel på tysk, hans videnskabelige afhandlinger udkom på tysk, hans emner var derimod slesvigske eller sønderjyske, danske og nordiske. På en måde »gjorde« han »den danske og den nordiske ret tilgængeligere for den tyske retsvidenskab«. Paulsen havde fundet den virkekreds *for* Danmark, som han havde drømt om i Göttingen. Han havde »forplantet« den danske retsvidenskab til Kiel – og således slået en bro mellem »tysk og nordisk videnskab«. Han kunne nu i skrift og tale berømme sit »kære Danmark«. Som universitetslærer, der uddannede slesvigske og holstenske studerende, kunne han sprede kundskaber om dansk retsvidenskab og litteratur hos hertugdømmernes fremtidige embedsmænd – og ad den vej ikke alene fremme den indbyrdes forståelse mellem dansk og tysk, men også knytte helstatens danske og tyske rigsdale nærmere til hinanden. Han gik ud fra, at en dyberegående viden om modparten ville resultere i en større fællesfølelse og dermed også i en større sympati for den fælles dansk-tyske helstat. Han troede, at oplysningen og en rationalistisk behandling af problemerne ville rydde modsætningerne af vejen. – Han var hverken den første eller den sidste, der blev skuffet.

Den unge videnskabsmands forskningsarbejde koncentrerede sig om Slesvigs retshistorie i middelalderen – og dermed især om hertugdømmets forbindelser med Danmark og Norden. Dette emnevalg var stadig et udtryk for hans danske interesser – og forventninger, men der fandtes også en »tysk« inspiration til dette valg. Idet Paulsen undersøgte nordiske retsforhold, tog han spørgsmål op, som hele den tyske (eller »germanske«) retning inden for den retshistoriske skole, der ellers bar præg af studier i romerretten, var optaget af, og som han på grund af sine nordiske sprogkundskaber og forbindelser havde særlige forudsætninger for at beskæftige sig med. Tilskyndelsen til hans studier i slesvigske, dansk og nordisk ret var kommet fra hans tyske lærere, især fra Karl Fr. Eichhorn i Göttingen og fra slesvig-holsteneren Nic. Falck i Kiel.

Paulsens emnevalg var tidspræget; det svarede på mange måder til de tyske lærdes forkærlighed for middelalderen og til de politiske bevidste, dvs. antifranske, tyske historikeres, sprogforskeres og juristers germansk-nordiske tilbøjeligheder.

»Tidsånden« begunstigede Paulsens private interesser og intentioner.

Det under disse studier indvundne materiale blev det faste grundlag, hvorpå Chr. Paulsen bevægede sig i de efterfølgende årtier. Hans intensive arbejde med holstensk, slesvigsk og dansk fortid, både politisk og retshistorisk, gav ham et nuanceret billede af den multinationale stats tilblivelse, dens indre forhold og dens fremtidsmuligheder. Paulsen erhvervede sig i årene efter 1826 et nyt syn på Slesvigs stilling inden for helstaten. Hans studier i Slesvigs mangfoldige lovbestemmelser, sædvaneretsordninger, arveretlige og statsretlige særudviklinger samt Sønderjyllands kulturelle, sproglige eller »nationale« dansk-tyske dobbelthed førte ham frem til konklusionen, at denne brogede slesvig-holstenske, slesvigske og sønderjyske, danske og tyske mangfoldighed blev holdt sammen af de dansk-slesvigske lensbånd, som de var nedfældet i statsretten, og af slesvigernes tilhørsfølelse til den danske stat og af deres hengivenhed for kong Frederik 6. Paulsen så egentlig først efter 1830, at denne stats indre forhold frembød både problemer og opgaver.

De første år i Kiel var meget fattige på ydre hændelser; men årene blev afgørende for den filosofisk anlagte, indadvendte Chr. Paulsens åndelige udvikling. Den unge videnskabsmand lærte at strukturere den virkelighed, han mødte i 1820'ernes og 1830'ernes hertugdømme Slesvig, med oplysningstidens og romantikkens forestillinger og begreber. De dækkede hans virkelighedsoplevelse; men ikke altid realiteterne.

*Hvert menneske og hvert folk har ret
til egen åndelige identitet*

Den unge Paulsen betonedede igen og igen sit ønske om at ville gavne menneskeheden og gøre nytte i kraft af en borgerlig virkekreds. Dette ønske var opstået både under moderens og burschenschafternes indflydelse. Til sidst fik J. G. Fichtes filosofi en afgørende betydning for Paulsens udformning af ideen om et aktivt borgersind.

Fichtes filosofi bekræftede hans egen opfattelse, nemlig at stræben og virken var det højeste formål med menneskelivet. Og han efterkom derfor med begejstring Fichtes opfordring til alle unge »dannede mænd« om at gøre denne »høje bestemmelse« til et livsmål. Paulsen udnyttede bevidst undervisning og eksemplets magt til at påvirke studenterne. Han ville forme dem til ædle mennesker og på den måde ophøje menneskene til noget mere fuldkomment. Ligesom Fichte

anså han den lærde for menneskehedens lærer og en sandhedens apostel. Og han viste sig i 1830'erne og 1840'erne rede til at påtage sig de pligter og var villig til at bære de byrder, som dette hver krævede af ham, fordi han selvfølgelig selv måtte leve op til det, han forlangte af menneskeheden.

Paulsen lærte af Fichte, at mennesket var et frit fornuftsvæsen, hvis eksistens betingedes af, at der fandtes andre fri fornuftsvæsener – derfor var det et ubetinget bud, at ethvert menneske anerkendte andres frihed til at være sig selv og til at udfolde sig frit. Fichte, og dermed også Paulsen, så »det selskabelige liv«, dvs. samfundet, præget af »en gensidig given og tagen, gensidig laden og gøre«. I et samfund, som agtede alle medlemmers fulde lighed, fandtes der ingen underordning, men kun »samordning«; her kunne individet udvikle alle sine anlæg, den enkelte kunne udfolde sine evner med henblik på den størst mulige fuldkommenhed.

Paulsens stræben efter sandhed og hans viden om den lærdes bestemmelse blev ikke alene væsentlige for hans gerning som universitetslærer, men også for hans politiske indsats i 1830'erne. Paulsen motiverede sit forsvar for det danske og det tyske sprogs ligeberettigelse netop med nødvendigheden af at stride for sandheden, med kravet om pligtopfyldelse og med »folkelighedernes« absolutte ret til ligeberettigelse. Kun når alle folk var ligeberettigede kunne de efterleve bestemmelsen til åndelig udvikling. Det sidste arguments vægtige indhold var, at ethvert menneske havde ret til at være sig selv – og deraf fulgte, at det havde krav på, at dannelsen blev formidlet på modersmålet. Ellers havde individet ingen mulighed for at bevare sin åndelige identitet.

Paulsen tolkede »folkelighederne« eller nationerne som individuelle udformninger af den store, mangfoldige menneskehed. Hvert individ udfoldede sig inden for den »individuelle« kultur- og sprogenhed, »folkeligheden«. Paulsen mente nu, at retfærdighedsfølelsen påbød, at ikke kun individerne, men også nationerne burde anerkende hinandens fulde ret til fri kulturel, dvs. åndelig og moralsk, udvikling til det for hele menneskehedens fælles mål, »fuldkommenheden«.

For folkene eller nationerne gjaldt den samme »samordning« som for individerne; den blev garanteret af staten (retstilstanden). Denne sideordnende struktur muliggjorde den gensidige åndelige påvirkning, der fremmede fremskridtsprocessen for *hele* menneskeheden.

I 1821 havde Paulsen proklameret den konstitutionelle ejerstat som et af sit livs mål. Efter 1826 glemte han denne stat; nye idealer

medførte en ny holdning over for de bestående statsforhold. Oplysningstidens humanitetsideer fortrængte den politiske målsætning. Nøgleordene for Paulsens mål var nu: frihed for al åndelig udfoldelse, individets fuldkommengørelse og alle gode menneskelige anlægs harmoniske udvikling. Hans højeste mål var nu hele *menneskehedens* fremskridt til større fuldkommenhed. Og dette fremskridt skulle ske »organisk«: det skulle være en kontinuerlig fremadskriden. Arbejdet for dette høje mål kunne ydes inden for rammerne af den bestående dansk-tyske helstat. På det politiske felt betød det nye mål en accept af denne stat.

Staten og folket

Chr. Paulsen skelnede efter 1826 mellem to »selskabsformer« (samfundsformer): staten og folket (nationen).

Han anså staten for at være et »folks ydre retstilstand«.

Statens første (og i grunden også eneste) *formål* var at skabe og opretholde den retssikkerhed, der var en ubetinget forudsætning for menneskehedens åndelige og sædelige fremskridt. *Kun* ved en »retstilstand« – også for den ældre Paulsen et synonym for »stat« – kunne retsforholdene mellem »ulige væsener«, dvs. mellem statsmagten og statsborgerne, reguleres. *Staten* gjorde ende på den oprindelige retsløse naturtilstand, hvor alle bekæmpede hinanden. Paulsen tolkede samfundspagten, ved hvilken staten blev stiftet, ikke som en historisk realitet, men som en fornuftsidé, ved hvis hjælp borgernes rettigheder og den øverste statsmagts grænser kunne bestemmes. Chr. Paulsen holdt fast ved antagelsen om en samfundspagt, fordi man ved at arbejde med dette begreb kunne argumentere for reformer. Han mente nemlig, at den menneskelige udvikling altid afspejlede sig i »retstilstanden«; når den menneskelige udvikling havde nået et højere stade, ville dette afføde større borgerlig frihed. *Statens* forfatning ville således altid svare til den åndelige og sædelige udvikling, der allerede havde fundet sted i det pågældende samfund.

Fælles afstamning var efter Paulsens opfattelse kriteriet for et »folk«. De ydre kendetegn for et folk var fælles sprog, skikke, sæder og sagn samt litterær tradition såvel som sædvaneret og skriftligt fikserede love. Den for alle medlemmer af et folk fælles kultur skyldtes en kollektiv »folkeånd«, der var en folket iboende kulturskabende kraft. Overensstemmelse i sprog og kultur tydede således på samhørighed med et og samme folk.

Paulsen anså »folket« for et »indre« eller »åndeligt« menneskefæl-

lesskab. I modsætning til staten bestod dette fællesskab af »ligestillede væsener«. Denne ligestilling eller sideordning gjaldt også for folkenes indbyrdes forhold.

Menneskets utallige åndelige anlæg og muligheder afspejledes i de mange folk, som fandtes; hvert folk var et udtryk for menneskehedens udvikling under bestemte forudsætninger, livsforhold eller livsbetingelser. Kun alle folk tilsammen udgjorde den enhed, der repræsenterede menneskets bestemmelse: den enkeltes åndelige og moralske fremskridt til større humanitet i fællesskab med alle andre mennesker.

Således blev de talløse folk til et udtryk for menneskehedens næsten ubegrænsede udfoldelsesmuligheder; og det var for Paulsen en selvfølge, at alle jordens folk havde lige ret til frit at udfolde sig. Ethvert folk havde pligt, ret og frihed til fremskridt – på sine egne livsvilkår. Ethvert folk havde uindskrænkede kulturelle rettigheder.

Paulsen skelnede mellem stat og folk. Han tillagde folket kulturskabende evner; men forestillingen om at et folk kunne ønske eller danne sig sin egen »nationalstat« lå uden for Paulsens tankeverden. *Staten*, hvis funktion var at garantere retssikkerheden, *stod over folkene*. Staten sikrede sine borgere og folk lige ret til kulturel udfoldelse. I Paulsens statsteori bød således den bestående multinationale stat ingen problemer: danskerne og tyskerne havde de samme kulturelle rettigheder inden for den dansk-tyske helstat.

Lige så lidt som et folk var »statsskabende« eller »statsdannende«, lige så lidt formede staten sit eller sine folk i kulturel henseende. Staten skabte de juridiske rammer for borgernes og folkenes kulturelle udfoldelse, uden at disse retsforhold gav politiske rettigheder eller endda forrettigheder til fordel for større folk. Statsborgernes politiske rettigheder beroede på »samfundspagten«, således som den afspejlede sig i statens bestående forfatning, men aldrig på grund af et tilhørsforhold til et bestemt folk.

Denne teori indebar, at der inden for den dansk-tyske helstat ikke fandtes konfliktstof, som bundede i tilhørsforholdet til det danske eller tyske folk. Statsborgernes politiske rettigheder og pligter var lovfæstede, og dermed var individernes åndelige udfoldelsesmuligheder sikret.

Chr. Paulsen – og med ham størstedelen af hans generation – anså kulturelle eller nationale anliggender for »upolitiske«, de lå uden for alt det, der vedrørte borgernes og statsmagtens indbyrdes forhold eller det herskende fyrstehus' ret til statsområdet.

Slesvig og Danmark

Chr. Paulsen havde allerede i 1823 fremhævet, at hertugdømmet Slesvig på trods af en politisk adskillelse fra Danmark og en administrativ forbindelse med Holsten stadig var knyttet til kongeriget Danmark ved lensbånd. I foråret 1820 og efter 1826 så han ved siden af dette statsretlige bindeled også de »indre bånd«, der forenede hertugdømmet med kongeriget.

Skønt Paulsen var opvokset i et tysktalende, dansk-helstatssindet borgerhjem i Flensborg, fremhævede han efter 1826, at dansk havde været landets oprindelige sprog, og han betonedede, at dansk (sønderjysk) stadig var omgangssproget i den største del af hertugdømmet Slesvig. Sprogfællesskabet med kongeriget var efter hans mening fortsat et naturligt bånd mellem Slesvig og Danmark. I april 1830 anså han de over 100.000 slesvigere med dansk omgangssprog for et strålende bevis på det danske sprogs livskraft. Det sønderjyske omgangssprog beviste, at den danske »nationalitet« var dybt rodfæstet i den »egentlige sønderjyde«.

Stednavnene i hertugdømmet Slesvig talte det samme tydelige sprog, de vidnede ligeledes om landets danske oprindelse.

Paulsen hyldede den opfattelse, at ikke alene sproget, men også retsforestillinger var et »ydre billede« på et folks »indre liv«; de genspejlede »folkeånden«. Fælles retsforestillinger var derfor et udtryk for en fælles folkeånd og dermed også for et tilhørsforhold til et og samme folk. Hans retshistoriske undersøgelser resulterede i erkendelsen af, at Slesvigs ret i tidligere tider havde været en del af dansk og nordisk ret. Han kunne desuden konstatere, at hertugdømmets love stadig var nært beslægtede med de danske; den stadigvæk gældende Jyske Lov var tilmed en gammel dansk ret, og »ånden« i de sønderjyske stadsretter var gennemgående dansk. Paulsen kunne således konkludere, at der på retsområdet fremdeles fandtes mange forbindelser mellem Slesvig og Danmark.

Såvel hertugdømmets stednavne og retsforhold som de fleste slesvigeres sprog åbenbarede således den danske »folkeånd«, og dermed var det helt indlysende for ham, at slesvigerne var danskere.

Hertugdømmets statsret og slesvigeres danskhed knyttede Slesvig nært til Danmark.

Paulsens historiske og retsvidenskabelige forskning syntes fortrinsvis at tale for Slesvigs danske oprindelse og karakter samt for hertugdømmets danske fortid, samtid og fremtid. Men hans billede af Slesvig var ingeniunde ensidigt. Hans egen udvikling udelukkede et så-

dant snæversyn. Han undervurderede hverken vægten af Slesvigs administrative forbindelse med Holsten eller betydningen af den tyske påvirkning, som Slesvig havde været udsat for i næsten tusind år. Han kendte til både Ejder- og Kongeå-grænsen. Han så tydeligt den åndelige brydning, der fandt sted mellem dansk og tysk i hans tid. Han vidste, at det var autoriteterne og overklassen, som var kulturelt toneangivende og samfundsprægende, og derfor var han sig også bevidst, at det tyske havde påvirket Slesvig langt kraftigere end det danske havde påvirket Holsten.

Allerede den 13. oktober 1820, efter hjemkomsten fra den store Danmarksrejse, havde Paulsen noteret i sin dagbog: ».. Tysklands store indflydelse på Sønderjylland viser sig, ligesom i så meget andet, også i bygningsmåden..«. Danmarksfærden, hans oplevelse af »det egentlige Danmark«, havde skærpet hans blik for Sønderjylland-Slesvigs nationale dobbelthed. Hans fireårige studieophold i København uddybede hans danskhed – og hans viden om Slesvigs tyske og danske »bestanddele«.

Studierne i dansk, slesvigsk, holstensk og slesvig-holstensk ret havde bibragt ham et nyt historisk-politisk syn på Slesvig: han havde opdaget, at hertugdømmerne dannede overgangen fra dansk til tysk ret, kultur og sprog. Hertugdømmerne stod som en kulturel bro mellem Tyskland og Norden.

Og især Slesvig var for ham blevet til det grænseland, hvor »nordisk og tysk liv« mødtes, og hvor den åndelige brydning mellem to kulturer fandt sted. Derfor mente han, at man kun kunne forstå dette lands fortid og nutid, når man kendte Slesvigs relationer både til Danmark og Tyskland, når man var villig til at anerkende dem og at tage hensyn til dem.

Paulsen tillagde nu dette kulturelle overgangsland en politisk funktion.

Slesvigere og holstenere skulle være formidlere mellem dansk og tysk. Men det var først og fremmest de tyske slesvigeres og de danske sønderjydernes store opgave at bygge en åndelig bro mellem de tyske holstenere og danskerne i kongeriget og derved holde dem samlet i én stat.

Det var således deres politiske hverv at være bindeleddet mellem helstatens danske og tyske rigsdele; denne stats enhed og beståen hvilede på slesvigernes og sønderjydernes skuldre. Heri så Paulsen i 1826-1830 meningen med Slesvigs historie og fremtid.

Chr. Paulsen søgte at leve op til denne formidlende funktion i sit

daglige arbejde som universitetslærer. Den 1. januar 1830, i Juli-revolutionens år, skrev han i dagbogen:

».. I denne tid har en tildragelse meget sysselsat mig, nemlig den ved Hurtigkarls (Fr. Th., 1763-1829; professor i jura i København 1791-1. dec. 1829) død skete entledigelse af professuren i romerretten ved Københavns universitet. .. Min kære svigerfader yttrede .. sit inderlige ønske, at jeg skulle søge dette. Men efter rolig overvejelse har jeg ikke kunnet bestemme mig dertil, skønt mit danske sind, mine slægtskab- og venskabsforbindelser naturligvis meget talte derfor. Jeg har jo endnu kun været så kort her, har begyndt at virke, fattet planer, men ikke fuldført noget. Jeg måtte forlade alting ufuldendt, og dette har noget trykkende for manden. .. Mine offentlige pligter tillader mig ikke, uden opfordring at stræbe efter at forlade min embedsstilling her; jeg har Gud ske lov glædelige beviser på, at jeg kan nytte i den også mit kære Danmark; den har den almenvigtige betydning for mig, at jeg bidrager til at gøre de to hoveddele af riget mindre fremmede for hinanden ved at fremhæve mit nærmere fødelands danske grundbestanddele og derved at vise slægtskabet med kongeriget. Tillige søger jeg upartisk at udvikle det tyske i dets ånd. ..«.

Paulsens forbliven i Kiel blev af vidtrækkende betydning for ham selv – og for Sønderjylland. Hans private beslutning om at fortsætte det påbegyndte arbejde fik politiske følger, som gav Paulsen historisk rang.

Helstatens borgere skulle vise tolerance over for hinanden, og de dannede skulle lære fædrelandets to sprog, således at brydningen mellem dansk og tysk kunne berige statsborgernes ånd og på den måde gøre dem mere skikkede til at bevare og forbedre den helstat, som forbandt en indre kulturel mangfoldighed med enhed og styrke udadtil. Chr. Paulsen søgte at modernisere den dansk-tyske helstats indre forhold; men han så omkring 1830 absolut ingen grund til at rokke ved denne stats grundvold.

1830 Forsvaret for helstaten

Juli-revolutionsbølgen nåede for alvor Kiel i oktober 1830, da Uwe Jens Lornsen på sin vej til Sild tog ophold i byen for at propagandere for sine »slesvigholstenske« forfatningsplaner. Dette kaldte Chr. Paulsen frem på den politiske arena. Lornsens optræden lærte ham nok engang, at livet ikke kunne leves efter religiøse og moralske principper alene, men at man også måtte tage hensyn til politiske interesser. Den unge burschenschafter havde været fyr og flamme for nationale frihedsidealere, men hos den 30-årige professor og stuelærde var den politiske begejstring slukket, der havde været drivkraften i studentens gøremål og fremtidsdrømme. At Paulsen stadig følte sig kaldet til særligt at dyrke det så dårligt fortolkede danske, var kun en mat afglans af hans fordums begejstring for frihed, for fædrelandets og folkets vel.

Mødet med Lornsen ruskede ham op. Han mindedes den glade studietid, da han glødede for tale- og trykkefrihed og for forfatnings-sagen. Han opdagede nu, at han var kommet på afstand af disse ungdomsidealer.

Samtaler med professor *A. L. J. Michelsen (1801-1881)*, der i 1829 var blevet Dahlmanns efterfølger som historiker ved Kiels universitet, og med vennen og kollegaen N. Falck hjalp ham til afklaring og standpunkttagen.

Chr. Paulsen skrev til Kolderup-Rosenvinge i København:

Kiel, 27. december 1830. »... Mit sindelag, at jeg holder et godt repræsentativt monarki for et uskatteligt gode og for vor nutids store mål, har De .. kendt, så længe De kender mig. Men tog jeg for ni år siden sagen endnu med ynglingens opbrusen og letsindighed, så er jeg dog siden hin tid blevet betænksommere, og mener, at man ikke skal ved alle mulige midler ville forandre en tålelig god tilstand for en håbet bedre, og at man bør betænke, at idealet ikke på én gang lader sig indføre i virkeligheden. At vor historiker Michelsen så aldeles er indgået i Lornsens frihedsstormende og omvæltende ideer er mig ubegribeligt, at han så lidet agter de historisk givne forhold, navnlig også Slesvigs til Danmark. I førstningen havde vi meget samkvem

Andreas Ludwig Jacob Michelsen
1801–1881

med hinanden og udtuskede roligen vor forskellige åsyn, men siden den tid at sagerne ej tog den af ham ønskede vending, har han undgået mig, og, som det lader, alle med ham ikke fuldkommen samstemmende; således har han heller ikke vist sig for Falck. Med denne har jeg, som i næsten alle anliggender, så og i dette stået i den nærmeste berøring, og hans rolighed og besindighed, hvormed han vejede midlerne for den jo også af ham ydede sag, havde en meget gavnlig indflydelse på mig i den første tid, inden jeg var kommet til fuldkommen klarhed og enighed med mig selv. ...«.

To nordslesvigere: to slesvigholstenere; for og imod Lornsen

A. L. J. Michelsen

Historikeren professor dr. jur. Andreas Ludwig Jacob Michelsen, præstesønnen fra Sottrup, Sundeved, der var opvokset i Åbenrå (1806-16) og havde gået i gymnasiet i Altona, havde et nært samarbejde med Lornsen. Michelsen søgte at vinde Paulsen for denne frisers slesvigholstenske forfatningsplaner. Michelsen og Paulsen var på talefod med hinanden, og der fandtes mange ting, de var fælles om udover deres begejstring for de liberale ideer. Michelsen gik især ind for bondestandens historiske ret til at deltage i det offentlige liv. Han var stærkt optaget af den middelalderlige bondefrihed, sådan som han så den afspejlet i de frisiske landskabers gamle selvstyre. Og han mente, at man skulle bygge på netop denne ikke-aristokratiske tradition, når fortidens stænderforsamlinger skulle fornyes.

Paulsen og Michelsen havde studeret hos K. Fr. Eichhorn og Fr. K. von Savigny, begge hørte til den germanske retning inden for den historiske retsskole, og begge forskede på det slesvigske retsområde. Både Paulsen og Michelsen kunne se tilbage på fire meget udbytterige år i København. Begge var gode venner med Danmarks førende retshistoriker Kolderup-Rosenvinge.

Men deres veje skiltes på det nationalpolitiske felt: nordslesvigeren Michelsen var tysk- og slesvigholstensindet, flensborgeren Paulsen var derimod dansk slesviger og helstatsmand. Og det var denne modsætning, som i første omgang fremkaldte Paulsens forbehold over for Michelsens overtalelsesforsøg. Han fandt, at Michelsen ikke tog tilbørligt hensyn til de historiske forhold, navnlig ikke til Slesvigs forbindelse med Danmark.

Desuden var det »ubegribeligt« for Paulsen, at en så habil historiker som Michelsen kunne bifalde Lornsens ahistoriske fremturen.

Nic. Falck

Nic. Falck understøttede Paulsen i hans afstandtagen fra Lornsens fremgangsmåde – ja, det var sandsynligvis Falck, der påpegede for Paulsen de pligtstridige elementer i Lornsens adfærd.

Niels Nicolaus Falck (1784-1850), der var gårdejersøn fra Emmerlev, blev i 1814 professor i retsvidenskab i Kiel. Han regnedes for den mest sagkyndige i slesvig-holstenske retsspørgsmål. Han var – i modsætning til kampfællen Dahlmann – mere videnskabsmand end politiker; men hans statsretlige afhandlinger og hans universitetsgerning fik alligevel afgørende betydning for den slesvig-holstenske idéudformning og udbredelse.

Allerede i 1816 havde Falck hævdet, at hertugdømmet Slesvig siden 1326 var en selvstændig stat i forbindelse med Holsten, og at landets danske lensforhold ophørte i 1658. Navnlig påstod han, at den gamle stænderforsamling fra 1460 ikke var ophævet i 1712, og at enevælden ikke var indført i 1721; hyldningseden gjaldt kun kongelovens arvefølge.

Falck var ligesom Michelsen og Paulsen tilhænger af den retshistoriske skole; derfor krævede han, at den nye forfatning skulle være en videreudvikling af hertugdømmets gamle, – efter hans opfattelse – endnu gyldige fællesforfatning, der hvilede på Ribe-privilegiet fra 1460. Netop i retten til »uadskillelighed«, som var nedfældet i Ribebrevet, så han det ledende princip i »Slesvig-Holsten«s statsret og samtidig et bevis for de to hertugdømmers selvstændighed og enhed. Bevidstheden om disse hertugdømmers enhed havde efter Falcks mening fæstet rod både i befolkningen og hos fremmede; han henviste til den kendsgerning, at Slesvig i den almindelige bevidsthed næsten var opslugt af Holsten; i kongeriget mente man ofte begge hertugdømmer, når man talte om Holsten; den dansktalende del af Slesvig kaldtes »Danskholsten«.

Nic. Falck, foregangsmanden for slesvig-holstenismen og dennes førende retsteoretiker, vendte sig mod U. J. Lornsen, idet han fra begyndelsen var tvivlende og afvisende over for dennes forfatningsplaner. Han argumenterede med, at landets store økonomiske vanskeligheder, som skyldtes år med stormfloder og oversvømmelser samt somre, der var druknet i regn, gjorde tidspunktet uegnet til at fremkomme med forfatningsønsker. Desuden viste den almindelige

Niels Nicolaus Falck
1784–1850

utilfredshed og de politiske uroligheder i store dele af Europa, og ikke mindst i Tyskland, at politiske aktioner kun ville forværre en i forvejen kritisk situation. Falck troede ikke, at der i Slesvig-Holsten fandtes et interesseret »publikum« for forfatningssagen. Men det største problem så han i selve petitionen, som skulle sendes direkte til kongen: på grund af den udbredte revolutionære stemning i Europa måtte ethvert bønskrift få karakter af trussel om vold.

Den retssagkyndige Falck gjorde endvidere opmærksom på, at embedsmandens »eds- og amtspligter« forbød enhver deltagelse i en almindelig og direkte petition; det stred mod embedsmandens pligt til loyalitet at gå ind for eller endda at agitere for en sådan petition. Han fremhævede igen og igen, at en petition, som blev forelagt for

og underskrevet af »masserne«, kun kunne tolkes som en trussel mod kongen.

Selv om Falck var tilhænger af »staten« Slesvig-Holsten, brød han sig ikke om Lornsens planer, han nægtede ethvert samarbejde og afviste endda at skrive et udkast til en moderat petition.

Lornsen og hans venner organiserede et møde i Kiel den 1. november 1830. Modstræbende og under protest – og kun for at forhindre ulovligheder – indfandt Falck sig. Han advarede mod Lornsens planer og gav til kende, at han ikke ville strække sig længere end til en petition, som blev underskrevet af nogle få udvalgte mænd. Han understregede kraftigt, at denne petition ikke måtte være en forløber for en almindelig petition. Han fandt ikke gehør hos forsamlingen og forlod den.

Først fire dage senere, da et rygte om et kommende folkemøde i Kiel havde forskrækket ham og en række andre »ældre liberale«, blev Falck aktiv i forfatningssagen. På et møde hos ham blev det besluttet, at der skulle sendes en petition til Kiels magistrat; det skulle overlades til byens råd at gøre statens myndigheder opmærksomme på (forfatnings-)sagen, hvis rådet fandt det nødvendigt.

Tidernes ugunst, hans uvilje mod en politisering af masserne, hans loyalitet over for den danske konge og de yngre liberales lovstridige fremgangsmåde var slesvig-holsteneren Falcks vægtigste motiver for hans indsats mod Lornsen; hans aktion blev i praksis et forsøg på at neutralisere de politiske kræfter, som Lornsen og hans ca. 25 tilhængere netop ville frigøre: Falck gik til sidst ind for en petition, der skulle sendes til byens øverste myndighed. Alt taler for, at han allerede inden petitionen blev afleveret, regnede med et negativt resultat. Han havde nemlig regelmæssigt samkvem med magistratens mest indflydelsesrige mænd. Og det skete, som han ønskede: på et fællesmøde den 26. november 1830 afslog Kiels magistrat og deputeret-kollegium at sende en forfatningspetition til København. Dermed løb hele Lornsen-røret ud i sandet, og dets akter endte i arkiverne.

Niels Nic. Falck havde en »gavnlig indflydelse« på Chr. Paulsen; det er oplagt, at han har frarådet ham at tilslutte sig Lornsen.

Henvendelsen til Kiels magistrat

*For forfatning og for lovlydighed,
ikke mod slesvig-holstenske
ideer uden politisk slagkraft*

Rygtet om, at Kiels indbyggere skulle indkaldes til en »generalforsamling« den 8. november 1830 for at skrive under på en petition til kongen, gav stødet til, at advokat Georg Ludwig Balemann (1787-1866), der i 1829 var blevet Dahlmanns efterfølger som sekretær for det udvalg, som bestyrede det slesvig-holstenske ridderskabs fællesanliggender, og Nic. Falck blev aktive i forfatningssagen. Sammen med to andre »ældre liberale« overtog de ledelsen af hele det halvrevolutionære forfatningsrøre – og førte det til en hurtig afslutning, idet det som nævnt lykkedes dem at samle de yngre liberale i Kiel om et andragende til byens magistrat. Lornsens og hans venners almindelige petition, som skulle sendes direkte til kongen, blev derved til en henvendelse til bykollegiet om en petition. Henvendelsen skulle undertegnes af henved 300 ansete borgere. For de ældre liberale var formålet med denne henvendelse at give en udløsning for den liberale og slesvig-holstenske virketrang, som fandtes i byen, samt at opfange og dæmme op for den smittefarlige revolutionære stemning. Forfatningsrøret skulle føres over på et lovmæssigt spor.

For de yngre liberale, og især for Lornsen, gjaldt det om at få de passive og modstræbende ældre liberale knyttet til petitionsbevægelsen. I hertugdømmerne var de ældre liberales anseelse så stor, at arbejdet for en forfatning ingen chancer havde uden for Kiel, så længe de ældre, dvs. først og fremmest Nic. Falck og G. L. Balemann, ikke havde lagt navn til forfatningssagen. Lornsen havde nemlig på en hvervejse til Flensborg måttet erfare, at disse to mænd simpelt hen var uundværlige, når der skulle komme petitioner fra hertugdømmet Slesvig.

Samarbejdet mellem de ældre liberale og de yngre blev til ved forhandlinger med Lornsen som mellemmand. Det faldt også i hans lod at overtale de mere radikale blandt hans egne venner til at følge trop.

Andragendet til byens magistrat var resultat af et kompromis: Balemann skrev et udkast, som Falck redigerede, derefter blev det drøftet med de tre mest moderate Lornsen-tilhængere. Den samme gruppe udarbejdede så en fortegnelse over de borgere og ansete mænd, som man ville opfordre til at underskrive begæringen. Her

forsøgte de yngre naturligvis at få så mange navne med som overhovedet muligt og derved gøre »petitionen« så »almindelig« som muligt. Også senere søgte de at sprænge de grænser, som navnelisten havde sat; de gik nemlig »fra dør til dør« for at samle underskrifter og lagde et eksemplar af henvendelsen frem i »Harmonien«s selskabslokaler.

Forudsætningen for de ældres samarbejde med de yngre var de sidstes »udtrykkelige løfte« om at standse enhver indsats for andre petitioner i Kiel og især det ihærdige arbejde for at gennemføre en »folkeforsamling«. De yngre afgav dette løfte. Dermed havde de ældre liberale nået deres mål. Al offentlig hvervning for forfatnings-sagen og alle farlige rygtedannelser ophørte, Lornsens »petitions-storm« løjede af, inden den var begyndt: det var nu afgjort, at der ikke blev sendt almindelige og direkte petitioner til København.

Aktionen mod Lornsen og hans venner resulterede i et andragende, som gav udtryk for en række væsentlige politiske synspunkter:

Ønsket om en »repræsentativforfatning« fik den behørig form af »en ærbødig bøn til kongen«, dvs. man udtalte sit ønske om en forfatning, men ved fremgangsmåden og ved formuleringen aflagde man en bekendelse om absolut lovlydighed. Handlemåden var nu i overensstemmelse med patentet af 11. sept. 1795, hvorefter man skulle henvende sig med alle bønner og begæringer til sin øvrighed eller sine foresatte – og ikke gøre fælles sag med andre for at trodse noget igennem, men vogte sig for alt, som kunne tage sig ud som opstand, og ikke lade sig forlede af oprørere ved overtalelse eller forføreriske skrifter til fejltrin eller forseelser.

Andragendet var »slesvig-holstensk«; det er ingenlunde forbavsende. Både de ældre og de yngre liberale i Kiel var slesvig-holstensksindede. De demonstrerede nu deres »énstemmige overbevisning« om, at Slesvig og Holsten burde have en fællesforfatning; de to lande, som var knyttet så nært til hinanden ved »sæder, tænkemåder, folkepræg, sprog, samme interesser og tarv, dannelsenstrin og ved den samme hersker«, burde forenes til ét hele ved den nye forfatning; ja, kun når denne enhed blev virkeliggjort, havde forfatningen værdi for Holsten.

Man strejfede Holstens status som tysk hertugdømme, idet der henvistes til »de andre tyske stater«, som allerede havde fået en forfatning.

Ikke med et eneste ord blev der gjort opmærksom på Slesvigs statsretlige og nationale særstilling.

Blandt de 251 borgere i Kiel, der skrev under på dette slesvig-holstenske andragende til byens magistrat – var også Christian Paulsen.

Den 7. november 1830 havde Paulsen »sagt sig løs« fra Lornsens og hans venners »fremgangsmåde i denne vigtige forfatningssag«. Både Lornsens pjece »om forfatningsværket i Slesvigholsten« og hans lidenskabelige udbrud: »gamle historiske forhold rager os ikke, sådan vil vi nu have det, hver tid må og skal danne sig sine egne forhold, jeg sætter alt ind for det« forskrækkede Paulsen; Lornsen gav her jo udtryk for nogle i bund og grund »fordærlige omvæltningsgrundsætninger, aldeles de samme som ved Den første franske Revolution«.

»... For at vise mine grundsætninger har jeg derimod underskrevet en ansøgning til rådet, om at det ville ad den lovlige vej ansøge en forfatningsindførelse. Det lader dog, som om flerheden er besindig ...«, noterede Paulsen den 14. november 1830 i sin dagbog.

Lornsens revolutionære fremturen, hans lovstridige fremgangsmåde og politiske vilje til at handle uden hensyn til historiske forhold havde fremkaldt Paulsens modstand. Han vendte sig mod Lornsen, fordi dennes indsats for forfatningssagen kunne føre til voldshandlinger og derved forstyrre den offentlige ro og orden og på den måde true den bestående retstilstand. Paulsen satte sit navn under henvendelsen til magistraten for at tilkendegive, at også han gik ind for en tidssvarende forfatning, men samtidig ville han vise sin loyalitet over for kongen; forfatningen skulle kun opnås ad den lovmæssige vej, nemlig ved petitioner udgået fra lokalmyndighederne.

Det er den forståelige side af sagen.

Det overrasker – og er en næsten uløselig gåde, at Paulsen skrev sit navn under et andragende med en så utilsløret slesvig-holstensk målsætning, den var så afgjort i modstrid med hele hans åndelige udvikling, politiske idéverden og forestilling om en særskilt forfatning for Slesvig.

Brevet af 27. december 1830 til Kolderup-Rosenvinge giver os måske en del af forklaringen på hans handlemåde: »... Men da .. disse optrin ikke har haft slemme følger .., så glæder vi os over de gode, og en sådan er jo, foruden at den vigtige sag igen er blevet bragt på bane, at den gode konge .. (for) første gang offentligen har anerkendt Slesvigs ret til en forfatning; men som jeg formodede til en særskilt. Dette fordrer også Danmarks politik og er tillige overensstemmende med retten, thi under Christian I blev der holdt særskilte holstenske og slesvigske landdage, og den senere forbindelse er altså ikke retligen væsentlig; og jeg, der føler mig sønderjyde, vil være meget glad over

en særskilt landdag og holder denne indretning endog for vigtig for Nordslesvigs interesser ... Med overbevisning tror jeg at kunne forsikre, at i fald regeringen (især fordi kongen er så agtet og elsket) benytter disse år, hvor endnu forfatningen kan gives ovenfra, at den da uden vanskeligheder vil kunne indføre særskilte forfatninger for hvert hertugdømme, hvis de iøvrigt er byggede på sådanne grundsætninger som folket kan være fornøjet med, og som nutiden kræver: deltagelse i lovgivningen, skattebevillingsret og regnskabsaflæggelse. De fleste dannede slesvigere ønsker vel, fordi de er germaniserede, og fordi Slesvigs hidtil .. større rettigheder fremfor Danmark hænger sammen med det holstenske forhold, forbindelsen med Holsten; men dette er ikke hæftigt, de finder det begribeligt, om kongen ikke opfylder det, og venter dette ikke med vished; man vil også i Slesvig være meget fornøjet med en frisindet særskilt forfatning, og meget taknemmelig derfor. ...«.

Paulsen troede ikke på, at slesvig-holstenismen var rodfæstet i slesvigerens sind, og derfor tillagde han tilsynladende ikke den slesvig-holstenske målsætning synderlig betydning og dermed heller ikke nogen politisk vægt. Hidtil havde fællesskabet mellem slesvigere og holstenere hvilet på den »frihedsfølelse«, som Ribe-brevet fra 1460 postulerede: den danske absolutismes grænse lå ved Kongeåen. Chr. Paulsen mente nu, at en fri forfatning for Slesvig ville tiltrække slesvigerne og vinde dem for hertugdømmets ældgamle forbindelse med kongeriget. En tidssvarende forfatning, som blev givet nordfra, ville demonstrere, at Danmarkborgede for fremskridt, frihed og retssikkerhed. Det var afgørende for Paulsen – og denne opfattelse delte han med de yngre liberale –, at forfatningssagen, som havde ligget i dvale i over ti år, blev draget frem igen og kaldt til live. Det var et synspunkt, som de liberale i København ligeledes tilsluttede sig. »Vi skylder alle særdeles meget til de mænd, som først og kraftigt trådte frem for den gode sag« (dvs. forfatningssagen), skrev Anton Fr. Tscherning (1795-1874) i januar 1832 til Kiel.

Men for Paulsen var det væsentligt, at ønsket om en forfatning blev fremsat på en lovmæssig måde, nemlig således, som de ældre liberale havde ordnet forfatningsspørgsmålet. Han gav ikke ønsket om en fællesforfatning for Slesvig og Holsten mange chancer; Slesvigs historie, statsret og interesser samt al politisk klogskab og sønderjydernes danskhed talte mod sådan en fællesforfatning. Denne opfattelse må have været en af årsagerne til, at sønderjyden Chr. Paulsen satte sit navn under en slesvig-holstenskpræget henvendelse til Kiels magistrat om en forfatningspetition. Paulsens årvågenhed overfor tysk-slesvigholstenske forestillinger var endnu ikke udviklet.

Christian Flor (1792-1875; lektor i dansk ved Kiels universitet med titel af professor 1826, efter 1835-36 Paulsens kampfælle i forsvaret for det danske sprog i Sønderjylland) skrev 1855 i »Dannevirke«: »... At der allerede fandtes slesvigholstenske tendenser, dengang Paulsen kom som professor til Kiel, kunne han ikke ganske nægte for sig selv; men at der allerede eksisterede slesvigholstenske planer og intriger, kunne og ville han ikke tro. Af naturen var han meget langt fra at være mistroisk eller at have et skarpt og opmærksomt øje for list og rænker, og med de kielske professorer levede han i god forståelse og selskabeligt samkvem. Men året 1830 tvang ham til at se, hvad han så nødig ville se. ... Frihedsvæn, som han alle sine dage havde været og bestandig vedblev at være, var han i mange stykker ikke uenig med Lornsen; men da han gjorde ham opmærksom på Slesvigs forhold til Danmark, og denne ikke ville indrømme dette nogetsomhelst betydning, skiltes de med et afgjort brud. Fra den stund indså Paulsen nok, at der virkelig eksisterede et slesvigholstensk parti og slesvigholstenske planer. ...«.

Flor skrev disse linier et kvart århundrede efter Lornsens politiske røre i Kiel, og han tog fejl i at mene, at Paulsen så at sige i løbet af en søndagsformiddagsamtale med Lornsen opdagede slesvig-holstenismens politiske slagkraft, hvor om det hele jo drejede sig. At der fandtes slesvig-holstenske forestillinger, havde Paulsen vidst siden sin studietid i Göttingen. Deres politiske gennembrud oplevede han med Lornsens pjece »om forfatningsværket i Slesvigholsten« og med de over fyrrer flyveskrifter, der fulgte efter i vinteren 1830-31 og i 1831. Deres store politiske hvervekraft skulle de dog først rigtig vise i 1830'erne.

Chr. Paulsen var i 1830 selv så liberal, at han ikke blot tilstod vennerne og modstanderne den samme liberalitet, men også tiltroede dem den samme tolerance. Han var så meget helstatsmand og så lidt national, at han var blind for kimen til det nationale i slesvigholsternes sindelag. Han mente stadig, at helstaten havde så megen bærekraft, at den kunne holde sammen på holstenerne, slesvig-holstenerne, slesvigere og sønderjyder. Han så også efter Lornsen-røret i helstaten den »retstilstand«, der kunne sikre alle borgere en fri – moralsk, åndelig og politisk – udvikling.

»... Nu er jeg igen rolig og sysselsat med mine regelmæssige beskæftigelser. ...«.

Med disse ord afsluttede Paulsen skildringen af urolighederne i Kiel i efteråret 1830.

Revolutionsfaren byder, at forfatningen fornyes gradvist

Chr. Paulsen var et eftertænksomt menneske, og derfor giver argumenter som dårlig høst i 1829 og 1830, misvækst på grund af evindelige regnskyl, det uheldige tidspunkt eller hensynet til den »gode konge«s person alene næppe et fyldestgørende svar på spørgsmålet om hans stillingtagen mod Lornsen. Krisesituationen forøgede dog muligheden for, at forfatningskravet blev hurtigt efterkommet. Det er heller ikke sandsynligt, at gammeldags statspatriotisme og kongedyrkelse havde større vægt for Paulsen end hans stærke frihedstrang og levende forfatningsønske. Derimod styrkede Lornsens hensynsløse lidenskabelighed, ubændige temperament og viljestyrke Paulsen i formodningen om, at Lornsen var rede til at anvende vold for at opnå sit mål, ligesom Paulsens reaktion på det »idealistiske« i Lornsens forestillinger giver et fingerpeg om årsagen til den afgørelse, der på mange måder synes at være en stillingtagen mod Paulsens egne liberale forfatningsønsker.

Både Lornsen og Paulsen havde en fælles vilje til at forny staten, begge gik ind for en liberal forfatning, der gav borgerne, dvs. grundejere i byerne og den jordejende landbefolkning, større politiske rettigheder. Middelstanden blev ignoreret, når den ikke besad grundjendom. Og der blev ikke taget hensyn til den underklasse, der var i fremvækst i by og på land!

Lornsen gik ud fra sine ideelle forestillinger om den liberale dobbeltstat Slesvigholsten-Danmark. Hans tidssvarende forfatning skulle realiseres ved handlingens pres på kongen og regeringen. Han ville udnytte den økonomisk og politisk kritiske situation i 1830 til at fremtvinge springet ud i fremtiden.

Også Chr. Paulsen mente, at tiden var moden til en ny forfatning. Kongen burde efterkomme slesvigernes forfatningsønsker. »Flertallet også af de ædleste og mest indsigtfulde« begærede en ny forfatning, hvilket Paulsen anså for at være »Frugten af en mere moden menneskeånd«.

En fornyet »folkerepræsentation« opfattede han som »et nødvendigt trin i det borgerlige samfunds udvikling, for at ethvert medlem heraf i højere grad kan fremtræde som selvstændigt fornuftsvæsen og i stedse mindre grad skal tjene som blot middel for formål, der er ham fremmede«. Men skridtet fremad skulle gøres langsomt og systematisk. Den nye forfatning skulle vokse organisk frem af de be-

stående forhold, og således skulle udviklingen også fremover bevæge sig trin for trin i den af Gud forud bestemte retning henimod en mere og mere fuldkommen »statstilstand«.

Det ideelle eller ahistoriske og det revolutionære element i Lornsens tænke- og handlemåde fremkaldte Paulsens afværgende reaktion.

»... Nedbrydning af en statsbygning er lettere end en varig genopbygning af den, således som den nyeste historie fra 1789 tilstrækkelig har bevist det. Vil man først jævne statsbygningen helt med jorden, for at foretage en genopbygning fra grunden af, så måtte man en tid lang helt undvære tag over hovedet. En højeste magt (hvis kraftige beståen er den første betingelse for alt retsligt samliv) kan, hvis den engang er begyndt at vakle eller helt er omstyrtet, kun med besvær atter stives af eller genrejses; thi for at den kan virke fuldt ud, må til den ydre magt også komme den magt, der ligger i den offentlige mening om dens uimodståelighed, og en hos folket herskende overbevisning om dens retsmæssighed alene.

En hensynsløs forfølgelse af ideer, der i sig selv er nok så skønne og alment rigtige, er derfor betænkelig. ... Langsomt og kæmpende at nærme sig til det høje mål, som ånden skuer, det er jo den bestemmelse, som af Gud er sat for mennesket. Kun ved at tage de mangfoldige forhold i det virkelige menneskeliv i betragtning – derunder stræben efter idealet – virkes på heldbringende måde for dette og sand menneskelykke fremmes! ...« Paulsen skrev disse sætninger i 1831 i Fortalen til »Om Hertugdømmet Slesvigs Folkepræg og Statsret«.

Denne tekst var direkte vendt mod de yngre liberale, mod Lornsen og hans venner, dog uden at nævne dem.

Tanken om at opretholde retstilstanden, dvs. viljen til at bevare statens autoritet, måtte aldrig svækkes i undersåtternes eller borgernes bevidsthed; en svækket sans for ret og orden kunne nemlig føre til, at retstilstanden brød helt sammen – og det var yderst vanskeligt at genoprette de retsforhold, der var uundværlige for menneskenes åndelige og sædelige udvikling. Tiden under og efter Den franske Revolution stod for Paulsen som et afskrækkende eksempel på, hvad der ville ske, hvis retssystemet ikke fungerede. Lornsens fremgangsmåde ville efter Paulsens mening føre til revolutionære handlinger og ende i retsløshed, og dette måtte forhindres, især fordi retsforholdene i Danmark var forholdsvis gode.

Chr. Paulsen henviste til, at de middelalderlige stænderforsamlinger var blevet opløst »i løbet af de sidste 200 år«, fordi de ikke længere svarede til de nyere forhold. I Danmark havde folket »roligt«

overgivet sig til fyrsternes ledelse; de danske konger håndhævede nemlig »med faderlig omhu alle undersåtters lighed for loven«, og de beskyttede »i fuldt omfang den borgerlige frihed«. Men nu, i første halvdel af 1800-tallet, rørte ønsket om »statsborgerlig frihed« sig. »Næsten overalt« og også i hertugdømmerne og i Danmark begærede borgerne politiske rettigheder.

Paulsen var altså *for* en forfatning, han var *for*, at »...landet igenem sine repræsentanter fik en stemme ved tilblivelsen af love, der fastsatte enhver undersåts rettigheder og pligter og en ret til at føre tilsyn med dem, der af statsmagten var ansat til at føre lovene ud i livet. ...«. Han ønskede borgernes (ikke folkets) deltagelse i lovgivningen og medvirken ved kontrollen af embedsmændene. Disse ønsker ville man i Danmark få opfyldt, uden at man var nødt til at anvende vold. På trods af en række mangler var forholdene nemlig så fremskredne, at en gradvis tilnærmelse til »større fuldkommenhed i forfatning og forvaltning fuldt ud var at foretrække fremfor en pludselig omformering efter visse almene ideer«. Men Paulsen fremhævede samtidig, at det forekom ham vigtigt, »at indførelsen af mere fuldkomne statsformer ikke blev trukket for længe ud«.

Retshistorikeren Nic. Falck havde understreget, at Kongeloven og dermed enevælden ikke havde gyldighed i Slesvig, – og derfor kunne dette hertugdømme, i kraft af sin tilknytning til Holsten, gøre sig håb om en forfatning. Falcks liberale holdning fremstod således som en slesvig-holstensk patriotisme, der baseredes på de eksisterende og de ønskede fællesinstitutioner for de to hertugdømmer og på fællesforfatningen fra 1460.

Retshistorikeren Chr. Paulsen havde ligeledes betonet, at Kongeloven aldrig var blevet indført i Slesvig. Men for ham var det tiden, der var moden til, og det var slesvigerne, der var modnet til, at den stænderforsamlingsordning, der i det mindste siden 1712 havde været ude af funktion, blev genoplivet i en tidssvarende form, nemlig som »repræsentativforfatning«, i hvilken de valgte mænd repræsenterede hele landet og ikke længere kun en stands interesser. Denne forfatning skulle komme ovenfra, den skulle gives af kongen, fordi det var ham, der ifølge »samfundspagten« havde fået overdraget magten til at gennemføre den forfatning, som flertallet af de dannede og politisk bevidste borgere ønskede. Dette flertal genspejlede nemlig »folkeånden«s modenhedsgrad.

Revolutionsangsten var ét af motiverne, som drev Chr. Paulsen over i Lornsen-modstandernes rækker. Et andet motiv var »den over-

drevne tyskhed« som den manifesterede sig først i Lornsens og senere også i hans venners stridsskrifter.

Forfatningsreformen må ikke krænke sønderjydernes ligeberettigelse

»... Det slumrende ønske om en forfatning med folkerepræsentation .. var blevet vakt og gav sig til kende i ord og skrift«, dette skete »efter min mening ikke med behørig hensyntagen til alle karakteristiske fædrelandske forhold. .. I næsten intet af de mange skrifter .. er der blot med et eneste ord mindet om Slesvigs særlige statsret og dets fra Holsten delvis forskellige folkepræg; tværtimod hedder det i det første af dem uden videre »Slesvigholsten en provins af Tyskland«. Ganske som om Slesvig kun var halvdelen af det tyske Holsten, uden enhver tilknytning til Danmark og til det danske ...«.

Paulsen ville »fremme velvilje og enighed mellem tyske og danske« i helstaten, derfor anså han det for sit »skønneste kald at mildne de modsætninger, som unægteligt fandtes« mellem hertugdømmerne Slesvig og Holsten, men især mellem Holsten og kongeriget Danmark. Og han besvarede Lornsens berømte sætning: »Kun konge og fjende skal være os fælles« med et ønske om en lykkelig fremtid for helstaten.

»... Nej! Vort Slesvig havde altid mere tilfælles med Danmark; hvorfor skulle det uden tvang kunstigt rives løs? Holsten har gennem århundreder været forbundet med Danmark gennem Slesvig; gid denne forbindelse, et berøringspunkt med et helt forskelligt folkeliv, må blive plejet med visdom og retfærdighed! I krig vil der kun være lidet fællesskab, hvis det ikke består allerede i fredstid.

Gid Danmark, Slesvig og Holsten, under gensidig agtelse for deres særlige ejendommeligheder, under gode konger og tidssvarende statsforfatninger, i fuldeste mål må blive delagtige i fredens velsignelser ved broderlig håndsrækning, for at stå desto mere enige og urokkelige overfor fjenden!«

»Gode konger« var et skæbnens lykketræf.

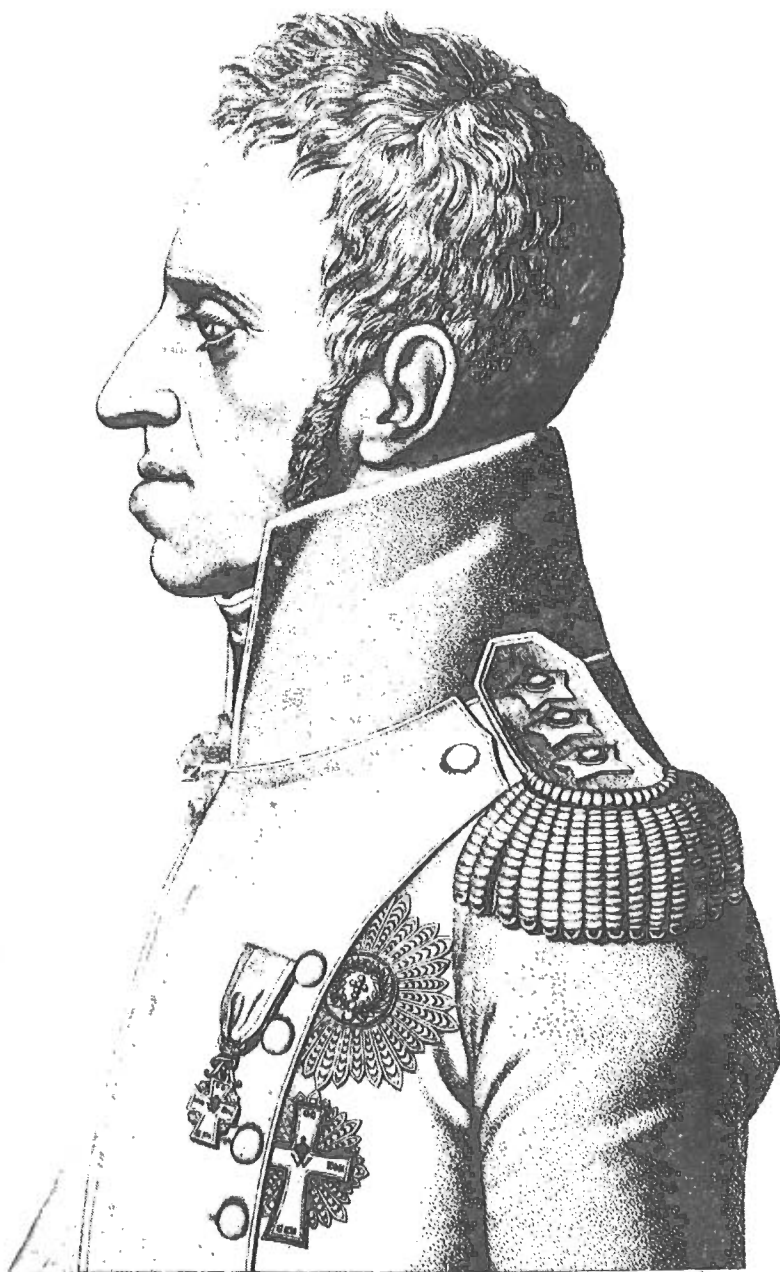
Arbejdet for »tidssvarende forfatninger« bevirkede en vækst i folkelig bevidsthed, som affødte et folkeligt nationalt gennembrud og dermed en ny politisk vilje. Denne udvikling førte i slutningen af 1830'erne til, at det kulturelle opgør mellem dansk og tysk skiftede karakter, det blev i stigende grad til en national modsætning, som svækkede den af Paulsen så stærkt efterlyste vilje til gensidig agtelse mellem helstatens forskellige folkeslag.

Slesvigs statsretslige ligestilling

Ved kun at give en forfatning for Holsten, som var medlem af Det tyske Forbund og som derfor kunne kræve en stænderforsamling, ville regeringen i København have saboteret sin egen bestræbelse for at gennemføre en ensartet styrelse for hele monarkiet. En forfatning kun for Holsten stred ligeledes mod Nic. Falcks – og dermed også mod slesvig-holstenernes – påstand om, at Slesvig både havde ret til den i Ribe-brevet fra 1460 garanterede »stænderlanddag« og til den forbindelse med Holsten, som begrundedes med samme privilegium. Falck og de fleste slesvig-holstenerne talte i 1830 ikke om en løsrivelse fra Danmark, men de hævdede dog, at Slesvig og Holsten hørte »evig udelt sammen« og påberåbte sig den for hertugdømmerne fælles »historiske ret«. De advarede derfor mod Slesvigs adskillelse fra Holsten ved hjælp af den ønskede forfatningsreform.

Den dansksindede flensborger Chr. Paulsen formulerede i 1831 både Slesvigs og Sønderjyllands statsretlige interesser, da han skrev sit indlæg mod de tysksindede slesvigholstenerne og de endnu helstatsindede slesvig-holstenerne. Paulsen gjorde opmærksom på den administrative enhed mellem Slesvig og Holsten, der i løbet af over tre hundrede år havde skabt en række fællesinstitutioner for begge hertugdømmer. Men selvom der fandtes dette administrative Slesvig-Holsten med Kongeågrænsen mod nord, og selvom Slesvig ikke længere var en umiddelbar del af Det danske Kongerige, så var Slesvig dog stadigvæk et dansk hertugdømme. Nok havde Slesvig vundet en vis selvstændighed, men det var stadig knyttet til Danmark ved uopløselige lensbånd. Og der måtte ikke rokkes ved dette statsretligt funderede tilhørsforhold til kongeriget.

Da Paulsen tog stilling til dette problem i 1831, var det allerede blevet løst. Med reskript af 11. januar 1831 til Det slesvig-holsten-lauenborgske Kancelli afgjorde kongen, at der i hvert hertugdømme skulle indføres rådgivende stænder. Dermed var de for Holsten og Slesvig adskilte stænderforsamlinger en kendsgerning. Den 28. maj samme år kom der så en anordning for kongeriget og en for hertugdømmerne, hvori det blev bestemt, at der skulle oprettes rådgivende stænderforsamlinger i Holsten, i Slesvig, i Jylland og på øerne. Paulsen fik dermed bekræftet, at Slesvig skulle have en selvstændig stænderforsamling. Denne anordning blev modtaget med tilfredshed hos den overvejende del af hertugdømmets befolkning. Chr. Paulsen var endda yderst tilfreds med denne ordning af hertugdømmernes forfatningsforhold, fordi den indfrie alle hans forventninger.

*Frederik 6.
1768–1839
Det dansk-tyske monarkis konge 1808–1839*

Det var kongen, der havde taget initiativet i forfatningsspørgsmålet – det svarede til Paulsens forestillinger om kongens magt, betydning og opgaver. Væsentligt var imidlertid, at kongen havde besluttet det politisk »rigtige«: kongerigets landskaber og de to hertugdømmer ville komme til at stå som ligeberettigede statsdele ved siden af hinanden. Slesvig blev nu hverken inkorporeret i Danmark ved en slesvigsk-dansk forfatning eller ved en slesvig-holstensk forfatning tvunget ind i et nært fællesskab med det tyske hertugdømme. Denne selvstændige og ligeberettigede position mellem Danmark og Holsten ville gøre det muligt, at Slesvig engang kunne opfylde sin funktion som det kulturelle og politiske bindeled, som skulle holde helstaten sammen: de tyske slesvigere slog bro til Holsten, mens de danske sønderjyder knyttede og vedligeholdte forbindelsen med Danmark. Holsten fik den i forbundsforfatningens artikel 13 bebudede stænderforfatning, uden at dette tyske hertugdømme kom til at indtage en særstilling indenfor det danske monarki. Og Slesvig fik nu den »særlige landdag«, som Christian 1. den 4. april 1460 havde garanteret slesvigerne. De danske liberale havde ikke forgæves fæstet deres lid til de slesvig-holstenske liberales aktivitet, som resulterede i, at også kongeriget fik en stænderforfatning. Således anså Chr. Paulsen den fremtidige forfatning for en nærmest ideel løsning, idet den forbandt moderne forfatningsideer med overleverede helstatsforestillinger. Den nye forfatning bevarede såvel Slesvigs selvstændighed i forholdet til Holsten og til Danmark som hertugdømmets tilknytning til kongeriget – indenfor helstatens rammer.

Slesvigs selvstændighed over for det tyske Holsten var ikke længere så perfekt gennemført, da stænderforfatningen samtidig med den længe planlagte reform af retsvæsenet og administrationen blev ført ud i livet i 1834: retsplejen og forvaltningen skiltes fra hinanden i den overordnede instans i hertugdømmerne. I stedet for de hidtil for Slesvig og Holsten adskilte overretter på Gottorp og i Glückstadt oprettedes der en for begge hertugdømmer fælles overappellationsret i Kiel, og der blev dannet en for Slesvig-Holsten fælles lokalregering i byen Slesvig. Disse fællesinstitutioner afstivede den »administrative slesvig-holstenisme«: de var et plaster på det sår, som hertugdømmernes statsretlige adskillelse havde tilføjet slesvig-holstenerne. Chr. Paulsen var tilfreds med disse nye fællesinstitutioner. Han så kun, at de var et fremskridt på rettens og forvaltningens felt. Han ikke alene undervurderede deres nationalpolitiske betydning, han så den slet ikke.

*En selvstændig landdag for Slesvig
er en historisk velbegrundet
og folkelig-national retsfærdig løsning*

Den gamle statspatriotisme hvilede på kongetroskab og tillid til regeringen i monarkiets hovedstad København. Sålænge den kongelige enevoldsmagt var rodfæstet i undersåtternes hjerter og sind, sålænge kongen, hans familie og de af ham med regeringen betroede mænd havde kraft til at integrere den multinationale stat, var den dansk-tyske helstat ikke truet. Men i det øjeblik undersåtterne blev sig politisk og folkeligt-nationalt bevidste, brød hele systemet sammen, hvis ikke loyalitetsfølelsen over for kongen, tilhørsforholdet til den bestående stat og viljen til tolerance over for folkeligt-nationalt anderledes indstillede var stærkere end den anmassende bevidsthed om ens egen kulturs overlegenhed.

Lornsen og hans venner, af hvilke langt de fleste havde studeret retsvidenskab, og alle var tidligere tyske burschenschaftlere, skelnede mellem konge og hertug. De anså det selvstændige Slesvig-Holsten for deres stat, deres herre var hertug Friedrich, der som Frederik 6. samtidig var konge over Danmark. Slesvig-Holsten og Danmark var efter deres opfattelse kun forbundet med hinanden ved denne personalunion. Slesvig og Holsten dannede derimod en »realunion«. På den måde så de i hertugdømmet Slesvig »kun halvdelen af det tyske Holsten« og sværmede for »en tysk frihed«, fremhævede Chr. Paulsen. Disse unge »slesvigholstenere«s helstatsfølelse var mere end svækket i 1830.

Chr. Paulsen forenede i sig dansk og tysk kultur. Han var i sin tænke måde mere præget af det tyske, men følelsesmæssigt rodfæstet i det danske. Hans kongetroskab var stadig usvækket. Mange personlige bånd knyttede ham netop til den dansk-tyske helstat, der efter hans overbevisning opfyldte de betingelser, der muliggjorde et meningsfyldt menneskeliv. Paulsens tillid til det danske monarkis fremtid var derfor ubrudt.

Chr. Paulsens vilje til at anerkende andre menneskers og folkeprægs rettigheder var stor; den skyldtes hans opvækst i et tolerant miljø, hans dansk-tyske uddannelse og hans højt udviklede sans for retfærdighed. Denne tolerante holdning var desuden religiøs og filosofisk begrundet. Paulsens helstatspatriotisme var således ikke til at rokke i revolutionsåret 1830.

Det store flertal af Paulsens fagfæller, de fleste jurister i hertugdømmerne, forsvarede et selvstændigt Slesvig-Holsten ved at påbe-

råbe sig ældgamle historiske traktater; de agiterede for et »evig udelt Slesvig-Holsten«, idet de i et utal af pjecer og afhandlinger, der indeholdt udviklede tolkninger af statsretlige spørgsmål, argumenterede for en »historisk ret«, som underbyggede eksistensen af en »stat« Slesvig-Holsten.

Paulsen havde i sine første embedsår udgivet en række videnskabelige artikler om netop slesvigske og danske retsforhold, og han havde i slutningen af 1820'erne planer om et større arbejde, hvori han ville beskrive hertugdømmernes forskelligartede ret; det var hans mening at ville beskæftige sig især med de hidtil »så såre slet fortolkede« danske bestanddele af Slesvigs ret. Det lå altså i tingenes natur, at også Paulsen ofrede mange sider på ikke blot at fremstille slesvig-holstensk, men først og fremmest slesvigsk og dansk ret. Hans valg i stoffets afvejning afveg imidlertid betydeligt fra hans slesvig-holstensindede kollegers forskning. Det nationale sigte styrede for begge emnevalget og forskningens tyngdepunkter – og prægede dermed også deres konklusioner.

Slesvigholstenerne fandt ved deres emnevalg frem til den »historiske ret«, der begrundede hertugdømmernes selvstændighed og enhed. Paulsen så derimod de uopløselige lensbånd, der knyttede Slesvig til kongeriget, og han gjorde samtidig opmærksom på, at Slesvig hverken i 1721 eller senere var blevet inkorporeret i Danmark, og at hertugdømmet i henseende til lovgivning, justits og administration var selvstændigt overfor Danmark og forbundet med Holsten. Denne administrative enhed mellem Slesvig og Holsten udgjorde dog ingen evig »realunion« eller »statsenhed«, som slesvig-holstenerne troede, den administrative forbindelse mellem det tyske og det danske hertugdømme beroede alene på Holstens tilhørsforhold til det danske monarki, og forbindelsen kunne kun opretholdes, så længe Holsten var en del af helstaten.

Paulsens hovedanke var, at slesvigholstenerne i deres kampskrifter ikke havde taget behørigt hensyn »til alle karakteristiske fædrelandske forhold«. I modsætning til forfægterne af slesvig-holstenismen stirrede Paulsen sig ikke blind på én stands fortid og på statsretten, han forvekslede ikke de fyrstelige og adelige privilegiers udvikling med landets historie. Chr. Paulsen så og fremhævede hertugdømmet Slesvigs »fra Holsten delvis forskellige folkepræg«, som hverken Lornsen eller hans venner, der overvejende stammede fra Holsten eller det sydlige Slesvig, havde fået øje på. Idet Chr. Paulsen drog folkepræget med ind i sine overvejelser om Slesvigs fremtidige for-

hold inden for helstaten, sprængte han de rammer, som en formalistisk holden fast ved resultaterne af statsretlige studier satte. Han sidestillede folkets naturlige ret til kulturel udfoldelse med fyrstelige arverettigheder og adelige privilegier.

Paulsen gik dog ikke så langt som U. J. Lornsen, der havde nægtet at motivere sine mål og handlinger ved hjælp af støvede og gulnede dokumenter, og ikke ville andet end at realisere de politiske forestillinger, som han anså for rigtige. Henvisningen til det flertal i hertugdømmet Slesvig, som på trods af århundredlang modgang stadig talte sønderjysk, tjente for Paulsen kun som led i en mere omfattende bevisførelse. Det var ikke hans mål, at opnå særrettigheder eller endda den nationale selvbestemmelsesret for de danske slesvigere. Den livskraft, som deres danskhed viste i 1830, stadfæstede og afrundede det resultat, som han allerede var nået til ved hjælp af sine retshistoriske undersøgelser: en selvstændig stænderforsamling for Slesvig var statsretligt vel funderet, og stænderforsamlingens selvstændighed viste sig af folkeligt-nationale grunde oven i købet at være den mest retfærdige løsning af forfatningsspørgsmålet – den tog nemlig hensyn til alle karakteristiske forhold i det dansk-tyske fædreland.

Lornsens pjeces fra november 1830 var præget af en stærk tysk og slesvigholstensk selvbevidsthed. Lornsen havde endda understreget meget kraftigt, at det var »utænkeligt for os slesvigholstenerne«, at Slesvig blev skilt fra Holsten. Paulsen besvarede denne udfordring med ønsket om helstatens fornyelse og med forslaget om Slesvigs forfatningsmæssige selvstændighed indenfor helstaten. Paulsen gik ind for en selvstændig slesvigsk stænderforsamling bl.a. for at sikre den danske sønderjyde en mulighed for at kunne hævde sine kulturelle og politiske rettigheder. Han knyttede dermed det slesvigske stænderproblem sammen med det folkeligt-nationale: Paulsen rejste og aktualiserede spørgsmålet om Slesvigs ikke blot historiske, men også nutidige og fremtidige danskhed. Han ønskede, at de danske sønderjyder skulle få en *ligeberettiget* adgang til den stænderforsamling, der kunne blive så afgørende både for hertugdømmets fremtid og for udviklingen af slesvigernes politiske bevidsthed. Og de skulle få en rimelig chance for ikke bare at fremføre deres synspunkter, men også at hævde deres rettigheder. Det var kun muligt i en slesvigsk stænderforsamling; i en slesvig-holstensk ville de ikke kunne gøre sig gældende, de ville kun være et betydningsløst mindretal.

Sprogforhold og reformkrav

*Chr. Paulsens nærmeste forgængere
Werlauff, Outzen og Kruse*

Sønderjydernes danske mål havde i 1815 fundet en varm fortaler i sognepræsten i Agerskov, Knud Aagaard (1768-1838), der i dette nationalpolitisk så skæbnesvangre år udgav sin »Beskrivelse over Tørring Lehn. Et Bidrag til Kundskab om Hertugdømmet Slesvig«. Pastor Aagaard mente, og det gjorde flertallet af den tids patrioter, at alle, der boede nord og syd for sprogrænsen, burde kunne både tysk og dansk. Skriftets femte afsnit, hvori forfatteren skildrer »Det danske sprogs skæbne og grænser i Sønderjylland« tilskyndede etatsråd Jacob Brønnum Scavenius, Gjorslev (1749-1820), til at udskrive en prisopgave: han ønskede en fremstilling af det danske sprogs tidligere udstrækning i Sønderjylland, af grunden til dets tilbagegang og af de midler, hvorved det »som landets ældste almindelige tungeomål, tillige kunne blive det almindelige offentlige undervisnings-, forhandlings- og rettergangssprog, og Sønderjylland således i henseende til sproget blive, hvad det forhen har været, en dansk provins«.

Udskrivningen af den prisopgave blev i Holsten og den tysktalende del af hertugdømmet Slesvig, bl.a. af Nic. Falck, betragtet som et uberettiget indgreb fra kongerigsk side i hertugdømmernes anliggender.

Den 1. januar 1817 forelå der tre besvarelser, én på dansk og to på tysk. Den danske afhandling var skrevet af den lærde professor og biblioteksmand E. C. Werlauff (1781-1871). Han gjorde i en meget grundig og velfunderet afhandling rede for, at hele Slesvig siden 1720 igen var et dansk hertugdømme, selvom det administrativt var forenet med Holsten. Hengemt mellem alenlange, indviklede sprogvidenskabelige og historiske udredninger, som er spækket med citater fra kongelige befalinger, antydede han, at det »rene« danske sprog, dvs. rigssproget og ikke det sønderjyske folkemål, kunne have gavnlige følger for de politiske bånd mellem kongeriget og hertugdømmet og for slesvignerens »nationaldannelse«.

Nicolaus Outzen (1752-1826), præst i Breklum ved Bredsted, var forfatter til den ene af de to tyskskrevne afhandlinger. Outzen, der var født i Terkelsbøl, Tinglev sogn, betragtede sig selv som sønderjyde, hørende til det danske folk. Hans syn på Slesvig var »patriotisk«: hertugdømmets gamle navn »Sønderjylland« var for ham et

tydeligt udtryk for landets oprindelige forbindelse med det danske monarki – og »altså også med Nordjylland«. Han betegnede det danske sprog som »vort rigtige gamle landssprog«, der endnu taltes af de to tredjedele af befolkningen. At der undervistes, prækedes, dømtes og styredes på tysk i Kær, Vis og Ugle herreder samt i Angel – blot fordi embedsmændene ville det således – var i hans øjne »et lige så påfaldende fænomen .. som om man ville præke på dansk for holstenerne«.

Samme år udtalte amtmand Otto J. Stemann, Åbenrå, at selvom der var nogle af beboerne i Nordslesvig, der kunne forstå noget tysk, så var det tyske retssprog dog en sådan mærkværdighed, at det ville være ligeså ejendommeligt, om der havde være dansk retssprog i Holsten.

N. Outzen syntes, at landets tre sprog – dansk, tysk og frisisk – godt kunne bestå ved siden af hinanden, uden at der af den grund skulle opstå »nationalhad«: hvert sprog havde den samme hjemstavnsret, og deres ligeberettigelse burde agtes. Den slesviger, der anså sig for en »ægte patriot«, burde kunne alle sit fædrelands sprog – og forskellighed i sprog burde ikke svække samhørighedsfølelsen. Outzen mente desuden, at dansk efterhånden kunne indføres i størstedelen af Mellemslesvig.

Breklum-præstens dybe forståelse for det danske sprogs værdi afødte ikke tanken om Slesvigs nærmere tilknytning til Danmark. Han så ikke, at fælles sprog kunne skabe en fællesfølelse og derved et nyt samfund. E. C. Werlauff anede derimod svagt, at sproget kunne have en nationalpolitisk kraft.

Disse to afhandlinger fik den udsatte pris. Det tredje værk var forfattet af holsteneren E. C. Kruse (1764-1846), pastor i Neumünster. Han, der betegnede sig selv som patriot, vendte sig mod prisopgavens problemstilling, og han protesterede mod forslaget om, at det tyske skulle blive »bandlyst« som officielt sprog fra de områder i Slesvig, hvor befolkningen talte sønderjysk. Han ville ikke gå så langt som at vende om på prisopgaven, han ville ikke undersøge, hvordan det tyske kunne genindsættes i sin gamle stilling, skønt der var en vis rimelighed i en sådan problemstilling: det havde jo været tyskerne – angelsakserne –, der havde været landets oprindelige befolkning, inden danskerne omkring året 450 begyndte at bosætte sig i Slesvig, skrev han. Først ved indvandring nordfra havde det danske sprog fået hjemstavnsret i landet nord for »Vidå, Trene, Danevirke og Sli«. Kruse konstaterede, at dansk omkring 1800 var mere ud-

breddt i Slesvig end tysk, men kun som »familiesprog«; det tyske var derimod i løbet af de sidste århundreder blevet til landets »offentlige« sprog. Dobbeltsprogethed medførte imidlertid, at den jævne befolkning blandede dansk og tysk, og sådan en sprogblending kunne aldrig bevirke noget godt. Ingen af målene blev talt rigtigt, men begge »meget dårligt«: der snakkedes både et »ravnedansk« og et tysk, som var præget af danismer. En sådan uheldig sprogblending forhindrede enhver »folkekulturs intellektuelle og sædelige« udvikling. For Kruse gjaldt det om at kultivere denne tvetsprogethed ved at indføre og udvide danskundervisning ikke bare i de sydlige dele af Slesvig, men også i Holsten, således at embedsmændene, lærerne, præsterne og andre personer, som hørte til »den dannede klasse«, lærte det »rene danske sprog« for derved at blive tilskyndet til at læse dansk litteratur. Den jævne mand ville nok fortsætte med at snakke sit ravnedansk, selv om der i kirke, skole og i retten blev talt det »fineste« rigsdansk. Ønskede man at »fordrive« det dårlige dansk, så burde man indføre en »videnskabelig danskundervisning« i folkeskolerne; den ville dog først give resultat i en fjern fremtid, og indtil da skulle tysk fortsat være det officielle sprog i hertugdømmet Slesvig.

Kruse advarede mod overilede skridt og mod anvendelse af tvang. Han anbefalede at handle efter »den viseste«s ord: »Lad kun begge dele gro side om side« (Matthæus XIII,30). Han røbede ikke, hvilket af sprogene han sammenlignede med det rajgræs, som efter den vises ord skulle frasorteres og brændes.

E. C. Kruse fik ikke del i den udsatte pris, men universitetet i Kiel udnævnte ham til æresdoktor. Hans afhandling offentliggjordes i »Kieler Blätter (1817 og 1818), som blev udgivet af en gruppe professorer ved universitetet i Kiel.

Sproget var en hjertesag for N. Outzen. Han anså forsvaret for folkemålet, især for det sønderjyske, som han elskede højt, for et helligt anliggende. Rationalisten Kruse betragtede sproget under en intellektuel synsvinkel; sproget tjente efter hans mening den individuelle dannelse. Han afviste derfor at værne om dialekterne, men foreslog at fremme højtysk og rigsdansk på det plattyskes og sønderjyskes bekostning.

For Chr. Paulsen var sproget som for Outzen en hjertesag, men Paulsen var rationalist som Kruse og derfor tilhænger af rigssprogenes pleje. Han brød sig i 1830 ikke meget om den sønderjyske dialekt, den var ikke bare de udannedes sprog, den tjente heller ikke til menneskets dannelse: sønderjysk var ikke et litterært sprog – og

Carl v. Wimpffen
1802–1939

dermed heller ikke et kultursprog, og derfor heller ikke værd at pleje. I modsætning til Kruse så Paulsen dog ikke i slesvigernes sønderjysk et afskyeligt ravnemål, men en dansk dialekt og »et udtryk for slesvigernes danske folkeånd«, og derfor anså han det for rimeligt, at rigsdansk blev indført i forvaltning og rettergang de steder, hvor der var dansk kirke- og skolesprog. Desuden tog han et af Kruses forslag op; Paulsen ønskede danskundervisning – ikke i Holsten, men – i »de dansktalende sognes skoler«. De sønderjysktalende slesvigere ville nemlig ved hjælp af denne undervisning lære deres modersmåls dannede form og den rige danske litteratur at kende – og derved ville deres danske identitet blive styrket og vejen til deres åndelige og moralske dannelse blive åbnet for dem.

Til sidst skal den mand nævnes, der må regnes for Paulsens umiddelbare forgænger. Det er friherre Carl W. A. von Wimpffen.

Carl von Wimpffen

Slesvig-holstenerne begrundede deres stræben efter en fælles forfatning for Slesvig-Holsten med de to hertugdømmers »ret« til dette statsfællesskab. Denne ivren for Slesvigs indlemmelse i Holsten kaldte amtssekretæren i Haderslev, Carl v. Wimpffen, frem til værn for Slesvigs særlige interesser. I 1831 udkom hans pjece »Über die staatsrechtlichen Verhältnisse der Herzogtümer Schleswig und Holstein« (40 sider). Paulsen gjorde i sin afhandling opmærksom på, at Wimpffen havde taget ordet på »det danske Slesvigs vegne«, men han fremhævede samtidig, at han ikke kunne »være enig med ham i hans statsretlige anskuelser i de væsentlige punkter«.

Det vil imidlertid vise sig, at forskellen mellem Wimpffen og Paulsen var større end her markeret. Wimpffen forsvarede først og fremmest helstaten og den danske konges ret til begge hertugdømmer, idet han ved hjælp af en omfattende retshistorisk undersøgelse prøvede at modbevise Nic. Falcks slesvig-holstenske statsteori. Hans henvisning til slesvigernes danskhed støttede resultatet af hans statsretlig-politiske bevisførelse. Slesvigernes danskhed og den hidtidige fortynningsproces i hertugdømmet Slesvig viste nemlig, at den af slesvig-holstenerne påståede samhørighed mellem hertugdømmerne ikke engang var ønskelig.

C. v. Wimpffen (1802 i Lyksborg – 1839 som herredsfoged i Vis herred vest for Flensborg) var fætter til Chr. Paulsens hustru og

opvokset i det Blochske hjem. Efter skolegangen i Roskilde havde han studeret retsvidenskab i København, Kiel og Göttingen. I 1824 tog han juridisk eksamen på Gottorp og var derefter volontør i rentekammeret i København. Embedet som amtssekretær i Haderslev tiltrådte han i 1826. Her satte han sig nøje ind i Slesvigs retslige og nationale forhold og skrev et par retsvidenskabelige afhandlinger, som Falck offentliggjorde i »Staatsbürgerliches Magazin«.

Wimpffen var helstatsmand, og han forsvarede helstaten mod Falcks påstande om en selvstændig slesvig-holstensk stat.

Efter Wimpffens opfattelse var 1460-privilegiet, som indtog en central plads i Falcks – og andre slesvig-holsteneres – statsteori, blevet krænket flere gange og senest ophævet i 1720 og 1721; dengang havde Storbritannien og Frankrig garanteret Frederik 4. den evige besiddelse af hele hertugdømmet Slesvig. Hertugdømmet var blevet forenet med kongeriget, og derved ophævedes Slesvigs statsretlige forbindelse med Holsten. Det tyske hertugdømme Holsten, som siden 1773 regeredes af den danske konge, blev i 1806 efter Det tyske Riges opløsning forenet med det danske monarki som en »uadskillelig del« af samme. At kongen af Danmark i 1815 på Holstens vegne blev medlem af Det tyske Forbund berørte ikke hertugdømmets retslige forhold til Danmark.

Wimpffens undersøgelse gav følgende resultat: Slesvig og Holsten var ikke selvstændige stater, de var tværtimod forbundet med Danmark ved en »realunion«, de var dele af den danske stat og underkastet kongeloven. Han antog altså, at den danske konge var absolut hersker både over kongeriget og hertugdømmerne.

Paulsen veg tilbage for så vidtgående en tolkning af traktaterne fra 1720 og 1721 samt 1773. Han nåede aldrig til at hævde, at Slesvig var blevet underkastet Kongeloven. Han kunne ikke helt fornægte, at han var Falcks elev, og at han bar præg af den liberale frihedsbevægelses politiske ideer.

Først efter 1834-35 nærmede han sig Wimpffens bevisførelse, idet traktatsystemerne fra 1700-tallet og især Augustenborgernes hyldningsed fra august 1721 blev til væsentlige kriterier for hans opfattelse, at kongelovens arvefølge gjaldt i hele Slesvig og i dele af Holsten. Men, som allerede nævnt, før 1848 gik han aldrig så langt, at han opgav tesen om Slesvigs indre selvstændighed over for kongeriget; han holdt fast ved, at Christian 1.s privilegiebrev af 4. april 1460, i hvilket kongen havde garanteret særlige landdage for Slesvig,

var et retsgyldigt dokument. Han insisterede på denne såkaldte »Tapre Forbedringe«s gyldighed, selv om han havde opdaget og også givet udtryk for, at slesvig-holstenernes retsgrundlag, som byggede på traktater fra 1300- og 1400-tallet, for længst var blevet overhalet af rets- og magtudviklingen i det 18. og 19. århundrede. Hans eget ønske om en stænderforsamling lod ham holde på dette ældgamle privilegiebrev, skønt retssædvanen (de slesvigske stænder var aldrig mødt særskilt, men altid fælles med de holstenske) og retsudviklingen talte mod denne »historiske ret« til en slesvigsk stænderforsamling. Hans ideologiske briller skjulte for ham, hvad den konservative Wimpffen afslørede.

Det Ribe-privilegium, som efter Falcks opfattelse både ligestillede Slesvig med Danmark, garanterede hertugdømmets uadskillelige forbindelse med Holsten og sikrede hertugdømmerne retten til en fælles stænderforsamling, havde efter Wimpffens mening mistet sin retskraft før 1720. På det sidste landdagsmøde 1711-12 var kun ridderskabet og prælaterne repræsenteret, og kongen konfirmerede *kun* deres privilegier. Det var derfor helt fejlagtigt at kalde disse to stænders privilegier for »landsprivilegier«, som Falck gjorde det.

Og hvordan så det ud med stændernes særrettigheder? I 1460 havde stænderne (dvs. ridderskabet, prælaterne og byernes magistrater) fået valg- og skattebevillingsret, den sidstnævnte dog kun på deres egne og deres fæsteres vegne og ikke i landets navn. Allerede her viste det sig, at det kun drejede sig om stænderprivilegier, og det bekræftedes ved de efterfølgende arvedelinger, som Slesvig blev udsat for, men som ikke berørte stændernes enhed. Valgretten blev frataget dem i 1608, idet den førstefødtes arveret til kronen da blev indført. I 1701 mistede byerne deres stænderrettigheder, og derfor mødte de ikke i 1712. Da ridderskabets og prælaternes privilegier blev bekræftet i 1712, var det alene retten til at mødes på stænderlanddagen, som konfirmeredes; skattebevillingsretten nævntes ikke mere. Og kongen indhentede heller ikke ridderskabets stillingtagen, da han udskrev skatter i 1762, 1802 og 1813 – og det med rette, fremhævede Wimpffen. Det ville nemlig have været uretfærdigt, når ikke alle statens undersåtter betalte skat. Der fandtes ingen grund til at befri en »korporation«, der måske kunne påberåbe sig »forældede privilegier«. Landdagen var ikke blevet indkaldt siden 1711 – og dermed var også møderetten kommet ud af brug og derved blevet værdiløs.

Wimpffen troede altså, at der ikke længere fandtes nogle stæn-

derprivilegier. Kongen var absolut herre over begge hertugdømmer. Danmark, Slesvig og Holsten var uadskilleligt forenet ved samme »grundlov«. I rigets tre dele gjaldt kongeloven – og denne grundlov kunne kun forandres ved hele folkets vilje.

Den konservative, helstatssindede og kongetro embedsmand Wimpffen fik sit helstatssyn bekræftet ved undersøgelsen af Slesvig og Holstens statsretlige forhold. Han kunne have afsluttet denne del af pjecen med næsten de samme ord, som han kommenterede sin skildring af Slesvigs genforening med Danmark i 1721 med: Kun folk med en anden »nationalitet« eller »afvigende politiske meninger« kunne se hertugdømmernes og kongerigets indbyrdes forhold anderledes.

Wimpffen roste regeringen for dens bestræbelser, der gik ud på at skabe en helstat med ensartede retsforhold, idet disse ikke skadede »folkelighederne«. Statens forskellige folk hverken mistede deres særpræg eller blev smeltet sammen ved at styrke statsenheden, og derfor var det en rigtig regeringspolitik, syntes han.

Wimpffens statsretlige overvejelser resulterede i erkendelsen af, at der ikke fandtes noget retligt begrundet krav om Slesvigs forbindelse med Holsten. Men, spurgte han derefter, findes der måske andre kriterier, der gør denne slesvig-holstenske samhørighed ønskelig? Han fremførte nu et helt nyt politisk argument: »Største delen af hertugdømmet Slesvigs befolkning hører til det danske folk og taler dansk«. Han pegede på, at 118 slesvigske sogne havde dansk kirke- og skolesprog, at dansk var folkemål i 69 sogne med tysk kirke- og skolesprog, og at der boede 150.000 danskere, 80.000 tyskere samt 25.000 frisere i Slesvig. Desuden understregede han, at hertugdømmets tidligere forbindelse med Holsten havde medført, at Slesvigs danske befolkning, der jo udgjorde flertallet, havde taget skade på sin danske »nationalitet«. Årsagen hertil fandt han i fyrstehoffets og myndighedernes tyske sprog såvel som i embedsmændenes tyske dannelse.

At det tyske sprog var enerådende som rets- og øvrighedssprog, var efter Wimpffens opfattelse uretmæssigt. Allerede ved reskriptet af 19. januar 1811 var det blevet bestemt, at dansk skulle indføres i rettergang og forvaltning, hvor det var folkets mål. Han tolkede dette reskript som et udtryk for en »naturlig ret«, fordi det fremmede »nationalsproget«, og han anså dets målsætning for et retfærdigt anliggende.

Endvidere talte Holstens »forhold til Det tyske Forbund« mod

Slesvigs forbindelse med dette hertugdømme; tyske forhold kunne nemlig alt for let overføres til Slesvig, og »folk« kunne finde på, at drage gale slutninger af en forbindelse mellem Slesvig og Holsten.

Wimpffen konkluderede: En nærmere forbindelse mellem Slesvig og Holsten er hverken ønskelig eller retfærdig, og den ville heller ikke svare til Slesvigs interesser, den ville tværtimod være i modstrid med de bestående statsretlige forhold og være imod det danske monarkis interesser.

Om hertugdømmet Slesvigs danske folkepræg

Paulsen har allerede den 14. november 1830 noteret i sin dagbog, at han igen var sysselsat med sine »regelmæssige beskæftigelser«. Han har sandsynligvis genoptaget sit arbejde med en lærebog i »den private ret i hertugdømmerne Slesvig og Holsten«. Det synes altså ikke, at Lornsens optræden og politiske agitation i Kiel og Flensborg havde forstyrret hans studerekammertilværelse ret meget. Og dog fik Lornsen virkning på den liberale, men i 1830 nærmest politisk passive Paulsen: Lornsens skrift og den efterfølgende offentlige drøftelse af forfatningsspørgsmålet ruskede også Paulsen op. Han afbrød sit arbejde med lærebogen og tog et mere aktuelt problem op – og dette emneskifte motiverede han politisk.

Den 27. februar 1831 skrev han i sin dagbog, at han, »skønt ugerne«, standsede sit arbejde med lærebogen, fordi »tidsomstændighederne gør statsretlige studier mere og mere uundværlige«. Han begyndte at udarbejde en række forelæsninger over den fædrelandske statsret. Omtrent samtidig fik han ideen til at besvare Lornsens og hans venners slesvigholstenske pjecer med et modskrift. Paulsens mål med det påtænkte skrift var »at holde den overdrevne tyskthed modvægten, der så gerne ville rive også Slesvig aldeles løs fra Danmark«.

Til hans forelæsninger kom kun nogle få studenter, hvorimod en pjeces om Slesvigs folkeligt-nationale og statsretlige forhold ville nå ud til hele den dannede overklasse og især til de embedsmænd, der på grund af deres stilling inden for statens administration havde en mulighed for at råde bod på de uholdbare sprogforhold i hertugdømmet Slesvig.

Og emnet trængte sig på. Det var ikke længere tilfredsstillende kun at ræsonnere med statsteoretiske argumenter. Han måtte besvare Lornsens og hans venners slesvigholstensk-tysk-nationalt motive-

rede fordringer med en klar henvisning til danskheden i Slesvig. Derudover måtte han beskrive følgerne af det danske sprogs hidtidige tilsidesættelse. Alene på den måde var det muligt for ham at henlede embedsmændenes opmærksomhed på deres ansvar med hensyn til de dansktalende slesvigeres fremtidige skæbne.

Meningen med skriftet »Über Volksthümlichkeit und Staatsrecht des Herzogthums Schleswig« var således at drøfte de dengang aktuelle politiske spørgsmål og at aktivere ikke sønderjyderne, men embedsmændene i den sønderjyske sprogsag. Af den grund skrev Chr. Paulsen sin afhandling på tysk. Den blev først oversat til dansk i 1945.

*Slesvig frembyder et billede på en
mærkelig blanding i sproglig henseende*

Paulsen begynder sit skrift 'Om hertugdømmet Slesvigs folkepræg og statsret', som han udarbejdede i 1831, med et historisk rids på kun nogle få linjer. Han dokumenterede sin fremstilling ved at referere til Knud Aagaard, »vor store fædrelandske sprogkender« N. Outzen og især til E. C. Kruse og Nic. Falck. Paulsen begrundede sine ønsker om en forandring af bestående sprogforhold både med sit krav om det danske sprogs ligeberettigelse med det tyske, dvs. med sin stræben efter »fuldkommen retfærdighed i bedømmelse og behandling« af begge sprog og folkepræg, og med de kongelige befalinger fra begyndelsen af 1800-tallet. Disse var imidlertid aldrig blevet efterkommet af det slesvig-holstenske kancelli og de lokale embedsmænd. Desuden gengav han Nic. Falcks udsagn fra 1816 og fra 1820'erne. Landets førende retslærde, der ellers hævdede Slesvigs selvstændighed over for Danmark og søgte at afgrænse hertugdømmet mod kongeriget, havde allerede i 1816 i »Kieler Blätter« fremhævet, at »genindførelsen af folkesproget (dvs. dansk) i alle offentlige anliggender« i Nordslesvig var »et retfærdigt krav fra folkets side«. Falck havde gentaget denne opfattelse også efter 1816.

Chr. Paulsen kunne således med hensyn til sin fremstilling af sprogforholdene og sine ønsker om en reform af de slesvigske sprogforhold henvise til slesvig-holstenske, helstatspatriotiske og danske skribenter samt til en række gældende, men hidtil ikke gennemførte love.

Hans kosmopolitiske helstatsideer og hans rationalistiske syn på staten og på sproget var ikke nyt og fandt støtte i de nævnte forfatterskaber. Han afveg imidlertid i to væsentlige ting fra alle forgæn-

gere og samtidige: i stilen og i den folkeligt-nationale argumentation.

Paulsen holdt sig strengt til emnerne: folkepræg, statsret og forfatningsspørgsmål – og knyttede dem sammen. Betragtningen af hvert enkelt emne for sig førte til et resultat, som ikke bare støttede, men bekræftede de andre to emners udredninger, således at han til sidst kunne konkludere: både Slesvigs statsret, folkepræg og fremtidige forfatning med en »tidssvarende, almindelig folkerepræsentation« krævede, at man tog hensyn til landets folkemål, idet dansk blev officielt sprog i Nordslesvig og undervisningsfag i de mellemslesvigske skoler (dvs. i et omtr. 12 km bredt bælte syd for 1920-grænsen). Kun ved hjælp af (rigs)dansk som forvaltnings- og retssprog i Nordslesvig og ved skoleundervisningen i Mellemslesvig kunne man støtte det danske sprog og opnå, at folk lærte »deres modersmål at kende i dets dannede skikkelse«.

Hans skildringer er altid virkelighedsnære; det er de også, når han filosoferer over sprogets betydning for de danske sønderjyder. Hans reformønsker var yderst mådeholdne, og hans ukunstlede sprog svarede nøje til dette mådehold.

Mange nutidige læsere vil nok karakterisere hans fremstillingsmåde og hans sprog som tørt og blottet for temperament. Men Paulsens stil skal bedømmes ud fra hans samtids måde at skrive på, og hans sprog skal sammenlignes med det, som hans nærmeste forgængere skrev. Han blev overtruffet af Lornsen i sprogets og tekstens enkelhed, klarhed og kraft. Chr. Paulsens enkle og direkte, fremmedordfrie skrivemåde adskiller sig dog positivt fra Werlauffs og Outzens næsten barokke form, fra deres indviklede sætningskonstruktioner og snørklede vendinger og den klassiske dannelsesballast, der ikke vedkom emnet, men som skulle pynte på stilen og give deres afhandlinger et akademisk præg. Werlauff druknede desuden sin problemstilling i et utal af alenlange citater.

Paulsens fremstilling er akademisk-kedelig; han henvendte sig til de overvejende tysk-uddannede embedsmænd. Han skrev det sprog, som de forstod. Skriftets indhold var videnskabeligt og filosofisk begrundet, men forfatteren pralede ikke med sin lærdom. Han søgte at overbevise ved grundighed, ærlighed og ved argumenter, der berøede på kendsgerninger, ved fornuftsgrunde og ved en konkret beskrivelse af de bestående forhold. Hans politisk-videnskabelige værk mangler alle agitatoriske elementer, det skulle ikke begejstre ved ordets kraft, men oplyse og overbevise ved nøgtern beskrivelse.

Chr. Paulsens teoretiske argumentation byggede på folkeligt-na-

tionale ideer, som J. G. Herder (1744-1803) havde udformet, og som andre tyske filosoffer havde videreudviklet i den nationale opbrudstid efter 1800. Den unge Paulsen havde tilegnet sig disse forestillinger under sit ophold i Göttingen og Berlin, mens han studerede hos de førende repræsentanter for den historiske retsskole. Dette studium havde åbnet hans øjne for især det fænomen, at der fandtes en indre sammenhæng mellem et folks »ånd« og dets kultur (dets retsliv, politiske forhold, litteratur og sprog). Han havde ligeledes lært, at et folk var en sammensat organisme og alt andet end entydig. Et folks »ånd« manifesterede sig derfor heller aldrig i kun én stands eller klasses udtryks- og levemåde. Paulsen så derfor – i modsætning til sine slesvig-holstenske standsfæller – ikke kun statsretlige problemer, og han isolerede aldrig retten fra »folkelivet«, og han anså heller aldrig kun sin egen stand, den borgerlige eller akademiske overklasse, for »folket«. Derimod erkendte han, at også den jævne mand havde del i folkets fællesskab. Han mente, at *alle* »stænder« i dette fællesskab udgjorde folket. Paulsen, der ellers var stærkt præget af oplysningstidens filosofi, var endda så meget romantiker, at han regnede »almuen« for et folks oprindelige kraftkilde, men samtidig var han overbevist om, at de dannede prægede de udannede. På grund af deres sociale position stod de som et forbillede for de opadstræbende medlemmer af underklassen. Det var de dannede og de politisk herskende, der bestemte kulturmønstret.

Akademikeren var ikke nyskabende, hans åndelige virke genspejlede og forfinede kun den kultur, som folket havde skabt og stadig skabte. Den lærde gav sin (og andre folks) viden og erfaring videre til den næste generation. Paulsens – romantiske – opfattelse af folkets kulturskabende kraft og hans danske sindelag medførte, at han ikke lagde det snæversyn for dagen, som hans slesvig-holstenske standsfæller udmærkede sig ved: de så sig blinde på hertugdømmets tyske overklasse og dermed på billedet af et tysk Slesvig. Paulsen rådede derimod over den viden om Slesvig-Sønderjylland, der var forudsætningen for den retfærdighed »i bedømmelse og behandling« af slesvigske forhold, som han havde savnet hos de slesvig-holstensk-sindede forfattere. Modsat sine standsfæller så Paulsen både det danske og det tyske folkeliv i Slesvig, og han anerkendte det tyskes og det danskes historiske og naturlige hjemstavnsret. Dog måtte han også konstatere, at det danske sprog havde været »undertrykt« i flere århundreder, fordi stats-, kirke- og lokale myndigheder havde regeret og administreret landet alene på tysk. Derved var den ligeberettiget-

se, som begge folkepræg og deres sprog burde have, blevet krænket. Den nye tids statsreformer begunstigede imidlertid folkelivet og fremmede folkeneŝ udvikling til større selvstændighed. Slesvigernes fremtidige mere direkte deltagelse i landets forvaltning, regering og retspleje forårsagede, at ikke alene sprogspørgsmålet måtte tages op til fornyet drøftelse, men også at det danske sprogs ligeberettigelse med det tyske burde virkeliggøres. Både de tysk- og de dansktalende slesvigerne skulle nyde godt af de fremtidige statsborgerlige rettigheder. Det var denne ligestilling, Chr. Paulsen gik ind for.

Paulsen krævede det danske sprog anerkendt som officielt sprog også af grunde, der kunne kaldes autoritære. Han stolede ikke på et folks irrationelle kraft alene. Sønderjyllands udvikling til Slesvig havde demonstreret overklassens betydning for den folkelige udvikling: autoriteterne havde bestemt kulturmønstret. De dannede og herskende havde stået som forbillede for dem, der stræbte opad. Derfor var det absolut nødvendigt, at landets regerings- og administrationssprog, dvs. de herskendes sprog, blev dansk. Autoritetspersonerne skulle ikke længere hverve for den tyske kultur. Landets officielle sprog skulle genspejle landets folkepræg. Paulsens mål var at skaffe større overenssstemmelse mellem folkesprog og officielt sprog – og derved også den anseelse for det danske, som det havde krav på.

Chr. Paulsen ville værne om sønderjydernes egenart. Men han ville ikke lære dem deres danske fortid at kende, således at de kunne vedkende sig den. Han ønskede hverken at starte et opgør med statens myndigheder eller at foranledige slesvigerne til at gøre det. Disse formål lå udenfor Paulsens tankegang og hensigter.

Hans indledende historiske rids er kortfattet og mangler ethvert skær af propaganda. Det kunne ikke tjene til at indpode slesvigerne en dansk-sønderjysk (og måske endda antitysk) bevidsthed. Og selv om der i denne afhandling findes mange tanker og ideer, der netop i den foreliggende situation kunne have tændt den nationale ild i befolkningens sind, var det ikke hans mål. Det beviser afhandlingens *tyske* sprog. Paulsen henvendte sig slet ikke til (nord)slesvigerne. En af hans hovedteser gik netop ud på, at sønderjyderne talte dansk, og det var småt bevendt med deres tyskkundskaber. Paulsens pjece var stilet til de embedsmænd, der af kongen var blevet betroet hertugdømmets administration. Det var dem alene, der kunne gennemføre en ændring af de sproglige forhold i Slesvig, idet de udførte kongens

befalinger fra begyndelsen af 1800 tallet.

Den historiske indledning fører meget hurtigt frem til beskrivelsen af sprogforholdene i 1830. Det Slesvig, som i løbet af det 5. og 6. århundrede ved indvandring nordfra var blevet til et dansktalende Sønderjylland, frembød i 1830 et billede på en »mærkelig blanding« i sproglig henseende. En århundredlang tysk påvirkning havde nemlig bevirket, at Sønderjylland ikke længere var et rent dansk land: ikke engang den dansktalende del af hertugdømmet havde haft mulighed for at unddrage sig den tyske indflydelse: rettens og forvaltningens sprog var blevet tysk i hele Slesvig, og hertugdømmets dannede overklasse talte tysk. Alle, der søgte en videregående uddannelse og stræbte efter en højere social position, mistede deres danske »folkefølelse«, fordi uddannelse og socialt fremskridt uundgåeligt medførte et sprogskifte fra dansk til tysk.

Denne udvikling ville have været fuldtud forståelig, hvis dansk havde været et underudviklet og udannet sprog i lighed med sønderjysk, plattysk og frisisk, men, fremhævede Paulsen, »dansk er et dannet skriftsprog« på højde med det tyske. Lovgivningen i kongeriget, den blomstrende skønlitteratur og mange store videnskabelige værker på dansk beviste, at dette sprog var lige så smukt og føjeligt som det tyske, det rådede over alle de begreber, der var forudsætningen for at indføre det som officielt sprog i området med dansk kirke- og skolesprog, mens det var »fuldstændig ugørligt« at genindføre plattysk eller frisisk, der hverken var »et dannet tale- eller skriftsprog«.

Desuden ville den »i åndelig henseende så vidt fremskredne nordslesvigske befolkning ikke lade sig fratage det udviklede danske kirke- og skolesprog, som er blevet det dyrebart«, og den gode skoleundervisning ville bevirke, at »det danske sprog vil være for nordslesvigerne det, der var udtrykket for deres åndsdannelse«. Paulsen gjorde således rede for de sønderjysktalende slesvigeres ret til det danske sprog, og han argumenterede for, at det danske sprog blev ligestillet med det tyske. Samtidig understregede han, at dansk sprog ville hjælpe slesvigerne til at erkende deres – efter hans opfattelse – medfødte danskhed. Det var et væsentligt argument for ham; han mente nemlig:

»Jo dybere tyskerne nu føler for deres folkeejendommelighed, desto mere må også den danske (folkeejendommelighed) gøre krav på anerkendelse.«

I en tid, der var præget af, at folk opdagede og begyndte at pleje deres særpræg, kunne også den slesviger, der havde »bevaret den ham medfødte danske folkefølelse uforandret«, gøre krav på anerkendelse og ligestilling.

Helstatsmanden og rationalisten Chr. Paulsen plæderede ikke for, at sønderjyderne selv tilkæmpede sig deres folkelig-nationale rettigheder, det var tværtimod embedsmændenes opgave og pligt at forholde sig »fædrelandsk« ved at tage hensyn »til alle hjemlige forhold«.

»... Og visselig er det på tide, nu, da folkelivet overalt begunstiges .. og begynder at udvikle sig mere selvstændigt end nogensinde, roligt og med overlæg at tage disse forhold op til vurdering.«

Paulsen fremsatte forslag; regeringen og embedsmændene skulle drøfte dem »roligt og med overlæg« – det er tonen i hans pjece, og den har en helt anden lyd end slesvig-holstenernes »vi kræver« eller Lornsens demagogiske »det er simpelt hen utænkeligt for enhver slesvigholstener«, at man skiller Slesvig fra Holsten.

Paulsen og Wimpffen

I Wimpffens redegørelse mod Falcks slesvig-holstenske statsopfattelse fandtes allerede treklangen »statsret, helstat, Slesvigs danske folkelighed«, som Paulsens politisk-videnskabelige afhandling hvilede på. Wimpffens og Paulsens skrifter synes således at repræsentere en og samme idéverden. Deres forestillinger var beslægtede – og dog væsensforskellige.

Begge gik ind for helstatens bevarelse. Wimpffen antog helstaten for en uadskillelig enhed, der var knyttet sammen ved den for alle rigsdele fælles absolutistiske statsforfatning. Paulsen havde et mere nuanceret billede og en mere indviklet opfattelse af det danske monarkis indre statsenhed. Efter hans mening var Slesvig på grund af dets lensforhold til Danmark en »middelbar«, men dog uadskillelig del af riget. Kongeloven gjaldt ikke i Slesvig, og derfor havde hertugdømmet en vis indre selvstændighed; privilegiet fra 1460 sikrede det retten til en fra Holsten og Danmark adskilt stænderforsamling. Da den danske konge var hertug af Slesvig og Holsten, var disse hertugdømmer forbundet med Danmark ved en personalunion. Det administrative fællesskab mellem Slesvig og Holsten og Slesvigs danske tyske befolkning knyttede Holsten yderligere til Danmark. Forbin-

delsen mellem Holsten og Slesvig skyldtes imidlertid kun Holstens samhörighed med kongeriget. Paulsen besad en slesvigsk hjemstavnsfølelse og en slesvig-dansk selvopfattelse, som Wimpffen ikke kendte noget til omkring 1830, senere lærte han at værdsætte den, og i slutningen af 1830'erne sluttede han sig uforbeholdent til den vågende danskhed i Sønderjylland.

Begge var tysk- og dansktalende, men Paulsen havde en dybere forståelse for sprogets betydning for det nationale. Det viser bl.a. begges omtale af det danske folkepræg i Slesvig. Chr. Paulsen kendte livet på grænsen mellem dansk og tysk, og derfor oplevede han også stærkere end C. v. Wimpffen, hvordan fortyskningsprocessen fremmedgjorde store dele af den slesvigske befolkning for dens sønderjyske fortid og omverden. Omtalen af slesvigernes danske »nationalitet« fylder omtrent tre sider i Wimpffens værk og går ud på, at ønskerne, som kunne udledes af den naturlige ret, var i overensstemmelse med det resultat, som de omfattende statsretlige overvejelser havde ført til.

Paulsen ville ligeledes bevare og styrke helstaten, men hans hovedemne var Slesvigs folkepræg og statsret, og det er grunden til, at skildringen af sønderjydernes danskhed og modersmålets betydning for de dansktalende slesvigeres åndelige og moralske udvikling indtager så stor en plads i hans afhandling. Statsret og folkepræg var ligevægtige argumenter, og derfor træder kampen mod sprogbarrieren, der forurettede de dansktalende slesvigerne, idet de ved hjælp af det tyske sprog blev udelukket fra al videregående uddannelse og fra at deltage i landets retsliv og offentlige anliggender, meget stærkere frem, end det var Paulsen bevidst. Desuden berørte denne beskrivelse af de danske sønderjyders fortyskning et område, hvori der gemte sig fremtidigt politisk sprængstof – mens statsretsdiskussionen efterhånden mistede sin vægt.

Chr. Paulsens kulturfilosofiske udredninger om sprogets betydning for et folk var et tungtvejende indlæg i den dengang aktuelle drøftelse af det tyske og det danske sprogs gensidige forhold i Slesvig. Hans fremstilling af det danske folkeprægs skæbne repræsenterede et absolut højdepunkt og en vis afslutning på den akademiske debat om det sønderjyske sprogspørgsmål, der havde stået på i næsten 15 år.

Den offentlige drøftelse af hertugdømmets statsret demonstrerede, at alle parter fandt deres egne politiske og folkeligt-nationale anskuelser bekræftet ved et studium af hertugdømmets historie. Sles-

vigs mangetydige fortid støttede både danskernes, slesvigernes og slesvig-holstenernes selvopfattelse og fremtidshåb. Opgøret mellem de tysk-slesvig-holstensk – og slesvig-dansk – eller dansk-helstatssindede afslørede, at der fandtes en indbyrdes sammenhæng mellem en manglende sprogbevidsthed og en usvækket helstatspatriotisme og en slesvigsk særfølelse på den ene side og en udviklet sprogbevidsthed og en stærkere folkelig-national selvhævdelse på den anden side.

Et slag i luften

Hvis man hævder, at Paulsens vægtige indlæg i drøftelsen af det slesvigske forfatningsproblem og sønderjydernes danske folkepræg blev modtaget med stor interesse, så er det stærkt overdrevet.

Paulsen havde ikke regnet med en folkebevægelse i Nord- og Mellemslesvig. Hans afhandling indeholdt et nationalt program, som kun kunne gennemføres af regeringen. Det var alene stats- og kirkeøvrigheden, der kunne skabe de juridiske rammer, der sikrede de dansktalende sønderjyders kulturelle ligestilling med de tysktalende slesvigere. Kun statsmagten havde efter Paulsens statsteori »ubestridt den mest fuldkomne ret« til at træffe de dertil nødvendige forholdsregler.

Paulsen havde ikke brugt stærke ord, og der findes i hans afhandling ikke en eneste uvenlig vending mod det tyske kulturliv i Slesvig. Han havde endda understreget, at han ikke ville tilbageerobre de allerede tabte områder nord for Sliens bred. Han ville ikke fortrænge det tyske fra de distrikter, i hvilke det i løbet af de sidste århundreder havde vundet fodfæste som folkets modersmål.

Paulsen henvendte sig til de dannede i Slesvig, men dog først og fremmest til embedsmændene i selve hertugdømmet og til dem i centraladministrationen i København.

Disse embedsmænd har nok især hæftet sig ved Paulsens forslag om rets- og øvrighedssprog i Slesvig. De har sikkert bidt mærke i, at Paulsen ønskede dansk rets- og administrationssprog indført i hele området med dansk kirke- og skolesprog, og at den af ham anbefalede fremtidige danskundervisning i det mellemslesvigske bælte skulle »være det første skridt til genindførelse af dansk ved gudstjeneste og i statsforvaltningen« i samme område. Paulsen ønskede her de kongelige anordninger fra begyndelsen af århundredet ført ud i livet. Dette var hidtil strandet på det slesvig-holsten-lauenborgske kancellis og de lokale embedsmænds passive modstand. Han må have været

meget godtroende. Det er sandsynligt, at hans reformønsker er kommet embedsmændene særdeles dårligt tilpas. Paulsens retfærdige krav var uforenelige med alt, hvad der fandtes af slesvig-holstensk fællesfølelse.

I hertugdømmernes centraladministration i København indtog den slesvig-holstenske adel de ledende positioner. Disse mænd var overvejende slesvig-holstensk-helstatssindede og tyskdannede. Personalet i Det slesvig-holsten-lauenborgske Kancelli var især tyskere og slesvig-holstenerne af borgerlig stand og ligeledes tysk uddannede. Flere af dem tilhørte den unge generation og hyldede »slesvigholstenske« ideer.

Af de 12 amtmænd, der mellem 1800 og 1848 var blevet udnævnt i Nordslesvig, havde de ni besøgt universitet i Kiel, flere af dem desuden andre tyske universiteter. Kun to af dem havde taget deres eksamen i København. 26 ud af Nordslesvigs 32 amtssekretærer i denne periode havde studeret i Kiel og ved andre tyske universiteter, heraf dog én (C. v. Wimpffen) også i København.

Advokaterne var ikke embedsmænd, men ofte begyndte embedsmændene deres karriere som advokater. De hørte til hertugdømmets sociale overklasse. Selv om en stor del af de nordslesvigske jurister forstod og talte dansk, var langt den overvejende del af dem dog præget af tysk kultur og sprog, og i 1840'erne bekendte langt de fleste sig til tyskheden.

Disse embedsmænd og advokater udførte embedshandlingerne og førte retssagerne på tysk. Langt de fleste mente, at dansk ikke duede som øvrigheds- og retssprog. Hos denne overklasse herskede allerede i 1830 den ånd, som hertugen af Augustenborg gav udtryk for, da han i 1840 i den slesvigske stænderforsamling erklærede: »Tysk er det fælles modersmål for de dannede og derfor det officielle sprog for hele hertugdømmet.«

Chr. Paulsen modtog ganske få positive tilkendegivelser, opmuntrende ord og venlige breve fra folk i hertugdømmet Slesvig og i Kiel, bl.a. bifaldt Carl v. Wimpffen Paulsens forslag. Både overretsråd Jürgen Nissen (1792-1842) og Paulsens kollega, professor i slesvig-holstensk ret Markus Tönsen (1772-1861) erklærede sig enige i, at det danske sprog burde indføres som officielt sprog i »det dansktalende Slesvig«. Begge havde gamle kontakter med og erfaringer fra områderne med dansk omgangssprog. Jürgen Nissen var født og opvokset i Sdr. Hostrup, Ensted sogn, og Markus Tönsen, der stam-

mede fra Kius, Ulsnæs sogn, havde fra 1805 til 1816 været herredsfoged for Tønder og Højer herreder. Og måske fandtes der desuden tre eller fem embedsmænd, der var villige til at støtte Paulsens planer. Blandt disse var professor Nic. Falck. Han kendte forholdene i Nord-slesvig, men

»han var ubestemt og vankelmodig«, og dog er det »muligt, at han dengang virkelig ville have understøttet kancelliet, hvis det havde villet tage sig af det undertrykte danske. Men denne begavede og godmodige, men svage og forfængelige mand undertrykker øjeblikkelig naturens røst, som talte i ham, når hans slesvigholstenske venner og overmænd i deres hovmod og herskesyge greb til spot eller magten.« (Chr. Flor i 1854).

Endnu en kendt slesvigsk jurist stod på Paulsens side. Det var birkedommer Claus Jaspersen (1777-1847), der var født i Svesing sogn. Han var før 1810 flyttet til Stenbjergshav ved Flensborg fjord. Han havde nøje kendskab til sprogforholdene i Angel, og siden reskripterne fra 1810 var han gået ind for, at det danske sprog blev indført som officielt sprog i Mellemslesvig. Han troede ikke, at indførelsen af dansk skolesprog i Angel ville volde nogen større vanskelighed.

Disse mænd var undtagelser. Kendetegnende for embedsmændenes holdning var den tavshed, der lagde sig over hele Slesvig og Holsten. Paulsens forslag blev tiet ihjel.

Chr. Paulsens standsfæller var således ikke det rigtige forum til en drøftelse af en reform af sprogforholdene i Slesvig/Sønderjylland. Dette demonstrerede også Paulsens ven fra de lykkelige studieår i Kiel, Carl Fr. Heiberg, der nu i 1832 virkede som advokat i byen Slesvig. Han var blevet grebet af Lornsen-bevægelsen og stillede sig uforstående over for Paulsens afhandling. Hans holdning skyldtes hans »uforsvarlige uviden(hed) i det danske«, mente Paulsen.

Det overrasker ikke, at præsidenten for overretten på Gottorp fra 1821 til 1836, Joachim O. F. Spies, anså »sagen« for »betænkelig«. Han havde allerede i begyndelsen af århundredet som deputeret i det slesvig-holstenske kancelli (1813-21) spændt ben for udførelsen af Frederik 6.s sprogskript fra 1811.

Chr. Paulsen betragtede det som sin pligt af al evne at oplyse regeringen og kancelliet om sprogforholdene i Slesvig. Han nøjedes derfor ikke med at tilsende de høje herrer sin afhandling.

Den var udkommet i slutningen af januar 1832, og i begyndelsen af april måned rejste Paulsen til København, hvor han besøgte sine

»venner og foresatte« for at tale om bogen. De danske venner, Kolderup-Rosenvinge og H. N. Clausen roste afhandlingen, og det gjorde også Chr. Flor. Hos sine foresatte mødte han velvillig ligegyldighed.

Kongen frygtede alt for mange modsigelser.

Prins Christian, den senere kong Christian 8., viste sig meget interesseret. Han gik også ind for Paulsens synspunkter. Han prøvede i efteråret 1832, da forvaltningsreformen blev drøftet i statsrådet, at opnå en deling af den planlagte slesvig-holstenske fællesadministration, således at der blev indrettet selvstændige »sektioner« for Slesvig og Holsten. Og han foreslog, at alle anordninger for Slesvig skulle offentliggøres både på tysk og dansk – eller for de dansktalende områder kun på dansk. Kronprinsen ønskede desuden, at den nye overappellationsret skulle forkynde sine domme på begge sprog; han anså det nemlig for uretfærdigt, at menigmand i Slesvig ikke kunne forstå rettens sprog. Prins Christian kunne imidlertid ikke hævde sine paulsenske forslag over for J. P. Höpp og kancelliets øvrige medlemmer.

Præsidenten for det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli, grev Otto J. Moltke (1770-1853) havde allerede i midten af november 1830, efter at han havde læst Lornsens pjece, erklæret, at han under ingen omstændigheder ville gå med til at gennemføre en fælles landdag for hertugdømmerne Slesvig og Holsten - og derved sønderrive helstaten. Han ville tværtimod sætte alle sine kræfter ind på at skaffe Slesvig en forfatning, som ganske vist skulle svare til Holstens, men være gældende for Slesvig alene. Og modsat ville han virke for, at de øvrige bånd mellem hertugdømmerne blev fastere knyttet og ikke løsnet. Grev Moltke anbefalede Paulsens afhandling til kongen. Greven gav overfor Paulsen udtryk for sin store tilfredshed med, at netop »en slesviger« havde opløftet sin stemme og så indgående havde fremstillet det danske sprogs ret – og »tillige så upartisk«. Moltke syntes, at det var »uretfærdigt og upolitisk« at bruge det tyske sprog som officielt sprog i det dansktalende Slesvig. Selv om Paulsen havde »talt ud af hans hjerte« havde Moltke »ikke gerne ovenfra uden videre villet gøre noget«. Præsidenten for kancelliet var imødekomende, men samtidig ængstelig.

Chr. Flor skrev 24 år senere: »Men ulykkeligvis var grev O. Moltke nok statsminister og præsident for det slesvig-holstenske kancelli, men ikke detes virkelige herre og styrer; det var Höpp, og han var, dels af sig selv og dels

ved dem, som personlig atter havde magt over ham ligesom han havde det over Moltke, en god slesvigholstener. Hos ham fandt Paulsen ikke den venlige modtagelse, han havde fundet hos præsidenten.«

Conferensråderne J. P. Höpp og A. B. Rothe, der var deputerede i cancelliet, bifaldt Paulsens udredninger, men dog uden at komme nærmere ind på hans reformønsker. De anså det nemlig for »meget vanskeligt og såre betænkeligt« at røre ved sprogtilstanden i hertugdømmet Slesvig. I efteråret 1832, under statsrådets forhandlinger om rets- og forvaltningsreformen i Slesvig og Holsten, tog de stilling mod Paulsens sprogønsker – og opnåede endda, at Moltke skiftede standpunkt.

»Naturligvis kunne det ikke falde betænkelighedspartiet vanskeligt at få den smule bevægelse, som var vakt, neddyset, – og alt forblev, som det var«, karakteriserede Paulsens gode ven H. N. Clausen reaktionen på Paulsens afhandling om Slesvigs folkepræg og statsret.

Paulsens vægtige afhandling vakte således kun ringe opsigt, den omtaltes med velvilje – men forblev uden resultater.

Tre anmeldelser

Nic. Falck støtter ønsket om dansk retssprog

Nic. Falck anmeldte Paulsens pjece i »Neues Staatsbürgerliches Magazin« (bind 1, 1833, s. 400f). Han spildte ikke megen plads på denne vigtige afhandling, der i mange henseender var rettet mod hans egen slesvig-holstenske statsteori, idet Paulsen både fremhævede hertugdømmets danske statsret, og begrundede Slesvigs ret til en selvstændig og fra Holsten adskilt stænderforsamling. Men Falck undte ikke Paulsen ét ord om hans statsretlige udredninger, og han kom ikke ind på det aktuelle forfatningsspørgsmål. Falck lod det blive ved 11 linier om sprogforholdene. Han reducerede hele den indholdsrige afhandling om folkeprægets betydning for sønderjyderne til et praktisk spørgsmål om sprogbrug. Falck understregede, at Paulsen nøje havde beskrevet størrelsen af det danske sprogområde i hertugdømmet Slesvig, og fortsatte: »Alt for ofte er det ønske blevet ytret af udgiveren (dvs. Falck), at der i den dansktalende del af Slesvig måtte ske noget fyldestgørende for indførelse af det danske sprog i alle rets- og retlige forhandlinger, til at han ikke af ganske hjerte skulle istemme de af prof. P(aulsen) i denne henseende udtalte ønsker«. Intet tyder imidlertid på, at slesvig-holsteneren Falck, der

stammede fra Emmerlev, havde forstået Paulsens overvejelser om sønderjydernes truede identitet. Han ville mindst af alt rokke ved det tyske øvrighedssprog.

*Chr. Flor vinder kendskab
til forholdene i Nordslesvig*

I »Kjøbenhavns-Posten« (21.-27. febr. 1832) gav en anonym anmelder et udførligt referat af Paulsens afhandling. I denne anmeldelse gøres der opmærksom på, at Paulsen indtog et standpunkt, som lå midt imellem Falcks, der stod for, at Slesvig-Holsten var forbundet med Danmark alene ved en personalunion, og Carl v. Wimpffens, der gav udtryk for, at Slesvig og Holsten var integrerede dele af den danske stat. Anmelderen fremhæver, at pjecens forfatter var en slesviger, der udmærkede sig ved »nøjagtig sagkundskab, rodfæstet ærbødighed for sandheden, en ubestikkelig retfærdighed, dog mildnet ved billigt hensyn til historiens gang og øjeblikkets tarv, varm følelse for genstanden, skønt ledsaget af mandig sindighed og ro i at behandle den.«

Den anonyme anmelder var lektor i dansk ved universitetet i Kiel, professor dr. phil. Christian Flor, der i vinteren 1831-32 boede i København. Han var stærkt optaget af Paulsens værk, »i hvis forslags virkeliggørelse han så levende tog del« (Chr. Paulsen). Flor søgte tilhængere til Paulsens ideer. Han havde overrakt et eksemplar af »Über Volksthümlichkeit und Staatsrecht..« til kongen, og han havde haft lejlighed til at drøfte Paulsens reformforslag med denne og med medlemmer af regeringen. Flor opdagede hurtigt, at regeringen ikke var særlig villig til at gøre noget i sprogsagen. Han instruerede Paulsen, inden denne mødtes med Moltke og med Frederik 6. under sit Københavnsophold i april 1832.

Paulsen og Flor kendte hinanden fra Kiel. De havde været nære venner siden 1826-27, og de havde også arbejdet i fællesskab for det danske, idet Paulsen på Flors vegne havde skaffet skønlitterære bøger til brug ved danskundervisningen i Kiel og ved de lærde skoler i hertugdømmerne. Flor anså det nemlig for sin opgave at sprede dansk kundskaber blandt studenterne og de dannede. Hverken han eller Paulsen tænkte før eller omkring 1832 på at vække den danske folkeånd i Sønderjylland. Begges indsats for danskheden holdt sig inden for rammerne af deres akademiske virkekreds.

Men Paulsens skrift gav Flor den viden, der var forudsætningen for det arbejde for Slesvigs dansktalende befolkning, der skulle give

hans liv et helt nyt indhold. Deres politiske samarbejde begyndte i København i foråret 1832.

At Chr. Flor i 1832 ikke tænkte i folkelig-nationale baner røber bl.a. afslutningen på hans anmeldelse af Paulsens skrift:

»... Forfatteren slutter sin indholdsrige bog med et blik på Slesvigs historiske betydning som et land, der har bragt freden imellem Danmark og Holsten og danner overgangen og forbindelsen imellem Skandinavien og Germanien. Han er så langt fra at se noget sørgeligt og kummerligt i et sådant grænse-lands vilkår, at han snarere betragter det som et af himlen velsignet sted på jorden, bestemt til enighedens hjem, hvor den upartiske men milde dom kan høres, der bringer de stolte og skinsyge naboer til at nedlægge tvedragtens sværd og række hinanden hånden til forsoning og gensidig agtelse.«

Flors egen nationale vækkelse havde ikke fundet sted endnu. Men i modsætning til Paulsen anede han, at kløften mellem tysk og dansk var større, end de fleste samtidige var villige til at se. Allerede den 11. marts 1828 havde han skrevet, »at holstenerne i grunden havde enten foragt for eller uvilje imod alt dansk«. Der fandtes ingen i Kiel, mente han, der glædede sig over, at han havde »lyst til at udrette noget i sit embede«. Så snart man opdagede, at det ikke blev ved lysten alene, sporede han øjeblikkelig modstand. Da Flor med et halvt års forsinkelse i efteråret 1827 ville efterkomme »adskillige professorers« og andres ønske om danskundervisning, trak de sig allesammen; og Flor antog, at det var efter aftale. Men på trods af denne modstand ville han fortsætte arbejdet ufortrødent i sin »ligeså diplomatiske som videnskabelige stilling« – og han fortsatte med at tilbyde studenterne og almenheden undervisning i dansk sprog og litteratur. Han var sig bevidst, at han virkede på en gyngende grund – og hans forbehold over for Paulsens optimisme synes at stå mellem de poetisk-patetiske linier, der afslutter hans anmeldelse af Chr. Paulsens afhandling.

Kieler Correspondenzblatt slår til lyd for den kulturelle selvbestemmelsesret

Endnu en omtale af skriftet »Om hertugdømmet Slesvigs folkepræg og statsret« bør nævnes.

Chr. Paulsen noterede den 4. maj 1832 i sin dagbog, at hans skrift indeholdt sandheden, og dette bekræftedes også derved, »at ikke engang det ærketyske Kieler Correspondenzblatt havde kunnet sige noget ordentligt imod« hans afhandling.

»Kieler Correspondenzblatt«, hvis første nummer udkom i september 1830, blev redigeret af advokat Theodor Olshausen (1802 i Glückstadt – 1869), der i 1830 havde været den drivende kraft i petitionsbevægelsen både før og efter, at U. J. Lornsen var kommet til Kiel. Olshausen havde været manden bag planerne om det store folkemøde i Kiel. Han bekæmpede stænderprivilegierne og embedsmandsstyret og talte for småborgernes sociale og politiske rettigheder. Som jurastuderende havde han i Jena været medlem af en radikal gruppe inden for det tyske Burschenschaft. Omkring 1830 var hans nationale mål Slesvig-Holstens nøjeste tilslutning til Tyskland. Det stod der imidlertid ikke et ord om i anmeldelsen af Chr. Paulsens »Über Volksthümlichkeit und Staatsrecht ..« i Kieler Correspondenzblatt af 10. marts 1832. Men artiklen har en klar tysk tendens.

Chr. Paulsen var for øvrigt gennem sin farmoder, der var datter af pastor Christian Detlef Claudius (1696-1756) i Flensborg, en fjern slægtning til Th. Olshausen. Deres fælles ane var landmand Povl Claussøn (omkring 1600) i Ribe sogn. Dennes søn pastor Claus Paulssøns mandlige efterkommere, der var præster i Emmerlev og Sønderløgum og i de følgende generationer også i Flensborg og Wandsbek, kaldte sig Claudius. Slægtens mest kendte medlem er Matthias Claudius (1740-1815), der bl.a. skrev sangen »Sig månén langsomt hæver«.

Recensionen i Olshausens »ærketyske blad« er nærmest venlig. Paulsen beskrives som en på ingen måde snæversynet, men tværtimod retfærdig og åben mand, med hvem de foreliggende emner kan drøftes i ro og mag.

I indledningen gøres der opmærksom på den inkonsekvens, der ligger i, at Paulsen føler dansk, skønt hans modersmål, opvækst og uddannelse er tysk. Hans danske følelse modbeviser hans egen teori, efter hvilken nationaliteten netop manifesterer sig i modersmålet. Anmelderen ville ikke »belyse« Paulsens private følelser og »hjerterstemninger«, de var alt for personlige til at kunne blive drøftet, men han ville dog gerne henvise til, at skriftets hovedtese, nemlig »at modersmålet altid er nationalitetens sande udtryk«, derved falder til jorden. Denne anmelder havde faktisk opdaget en væsentlig fejl i Paulsens teoretiske overvejelser. Paulsen havde nemlig overset sindedlagets betydning for sproget. Han havde ikke lært af sin egen nationale udvikling og sit eget *bevidste* sprogskifte, som netop viser, at modersmålet kan miste den betydning, som han tilskrev det. Hans eget sprogskifte burde have lært ham, at det ikke er modersmålet

alene, der bestemmer ens tilhørsforhold til et folk, og at et politisk menneske meget godt fornemmer sammenhængen mellem det nationale sindelag og sproget. Denne indsigt hører ikke hjemme i datidens viden, men hvis Paulsen havde læst sine egne dagbøger, så ville han have opdaget, at hans eget »nationale« sindelag og hans »hjertesprog«, som var i overensstemmelse med dette sindelag, ikke stemte overens med hans modersmål.

Anmelderens korte indholdsgengivelse afslører hans tyske sindelag. Paulsens centrale emne regner han ikke for væsentligt. Skildringen af Slesvigs danske folkepræg og de statistiske oversigter nævnes ikke. Derimod refereres der, at det tyske sprog i løbet af et halvt årtusind har vundet indpas i Slesvig og efterhånden indtaget den første plads. Hele det borgerlige liv er gennem landets forbindelse med Holsten blevet præget i tysk retning. Naturligvis citeres Paulsens ord om, at han ikke ville udsætte de områder, der er blevet tysktalende, for et nyt sprogskitte. Anmelderen ikke bare accepterede den hidtidige fortykningsproces, han havde heller ikke noget imod, at det tyske sprogs »sejrrige« fremgang mod nord fortsatte.

Recensenten fremfører et nyt og vigtigt forslag angående området med dansk kirke- og skolesprog. Han mener, at det bør være den fremtidige rådgivende slesvigske stænderforsamlings opgave at drøfte spørgsmålet om dansk rets- og øvrighedssprog. Desuden foreslår han, at man, i stedet for at spekulere ud fra en eller anden politisk idealisme, skal spørge nordslesvigerne om deres ønsker.

Nordslesvigerne skulle altså selv afgøre, om de ville have tysk eller dansk rets- og øvrighedssprog! De skulle selv bestemme, om de ville være danskere eller tyskere – inden for helstaten. Det skrev anmelderen ganske vist indirekte, idet han i sit sidste afsnit plæderer for statens indre enhed, når det gælder toldlovgivningen.

Efter Paulsens opfattelse skulle sprogreformen gennemføres ovenfra efter regeringens modne overvejelser og anordning. Kieler Correspondenzblatt gik nu ind for anvendelsen af den kulturelle selvbestemmelsesret. Det var den første gang, den blev nævnt i Slesvigs historie.

*Grundtvig og Lornsen
vil anerkende »den naturlige ret«*

N. F. S. Grundtvig havde i sit skrift »Politiske betragtninger med henblik på Danmark og Holsten« (København 1831) skrevet: »... Jeg ville finde det naturligt, at lade Slesvig selv afgøre, til hvilken side

det helst vil høre, thi selvgjort er velgjort«. Men han tænkte ikke på en folkeafstemning, han gik ikke engang så langt som Kieler Correspondenzblatt. Grundvig ville lade alle slesvigere, der kunne skrive for sig, tage standpunkt til det i vor lille verden vigtige spørgsmål: »enten Slesvig helst vil have landsfader tilfælles med os eller kongehertug med Holsten?«. Slesvigs fremtidige skæbne skulle afgøres af de dannede. Men eftersom så at sige al dannelse var tysk i Slesvig, betød Grundtvigs forslag det samme som at give afkald på dette danske hertugdømme. Man kan derfor næppe antage, at han havde forstået Chr. Paulsens skrift. Grundvig så ikke, at Sønderjyllands gamle danske sproggrundlag skulle være spiren til en ny dansk bevidsthed.

På slesvigholstensk side blev det U. J. Lornsen, der fremførte forslaget om den nationale selvbestemmelsesret, da han den 20. december 1832 i et brev til vennen Fr. H. Hegewisch viste sig villig til at anerkende »den naturlige ret«, idet han ville »afstå« amterne Haderslev, Løgumkloster og Åbenrå til Danmark.

Lornsen ventede efter eget udsagn både spændt og afslappet på Paulsens afhandling. Desværre findes der ikke fra Lornsen en kommentar til Paulsens skrift. Men det er ikke umuligt, at hans delingstanke har sin oprindelse i studiet af Paulsens overvejelser om Slesvigs danske folkepræg.

Både Grundtvigs overklasse-selvbestemmelsesret og Lornsens delingstanke var fremmede forestillinger for Chr. Paulsen. Slesvig var for ham et hertugdømme, som ikke kunne deles.

Hertugdømmets territoriale bestand og dets forbindelse med Danmark var bestemt ved statsretten, og undersåtterne havde ikke adgang til at forandre deres statslige tilhørsforhold eller statens grænser. Både Grundtvigs og Correspondenzblatts forslag måtte han anse for revolutionære. Da delingstanken blev aktuel efter 1839, afviste han den: det stod efter Slesvigs statsret ikke i hertugdømmets magt at skille sig fra Danmark. Og underforstået: enkelte dele af hertugdømmet kunne heller ikke gøre det.

Paulsens skrift fra 1832 indeholder den sønderjyske vækkelses statsteoretiske og folkeligt-nationale idégrundlag

Chr. Paulsen skrev i sin dagbog, at han den 7. november 1830 havde gjort Lornsen opmærksom på, at denne »aldeles ikke havde agtet Slesvigs og Holstens forhold«. Han havde prøvet at overbevise Lornsen om Slesvigs og Holstens »statsretlige forskellighed«. Det var altså statsretten, der havde været udgangspunktet i debatten om Slesvigs og Holstens indbyrdes ulighed. Men allerede i slutningen af december 1830 ønskede »sønderjyden« Chr. Paulsen en selvstændig stænderforsamling for hertugdømmet Slesvig, fordi den tjente »Nordslesvigs interesser«, og disse »interesser« kan kun tolkes som sønderjydernes danskhed. Det folkeligt-nationale argument var dermed rykket ind i synsfeltet.

Paulsen afbrød sit arbejde med lærebogen i Slesvigs og Holstens privatret i februar 1831; hans motiv var den fremherskende uvidenhed om den af alle drøftede fædrelandske statsret såvel som det politiske røre, der krævede en dybere indsigt netop i hertugdømmet Slesvigs statsretlige forbindelse med kongeriget Danmark. Og således holdt han i sommersemestret 1831 en forelæsningsrække over den fædrelandske statsret; den samlede 13 tilhørere. Paulsen var meget tilfreds med dette antal. Og hans »fædrelandske sind gjorde, at han med den største iver dvælede især ved hans fødelands, Slesvigs udviklede statsretlige forhold«.

Slesvigs statsret blev ligeledes drøftet i afhandlingen fra 1832, og for Paulsen og hans samtidige var dette emne vigtigere og mere tungtvejende end hans overvejelser om Slesvigs danske folkepræg. Vi er derimod tilbøjelige til at undervurdere de statsretlige argumenters betydning for den tid, der lå før det nationale gennembrud. At statsretten er uden vægt for vort nationale sindelag skyldes bl.a. også Paulsens politiske skrift fra 1832.

Chr. Paulsen blev ved afhandlingen om hertugdømmet Slesvigs folkepræg og statsret foregangsmanden for den sønderjysk-danske bevidsthed. Han havde i dette værk defineret den sønderjyske vækkelses både statsteoretiske og folkeligt-nationale idégrundlag. Og han havde afgrænset de dansktalende slesvigeres rettigheder og ønsker i forhold til landets tysktalende overklasse og til det slesvig-

holstenske selvstændighedskrav, som Dahlmann, Falck og Lornsen havde udarbejdet.

De tysk-danske modsætninger, som for alvor brød ud, efter at stænderforsamlingerne havde begyndt deres virksomhed, medførte, at det folkeligt-nationale argument efter 1840 både på tysk og på dansk side mere og mere fortrængte statsretten fra dens position som det centrale bevismiddel for Slesvigs danske eller tyske tilhørsforhold. Dog helt op i vort århundrede kunne statsretten bevare noget af sin overbevisningskraft, når det gjaldt om at argumentere for et dansk eller tysk Slesvig.

Kernen i Paulsens skrift var den idé, der siden 1789 havde været det centrale i den politiske brydning i store dele af Europa: det var ideen om lige ret og vilkår for alle mennesker og folkeslag. De hidtil fredelige forhold mellem dansk og tysk i Slesvig ville blive ikke så lidt forstyrret, hvis denne lighedsidé fængede i det dansktalende Sønderjylland. Sprogforholdets stabilitet og den politiske ro i landet hvilede her på en ordening, der forudsatte, at man syntes, at det var retfærdigt, at tysk var hele Slesvigs officielle sprog samt kirke- og skolesprog i de både sønderjysk- og plattysk-talende områder i Melleslesvig.

Bevidstgørelsen af ligheds- og frihedsideernes værdi for sønderjyderne i Slesvig var på en måde U. J. Lornsens værk: det var under indtrykket af hans og hans venners stridsskrifter, at ønsket om at fremlægge de danske slesvigeres krav om ligestilling brød igennem hos Paulsen. Det var Lornsens fortjeneste, at Paulsen skrev sin afhandling om Slesvigs statsret og slesvigernes folkepræg og derved forfattede det for sønderjydernes fremtidige nationale kamp grundlæggende teoretiske skrift.

På grund af Lornsens agitation kom Chr. Paulsen til at høre til de gennembrudsmænd, der forberedte et skelsættende tidsafsnit i Slesvigs – og Danmarks historie. Og ligeledes var det udfordringen fra Lornsen, der fik Paulsen til at indse, at livet ikke *kun* var religiøst, men også stillede politiske krav.

Paulsen anså sig hverken for en praktisk eller teoretiserende politiker. Selv om han i 1831 havde skrevet værket om Slesvigs centrale politiske spørgsmål, og på trods af at hans skrift var af højeste politiske kvalitet, følte han sig kun som videnskabsmand, universitetslærer og privatmand. Man kan endda hævde, at han ikke engang selv havde forstået sin egen afhandlings politiske indhold og dens konsekvenser. Og det havde hans samtidige læsere heller ikke! Derimod

erkender vi – på grund af en senere tids bagklogskab – afhandlingens nationalpolitiske sprængkraft.

Det var som sønderjyde og embedsmand, Paulsen udtalte sig. Under sit ophold i København i april 1832 drøftede han problemerne alene med det slesvig-holsten-lauenborgske kancellis kompetente mænd. Da han rejste fra København, var han meget tilfreds med de resultater, han mente at have opnået. Han troede, at han havde fået en vis indflydelse på grev Otto Moltke, og at han således »umiddelbarere« havde kunnet gavne sit fædreland. Han var overbevist om, at han med sine samtaler i København havde ydet den indsats, der var påkrævet for at få gennemført den ønskede sprogreform i Slesvig, og som samtidig svarede til hans pligter som embedsmand og statsborger. Nogle videregående planer havde han naturligvis ikke. Han kunne slet ikke have nogle, fordi de ville have været i modstrid med embedsedens, som forpligtede ham til at meddele enhver kritik, alle forslag og meninger angående statens forhold alene til de umiddelbare foresatte og til kongen. Det havde netop været U. J. Lornsens forseelse, at han havde agiteret for sine ideer uden for den virkekreds, der var bestemt og begrænset ved hans embede. Det kunne Paulsen ikke tænke sig omkring 1832. Han havde kun gjort sin pligt – og en politisk virksomhed i moderne forstand lå uden for hans opfattelse af, hvad en embedsmand kunne tillade sig. Desuden optog familielivets begivenheder ham alt for stærkt i de følgende to år.

Opgøret med Lornsen og drøftelserne i København var således kun et kortvarigt mellem spil, som afbrød hans videnskabelige arbejde og prægede hans forelæsninger i et år.

Glæde og sorg religionens trøst og politisk inkonsekvens

Kiel, den 10de januar 1832: »I dag fortsætter jeg på min 34te fødselsdag .. mine bemærkninger over mit liv.

Min følelse er taknemmelighed mod Gud, den algode fader, der i mit hele liv hidtil har velsignet mig, fremfor så mange andre, med så megen lykke, i henseende til alt væsentligt.

Jeg er ved min Thora og vore to små søde børn en lykkelig familiefader, jeg er i en hæderlig og virksom borgerlig stilling, jeg har fundet venner i livet; hvad skulle jeg forlange mere? Hvad turde jeg vel? Da det jordiske liv nu

engang ikke skal og kan være uden nogen ufuldkommenheder. Jeg beder ikkun Gud om at give mig kraft til at udføre mit forsæt, at gøre mig hans overvættens nåde mere og mere værdig, ved at skride frem på det godes bane.«

Chr. Paulsens drøm fra begyndelsen af 1820'erne om et lykkeligt familieliv og en borgerlig tilværelse var gået i opfyldelse. Han levede fra begyndelsen af opholdet i Kiel i god forståelse og selskabeligt samkvem med de kielske professorer, både de dansk- og de slesvig-holstensksindede. De jurastuderende strømmede vel ikke akkurat til hans forelæsninger, men Paulsen var tilfreds med de 9, 17 eller 24 flittige studenter, der fulgte hans undervisning i dansk ret, nordisk retshistorie, som ikke engang var eksamensfag, slesvig-holstensk civilproces og »dansk ret sammenlignet med den almindelige og den slesvig-holstenske«. Han offentliggjorde i disse år en række tysk-skrevne recensioner og afhandlinger om slesvig-holstenske og især danske og nordiske retsproblemer. Paulsen havde ikke alene fået den borgerlige virkekreds, som han i mange år havde længtes efter, hans arbejde blev også påskønnet. I begyndelsen af året 1831 fik han tilbudt et professorat ved universitetet i Dorpat (Estland). Det var et »overordentligt fordelagtigt tilbud« økonomisk set. Men det kunne ikke friste ham, hans fædrelandske opgaver talte imod.

Den største lykke fandt han imidlertid i den private sfære. Da hans datter blev døbt i november 1829, stod slesvig-holsteneren Nic. Falck og danskeren Chr. Flor fadder til hende. Lille Sophie udviklede sig til et muntert barn, som »opblomstrede frodigen«.

10. januar 1831: Sophie »fryder sig Gud ske lov ved livet, løber og danser den hele dag, heraf kan hun ikke blive træt, når hun har opfordret mig til at spille »Steh mal auf Schweizerbub« og »Dannevang«. Sige kan hun kun et par utydelige ord, men munden står dog sjelden stille på hende. .. Hvor betydningsfuldt bliver dog livet ved et barn, og det vil vorde det endnu mere, da min Thora bærer endnu et under sit hjerte. ...«

Dette barn blev født den 29. juli 1831. »Med hvilken glæde fornåm vi, at det var en dreng: vort højeste ønske var derved opfyldt.« Der fulgte et yderst lykkeligt og arbejdsrigt år. Alt lovede godt. Opholdet i København og hos familien i foråret 1832 var »ej blot til lyst« og dog en lykkens og harmoniens højtide. Men juli måned formørkedes af sorgens skygger. Sønnen fik kighoste, som forårsagede indre krampe. Drengen var flere gange døden nær.

Den 6. august 1832: »Gud har dog forlangt det tungeste offer af os! Vor lille Vilhelm, vor glæde, vort håb er ikke mere! Livets og dødens herre .. bortkaldte den 3die august den os, for lidt over et år siden givne engel, vor lille Vilhelm. Han, som tog, vil også trøste os dybtsørgende forældre.«

Religiøse betragtninger og tiden lindrede lidt efter lidt den dybe smerte over det store tab. Den lille Sophie opmuntrede sine forældre. Paulsen fandt derudover en vis trøst i sin akademiske virkekreds, og det gav ham nyt mod, da sågar 20 studenter kom til hans forelæsninger over det slesvig-holstenske rettergangsvæsen, således at de måtte henlægges til et større auditorium.

I det følgende forår flyttede familien ind i et »nydeligt« hus i den »Neue Dänische Straße«, og Paulsen håbede, at livet igen ville vise sig fra den lysere side. Men sorgen veg ikke fra ham. Da han i slutningen af april 1833 kom tilbage fra en rejse fra Hamborg, modtog Thora ham med »den inderligste glæde, men desværre meget forkølet, hvilket forbundet med en allerede længe varende hoste og et sidesting forøgede hans allerede før undertiden følte bekymring«.

Og et helt andet, hidtil ukendt problem dukkede op for ham, da han den anden maj 1833 begyndte sommersemestrets forelæsninger. Han skrev i dagbogen: »I den slesvig-holstenske ret har jeg denne gang kun 13 tilhørere; thi den unge Dr. (Karl) Beseler (1809-1888) læser også for første gang over samme; egentligt lidt underligt ved et så lille universitet som dette. Han er en ivrig tysker ...«.

Nye sorte skyer trak sig truende sammen over hans hovede, og i sommeren 1833 lettedes hans bekymringer kun lidt. Hans kones helbred var skrøbeligt, hosten plagede hende meget. Han prøvede at holde det videnskabelige arbejde i den vante bane, idet han forcerede udformningen af sin lærebog i »den private ret i hertugdømmerne Slesvig og Holsten«. Han tog tillige stilling til et aktuelt problem.

Et af Lornsens og de andre slesvig-holstenske liberales krav var adskillelsen mellem retsvæsenet og administrationen. De opnåede dette mål, da det den 15. maj 1834 blev bestemt, at der skulle oprettes en fælles overappellationsret i Kiel og en fællesregering for hertugdømmerne Slesvig-Holsten på Gottorp. Denne ordning svarede til det program, som kanellipræsident Otto v. Moltke havde givet udtryk for, da han i november 1830 erklærede, at han kunne gå med til det størst mulige fællesskab for hertugdømmerne i administrativ henseende, blot stænderforsamlingerne blev adskilt. Chr. Paulsen tog en del af denne problematik op til diskussion, da han i juni 1833 i

Kieler Correspondenzblatt, som han et år tidligere havde betegnet som »ærketysk«, offentliggjorde to artikler om Slesvig-Holstens fremtidige retsforfatning. Han plæderede for folkets deltagelse i retsplejen og mente, at der skulle være offentlig adgang til alle retsforhandlinger. Desuden ønskede han lægfolk som bisiddere; disse skulle som meddomsmænd have en rådgivende funktion ved strafudmålingen. Det var forslag, som også andre liberale jurister gik ind for. Mere overraskende er det derimod, at *sønderjyden* Paulsen anså det for hensigtsmæssigt, at der blev skabt en fælles overappellationsret for hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg med sæde i Kiel. Chr. Paulsen havde i 1831 både formuleret sønderjydernes ønske om kulturel ligestilling med de tyske slesvigere og beskrevet overklassens betydning for hertugdømmet Slesvigs nationale udvikling. I 1833 demonstrerede han sit upolitiske gemyt: at det tyske element så afgjort ville få en stor overvægt i den nye overappellationsret, kunne der ikke herske tvivl om – og han blev ikke betænkelig ved en sådan ordning af Slesvigs retsforfatning. Den danske slesviger Paulsen havde på dette tidspunkt ikke noget imod en institution, der fremmede den administrative slesvig-holstenisme såvel som de slesvigske juristers fortyskning! Han så kun de praktiske fordele ved den nye ordning og overså dens politiske følger.

Men hverken arbejdet eller den muntre Sophie kunne aflede hans tanker fra den sorg og den angst, der tyngede ham, og som mere og mere blev til en knugende vished. Oftere og oftere søgte han religionens trøst.

Den 26. dec. 1833: »Længe har jeg ikke optegnet noget om mit liv; jeg havde altid håbet at kunne gøre det mere sorgløst, men det er desværre heller ej nu tilfældet ... da min elskede Thora vedbliver at være sygelig. Hendes hoste, som hun næsten hele sommeren har været plaget med, blev i efterår værre og værre, og har svækket hende meget. .. Siden min Vilhelms død har jeg ret lært at kende livets sorger. Ak, det var så stort et tab; skulle min Gud ville lade mig friste et endnu større? Min Thora taler undertiden om sin død! Ak, jeg bærer tilbage for den tanke. .. Jeg stræber efter, ikke at hengive mig til mørke tanker, for Gud er jo ingen ting umulig, og vi skulle jo håbe, så længe vi kunne. Men ganske rolig lever jeg dog ikke mere. ..«

10. januar 1834: ».. Et par ord må jeg nedskrive på denne min 36-årige fødselsdag, som jeg har begyndt så vemodigen som aldrig før. Netop i går var min Thoras hoste så slem, og hun så angreben og forknytt, at jeg, da jeg vågnede i dag, ved at tænke på de muligheder, som i dette leveår kunne

hændes mig, ikke kunne tilbageholde mine tårer. Havde jeg i går søgt at trøste min Thora, så gjorde den ømme kone det nu i dag hos mig. ...«.

Søndagen den 9de marts 1834: ».. Siden i går ved jeg efter lægernes udsagn med bestemthed, at der ingen redning er mere: at min Thora, mit halve liv er tabt for mig!! Ak hun er allerede lidt efter lidt døet bort fra mig og vort skønne huslige liv, har allerede ikke mere spist med os, ikke mere kunnet beskæftige sig med hendes kæreste, hendes lille Sophie! Siden 4 uger har hendes sygelighed udviklet sig til en lungesvindsot, og hendes siden Vilhelms død så svækkede legeme befordrer opløsningen. ... Hvad jeg føler, behøver jeg ikke at beskrive, midt på livets bane at se det lykkeligste ægteskabs opløsning imøde. Jeg beder kun Gud om kraft og from hengivelse i at bære hans tilskikkelser. ...«.

Den 17de marts 1834: »Det hårde slag er sket! Siden den 14de er jeg enkemand, i mit 36te år! Hvor kort og forgængelig er livets lykke! Dog Guds hellige vilje ske, hans veje er jo ikke mine veje! Jeg takker min himmelske fader, at jeg ydmyg kan tilbede hans førelse, at jeg, om end dybt nedbøjet dog for det meste føler hans fred i min sjæl. ...«.

Nu sad Paulsen ene tilbage med den fireårige Sophie. Hendes fremtid havde været et af de sidste emner, ægteparret havde talt om. Den døende Thora havde trøstet sin ægtefælle med, at han »jo igen kunne finde huslig lykke«, men hun bad ham om, at han ikke skulle tage sig »en ganske ung pige, for Sophies skyld«. Han gav hende »det hellige løfte, at hensynet til vor Sophies vel alene« skulle lede ham og sagde, at han »ikke kunne tænke sig en ganske fremmed i hendes sted«.

Han bar sin skæbne, som altid, med hengivenhed i Guds vilje. Betragtninger over kristendommens lære om opstandelse og håbet på gensynet hjalp ham til at kæmpe sig gennem den overvældende sorg. Og han mødte et forstående menneske i sin svigerinde, Thoras søster Grethe, der i 1827 var blevet enke. Hun formede i sine breve til ham de ord og sætninger, der var udtryk for hans egen sindsstemning. Hun fandt de forløsende ord, da hun skrev til ham om erindringens bevarende og lindrende kraft, om gensynet med de elskede bortgængene og den genforening, der engang vil »belønne enhver kamp, enhver sorg i livet«. Han mindedes den stund, da den døende Thora havde talt om hans fremtidige huslige lykke, og sit svar, at han ikke kunne tænke sig ved siden af en anden, »der ikke havde kendt og elsket min Thora«.

»I hine alvorlige øjeblikke trådte Grethes billede for min sjæl som den eneste, jeg kunne tænke mig erstattende mig og Sophie min Thora. At hun i sin

<p>CHRISTIAN DETHLEFF
PAULSEN
købmand
2. 8. 1765 i Flbg
26. 10. 1805 i Flbg</p> | ∞ | <p>INGEBURG SOPHIE
GADEBUSCH
13. 4. 1777 i Flbg
24. 2. 1854 i Flbg</p> |
|---|---|--|
-
<p>1. PAUL DETLEV CHRISTIAN
PAULSEN
professor ved Kiels universitet, dr.
juris, etatsraad, appellationsretsraad
i Flbg
10. 1. 1798 i Flbg
28. 12. 1854 i Flbg</p> | <p>2. HANS GABRIEL FRIEDRICH
PAULSEN
proprietær, Kejruggaard, Kølstrup
sogn (Fyn)
26. 10. 1803 i Flbg
18. 7. 1852 i Flbg
∞ pinsen (3. 6.) 1827
VILHELMINE BERG
21. 7. 1806 Skjoldemose (Fyn)
17. 5. 1844 i Odense
(6 børn)</p> |
|---|--|
-
<p>1. ∞ 6. 4. 1826 i Roskilde
THORA ALVILDE BLOCH
6. 4. 1802 i Odense
14. 3. 1834 i Kiel</p>	
-
<p>1. SOPHIE MARIE MARGARETHE
PAULSEN
11. 9. 1829 i Kiel
29. 3. 1850 i Kiel
∞ 9. 5. 1849
KARL WILHELM NITZSCH
professor i Kiel og Berlin
22. 12. 1818 i Zerbst
20. 6. 1880 i Berlin</p>	
-
<p>2. SØREN FREDERIK VILHELM
PAULSEN
29. 7. 1831 i Kiel
3. 8. 1832 i Kiel</p>	
-
<p>2. ∞ 24. 9. 1835 i Roskilde
MARGRETHE CHRISTIANE
MARIA BLOCH (∞ 1. 1819 m
H.P. THRIGE 1792-1827)
7. 1. 1798 i Odense
12. 5. 1866 i København</p>	
-
<p>1. THORVALD VILHELM
PAULSEN
cand.jur.
1. 1. 1837 i Kiel
6. 2. 1864 i kampen ved Sankelmark</p>	
-
<p>2. THORA ALVILDE PAULSEN
19. 6. 1843 i Kiel
10. 1. 1928 i København
∞
THORVALD JULIUS
DIDERICHSEN
stabsintendant
29. 4. 1835 i Nyborg
26. 12. 1896 i København
(4 børn)</p>	

Grethe Paulsen f. Bloch
1798–1866

himmel vil glæde sig, hvis hendes Grethe ville være hendes Sophies anden moder, er vist: jeg ville handle i hendes ånd. Ved nu at omgås den blide Grethe, som så fortrolig og søsterlig samtaler med mig, er denne tanke blevet til en fast beslutning, næste år at anholde om hendes hånd. ..« (28. juni 1834).

Disse fortrolige og trøstende brevsamtaler fortsatte. Hans moder førte hus for ham, og han søgte styrke i sit arbejde. I efteråret 1833 var det korrekturlæsningen af lærebogen i privatretten. Den udkom foråret 1834. I det følgende sommersemester kunne han for første gang undervise efter den. Han havde tilmed den store tilfredsstillelse, at mellem 13 og 24 jurastuderende hørte disse forelæsninger. Bogen blev rost af mange og vandt almindeligt bifald i landet. Dens afsætning var god.

Sørgeåret gik således hen med koncentreret arbejde, kærlig omsorg for datteren og et sommerbesøg i København og hos familien i Roskilde, hvor han blev bestyrket i ønsket om, at Grethe måtte blive Sophies nye moder. Beslutningen modnedes til handling. Den 6. april 1835 – på Thoras fødselsdag og årsdagen for deres bryllup – bad han Grethe om »at være ham i hans Thoras sted«. Hun skulle forsegle sit svar med sort lak, hvis det gik hans ønsker imod. Rødt lak bebudede et positivt svar og gjorde hans »ængstelige forventning til den glædelige vished«.

»Hvilken lykke for Sophie og mig! Således kan jeg igen elske, uden at skjule min kærlighed til min første forudgangne elskede. .. Lykkelig igen ved den hende så meget lignende søsters side skal jeg nu kun med blid vemod mindes min ungdoms kærlighed. Ofte skal vi mindes vor Thora, skrev også Grethe.«

Brylluppet stod den 24. september 1835. Margrethe Thrige, født Bloch (1798-1866), digteren Poul Martin Møllers ungdomselskede, havde sikkert et langt større åndeligt indhold end den både blide og noget blege Thora. Hun blev ham en ypperlig støtte i de kommende modgangsår. Med Thora var nemlig de sorgfri og sollyse dage forsvundet fra Chr. Paulsens liv.

Paulsens holdning til livet skifter karakter

Chr. Paulsen havde altid været præget af et lyst og optimistisk sind. Tabet af den elskede hustru gjorde ham imidlertid følsom over for forstyrrelser udefra og uventede hændelser. De fremkaldte både selv-kritisk pessimisme og nedtrykt stemning. Han mistede således sin

ligevægt, da han i maj 1835 måtte opleve, at de jurastuderende svigtede ham. Til hans forelæsninger over privatretten, der indtil 1834 havde haft god søgning, kom der kun tre tilhørere. Paulsen fandt en mulig forklaring på studenternes manglende tilslutning i lærebogens succes. Han antog, at de studerende mente, at de kunne nøjes med læsningen af bogen i stedet for at følge forelæsningerne.

Samtidig opmuntrede dette værks gode modtagelse ham ikke så lidt, den beviste ham nemlig, at han ikke kunne være helt uduelig,

»... skønt jeg vel ved, at jeg ingen udmærket ånd er; men grundighed, et systematisk talent må jeg besidde, ... jeg har kærlighed til min videnskab, og en ædel anskuelse af den ..«.

Han var et meget beskedent menneske, som ikke overvurderede sine evner.

Hans nedtrykthed skyldtes også mere tungtvejende årsager.

»... Min mismodighed blev forøget derved, at jeg nu med bestemthed må sige mig, at (universitetets) kurator (Johann Friedrich) Jensen (1788-1848) (der var slesvig-holstener) ikke ynder mig. Ikke alene har han ej tiltænkt mig den ordentlige professor, som jeg heller ikke i den senere tid har ventet, ... men han har ikke engang anbefalet mig, der kun har 400 rdl. crt. (dvs. omtr. 50.000 kr.) til besoldningstillæg ...« (24. maj 1835).

Nok normaliserede studentertallene sig igen i efteråret 1835. Men ét afslører denne dybe misstemning og modløshed: Paulsens holdning til livet var ved at skifte karakter. Her viste sig de første svage tegn til, at hans forhold til de slesvig-holstenske kolleger blev køligere. Hans afhandling fra 1832 havde fremkaldt – endnu uudtrykte, men dog virkningsfulde – slesvig-holstenske reaktioner. Det efterhånden fremvoksende politiske røre og Paulsens begyndende aktive indsats for de danske sønderjyders kulturelle og politiske ligestilling med de tyske slesvigere voldte ham allerede vanskeligheder.

Hidtil havde hans tilværelse været bestemt af hans kristentro, moralfilosofiske forestillinger og almene retsteoretiske ideer. Hans livsførelse og hans fremtræden som statsborger var blevet styret indefra. Efter 1834-35 blev det mere og mere de ydre politiske forhold i hertugdømmet Slesvig, der kom til at præge hans livsbane og hans sind – og til sidst også hans opfattelse af det danske monarkis fremtid. Livets hårde realitet sejrede over idéernes smukke verden.

Chr. Paulsen blev efterhånden optaget af den praktiske politik. Til at begynde med var det striden om arvefølgen til hertugdømmet Slesvig, og siden blev det kampen for Sønderjyllands danske nationalitet. Han gav i februar 1839 i de danske slesvigeres avis »Dannevirke« en kort skildring af, hvordan »folket« havde tilskyndet ham til at optage forsvarskampen for sønderjydernes danske sprog. Han havde været tilfreds med sine samtaler i København i april 1832. Han troede nemlig, at det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli ville gennemføre de reformforslag, som han havde fremført i »Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht ..«. Men månederne – ja endog årene gik, og resultaterne viste sig ikke. I 1836 erkendte han, at det ikke var regeringen, men folket, som skulle skaffe det danske sprogs ret.

Der »hengik flere år, inden nogen virkning sporedes. Da på steder, hvor det havde været at vente, sagen ikke værdigedes opmærksomhed, så måtte den næsten have hvilet, hvis det udtalte ord ikke hos folket havde fundet genklang. Men i borger- og bondestanden spirede omsider den udstrøede sæd. At sansen for det danske modersmål, dets i århundreder lidte tryk uagtet, endnu ikke var ganske udslukket, viste sig allerførst tydeligen i året 1836 på den første slesvigske landdag. Det her foregæede .. kunne ikke andet end påny hendrage mit hele sind til vor sag. ...«.

Men så enkel og ligetil som Chr. Paulsen har skildret sin vej ind i det politiske, var den ikke. Det var ikke indholdet af hans skrift, der fandt genklang hos folket. Og det var ikke »folket«, men grev Otto Moltke og Chr. Flor, der motiverede ham og drog ham ind i kampen for det danske Slesvig-Sønderjylland.

Den politiske og nationale brydning Kampen for det danske Sønderjylland

Den politiske og nationale brydningstid begyndte i Sønderjylland med oprettelsen af den slesvigske og af den holstenske stænderforsamling. Politiseringen af livet i hertugdømmet Slesvig sporedes især under valgene til disse forsamlinger i efteråret 1834 – og for Chr. Paulsens vedkommende lige før og under de første stændermøder i Slesvig by i april 1836.

Paulsen havde altid været tilhænger af ideen om menneskets bestandige stræben efter humanitet og fuldkommenhed. Men i årene efter 1834 uddybedes disse filosofiske tanker ikke mere – og deres faktiske betydning trådte mere og mere i baggrunden. Spørgsmål, som stod i direkte forbindelse med det politiske liv, trængte sig efterhånden stærkere på. Tanker om hertugdømmet Slesvigs tilhørsforhold til Danmark og om de danske sønderjyders kulturelle og politiske rettigheder fortrængte alle hans filosofiske spekulationer om menneskets moralske udvikling.

Den slesvig-holstenske bevægelse, der mellem 1836 og 1848 i stærkere grad end før fik et tysk-nationalt indhold, førte til, at Paulsen i 1840'erne mistede troen på muligheden for at opretholde den dansk-tyske helstat. Men imod sin tvivl forsvarede han helstatens beståen frem til 1847, selv om hele den politiske udvikling både i Holsten og i Slesvig især efter 1840 talte mod denne stat. Holsten og det sydlige Slesvig følte sig draget mod »det store tyske fædreland«, mens de dansktalende sønderjyder, der efterhånden opdagede deres danskhed, stræbte mod nord.

Det spirende politiske liv omkring 1834 afspejledes også i Chr. Paulsens dagbøger. Det drejer sig kun om nogle ganske få sætninger, og kun vor tids læser kan erkende, hvor afgørende de hændelser, som omtales, var. Os fortæller disse tilsyneladende intetsigende ord, hvordan den stuelærde Chr. Paulsen langsomt blev draget ind i kampen for slesvigernes danskhed.

Den mand, der i 1831-32 havde formuleret det teoretiske grundlag for forsvarskampen mod de fremtrængende slesvig-holstenske ideer og det tyske sprogområdes udvidelse mod nord, tog i 1834 selv kampen op for at værne om en danskhed, der endnu ikke var vågnet til politisk bevidsthed. Paulsen begyndte at lære den dansktalende og kongetro undersåt i Sønderjylland at være dansker.

Han havde i 1830-32 forsvaret hertugdømmets danske statsforbindelse og de dansktalende slesvigeres sproglige rettigheder. Disse to emner dannede også optakten i 1834-36. Men fra nu af blev de til selvtændige og dog indbyrdes nært sammenhørende spørgsmål.

På statsrettens område stred han som videnskabsmand mod den slesvig-holstenske statsteori, fordi den var i modstrid med den gældende dynastiske arveret.

På det sproglige felt forsvarede han som dansktalende slesviger, der anså sig for sønderjyde, sønderjydernes naturlige rettigheder; og henvendt til den tyske overklasse gik han ind for de danske sønder-

nyders sproglige og dermed også politiske ligestilling med de tyske slesvigere. Sønderjyderne indprentede han igen og igen, at de skulle bruge deres danske modersmål, også overfor statens tysktalende myndighedspersoner. Denne indsats var ingenlunde rettet mod det tyske, men alene mod den uretfærdighed, der lå i det tyskes dominerende stilling, og som indebar det danskes konstante tilsidesættelse – og med tiden også undertrykkelse.

Den politiske brydning
– *Arvefølgespørgsmålet* –

Spørgsmålet om arvefølgen i hertugdømmet Slesvig var af afgørende betydning for juristen Paulsen, der levede i en forestillingsverden, som hørte den førnationale tid til. Den dynastiske arveret var landets »historiske ret«, den bestemte hertugdømmets fremtidige tilhørsforhold til både Danmark og Holsten. At drøfte statsretten betød således at beskæftige sig med politik. Politisk var nemlig efter datidens opfattelse alt, hvad der berørte *statens* (og ikke folkets) ydre og indre forhold. Statens ydre forhold var således afhængige af herskerhusets arveret. Statens indre forhold, nemlig fyrstens herredømme over undersåtterne, var derimod reguleret ved statsforfatningen.

Således fandtes der før Junigrundloven af 1849 kun to store »politiske« problemkredse. For det første slesvig-holstenernes påstand om Slesvigs statsretlige forbindelse med Holsten, arveretten blev her til et væsentligt argument for og imod denne slesvigholstenske stats-teori, og for det andet de liberales krav om friere forfatninger og dermed også om folkets større deltagelse i landets regering. For eftertiden er det nationale gennembrud blevet den vigtigste begivenhed før og omkring Treårskrigen. Men Chr. Paulsen og flertallet af hans samtidige anså de statsretlige forhold for afgørende. Det »nationale« var for dem en ukendt politisk størrelse.

Da Paulsen skrev sin afhandling »Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht ..« i 1831, troede han, at Slesvig ville blive delt i tilfælde af, at den kongelige mandsstamme uddøde. Omkring 1834 stod der kun få mandlige medlemmer af kongehuset tilbage.

Allerede i begyndelsen af 1800-tallet havde Frederik Christian af Augustenborg (1765-1814) udarbejdet et memorandum, i hvilket han gjorde opmærksom på hertugslægtens arverettigheder til hertugdømmerne, når kongeslægtens mandsstamme uddøde. Han understregede, at den danske stat en skønne dag ville miste de »to skønne

provinser, som udgør monarkiets kornkammer«, hvis man bevarede kongelovens arvefølge i Danmark.

Et eget fyrstehus, det var netop det, slesvig-holstenerne havde brug for, når deres stat Slesvigholsten skulle realiseres! Og efter 1830 rettede de deres blik mod den daværende hertug af Augustenborg, der efter manges opfattelse var den ubestridte arving til visse dele af riget, når den kongelige mandsstamme udsluktes.

»Für Dänemark und für Holstein« – 1836 –

Chr. Paulsen besøgte under sit ophold i København i juli 1834 også grev Otto v. Moltke, præsident for det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli. Grevnen kom under deres samtale ind på sprogforholdene i Slesvig, og »ved kaffebordet .. talte vi om hertugdømmernes forhold til Danmark«, beretter Paulsen, »han meddelte mig den vigtige efterretning, at også hertugerne af Augustenborg (i 1721) skrifteligen havde hyldet kongen af Danmark og hans efterfølgere secundum tenorem regiæ« (dvs. efter Kongelovens lydende«). Det var en meddelelse af højst politisk karakter. Hertugernes hyldning betød nemlig, at Kongelovens arvefølge, som formentes allerede at gælde i den kongelige del af Slesvig, nu også gjaldt i den forhenværende hertugelige. Hele hertugdømmet Slesvig forblev efter denne arveret hos kvindelinien. Det var en nyhed, der slog bunden væk under den slesvig-holstenske statsteori.

I 1835 udkom to skrifter i slesvig-holstensk ånd. Franz H. Hegewisch (1783-1865), en af Lornsens nærmeste venner og en mand med betydelig indflydelse bag kulisserne, hævdede, at der ikke var tale om nogen dansk nationalitet »uden for Danmark, uden for det land, hvor den danske kongelov, den danske successionsordning og den danske højesteret« herskede. I det andet skrift, som var udkommet under pseudonymet H. Albinger (: H.Chr. Dührssen, 1814-1838) uddybedes Hegewischs tanker, idet der blev påstået, at »den regerende mandsstamme« var »det eneste bindemiddel« mellem kongeriget og hertugdømmerne. Ved mandsstammens uddøen ville der indtræde »en anden ordning af tingene«. Disse to skrifter tilskyndede Paulsen til at affatte et modskrift for at offentliggøre sin nye viden om de arveretlige forhold i Slesvig. I november 1835 indhentede han Otto v. Moltkes tilladelse til dette skridt.

Chr. Paulsen kaldte sin afhandling, som han udarbejdede i november og december 1835, »Für Dänemark und für Holstein« (40 sider). Den udkom i begyndelsen af februar 1836.

Für Dänemark
und für Holstein.

Von
Professor Christian Paulsen
in Kiel.

Altona, bei Carl Ne.

1836.

Pjecens titel spillede på de slesvig-holstenske stridsskrifters titler og genspejlede samtidig dens indhold: helstatsmanden Paulsen gik ind for den gamle, nedarvede statsforbindelse mellem Danmark og Holsten, fordi den hidtil havde været til fordel for begge lande.

I modsætning til de slesvig-holstensksindede forfatteres sortmaleri ville Paulsen »drage lyssiden frem« af Holstens forbindelse med Danmark. Han mindede om de fordele, som Holsten havde under den nordamerikanske og den franske revolutionskrig, da »den holstenske søfarer sejlede over alle have under det danske flags beskyttelse«. Han mindede sine læsere om den trykkefrihed, som Holsten fik, fordi dette hertugdømme var en del af den danske stat, og han fremhævede, at det var Det tyske Forbund, som afskaffede denne frihed igen. Han henviste desuden til, »at Danmark (ved ophævelsen af vornedskabet 1702 og af stavnsbåndet 1788) var foregået Holsten med sit eksempel med henseende til den personlige friheds menneskeret«; først omtrent et årti senere besluttede man i Holsten at ophæve »det egentlige livegenskab«. Paulsen understregede kraftigt, at den nuværende stænderforfatning var en glædelig fornyelse af den statsborgerlige frihed, og at den langt var at foretrække for den forhenværende, som alene hvilede på ridderskabets og de gamle byers repræsentation, mens alle landets øvrige indbyggere var udelukket.

Chr. Paulsen tog også et af Albingers stikord op, idet han afviste, at kongehusets mandsstamme var det eneste »bindemiddel«, der holdt det danske monarki sammen. Hen gentog sin tese fra 1831-32 og understregede, at det var »Slesvigs danske bestanddel«, der var »bindemidlet« mellem Danmark og Holsten. Han mente, at den danske stat netop ved hjælp af det dansk-tyske Slesvig dannede en »afrundet helhed« med en indre overgang fra tysk til dansk.

Hans centrale anliggende var imidlertid arvefølgespørgsmålet; og han fremlagde i dette skrift for første gang sin videnskabelige bevisførelse for, at Kongelovens arvefølge ikke alene gjaldt i den forhenværende schauenborgske del af Holsten, men også i hele Slesvig. Traktaterne fra 1721 og 1773 samt Frankrigs og Storbritanniens garantierklæringer var efter denne afhandling grundlaget for Paulsens opfattelse af Slesvigs statsretlige tilhørsforhold til Danmark. Ti år senere blev kong Christian 8.s »Åbne Brev« af 8. juli 1846, hvori han stadfæstede, at »Kongelovens arvefølge var i fuld kraft og gyldighed i hertugdømmerne Slesvig og Lauenborg«, underbygget med de samme dokumenter og traktatsystemer.

Med hensyn til slesvig-holstenernes påstande om Augustenborger-
nes arveret skrev Paulsen:

»... Det er lidet bekendt, men desuagtet ikke mindre vist, at hertug Christian August i året 1721 i et på Augustenborg udfærdiget arvehyldningsdokument har for sig og sine arvinger hyldet kongen af Danmark og hans efterfølgere secundum tenorem legis regiae. ...«

Med denne meddelelse var bomben lagt under det slesvig-holstenske statsystem. Sætningens udsagn var nemlig tydeligt: Hele Slesvig vil altid forblive udelt ved Danmark.

Den statsretlige undersøgelse resulterede således i erkendelsen af, at Kongelovens arvefølge var gældende i hele Slesvig. Men, og det var væsentligt for Paulsen, det var kun arvefølgen og ikke Kongelovens absolutistiske statsforfatning, der var blevet indført i hertugdømmet. Slesvig havde ikke mistet sin »indre selvstændighed«. Paulsen fik på den måde bekræftet, at hans slesvigsk-danske statsopfattelse var vel underbygget – statsretligt set, og han konkluderede,

»at slesvigerne kunne se ind i fremtiden med fuld fortrøstning om at blive forbundne med det danske rige, hvortil de allerede havde hørt et årtusind igennem. ...«

Den dynastiske arverets gyldighed kunne efter Paulsens mening ikke betvivles. Fyrstens arveret var en positiv statsret, og den alene afgjorde slesvigernes tilhørsforhold til Danmark eller Slesvig-Holsten. Det stod efter Paulsens statsteori ikke i slesvigernes frie magt at skille sig fra Danmark og at vælge en ny statsforbindelse. Den nationale selvbestemmelsesret var ikke alene et ukendt begreb for Paulsen, den ville også have været i modstrid med den overleverede, gældende statsret. Her var det afgørende, at han blev stående på tærskelen mellem to epoker. På det statsretlige område tilhørte han oplysnings-tiden, mens han på det folkeligt-nationale felt var på vej ind i roman-tikken. Men han nåede aldrig så langt, at han overtog den nye tids anskuelse af nationalstaten.

Angreb – og ingen mulighed for forsvar

Skriftet vakte opmærksomhed og vandt manges bifald, både i Holsten og i Danmark. »Kjøbenhavnsposten« (24. febr. 1836) anbefalede det endda til enhver, »der ønskede at høre en sagkyndig mand, som dømmede med rolighed og upartiskhed, to sjældne egenskaber i

stærkt bevægede tider«. Nic. Falck var – efter Paulsens udsagn – »meget fornøjet«. Derimod begyndte Paulsens tidligere ven, den tysk-sindede professor Andreas L. J. Michelsen (1801-1881), Dahlmanns efterfølger og Lornsens kampfælle, at trække sig tilbage fra ham. Og Paulsen mødte også sin første rigtige modstand fra slesvigholstensk side. Slesvigholstenerne var nemlig alt andet end begejstrede – og flere af dem var endda rasende. Et slesvigholstensk svar kom ret omgående. Det »ultraliberale, ensidige Eckernförder Wochenblatt« (Paulsen) (24. febr., 5. og 12. marts 1836) havde kun hån til overs for Paulsens udredninger og overøste ham med spot.

Paulsens billede af forholdene i Slesvig betegnede som det rene opspind. Hans få sider om det danske Slesvig havde ramt et ømt punkt, idet de rokkede ved de piller, som det tyske hertugdømme Slesvigholsten skulle hvile på. Eckernförder Wochenblatt reagerede surt: »Når man kan hævde, at der tales dansk i det nordlige Slesvig, kan man med samme ret påstå, at hannoveranernes plattysk er engelsk«. Pjecen tolkedes som en narrestreg af en mand, der i Holsten ville være mere dansk end selveste kongen af Danmark var.

Den ømfindtlige Paulsen, der havde offentliggjort sin videnskabeligt begrundede opfattelse af arvefølgen, følte sig dybt såret. Den slags polemik var han ikke voksen. – Og det var kun begyndelsen til mange års bitter modstand, som han skulle udsættes for i det slesvigholstenske Kiel.

Chr. Paulsens påstand om, at Augustenborgerne havde hyldet kongen af Danmark og dennes successores efter Kongelovens lydende, kaldte naturligvis hertugen af Augustenborg frem på arenaen.

Christian August (1798-1869) udsendte sit svar »Die Erbfolge in Schleswig-Holstein« (Halle, 1837) anonymt. Han erklærede sig uvidende om Augustenborgernes påståede arvehyldning. Men han understregede samtidig, at en sådan hyldning ikke var nogen fraskrivelsesakt, »og velerhvervede arverettigheder kan ikke stiltiende gå tabt, uden et udtrykkeligt afkald«. Og han gjorde oven i købet gældende, at Augustenborgernes arverettigheder også omfattede hele Holsten. Sandsynligvis for at samle alle slesvig-holstenerne om hertugens person, dvs. om ham selv, sluttede den lille pjece med en ny tolkning af arveforholdene i Holsten: hvis det Oldenborgske hus' kvindestamme ville gøre krav på Holsten, så ville huset Brandenburg anmelde sine fordringer i henhold til en kejserlig konfirmation fra 1517. En arvefølge efter Kongeloven ville altså kun føre til, at de to hertugdømmer Slesvig og Holsten måtte skilles.

*Christian August
Herzog von Augustenburg
1798–1869*

Allerede før »Halle-skriftet« var udkommet, havde Paulsen modtaget et brev fra hertugens betroede mand »Hofrat« Daniel N. Bahrt. Denne bad om en afskrift af hyldningseden, da man ikke vidste noget om den på Augustenborg. Paulsen kunne ikke efterkomme dette ønske. Han havde i efteråret 1835 i det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli kunnet se og gennemlæse hyldningseden, »dog næsten som en hemmelighed« og uden at kunne opnå tilladelse til at afskrive den. Efter at hertug Christian August havde udgivet sin pjece, ønskede Paulsen at offentliggøre et nyt skrift om arvespørgsmålet.

»For min videnskabelige æres skyld måtte jeg ønske at svare og nøjere at begrunde mine i flyveskriftet kun kort fremsatte anskuelser. Men jeg stødte på hindringer. Blandt mine foresatte erklærede overprokurøren i det Slesvig-holsten-lauenborgske Kancelli (Johann Paul) Höpp sig derimod, ja ytrede endog sin utilfredshed med, at jeg havde fremkaldt det Augustenborgske skrift. Kancellipræsidenten (grev Otto Moltke), med hvis minde jeg havde skrevet, meddelte mig, at den gamle konge (Frederik 6., 1768-1839) ikke ville have rørt ved arvefølgespørgsmålet. Ikkun tronfølgeren, prins Christian (den senere Christian 8., 1786-1848) ytrede for mig det ønske, at jeg skulle tage til genmæle; men formedelst hin meningsforskellighed på høje steder blev det endeligen aftalt, at jeg foreløbigen skulle udarbejde så meget jeg kunne, og indsende det til ham. Dette skete. Endnu før årets udløb indsendte jeg udkastet til en nøjere fremstilling af arvefølgeretten til Slesvig til prinsen gennem hans fortrolige, daværende, nu geh(ejme) confrentsråd (Johan G.) Adler. .. Men, da arkiverne fremdeles vedblev at være lukkede for mig og heller ikke tilladelse til trykningen kunne ventes, kom det ej til den endelige udarbejdelse. Således blev de kræfter lammet, der ville forsvare den danske sag i almindelighed og Slesvigs i særdeleshed. Man troede, at man med tavshed kunne møde de fortsatte angreb på den danske stat, og det ikke alene i henseende til arveretssagen, men også i henseende til indenrigske mellemværender. Denne foragtende tavshed har hævnnet sig frygteligt. Slesvig-holstenerne, der fra alle til deres rådighed stående arkiver, navnlig de augustenborgske, blev forsynet med angrebsvåben, udbredte mere og mere dristige påstande, og gjorde dem til sandheder i Tysklands øjne....« (1850)

Paulsens skildring fra 1850 er præget af en dyb skuffelse efter mange års ihærdigt arbejde for det danske i Slesvig. Hans fremstilling afspejler de usle betingelser, som forsvarerne for Slesvigs forbindelse med Danmark og for sønderjydernes danskhed virkede under: en ængstelig konge, en tavs og tøvende regering og en velvillig kancellipræsident, der rettede sig efter sine slesvigholstensksindede embedsmænds råd. Hertil kom så fornemmelsen af, at der på modstan-

derens side blev sat alle midler og al energi ind på at få den slesvigholstenske statsteori udbredt og gjort til virkelighed.

Først tretten år efter Christian Augusts »Die Erbfolge in Schleswig-Holstein« udkom Chr. Paulsens gendrivelse af hertugens påstande. Da havde den slesvigholstenske rejsning løst den bundne tunge og de lænkede kræfter.

Det politiske skrift »Für Dänemark und für Holstein« og de følgende mange artikler, afhandlinger og større memoranda om arvefølgespørgsmålet og hertugdømmet Slesvigs statsretlige forbindelse med Danmark kan regnes til Paulsens videnskabelige indsats og samtidig til den del af hans arbejde, hvis målsætning var at »fremhæve« hans »fødelands danske grundbestanddele«. Arbejdet for det danske sprogs og dermed også for de sønderjysktalende slesvigeres kulturelle og politiske ligeberettigelse – i dag ville vi sige: hans nationale indsats – lå derimod uden for hans embedspligter.

Sprog- og nationalitetskampen

Chr. Paulsen stod på tærskelen mellem to tidsaldre: mens hans statsretlige forestillingsverden hørte oplysningstiden til, må hans betragtninger over sprogets betydning for den enkeltes og et folks selvforståelse henregnes til den tidlige romantik. Paulsen nåede imidlertid aldrig så langt, at han overtog den politiske romantiks opfattelse, at et folk kunne skabe sig en (national)stat. Han, der så stærkt gik ind for de danske sønderjyders kulturelle rettigheder, godtog aldrig, at et folks fællesfølelse og ønske om samhørighed kunne være de afgørende faktorer for en statsdannelse. Men selv om han blev stående på vejen ind i det 19. århundredes idéverden, bidrog han til at skabe grobunden for, at den nye tids forestillinger kunne vinde fodfæste i hertugdømmet Slesvig. Det er denne side af hans indsats vi vil prøve at tegne på de følgende sider.

Chr. Paulsen noterede den 9. november 1834 i sin dagbog:

»... I de første dage af Mikkeldags-ferierne lod jeg mig af Flor bevæge til en rejse. Vi red den 26. sept(ember) til Slesvig. Der besøgte jeg (Carl Friedr.) Heiberg (1796-1872) og justitsråd (Chr. Friedr.) Jasper (1786-1847), hvilken sidste sagde mig meget behageligt om min lærebog – jeg hører det Gud ske lov fra alle sider. Den næste dag red vi til Flors bekendt, overførster (Hans Peter) v. Linde Friedenreich i Gross-Bebel (Sønderbrarup sogn) (1789-1835). .. Næste formiddag kørte han med os til birkedommer (Claus) Jaspersen (1777-1847) på Nordskov (Gelting sogn). .. Efter middagsmåltidet .. kom den vakre præst (Hans Nicolai Andreas) Jensen (1802-1850) i Gelting

..., og han tog mig om aftenen gæstfri hjem med sig. Vi opdagede, at der ej alene fandt åndeligt, men også blods-slægtskab sted mellem os. Jeg underholdt mig fortræffeligt hos ham, da han lige som jeg er en ynder af historien og det danske, og tillige fortalte mig meget tiltrækkende om sine embedsforhold«. Fra Gelting rejste Chr. Paulsen til Flensborg. »Jeg blev i 3 dage i min gamle fødeby, besøgte derfra pastor (Thomas Høier) Jensen (1771-1846) i Bau, hos hvem, ligesom hos andre, jeg søgte at virke for det danske. ...«

Det var altså Chr. Flor, der inspirerede Paulsen til denne rejse; det var Flor, der skabte kontakterne til dansksindede mænd i det sprogligt blandede bælte syd for Flensborg fjord. Og det er ingenlunde usandsynligt, at Flor også har anbefalet besøget hos præsten i Bov. Det må nærmest anses for betegnende, at den eneste af disse mænd, der hørte til Paulsens gamle vennekreds, var den ivrige slesvigholstener advokat Heiberg i Slesvig by.

Chr. Paulsen havde i 1832 i sit banebrydende skrift »Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht ..« skildret det nordlige Slesvig som et dansk legeme iført tysk klædning og rejst kravet om dansk rets- og øvrighedssprog, hvor det var kirke- og skolesprog, og han havde udtalt ønsket om danskundervisning overalt, hvor den danske dialekt var omgangssprog. I juli samme år havde han drøftet spørgsmålet med kancellipræsidenten. Og derefter havde han forholdt sig afventende. Det var regeringens opgave at gennemføre sprogreformen.

Først to år senere, under besøget hos grev Otto Moltke i juli 1834, kom greven igen ind på sprogproblemet. Dets fornyede aktualitet skyldtes forberedelsen af stænderforsamlingerne. I september 1834 fulgte så rejsen til det nordlige Angel og Bov. Flor slap ikke taget i Paulsen. Kort efter hjemkomsten fra rejsen til Angel sendte Paulsen sit skrift fra 1832 til gårdejer Nis Lorenzen, Lilholt (Halk sogn) (1794-1860), den kommende deputerede i den slesvigske stænderforsamling. Sandsynligvis havde Flor også taget initiativet til dette skridt. Her blev der knyttet en forbindelse mellem Paulsen og Lorenzen, der under de første stændermøder i Slesvig by i 1836 skulle føre til et nært samarbejde mellem de to. Denne fremtidige fællesindsats skyldtes også grev Otto Moltke, der i slutningen af september 1835 opfordrede Paulsen til at »virke med til en ansøgning om indførelse af dansk som retssprog i det nordlige Slesvig«. To måneder senere var Paulsen sysselsat med flyveskriftet »Für Dänemark und für Holstein«, som han forfattede »med præsident grev Moltkes vidende«.

Grev Otto Joachim v. Moltke
1770–1853

Optegnelsen af 22. november 1835, hvori han noterede dette, slutter med ordene:

»... Jeg hørte til min glæde, »at man i Slesvig allerede taler om, at nordslesvigerne ville tale dansk på landdagen, min Nis Lorenzen nævnes. Mine bestræbelser bliver da forhåbentligen ej frugtesløse; prof. Flor sagde straks, da han hørte det, nu må der pustes til ilden. Det skal også ske!«

Det var altså samspillet mellem flere faktorer, der hos Paulsen fremkaldte viljen til en aktiv politisk indsats. Til disse faktorer hørte regeringens passivitet med hensyn til det danske sprogs skæbne i Sønderjylland, den personlige påvirkning fra Flors og grev Moltkes side såvel som den politiske situation under forberedelsen af de første stænderforsamlinger, indtrykket af de to slesvig-holstenske afhandlinger om arvespørgsmålet samt rygtet om de danske nordslesvigeres beslutning om at ville tale dansk på den slesvigske stænderforsamlings møder. Paulsens nye holdning ytrede sig ved et mere kritisk syn på de tysksindede slesvig-holstenere, end han havde haft i 1831-32. Således gjorde han i »Für Dänemark und für Holstein« rede for en statsret, som gav alle slesvig-holstenske statsteorier karakter af utopier, og han vendte sig tillige mod den lille gruppe holstenere, der bevidst ignorerede det danske sprog i Nordslesvig. Desuden gjorde han indsigelse imod holstenske og sydslesvigske planer om at fortykke Slesvig og efterhånden også hele det danske fastland. Det var vel for første gang, at Paulsen skrev, at der fandtes fortyskningsplaner, og at de rakte videre end til Kongeåen. Han havde aldrig før hævdet, at det skyldtes nogle få enkeltes onde vilje, at det danske sprog blev tilsidesat. Det var nye toner.

Flor og Paulsen

Hidtil har vi set Paulsen som en stuelærd professor, der levede sit liv efter faste moralbegreber og i den kristne religions ånd. Han var et teoretisk anlagt menneske, som udmærkede sig ved en omfattende viden på det juridiske, historiske og filologiske område. Han var uhyre flittig og udholdende og besad en religiøst begrundet pligtfølelse. Hans sans for retfærdighed og hans idealisme var stærkere udviklet end hans skarpsindighed som videnskabsmand. Han besad ingen evne til at organisere et politisk arbejde. Initiativerne til politiske handlinger kom aldrig fra hans side. Han var for beskeden og bly og ville helst holde sig i baggrunden. Hele hans politiske indsats

i tiden efter 1836 var hans natur såre imod – og den skyldtes alene hans samvittighed og ansvarsfølelse: han følte sig forpligtet overfor den danske stat, sønderjyderne og sandheden – overfor alt det, som han anså for ret.

Paulsen var ikke nogen fremragende taler. Hverken hans videnskabelige eller politiske afhandlinger røber, at han har været en strålende stilist og fængslende skribent. Tværtimod. Flor anbefalede i 1839 en af hans artikler med den ikke særlig smigrende bemærkning: ».. da dette er blevet det mindst kedelige af denne forfatter«. Flor mente endda, at man af Paulsens pen ikke kunne vente sig »særdeles hjertegribende ting«, og han følte somme tider lyst til at skrive »en opsats af ham om fra begyndelsen til enden«. Efter hans mening skrev Paulsen ikke »nogen populær stil«, men han »gavnede sagen mest ved den honette og sandfærdige benyttelse af historien« og ved sit mådehold. Det var uforblommet – og rammende. Flor regnede ikke med skrappe politiske artikler fra Paulsens hånd. Han troede ikke engang, at Paulsen kunne klare sig i en politisk diskussion. Når der var politiske drøftelser med de kielske professorer i vente, forsynede Flor sin kampfælle med argumenter, med »gode våben« fra sit uudtømmelige arsenal.

Paulsen var et indadvendt menneske – det politiske lå ikke for ham. Han manglede den for enhver politiker afgørende trang til at ville forandre samfundet. Han ønskede at studere fortidens retsforhold, kun pligtfølelsen, hans kærlighed til fædrelandet, hjemstavnen og det danske sprog kaldte ham frem på samtidens politiske arena.

Andre motiver behøvede han ikke!

Flor var den drivende kraft bag Paulsen, og han førte ham ind i det politiske liv. Han var politikerens. Men forskellen mellem dem var større end ordene politisk – upolitisk giver udtryk for.

Christian Flor (1792-1875) stammede på fædrene og mødrene side fra Norge. I 1816 havde han taget teologisk embedseksamen og var derpå i nogle år lærer ved Borgerdydskolen i København. Efter en 4-årig periode som præst blev han i 1826 som nyspromoveret dr. phil. udnævnt til lektor i dansk litteratur og sprog ved universitetet i Kiel. Han fik endog titel som professor. Hans forgænger, digteren J.L. Heiberg, havde påbegyndt udgivelsen af lærebøger for de danskstuderende i Kiel. Flor fortsatte denne virksomhed. I 1831 udgav han en »Dansk læsebog til brug i de lærde skoler« og i 1833 en dansk sproglære for begyndere. Omkring 1829-30 havde Flor og Paulsen i fællesskab arbejdet for at sprede danskundskaber blandt de danne-

Christian Flor
1792–1875

de i Kiel og blandt hertugdømmernes akademiske ungdom, idet de fremskaffede dansk skønlitteratur til de lærde skoler i Slesvig, Flensborg og Haderslev. Det var en indsats, som Flor ikke længere regnede for noget, efter at han var blevet grundtvigianer og havde tabt de dannede af syne.

Den første tilnærmelse mellem Grundtvig og Flor fandt sted, da Grundtvig på hjemturen fra England i september 1829 gjorde ophold i Kiel, hvor han besøgte både Claus Harms og Chr. Flor. Tidligere havde Flor stået kritisk over for Grundtvig, men fra 1829 blev han hans elev og tilegnede sig hans syn på nationale og menneskelige forhold. Han fulgte med stigende interesse Grundtvigs forfatterskab. I 1832 var det »Nordens Mythologi«, som kom til at påvirke Flors syn på menneskenes og folkenes liv. Der udviklede sig et åndeligt slægtskab til Grundtvig – og dette skete samtidig med, at Chr. Paulsens afhandling førte Flor ind i Slesvigs statsretlige, historiske og folkelige forhold.

Begreberne grundtvigianer og rationalist kommer således til at karakterisere forskellen mellem Chr. Flor og Chr. Paulsen. Denne ulighed måtte betyde, at de to havde et uensartet syn på kampen for danskheden i Slesvig og en fra hinanden afvigende målsætning.

Flors nationale forestillinger manifesterede sig især i brevene til åndsfællen Peter Chr. Koch (1807-1880), der fra 1838 til 1856 udgav og redigerede »Dannevirke«.

Allerede i 1837 arbejdede Flor hen imod en sprogstrid, som skulle vække (et nøgleord i hans breve) den »danskfødte slesviger« til dåd. Dette mål anså han for vigtigere end kontroversen med de tysksindede slesvigholstenere. For ham gjaldt det først og fremmest om at »vække« sønderjydernes selvfølelse og stolthed, »thi det er den første af åndelige følelser, der lader sig vække hos et underkuet folk«. Han ville sætte nyt mod i »massen af sønderjyderne« og fremkalde frygt hos de »hjerteløse undertrykkere, og dissers frygt var det eneste, som kunne give vor sag sejr« (1838).

Bevidstheden om deres fællesskab i dansk sprog og kultur skulle smede de dansktalende sønderjyder sammen mod det tysktalende »embeds- og adelsaristokrati«. Flor ville endda uddybe »bonde- og borgerstanden«s modsætningsforhold til den tyske overklasse til en national modsætning. For at nå sit mål søgte han at komme i umiddelbar forbindelse med folket, dvs. med repræsentanter for bønder og borgere.

Paulsens mål var det danske sprogs ligestilling med det tyske og

sønderjydernes dansk-nationale dannelse. Men denne stod efter hans opfattelse ikke i modsætning til den tyske. Paulsen var præget af oplysningstidens humanitetsideal, og efter hans mening afspejlede hver nationallitteratur den for hele menneskeheden fælles ånd i en særpræget national udformning. Når de sønderjysktalende slesvigere lærte det danske rigssprog, kunne de læse deres nationallitteratur og hermed tilegne sig menneskehedens absolutte værdier. Den nationale dannelse var altså en for alle mennesker fælles dannelse, men på modersmålet. Paulsens begreber »nation« og »nationalånd« var kulturelt defineret, og han anså alle nationer for ligestillede i deres stræben efter det samme mål: det enkelte menneskes åndelige dannelse. Derfor kendte han heller ikke noget til modsætninger mellem nationerne. Omkring 1836 lærte Paulsen imidlertid, at dette idealistiske billede ikke holdt stik. Han begyndte med små skridt at nærme sig Flors opfattelse. Også han gik efterhånden mere og mere ind for, at den danske sønderjyde skulle udvikle en større politisk bevidsthed, sønderjyden skulle overtage flere opgaver inden for det lokale selvstyre og samtidig fremhæve hertugdømmets danske statsforbindelse og sin egen danskhed.

Både Paulsen og Flor benyttede begrebet »statsenhed« – men de talte ikke om det samme. Paulsens statsenhed omfattede hele det dansk-tyske monarki, den overleverede statsret var denne stats fundament. Flors statsenhed bestod derimod kun af kongeriget og Slesvig; denne stats sydgrænse var Ejderen. Han og P.Chr. Koch forkastede de gamle, gulnede dokumenter, der betød så meget for Paulsen. De anså »skilsmissen« fra Holsten for Sønderjyllands største lykke. Flor underbyggede sin forestilling om den dansk-slesvigske statsenhed med sønderjydernes danske nationalånd. Han koncentrerede alle sine politiske anstrengelser om det sønderjysktalende område, dvs. især Nordslesvig. Mellem- og Sydslesvig spillede kun en mindre rolle i hans overvejelser, mens Paulsen tænkte på hele hertugdømmet Slesvig og dets brofunktion inden for helstaten.

Flor ville påvirke *bønder* og *småborgere*. Det var »massen«, han ville indprente en dansk bevidsthed. Han hævdede nu, at han aldrig havde brudt sig om de dannede og fine folk, de var alligevel gået tabt til det tyske. I modsætning til ham ville Paulsen også virke blandt de »mere dannede«. Efter hans mening – og han så den bekræftet ved Slesvigs historie – havde det netop været overklassen, der havde præget underklassen både kulturelt og politisk og på den måde for-tysket store dele af Sønderjylland. Hans studium af Slesvigs fortid

havde lært ham, at enhver kultur, der ikke blev overtaget og videreudviklet af de dannede, var dømt til undergang. Flor var derimod overbevist om den sønderjyske bondestands skabende kraft og evne til at hævde sig både på det kulturelle og det politiske felt.

Chr. Paulsen var optaget af sin samtids frihedsbevægelser og gik ind for forfatningsreformer. Disse tanker havde ingen antityske tendenser. Flor var ikke særlig interesseret i forfatningsspørgsmål. I sin stræben efter sønderjydernes frihed vendte han sig imod de »tyske prælaters og ridders herskab« og imod det tyske embedsaristokrati. Han ønskede en folkefrihed og en nationalånd, der stod i skarp modsætning til Slesvigs tyske overklasse.

Mens Chr. Flor ville *vække* sønderjydernes nationalånd, troede Paulsen, at nordslesvigerne *vågnede* til politisk bevidsthed. Flor var klar over, at denne nationale bevidstgørelsesproces måtte sættes og holdes i gang, idet han og hans medarbejdere frigjorde den skjulte nationale energi ved en ustandselig påvirkning. Paulsen mente, at nordslesvigernes danskhed vågnede af egen kraft. Tiden havde modnet deres folkeånd; de ydre forhold afspejlede et indre udviklingstrin. Hans egen virksomhed var kun en genklang af det, der foregik i folket, han gav kun udtryk for, hvad folket tænkte og følte. Den folkelige bevidsthed kunne efter Paulsens opfattelse ikke fremkaldes ved et politisk vækkelsesarbejde. Ligesom han anså lovgivningen for et vedvarende forsøg på at realisere retsideens udvikling, således tolkede han også den danske folkeånds opvågning i Nordslesvig som et nyt stade på folkeåndens af Gud forudbestemte udvikling til større bevidsthed: Slesvigerne havde altså nået den til en dansk bevidsthed svarende udviklingsgrad.

Flor var uden tvivl den største politiske begavelse af de to. Hos ham møder vi en udpræget vilje til politisk dåd og viden om målet samt om vejen derhen. For Paulsen er det derimod kendetegnende, at han ikke var klar over de konsekvenser og de (i moderne opfattelse) nationale tendenser, der gemte sig i hans skrifter og handlinger. Men Flor så dem tydeligt.

Flor var sig bevidst, at han i Paulsen havde fundet en mand med gode forbindelser til det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli, hvor han selv stod »meget slet«, fordi kancelliets embedsmænd var »ængstelige for hans rænker«, mens de ikke »tiltroede Paulsen nogen listighed«. Det var en nyttig forbindelse, men ikke afgørende for Flor. Vigtigt var, at han i Paulsen havde vundet »en indfødt slesviger«, der opfyldte det mest fundamentale krav for en kamp for Sønderjylland:

»... Vil vi vente nogensinde at slå vor dødsfjende *tilgavns*, så skal det ske ved vor *egen*, d.e. slesvigernes kraft. Som det er deres skam at lade sig narre og kue, således skal det også være deres egen ære at afkaste åget. Slesvigernes *indvortes* vækkelse, som er det, vi arbejder på, kan ikke en masse *udenfor* Slesvig frembringe; thi kun når slesvigerne selv anser sig for danske« .. kan fynboerne, sjællændere og jyder behandle dem som virkelige brødre. (Chr. Flor, 1837)

Chr. Paulsen var netop sådan en »vakt« slesviger, der ikke alene havde ret til, men også formåede at vække sine landsmænd. Hele Paulsens indsats svarede til Flors stræben og afstivede ham deri. Paulsens skrift fra 1832 og især det flyveskrift og de artikler, som han udarbejdede i 1835, 1837 og i de følgende år, udmærkede sig alle ved de særpræg, der kendetegner en national vækkelseslitteratur: de fremhæver folkets egen historie og afgrænser den mod modstanderens, de fremelsker en historisk bevidsthed og søger at retfærdiggøre de danske synspunkter og begrundet dermed indsatsen for den danske »folkelighed«. De vil opdrage slesvigerne til statsborgere, idet de fremmer den politiske bevidsthed ved at fremhæve bondens og småborgernes ret til at deltage i det kommunale selvstyre og i retslivet. Hertugdømmets statsretlige tilknytning til Danmark bliver understreget og sønderjyderne opfordres til at bruge deres modersmål både i det private liv og i forbindelsen med myndighederne. Paulsens skrifter giver udtryk for opfattelsen, at det gælder om at forsvare en medfødt ret, som bliver krænket, og at kampen ikke længere kan undgås, efter at det undertrykte folk har (gen)vundet sin selvbevidsthed. – Det var akkurat denne tankeverden, Flor havde brug for. Disse ideer, der var nationalt sprængstof, blev leveret af en dansksindet slesviger, der oven i købet var professor ved hertugdømmernes universitet i Kiel, og dermed hørte til Slesvigs sociale overklasse. At Paulsens bidrag ikke altid var formuleret på den mest fængslende måde, var en ulempe, Flor måtte leve med. Engang imellem har han sat lidt glans på Paulsens tørre og kedelige sprog, således at hans slesvigske forfatter kunne føre sin kamp for det danske ikke kun på et korrekt, men også på et djærvt dansk.

Sprogpetitionerne i 1836

Valgene til den slesvigske stænderforsamling fandt sted i efteråret 1834. Valget for det 3. slesvigske valgdistrikt fortjener vor særlige opmærksomhed. Det afholdtes i Haderslev. Her vragede bønderne

Nis Lorenzen-Lilholt
1794–1860

nemlig kammerjunker Georg Fr. v. Krogh (1793-1864) og satte valget af bonden Nis Lorenzen (Lilholt) igennem; denne var blevet afskediget som sognefoged og kirkeværge, fordi han var kommet på kant med de tyskdannede embedsmænd på egnen. Tre dage efter hans valg opfordrede amtmand Friedr. Johannsen, der var valgets leder, ham til at trække sig tilbage til fordel for v. Krogh, der var blevet suppleant. Det var en utilladelig henstilling, som Nis Lorenzen besvarede med et forlangende om at få sit valg skriftligt bekendt-

gjort, hvilket omgående skete. Kieler Correspondenzblatt refererede denne episode og kaldte Nis Lorenzen en »klog og fast mand«, der sikkert ville blive en god deputeret, skønt han manglede kundskaber i statsvidenskaberne, og selv om han som dansktalende slesviger kun i ringe grad beherskede det tyske sprog.

Bonden Nis Lorenzen havde her demonstreret den nordslesvigske uafhængighedsfølelse over for bureaukraterne. Det var til denne mand, Chr. Paulsen i vinteren 1834-35 havde sendt sit skrift fra 1832, og sandsynligvis havde han samtidig bedt ham om at tage stilling til bogens indhold. Nis Lorenzen svarede i maj 1835 og bekræftede Paulsens opfattelse af »den nordslesvigske almues trang« (Chr. Paulsen). Alt tyder på, at det var de praktiske (sprog)problemer, der optog denne stovte bondemand mest – og antagelig var det sprogreformen, Nis Lorenzen anså for mest påkrævet.

Da Paulsen fortalte Otto v. Moltke om Lorenzens brev, fremsatte kancellipræsidenten det allerede nævnte forslag om, at Paulsen skulle medvirke til en ansøgning om indførelse af dansk retssprog i Nordslesvig.

Så tidligt som i januar eller februar 1836 skrev Paulsen et nyt brev til Nis Lorenzen og opfordrede ham til at handle. Han sendte ham med samme brev udkast til ansøgninger om det danske rets- og øvrigheds sprogs indførelse i Nordslesvig. Og før midten af marts måned svarede Lorenzen, at sagen var i fuld gang, og at han havde talt med de øvrige deputerede fra Haderslev amt.

Den slesvigske stænderforsamling trådte sammen den 11. april 1836. Knapt en uge senere rejste Paulsen til Slesvig by, hvor han opholdt sig i nogle dage.

»Jeg ... fandt mine danske landsmænd ganske varme for deres sag, og glade ved at kunne betro sig til mig, næsten forundrede over at en dannet mand sympatiserede med dem. Så snart den sundevithske deputerede (Peter) Alexandersen (1789-1857, gårdejer i Sottrup) og den tønderske og åbenråer (Thies Hansen) Steenholt (1784-1856, gårdejer i Ravsted), hørte, at hadersleverne N(is) Lor(enzen), (Andreas) Petersen (1792-1870) fra Dalby og (August Heinr.) Posselt (1787-1881) fra Københoved indbragte petitioner fra alle herreder, besluttede (de) at foranstalte også lignende, hvormed jeg hjalp dem.

Med min ven Heiberg stred jeg dygtigt, én aften jeg var med købmand (Peter Hiort) Lorenzen fra Haderslev hos ham, der understøttede mig; til sidst kunne han ej sige noget mod at tåle det danske som offentligt sprog i

Slesvig; morsomt nok ynder hans svigerfader, grev (Carl) Baudissin (1790-1868), det danske sprog.

Justitiar (Claus) Jaspersen er med liv og sjæl for sagen (stændernes vicepræsident). Grev (Christian Detlev) Reventlow (1775-1851) har jeg på hans gennemrejse her også overtydet. Alt er af mig blevet forberedt til sagens fremme. (Nic.) Falck har påtaget sig at tale for petitionerne. Inden jeg rejste, havde jeg også den glæde, at etatsråd (Jürgen) Nissen erklærede sig bestemt for sagen. Lykkes den, så har jeg, siger Flor glad, gjort noget vigtigt for Slesvig og Danmark.

Men Paulsen havde været alt for optimistisk. Historien fik nemlig et helt andet forløb, end han havde drømt om.

Der indkom – sandsynligvis først efter midten af maj måned – i alt 9 petitioner med næsten 740 underskrifter, deraf de 25 af sognefogeder og de 8 af amtsfuldmægtige: Fra Haderslev amt blev der indsendt fire ansøgninger med 627 underskrifter, 16 sognefogeder havde sat deres navn på disse adresser. I Åbenrå amt havde 8 sognefogeder og 8 amtsfuldmægtige skrevet »på befolkningens vegne«. Tønder amt tegnede sig for 61 underskrifter og Sundeved for 34. Paulsens »danske landsmænd« havde ydet den lovede indsats – dvs. på nær Andreas Petersen, Dalby; fra hans valgdistrikt indkom der ingen ansøgninger. Han, der antageligt ejede Danmarks største bondegård, skulle derimod berede Paulsen en anden overraskelse.

I adresserne til den slesvigske stænderforsamling blev der andraget om, at stænderforsamlingen ville indsende en petition til kongen om at indføre dansk rets- og øvrighedssprog i de områder, hvor »almuens sprog og undervisningen i skolerne er dansk«.

Men i bønskrifterne fra Kalvslund, Frøs og Hvidding herreder og i den adresse, som 16 sognefogeder og amtsfuldmægtige havde indsendt, det var formentlig de af Aug. Posselt inspirerede petitioner, blev der, samtidig med at der ansøgte om dansk rets- og øvrighedssprog, også andraget om »nogen undervisning« i det tyske sprog i skolerne med dansk undervisningssprog. Disse fire adresser havde samlet omtrent 245 underskrifter. Chr. Paulsen var ikke imod tysk-undervisning i Nordslesvig, men at ansøge om endnu en begunstigel- se for det i forvejen favoriserede tyske sprog var at vende om på petitionsbevægelsens målsætning. Det sidste krav havde altså næppe stået i de udkast, som Paulsen efter eget udsagn havde sendt til Nis Lorenzen eller skrevet i Slesvig.

Påfaldende er Nis Lorenzens aktivitet. Han havde med næsten 400 underskrifter skaffet over halvdelen af samtlige petitorer; men man lægger også mærke til, at han havde været sent ude. Hans sidste ansøgninger stammer fra maj måned, dvs. at han først kom rigtig i gang, efter at Andreas Petersen, Dalby, den 6. maj til stænderforsamlingen havde afleveret sit andragende om, »at alle skolelærere, som ansættes i hertugdømmet Slesvig, for fremtiden skulle underkaste sig en eksamen i det tyske sprog, og at der i de distrikter, hvor skoleundervisningen sker i det danske sprog, nogle timer ugentlig skal undervises i det tyske sprog«. Han motiverede dette andragende en uge senere, den 13. maj 1836. – Da var de danske sprogpetitioner ikke indleveret endnu!

Først den 3. juni 1836, én måned efter Andreas Petersen, stillede Nis Lorenzen – »endelig« noterede Chr. Paulsen – sit andragende, som havde følgende ordlyd: »Den Slesvigske Stænderforsamling beslutter at indgive en petition om, at det tyske og latinske sprog i regerings- og retssager må afskaffes der, hvor undervisningen sker i det danske sprog, og at derimod det danske sprog i enhver henseende må blive indført«. Han motiverede sit andragende den 8. juni 1836.

Paulsen var i april måned den drivende kraft i samarbejdet med Nis Lorenzen og de andre nordslesvigske repræsentanter for den nordslesvigske bondestand. Men bag Paulsen stod Flor, der ansporede Paulsen, idet han opildnede hans kærlighed til det danske Slesvig og Danmark.

I begyndelsen af juni opholdt Flor sig i Slesvig. Han »purrede hos de dansktalende deputerede og hos Falck«, skrev Paulsen.

Paulsens og Flors virksomhed i petitionssagen kan aflæses af de dokumenter, der bærer deres præg: Paulsens udkast har sat mærke på petitionerne – og Flor har forfattet den tale, som Nis Lorenzen holdt i stændersalen i Slesvig by den 8. juni 1836.

Petitionernes sprog er enkelt og tankegangen ukompliceret. Det var jo »bønder«, der søgte om deres naturlige ret. Fem petitioner sætter ind med en juridisk begrundelse, idet de henviser til kongens befalinger fra 1811 og 1812, efter hvilke det danske sprog lidt efter lidt skulle indføres i kirke, skole, retsvæsen og administration, »hvor der tales dansk«, og hvorefter alle kandidater i Slesvig skulle aflægge vidnesbyrd om deres dansk kundskaber. »Uagtet alt dette, og endskønt vore embedsmænd taler dansk, bruges alene det tyske sprog«. Således siges der indirekte, at situationen i Nordslesvig ikke svarer til de retlige forudsætninger. Disse petitioner blev sat i gang af Pos-

dansk? De ville vist i alle tyske tidender klage over uretfærdighed og undertrykkelse; og dog ville det ikke være andet, end hvad der i århundreder eksisterer hos mig. .. Den eneste grund, som man, så vidt mig bekendt, med noget skin af ret har anført mod min proposition, er den derved opståede ulejlighed for de herrer embedsmænd. .. Embedsmanden er dog vel i landet for folkets skyld, folket ikke for embedsmandens skyld. Hvo, som ikke vil påtage sig den ringe ulejlighed at lære at læse, tale og skrive dansk, kan jo blive blandt tyskerne. Vi ønsker ikke at have ham, han bliver dog en fremmed, har intet hjerte for os, ingen interesse for vore anliggender, undtagen for så vidt han har sin fortjeneste derved.« .. Det vil blive »mine landsmænd lettere om hjertet, når den efterretning kommer: fra nu af er vort modersmål også embedsmændenes sprog«.

Talen var et retorisk mesterværk, og Nis Lorenzen har hverken før eller siden præsteret noget lignende i stænderforsamlingen. Den var heller ikke hans egen. Det var Flor, der havde genoplivet Knud Aagards argument fra 1816 og givet det den udfordrende form.

»Bønnen« til den »ærede stænderforsamling« og den saglige argumentation med kongelige befalinger og sprogforholdenes ulemper og de skjulte propagandistiske hensigter måtte i talen vige for en argumentation, der byggede på folkets ønske og den grundsætning, at embedsmændene var i landet for folkets skyld. Den i petitionerne fremførte kritik mod embedsmændenes brug af et fremmedsprog blev i talen forkortet til kravet om, at embedsmændene skulle benytte folkets modersmål – eller rejse. De nationale argumenter havde afløst de »saglige«. Intentionerne var nu åbenlyse.

Det var helt nye toner i kampen for det danske sprog og den danske sag i Slesvig. Og det skulle snart vise sig, at også Paulsen blev smittet af den nye ånd.

Nic. Falck havde lovet Paulsen at understøtte Nis Lorenzens forslag. Det gjorde han også – men samtidig afviste han Lorenzens ønske om, at der blev dannet en selvstændig komité til den videre sagsbehandling af forslaget. Falck opnåede derimod, at Lorenzens andragende om dansk rets- og øvrighedssprog blev henvist til behandling i den komité, der skulle bearbejde Andreas Petersens ansøgning om nogle timers tyskundervisning i de danske skoler. Falck optoges som sagkyndigt medlem i denne komité.

Chr. Paulsen mente, at det var »et efter omstændighederne godt udfald« af petitionssagen. Men Andreas Petersens andragende må have forskrækket ham. At dette var blevet indleveret og begrundet

før Nis Lorenzens, og at A. Petersen kun i forbigående havde nævnt folkets ønske om dansk retssprog, havde gjort ham »det meget klart, at der i Slesvig blev arbejdet mod« den danske sag.

Det var Paulsens første reaktion på, men ikke hans sidste ord om stænderforsamlingens stillingtagen til sprogpættitionerne.

Netop hans opfattelse af, at den danske sprogsag blev forhalet, fik rigelig næring, da Paulsen erfarede, hvad komitébetænkningen gik ud på. Der blev nemlig foreslået, »at straks fra nu af« skulle ingen skolelærer kunne ansættes, uden at have godtgjort sin duelighed til også at undervise i tysk, men at derimod først efter 10 års forløb ingen, der ikke kunne udføre forretningerne på dansk, kunne få øvrighedsembeder i det nordlige Slesvig. Det var en klar favorisering af de tyske sprogønsker og en tilsidesættelse af de over 700 ansørgeres begæring om dansk rets- og øvrighedssprog i Nordslesvig.

I december 1836 talte Paulsen derfor om »de så lunkent modtagne petitioner«. Og i april 1837 var stænderforsamlingens fremgangsmåde blevet »tvivlsom«. Paulsen var nu blevet klar over, at danske sprogønsker altid ville møde vanskeligheder hos en forsamling, hvis »fleste medlemmer var tyske«.

Samarbejdet med Nis Lorenzen virkede tilbage på Paulsen. Han havde for første gang indset, at det ikke nyttede at overlade til regeringen alene at gennemføre sprogreformen. Han havde, bl.a. tilskyndet af grev Moltke, handlet efter Flors grundsyn, at folkets anliggender burde varetages af folket. Og dette princip havde været bestemmende for etableringen af hans samarbejde med de nordslesvigske bønder og for petitionsbevægelsen for dansk rets- og øvrighedssprog i Nordslesvig. Flor, Paulsen og Nis Lorenzen satte dermed en demokratiseringsproces af sprogproblemet i gang, der havde fremtiden for sig. De forlod sprogsprogsproblemet teoretiske stadi ved at henvende sig til befolkningen, og idet Flor/Nis Lorenzen opdannede den sønderjyske befolknings endnu passive modsætningsforhold til de tysktalende advokater og embedsmænd med nationale følelser. De startede dermed den proces, der i de følgende år fremkaldte en hidtil ukendt sprogbevidsthed hos det bredere folkelag. Både på tysk og på dansk side blev sproget »politiseret«. Den nye sprogbevidsthed blev kædet sammen med den ligeledes nye politiske bevidsthed. Denne proces var en nødvendig forudsætning for udviklingen hen imod nationalbevidstheden, der smeltede kulturpolitiske og territoriale krav sammen til én enhed.

På tysk-slesvigholstens side var udviklingen til en tysk eller anti-

dansk slesvig-holstensk nationalbevidsthed afsluttet i begyndelsen af 1840'erne. De danske slesvigere blev rusket op i 1842, da Peter Hiort Lorenzen i november måned begyndte at tale dansk i stænderforsamlingen – og på trods af slesvig-holstenernes protest »vedblev at tale dansk«. At holde modersmålet højt, blev nu en æressag for den nord-slesvigske bonde. Men først med oplevelsen af Treårskrigen begyndte udviklingen til (nord)slesvigernes danske (national-)følelse.

Tysk-Dansk vekselvirkning Helstatens opløsning

Orla Lehmann og »Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug«

Tanken om en levende danskhed i kongens »tyske« hertugdømme Slesvig havde før 1836 været nok så fremmed for den almindelige bevidsthed i kongeriget. Sprogpetitionerne og forhandlingerne i den slesvigske stænderforsamling bevirkede imidlertid, at det blev anderledes. Allerede den 1. juli 1836 skrev C.F. Wegener (1802-1893) i »Kjøbenhavnsposten« om Nis Lorenzens andragende. Wegener stemplede det som utilbørligt, at dette forslag ikke var blevet fundet værdigt til særlig udvalgsbehandling, men var blevet knyttet sammen med Petersen-Dalbys ansøgning, der gik ud på noget ganske modsat,

»... thi Petersen vil, at vel halvandethundrede tusinde mennesker skal spille deres skoletid med under tvang at lære det sprog, som embedsmændene taler, Lorenzen derimod vil, at de få embedsmænd skal tale de mange tusinde bønders sprog.«

Det var en genlyd fra Flor/Lorenzens tale i stænderforsamlingen. Chr. Paulsen sendte udtog af breve fra tre slesvigske bønder til Johannes Hage (1800-1837). Denne offentliggjorde den 15. oktober 1836 i sin avis »Fædrelandet« en politisk artikel om sprogspørgsmålet i Slesvig, hvori han ikke alene aftrykte brevene og to af petitionerne til stænderforsamlingen, men også fremsatte forslaget om, at det i marts 1835 etablerede »Selskab for Trykkefrihedens rette Brug« burde sende dansk litteratur til det dansktalende Slesvig.

Orla Lehmann (1810-1870) tog dette forslag op. På Trykkefrihedsselskabets generalforsamling den 3. november 1836 holdt han en programtale, i hvilken han krævede et målbevidst dansk kulturarbejde syd for Kongeåen. Han foreslog, at den dansktalende del af Slesvigs befolkning skulle inddrages under selskabets virkefelt.

I sin tale skildrede Lehmann Slesvig som et land, hvor al dannelse, formue og indflydelse var rent tysk, og hvor det danske sprog havde mistet al agtelse hos de styrende. Men samtidig påviste han underklassens danskhed og kaldte til hjælp for den.

»... Den tid synes kommet, da også folkenes ret begynder at skaffe sig anerkendelse, og da Slesvig nu ved provinsialstændernes indførelse... er blevet sat i stand til at tage nogen del i sine anliggendes ordening, så er det ikke uantageligt, at der turde forestå et vendepunkt i denne sag, og den længe undertrykte danske folkelighed vil gribe til modværge mod denne fornemme fortyskelse, for hvilken den hidtil så godt som værgeløs har været givet til pris.«

Lehmann understregede, at han ikke tilsigtede at gøre erobringer for danskheden, men at han ville forsvare dens truende grænser. Og i dette forsvar stod ikke blot den »såkaldte historiske ret« på danskerne side, men også »halvdelen af Slesvigs indbyggere og hele tidens ånd«, fremhævede han.

* Bestyrelsen blev efter denne programtale bemyndiget til at udstrække selskabets virksomhed »til den dansktalende del af Slesvigs befolkning«. Chr. Paulsen, der i november 1836 var blevet medlem af Trykkefrihedsselskabet, ville understøtte disse »bestræbelser for at udbrede dansk læsning i Slesvig«.

Orla Lehmann, der i sin tale havde appelleret til danskernes retsfølelse, havde hentet sin viden om forholdene i Slesvig fra Chr. Paulsens skrift »Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht ...«, og han havde i programtalen flere gange henvist til dette værk, som derved (og ved talens offentliggørelse i »Kjøbenhavnsposten«) – næsten fem år efter dets udgivelse – blev en af årsagerne til, at kongerigets liberale parti udviklede sig til det nationalliberale parti, der i de følgende år skulle få så stor betydning for det politiske liv i Danmark og i Slesvig.

Udgivelsen af en dansk version af det skrift, der havde haft så afgørende en betydning både for Orla Lehmanns opfattelse af forholdene i Slesvig og for Trykkefrihedsselskabets nye målsætning, syntes at være oplagt. Paulsens fortrolige ven siden deres fælles studietid i Göttingen i 1818, H.N. Clausen, opfordrede ham på selskabets vegne til at affatte dette danske skrift. Paulsen udarbejdede det i april-maj 1837. Han ville kalde denne pjece »Slesvig og Danmark«, og formodentlig har han deri gjort rede for sine nyeste statsretlige overvejelser. Men i begyndelsen af oktober, under et ophold i København, gennemarbejdede og *forandrede* han teksten sammen med venen H.N. Clausen. Trykkefrihedsselskabet havde nemlig ønsket, at skriftets indhold skulle svare til selskabets »standpunkt«. Man forlangte en afpolitisering af Paulsens fremstilling, det vil efter datidens

sprogbrug sige, at man ønskede alle statsretlige udredninger fjernet, det var nemlig problemer, der lå uden for selskabets interesser og arbejdsfelt. Pjecen fik nu titlen »Det danske sprog i hertugdømmet Slesvig«, og denne titel røber, at det var den sproglig-kulturelle udvikling i Slesvig, der skulle være skriftets emne. Derved blev dette skrift – efter vor opfattelse – mere politiseret, end det havde været før: Slesvigernes nationale udvikling og målet for et fremtidigt nationalt arbejde blev på denne måde til skriftets centrale indhold. Og således var »foranstaltningen af det fortrinlige skrift af Paulsen« (H.N. Clausen) det første virksomme skridt til at udføre generalforsamlingens beslutning af 3. november 1836.

I 1832 havde Chr. Paulsen på dansk-slesvigernes vegne til kongen og embedsmændene klaget over fortyskningsprocessen i Sønderjylland. Først mere end fem år senere fandt denne klage vej til de danske sønderjyder og til menigmand i kongeriget.

Det danske sprog i Hertugdømmet Slesvig – 1837 –

Skriftet udkom i november 1837. Mindst 400 eksemplarer af denne pjece blev i løbet af et halvt år fordelt i Sønderjylland. Og denne gang var det ikke de tysktalende og tyskprægede embedsmænd, der læste afhandlingen – for bagefter at gemme den hen et eller andet sted, denne gang var det de dansk- eller sønderjysktalende slesvigere, bønder, håndværkere og småhandlende, både småkårsfolk og gård ejere, ofrene for fortyskningsprocessen, der læste Paulsens fremstilling af deres modersmåls tilsidesættelse. Samtidig blev menigmand i kongeriget gjort opmærksom på det sønderjyske sprogproblem. Med rette sagde Paulsen på Skamlingsbanken den 4. juli 1844, at da han som en af de første i 1832 »begyndte at skrive for den danske sag« i Slesvig, »var den i kongeriget så godt som ukendt«. Hans tyske skrift havde givet impulser til en mindre gruppe liberale, blandt dem »Fædrelandet«s udgiver professor Chr. G.N. David, avisens medstifter Johannes Hage, professor H.N. Clausen og Orla Lehmann, der nu i 1836 via Trykkefrihedsselskabet havde tilskyndet Paulsen til at skrive den danske fremstilling af det danske sprogs skæbne og de danske sønderjydere stilling i Slesvig – og gjorde dermed en bred dansk læserkreds bekendt med forholdene i det danske hertugdømme.

Det danske Sprog

i

Hertugdømmet Slesvig.

Af

Dr. C. Paulsen,

Professor i Bøghandigheden ved Universitetet i Kiel.

Udgiven af

Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug.

Prisen overalt i Danmark: 12 Skilling.

Kjøbenhavn.

Trykt hos J. D. Cviart, Bog- og Bodestrykker,

Næstgade Nr. 53.

1837.

Faksimile 1:1

Paulsens skrift fra 1837 fortsatte på den måde den demokratisering af det sønderjydske sprogsprogsmål, der var blevet indledt med de første sprogpetitioner til stænderforsamlingen og med Flor/Lorenzens tale i stænderforsamlingen. Paulsens nye fremstød kom lige før Den slesvigske Stænderforsamling i maj 1838 skulle genoptage sine drøftelser fra 1836 af dansk rets- og øvrighedssprog i Nordslesvig. Omtrent samtidig forberedte Peter Chr. Koch og Niels Chr. Nissen, Haderslev, en kæmpepetition til Den slesvigske Stænderforsamling.

Optakten til den lille, men vigtige pjece på kun 59 oktavsider er en redegørelse for et sprog i en trængt situation. Paulsen erindrer om, at sproget er et folks helligste ejendom, hvori dets hele åndelige tilstand afspejler sig, og som derfor er den sikreste måler for den større eller ringere grad af selvstændighed, dannelse og åndelig dygtighed, som folket har opnået.

»Der gives ingen ydre form, hvori et folks åndelige tilstand klarere og bestemtere afpræger sig, end sproget. Ethvert sprog har en vis oprindelig karakter, der bevarer sig igennem alle senere forandringer, og adskiller det fra andre tungemål; denne karakter står i nøje forbindelse med folkets hele måde at tænke og føle på. Og ligeledes er sprogets renhed, dets ejendommelighed eller afhængighed af andre sprog, den større eller mindre rigdom, den mere eller mindre fuldkomne udvikling, ligeså mange vidnesbyrd, hvilke med sikkerhed lader slutte til folkets større eller ringere selvstændighed, den grad af dannelse og åndelig dygtighed, det har opnået. *Et folks sprog er derfor dets helligste ejendom.* Ingen kærlighed er naturligere og dybere indplantet, end kærligheden til den ordform, hvori de første tanker er blevet os meddelt, de første tanker udtrykt. Modersmålets toner, hørt blandt fremmede fjernt fra fædrelandet, griber sindet med forunderlig magt, og stiller på engang billedet af hjemmet med alle genstande for vor kærlighed og længsel frem for sjælen; og et folk, som var ligegyldigt ved at holde sit og sine fædres sprog i agt og ære, ville derved føre den stærkeste anklage mod sit eget nationalværd. Det ville derfor være et ligeså frugtesløst som unaturligt og formasteligt foretagende, om man ville forsøge på, *ved tvingende midler* at bringe et folk til frafald fra sit sprog; men også da ville der være grund til at beklage sig over forurettelse, dersom et folk fandt sig stillet i sådanne ydre forhold, som røbede tilsidesættelse af agtelse for dets sprog, idet en gradvis fortrængen og en overhåndtagende udarten af sproget måtte blive den naturlige virkning. For en sådan skæbne bliver et folk lettelig udsat, der er umiddelbar nabo til nationer, hvis sprog tales i langt mere udstrakt kreds, og hvis litteratur såvel som handelsvirksomhed giver disse sprog en overvejende indflydelse. Det mindre folk, som ved mange interesser, både i henseende til borgerlig velvære og til højere dannelse, finder sig hendraget og

knyttet til de større og mere formående folk, der omgiver det, har en vanskelig post på sit sprogs vegne, for at værne om dets ære, dets selvstændighed og renhed; og vanskeligheden i denne henseende kan endnu overordentlig forøges ved politiske forhold, som efterhånden har dannet sig og har deres grunde i sammenstød af begivenheder, der ligger langt tilbage i tiden.

Gælder nu det, der her er sagt, om det danske sprog i hertugdømmet Slesvig, om folket i den dansktalende del af hertugdømmet?»

Svaret på dette retoriske spørgsmål lå for Paulsen i en fremstilling af det danske og det tyske sprogs indbyrdes forhold i »provinsen« Slesvig. For at forklare »de besynderlig udviklede forhold« mellem disse to sprog, indledte han med en kort oversigt over hertugdømmet Slesvigs historie.

Slesvigs historie

Slesvigs danske historie begyndte for Paulsen i det 5. århundrede. Efter at anglerne var udvandret til England, trængte jyderne sydpå og erobrede det tyndtbefolkede område mellem Flensborg Fjord og Slien. Den fåtallige angelske befolkning smeltede sammen med jyderne. Fra den tid stammer de første skriftlige kilder til landets historie, anglerne omtales ikke i dem, og »*hele halvøen kaldes Jylland*«, landets indbyggere nævnes danske. Deres sydligste by var Slesvig ved Slien, på dansk hed den Hatheby (Haddeby), og den var grænsefæstningen mod de saksere, hvis land begyndte »ikke langt syden for«.

De hedenske danskere understøttede sakserne i deres kamp mod kejser Karl den Store. Men efter at sakserne var blevet indlemmet i det »store frankiske og tyske rige«, anerkendte kejser Karl i 811 »Ejderfloden som grænse mellem de tyske og de danske«.

Da Gorm den Gamle (d. ca. 950) ved slutningen af det 9. århundrede samlede alle »danske lande« i ét rige, blev også Slesvig en del af dette rige og kaldtes »Sønderjylland«. En krig mod den tyske kejser Henrik Fuglefænger (d. 936) førte til, at Gorm måtte afstå »en strimmel land ved Ejderen«. Denne danske konge lod til rigets forsvaret »istandsætte og udvide et gammelt dansk fæstningsværk«, Dannevirke. Senere lykkedes det for danskerne at generobre det stykke land nord for Ejderen, som tyskerne havde taget, og Knud den Store opnåede i 1028 endda en ny traktatmæssig anerkendelse af den gamle Ejdergrænse.

Paulsen kunne således konstatere, at det var »mere end tusinde år« siden, at Slesvig »indtil Slien« var blevet »et dansk land«. Sønderjyllands danske stednavne, der for det meste ender på by – rup – skov – lund eller toft, og de fleste af landets bynavne, der var »fælles for Danmark og Slesvig«, vidnede ligeledes for Chr. Paulsen og hans samtid om landets tusindårige danske fortid.

En del af Slesvigs vestkyst og vesterhavsøerne var derimod allerede dengang beboet af frisere.

Det må have været Paulsen særdeles magtpåliggende netop at understrege og føre bevis for Sønderjyllands ældgamle tilhørsforhold til Danmark. Derfor virker det overraskende, at den dansk-jyske beboelse efter hans opfattelse kun strakte sig til Sli-Danevirke-linien. Man bør lægge mærke til, at han overså de mange danske stednavne, der findes på halvøen Svans mellem Slien og Egernførde-bugten. De er et stærkt vidnesbyrd om en tæt dansk bebyggelse også syd for den af Paulsen trukne linie.

Der er endnu en ting, man bør fæstne sig ved: den skillelinie, som Paulsen anså for den danske folkegrænse, lå et godt stykke nord for Ejderen, det danske riges grænse; dvs., at »stats«grænsen og folkegrænsen ikke stemte overens.

De danske konger havde indsat »særegne hertuger« i den sydligste del af riget. Hertugerne varetog forsvars- og krigsopgaver ved Danmarks »grænselinie«, de vågede over ret og ro i dette omstridte land, hvor »vilkårene« ellers ikke var »forskellige fra Nørrejylland«. »Det bedste bevis herfor er ... Valdemar Sejrs *Jyske Lov*, som i året 1241 blev givet for Fyn og Jylland, men som, i henseende til lov og ret, tingenes forfatning, skatte- og krigsvæsen, aldeles ingen forskel gør mellem de ovennævnte dele af riget. Ikkun havde Sønderjylland, ligesom også Fyn, sit eget landsting ..«. Paulsen kunne her gøre opmærksom på det danske riges retsenhed i middelalderen – og samtidig fremhæve, at Sønderjylland ikke bare havde ligget inden for rigets ydre grænse, men også havde været en integreret bestanddel af dets indre enhed: Sønderjylland var allerede dengang så dansk som alle andre dele af Danmark, og det var det blevet gennem 800 års tilhørsforhold.

At Sønderjylland i den følgende tid blev til Slesvig, skyldtes de dansk-sønderjyske hertugers nære holstenske slægtsforbindelser. Valdemar 2. Sejrs søn Abel var gift med Mechthild, datter af den holstenske greve Adolf 4. Efter kong Abels død i 1252 »nødte« hans søn Waldemar sin farbroder, den ny konge, til at give ham hertugdøm-

met som »*dansk len*«, dvs. »under den danske konges overherredømme«. Abels efterkommere forblev ved giftermål bundet til de holstenske grever, og de sikrede sig derved disses og de tyske handelsstæders »interesse«. Waldemar Abelsøns efterkommere beholdt - ved holsternes, disse »fjendtlige naboer«s hjælp, hertugdømmet i de fire følgende slægtled og opnåede samtidig en efterhånden større og større selvstændighed; således udviklede hertugdømmet sig til »et arvelen«, en lensform, som ellers ikke dengang fandtes i Danmark. Men på trods af landets udvikling til arvelen og hertugernes større selvstændighed vedblev Abels efterkommere dog at være »danske hertuger«, der regerede hertugdømmet på dansk. »Disse danske hertuger uddøde i 1375«.

Deres frænder, de holstenske grever, tog Sønderjylland i besiddelse, og dronning Margrethe, der på grund af krig i både Norge og Sverige måtte skaffe sig fred ved rigets sydgrænse, forlenede dem med hertugdømmet. Det holstenske hus herskede dermed over Sønderjylland til 1459. I denne periode satte fortyskningsprocessen ind.

Først gik det ud over hertugdømmets gamle navn Sønderjylland, som mindede om landets forbindelse med Nørrejylland; det blev skiftet ud med navnet Slesvig. Et stort antal holstenske adelige overtog embeder i landsdelen og erhvervede en række herregårde. Slesvigs adel blev holstensk. Det tyske sprog ophøjedes til regeringsprog, samtidig med at tysk dannelse vandt frem i hertugdømmet. Tyske købmænd og håndværkere, der nedsatte sig i det sønderjyske, bidrog ligeledes til det tyske sprogs fremtrængen. De tysktalende hertuger holdt hof i grænsestaden Slesvig; de prægede byen, som sandsynligvis allerede omkring 1417 begyndte at miste sit danske præg og sit danske sprog.

Den sidste hertug af det holstenske hus døde i 1459.

Den danske konge Christian 1. (1426-1481) »havde ... ifølge lensretten kunnet inddrage det arvingsløse Slesvig som en del af kongeriget«. Men udsigten til at få Holsten forenet med Slesvig bevægede ham til »at lade sig, i 1460, *vælge til hertug af Slesvig*«. Han bekræftede over for sine vælgere, den »slesvig-holstenske« adel, at han var blevet »hyldet ikke som konge af Danmark, men som herre over Slesvig og Holsten«. Dvs. Christian 1. overtog »Slesvig som *et særskilt regeret land*«. Men lensforbindelsen knyttede fortsat hertugdømmet Slesvig til kongeriget.

Under Christian 1., der var tyskfødt, og hans efterfølgere, der var mere tysk- end dansksindede, forandredes der ikke det mindste ved

det tyske sprogs stilling som øvrighedssprog for hele Slesvig.

Et afgørende skridt på vejen til det danske sprogs »tilsidesættelse og undertrykkelse« blev taget med Reformationens indførelse: den ny lære kom sydfra. De første prædikanter var tyskere; alle vegne i det sydlige Slesvig og i de nordslesvigske byer forlod folket den latinske messe og samledes om den tyske gudstjeneste. Dette medførte, at kirkesproget i disse områder blev tysk, selv om folkesproget var dansk.

De gejstlige foresatte kom fra Tyskland, de søgte naturligvis at udbrede deres modersmål både i kirke og skole – og havde dermed det samme mål, som alle de små »fyrstelige hoffer« (Sønderborg, Augustenborg, Nordborg og Glücksborg), der opstod ved arvedelingerne. Alle »kappedes om at gøre det tyske sprog til det ene gældende« i hertugdømmet Slesvig. Således blev tysk embedsmændenes og gejstlighedens sprog, og ved dette »unaturlige forhold imellem det offentlige forretningssprog og folkesproget blev vilkårene i de dansk-talende dele af Slesvig meget forskellige fra dem i det egentlige Danmark«.

Hertugdømmets udvikling bort fra kongeriget fremmedes både af en række nyere »love og statsindretninger«, bl.a. Kongeloven (1665) og Christian 5.s Danske Lov (1683), som ikke blev indført i Slesvig, og af de gottorpske hertugers politik. Hertugerne tog parti »med Sverrig mod Danmark«, indtil det lykkedes for Frederik 4. at besejre dem og at fratage dem deres andel af Slesvig.

»Efter fredsslutningen i året 1720 ved hvilken adskillige fremmede magter udtrykkeligt anerkendte kongens ret til hele hertugdømmet, lod denne sig hylde som eneherre i landet; og den fordærlige deling fik således en ende«.

Det må have været væsentligt for Paulsen at fremhæve netop dette med hensyn til 1720: den danske konges ret til *hele* hertugdømmet Slesvig hvilede på traktater, der var blevet internationalt bekræftet, mens slesvig-holstenernes statsteori og enhedskrav kun kunne begrundes ved hjælp af en kontrakt mellem kongen og hans adelige vælgere fra 1460 – eller ved en fredstraktat fra 1658, hvis resultater for længst var blevet overhalet af senere aftaler.

Den danske konges eneherredømme over Slesvig medførte ikke, at det danske sprog blev genindsat i dets »naturlige ret«! Dansk blev ikke regeringsprog i den dansk-talende del af landet. Tværtimod fastholdtes de gamle forhold, »hvor højt end både folkets naturlige

ret, nationalitetens ære og statsklogskab talte derimod«. Årsagen dertil var det tyskes stilling som de »højere stænders« og det kongelige hofs sprog – samt de slesvigske embedsmænds boykot af dansk.

Da Christian 6. i 1739 og 1740 udstedte nogle love, som skulle rette op på de skæve sprogforhold og sikre de danske undersåtter retten til dansk kirkesprog, viste enkelte gejstlige sig villige til at imødekomme menighedernes ønsker; men de samme love blev saboteret af de verdslige embedsmænd.

Således blev tysk over hele Slesvig ved med at være »regerings-, lov- og retssprog«, og det medførte, at begge hertugdømmer, Holsten og Slesvig, kaldtes »kongen af Danmarks tyske provinser eller tyske lande, uagtet Slesvig aldrig havde hørt til Tyskland, uagtet det i henseende til sproget er for den halve del et dansk land, og i henseende til dets statsret står i nøjere forbindelse til Danmark end Holsten.«

».. Først under vor nuværende konges regering er .. det unaturlige, uretmæssige og skadelige i de hidtil bestående sprogforhold i det nordlige Slesvig blevet .. erkendt ..«.

Kvintessensen af Chr. Paulsens historiske rids var, at Sønderjylland var blevet til Slesvig, fordi hertugdømmets historie var en forsømmelsernes historie: den slesvig-holstenske adel, tysksindede embedsmænd, tyskdannede gejstlige og tyskprægede danske konger havde misrøgtet sønderjydernes danske modersmål – og med hensyn til statsretten og »statsindretninger« havde de fremmet en udvikling, der havde ført til, at hertugdømmets statsretlige forbindelse var blevet svækket.

Skildringens tendens havde et formål: den var en indirekte, men klar opfordring til læseren (folket) om at råde bod på disse forsømmelser, og den var en tilskyndelse til at gå ind for en forandring af de bestående sprogforhold og til at forsvare sønderjydernes naturlige ret.

Chr. Paulsen stimulerede til at gøre en indsats for det, trods al modgang, stadig levende danske sprog i Sønderjylland. At dansk ikke var uddødt i hertugdømmet Slesvig, viste Paulsens fremstilling af sprogforholdene i 1836.

Sprogforholdene i 1836

Hidtil havde de ansvarlige i statens administration og regering forsømt at pleje folkets sprog i Sønderjylland, de havde tværtimod frem-

met tysk og på den måde fortysket hele Sli-egnen og området syd for Gottorp-, Bredsted- og Husum amter. Men endnu i 1836 var det tyske et »ganske fremmed sprog« for omtrent en tredjedel af Slesvigs befolkning; for omtrent halvdelen af hertugdømmets indvånere var det danske sprog »modersmålet«. Og denne »del af det slesvigske folk havde samme naturlige ret til at fordre det danske sprog hævdet og håndhævet«, som den tyske del fordrede det for sit tyske modersmål.

Paulsen forventede, at regeringen »villigt« ville låne øre »til andragerer, som fremførtes af folket på det danske sprogs vegne«. Han hentydede her til de petitioner, der for at opnå dansk rets- og øvrighedssprog i Nordslesvig var blevet indsendt til den slesvigske stænderforsamling i 1836. Paulsen understregede sin tillid til kong Frederik 6., der, »dansk i sind og hu«, havde sympatiseret med sit folk. Kongens holdning og petitionerne til stænderforsamlingen havde vist, »at følelsen for nationens ære, for værdien af alt, hvad der hører til nationaliteten, har hos det danske folk .. i senere tid hævet sig til klarere og virksommere liv end nogensinde før«.

Kongens sympati for folket havde fundet udtryk i de bestemmelser, der udstedtes i begyndelsen af århundredet: I 1807 blev bestemt, »at alle forordninger for hertugdømmerne skulle udfærdiges og trykkes både (på) tysk og på dansk«. I 1811 ønskede kongen, at det danske sprog skulle genindføres som kirke-, skole-, rets- og administrationsprog, hvor det var omgangssprog. Samme år bekendtgjordes, at embedsmænd og advokater burde have »færdigheder i det danske sprog«, og i overensstemmelse med dette krav blev det befalel, at der i de lærde skoler i hertugdømmet Slesvig også skulle gives undervisning i dansk, denne bestemmelse skulle også gælde for de »tyske skoler i købstæder og flækker«; de danske skoler skulle derimod have dansk undervisningsprog.

Endelig blev det i 1834 bestemt, at også de nye medlemmer ved overretten og ved regeringen skulle have »fornødne« eller endda »fortrinlige« kundskaber i dansk. Således har det i 26 år været kongens og regeringens mål, »at det danske sprog blev offentligt sprog i kirke, i skole og for retten i de dansktalende dele af hertugdømmet Slesvig«. Men »så godt som aldeles intet« blev opnået med disse bestemmelser, der netop skulle have tjent til »at rette det unaturlige forhold mellem sprogene og varetage de danske slesvigeres retfærdige krav«.

».. Den simple historiske sandhed – som tit sætter mere i forbavelse end digtning – er denne: at i hertugdømmet Slesvig, i et land, som ingensinde har

hørt til Tyskland, men i over tusind år har været forenet med Danmark, og endnu står under fælles regering med Kongeriget; hvor det danske sprog ligeså langt tilbage i tiden har, med undtagelse af enkelte egne, været modersmålet, og endnu stedse, uagtet alle bestræbelser for at fortrænge det, er folkets sprog i den halve del af landet, – *at i dette land kongen af Danmarks tyske undersætter bliver regeret i deres sprog, medens kongens danske undersætter regeres i et fremmed sprog.*

Det tyske sprog er .. i hele Slesvig .. sproget, der bruges i alle offentlige forretninger, i retsplejen, i indberetninger og erklæringer til gejstlige og verdslige foresatte. .. Øvrighedsbefalinger i de danske distrikter udstedes i det tyske sprog; endogså straks sønden for Kolding Port findes øvrighedsbekendtgørelser opslået på tysk, ret som om disse ikke angik den danske menigmand.« »Og endelig hører det .. til den herskende tone, at ikke alene embedsmænd, men alt, hvad der hører til de højere stænder, eller gør fordring på nogen højere dannelse, ved enhver lejlighed, hvor ingen ligefrem nødvendighed til det modsatte er forhånden, betjener sig af det tyske sprog.«

Paulsen understregede altså, at folkets krav kunne baseres på et godt retsgrundlag, og at det danske sprogs tilsidesættelse og fortrængning ikke skyldtes »det slesvigske folk«, men den gejstlige og verdslige embedsmandsstand, der havde fået sin uddannelse og dannelse på tysk – og derved også den fordom, at det danske sprog var for »almuen«, mens det tyske var et særkende på og middel til al højere kultur!

Det var »de højere stænders eksempel«, der udbredte det tyske sprog på det danske bekostning. De uddannede og dannede prægede de udannede, som ikke kendte det danske sprogs »renhed og skønhed«; enhver, der ved dannelse hævdede sig op over den brede befolkning, skiftede fra dansk til tysk, således at åndelig udvikling og dannelse medførte en udvikling til det tyske og en oplæring i fordomme mod det danske.

Sådan så sprogforholdet ud i det danske Slesvig i 1836, og dermed trængte spørgsmålet sig på, »om det er en sag, hvortil fædrelandsfølelse, pligt og ære opfordrer, at virke til at få det danske sprog, hvor det er folkets sprog, indsat igen i de rettigheder, af hvilke det lidt efter lidt er blevet og endnu bestandig bliver trængt ud.« Den historiske fremstillings indirekte opfordring til handling gentages her i form af et spørgsmål.

Sønderjysk er en dansk dialekt

Inden Paulsen tog spørgsmålet op, hvorvidt fædrelandsfølelse og pligt opfordrede til at virke for det danske sprog, forsvarede han »den

slesvigske eller sønderjyske mundart«. Han polemiserede mod den »løse og tomme tale«, der hævdede, at det sønderjyske sprog hverken var dansk eller tysk, men kun en »hæslig blanding af begge«. Han erklærede denne indvending for en usand påstand, der oftest afslørede et fuldkomment ukendskab til det sønderjyske – og sommetider skyldtes denne påstand en fremfærd, hvis uretfærdighed man manglede mod til at tilstå. Paulsen indrømmede, at den sønderjyske mundart vel havde visse ejendommeligheder, som også skyldtes tysk påvirkning, men han fremhævede, at disse særegenheder ikke var større end de, som overalt fandtes i de forskellige mundarter, og især i »almuens tale«. Han mente, at det slesvigske dansk på ingen måde var mere afvigende fra rigssproget end de fleste andre dialekter. Mange af de sønderjyske særheder havde dette almuesprog endda fælles med nørrejysk. Andre sproglige særpræg, som det slesvigske havde, var endda af »gammeldansk« oprindelse, det var ord, som ikke længere fandtes i det nuværende skriftsprog. Paulsen kunne således slå fast, at slesvigernes sønderjysk uden tvivl var dansk.

Slesvigs indre selvstændighed bevares

Slesvig-holstenerne begrundede deres afvisning af det danske sprog som rets- og øvrighedssprog i Slesvig med frygten for, at denne sproglige tilnærmelse til kongeriget ville bevirke, at også den danske forfatning (enevælden) og de danske »indretninger« (afgifter) ville følge efter – og på den måde kunne hertugdømmet »komme i fare for at tilsætte sin selvstændighed«. Derfor var det »patrioternes« pligt at modarbejde »ethvert berøringspunkt« med kongeriget.

Efter Paulsens opfattelse betød en sådan indstilling »at misbruge patriotismens skønne navn«. Ingen indretning var nemlig god, kun fordi den var nedarvet fra fædrenes tid; det var »hovmod eller ånds-næverhed« kun at ville finde det gode i hertugdømmerne og at afvise det bedre, fordi det var dansk. Paulsen gjorde opmærksom på, at sprogenheden meget vel kunne forenes med en endog langt større forskellighed i sæder og indretninger, end den der fandtes mellem Danmark og Slesvig.

Paulsen kunne absolut ikke se noget patriotisk i

»at holde lande i spændt og uvenlig stemning til hinanden, som har haft og tildels endnu har sprog tilfælles, ligesom de har karakter og sæder tilfælles, som i tusinde år har været og er forenet med samme regering, i stedet for at bringe dem indbyrdes nærmere: da er denne ånd, partisygens og tvedragtens ånd, visseligen ikke den, som landets borgere i tiden skulle velsigne.«

Her stod der to modsatte opfattelser af »slesvigsk patriotisme« over for hinanden. Mens slesvig-holstenerne og de tysksindede slesvigere anså de fra kongeriget adskilte, selvstændige og med hinanden forenede hertugdømmer Slesvig og Holsten for deres fædreland, plæderede Paulsen for en »slesvigsk-dansk« stat (underforstået: inden for helstatens rammer). Holsten lå uden for hans overvejelser i denne peje – og derfor kom han her ikke ind på helstaten.

Den historiske udvikling havde ført til, at Slesvig var blevet til »en fra det egentlige Danmark forskellig rigsdel med særegen lovgivning, særegen forfatning og særegne rettigheder«. Denne indre selvstændighed ville ikke blive truet af, at det danske sprog blev rets- og øvrighedssprog i Sønderjylland.

Paulsen gjorde opmærksom på, at kongen »ved at indføre stænderforfatningen havde erklæret, at han ikke ville foretage 'forandringer i personlige og ejendomsrettigheder, eller i skatterne og de offentlige byrder' uden først at have hørt den slesvigske landdags råd«. Denne påfaldende økonomisk-materielle argumentation var et svar på den slesvig-holstenske propaganda, der benyttede sig af netop den slags argumenter.

Den selvstændige slesvigske stænderforsamling, der sidestillede Slesvig med både Holsten, Jylland og de danske øer, garanterede efter Paulsens mening hertugdømmet Slesvigs indre selvstændighed i dets nuværende og fremtidige forbindelse med kongeriget Danmark. Han tolkede den gældende stænderforfatning som den grundlov, der sikrede, at Slesvig – statsretligt set – hverken blev holstensk eller (rigs)dansk, men forblev »slesvigsk«. I dette Slesvig skulle indbyggernes »nationale« ejendommeligheder »holdes i agt og ære«: den tyske slesviger skulle bruge sit modersmål, den danske sit i det daglige liv og i alle offentlige forhold. Med disse argumenter søgte han at påvirke de udpræget slesvigskindede for hertugdømmets nære tilknytning til kongeriget. Det er disse slesvigere, han ville indprente, at ingen fremmed, men kun en ren slesvigsk ånd ville komme til at våge over vedligeholdelsen og udviklingen af Slesvigs fremtidige forhold. Denne slesvigsk-danske statsteori var ikke alene i overensstemmelse med hans egen opfattelse af Slesvigs stilling inden for det danske monarki, den svarede også til de faktiske statsretlige forhold i helstaten siden indretningen af stænderforsamlingerne. Og Paulsen kunne desuden have henvist til den nyudstedte (i 1837) danske kommunalordning, der var nok så liberal som den slesvigske; også den sikrede til fulde Slesvigs indre uafhængighed.

*Landets sproglige fortyskning
skyldtes autoritetens tvang*

Chr. Paulsen vendte sig også mod de sløve i landet. Han fordømte dem, der påstod, at man bare burde »slå sig til ro ved det nuværende«. Det var jo et resultat af en historisk udvikling, hvis forløb var bestemt af »en højere nødvendighedslov«, og Sønderjyllands fortyskning var foregået uden tvang; hvis det danske folk i Slesvig havde haft virkelig kærlighed til modersmålet, »ville det ikke have ladet sig fratage det.« Hermed imødegik han også en mulig kongerigsk kritik.

Han protesterede kraftigt mod dette »grundfalske« syn på sprogudviklingen i Sønderjylland.

»... Der gives *mange arter af tvang*; og således er det kun *ved tvang* – ved den autoritet, som en tyskfødt, tyskdannet, tysksindet embedsstand har udøvet over det danske folk, at det danske sprog er blevet trængt tilbage ... Denne tvang er den allervanskeligste at modstå; thi den træder ikke op i fjendtlig stilling, og vækker derfor heller ikke kræfter til at stå imod og værne om sin ret; den virker uformærkt, som et vedvarende tryk, der til sidst fører til den sørgelige vane, at lade sig trykke. ...«

Paulsen protesterer her mod, at man lader sig præge af et fremmed miljø, kun fordi det er det stærkeste og bliver repræsenteret af overklassen. Han gjorde indsigelse mod en holdning, der skyldtes uvidenhed om værdien af dansk kultur, og som derfor hengav sig til vanens passivitet. Men han afslørede også det usande og uretfærdige, der lå i en kamp, hvor de tysktalende slesvigere sad inde med alle magtmidler, og hvor kampfællerne i Holsten istemte feltråbet, hver gang den danske side foretog sig noget for at forsvare det danske sprog, og hvor de dansktalende slesvigere skulle sidde med hænderne i skødet og afvente udfaldet af den ujævnbyrdige kappestrid mellem de to sprog.

Chr. Paulsen vækkede sønderjydernes og rigsdanskernes protestfølelser, idet han skildrede, hvordan en dansk slesviger af »verdslig og gejstlig øvrighed i sit eget land måtte se sig behandlet, som om han var midt blandt fremmede, se sit sprog behandlet, som om det var uskikket eller uværdigt til at bruges som offentligt sprog i øvrighedens tiltale til borgerne, i rettens kendelse af loven og ret«. Det var stærke ord, de måtte ægge sønderjydernes selvfølelse og selvbevidsthed.

Slesvigerne bliver aktive

Men Paulsen konstaterede samtidig, at de seneste år havde vist, at slesvigerne selv følte det »unaturlige og fordærvelige« i det danske sprogs tilsidesættelse. Derom kunne der ikke længere herske tvivl: fra alle herreder i Haderslev amt, fra hele Åbenrå amt og fra flere sogne i Tønder og Sønderborg amter var der i 1836 indkommet andragender om dansk rets- og øvrighedssprog i området med dansk undervisningssprog. Disse petitioner til den slesvigske stænderforsamling tydede Paulsen som folkets stemme. Han citerede ikke, som han hævder, af det andragende, som Nis Lorenzen havde indleveret, men af Lorenzens tale i stændersalen den 8. juni 1836. Paulsen understregede derved, at det var det slesvigske folk, som krævede sine offentlige anliggender behandlet på sit eget sprog. Folket havde erkendt, at »embedsmændene var i landet for folkets skyld, og folket ikke for embedsmændenes skyld«, den embedsmand, der hverken kunne »læse, tale eller skrive dansk, kunne blive blandt tyskerne«.

Paulsen afslørede imidlertid ikke for læseren, at det havde været ham selv, der havde sat petitionerne i gang, og at det var Flor, der havde formuleret Nis Lorenzens motivering i stænderforsamlingen. Han undlod at røbe, at han og Flor havde hjulpet »folket« med at finde de rette ord. Desuden refererede han det af ham medfattede ønske om, »at det tyske og latinske sprog måtte blive afskaffet, hvor dansk bliver undervist« (i andre andragender hedder det derimod mere entydigt »hvor undervisningen sker på dansk«). Med dette citat aktualiserede han den ordlyd, som Nissen og Koch benyttede i deres kæmpepetition til stænderforsamlingen i 1838. I denne petition står der nemlig, at det danske sprog skulle indføres som »offentligt sprog i den dansktalende del af hertugdømmet«. Denne »dansktalende del« rakte omtrent 12 km længere mod syd end området med dansk skolesprog.

Han citerede desuden af det brev, som Niels Chr. Nissen i december 1836 havde skrevet til ham, efter at Nissen havde læst skriftet »Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht ..«.

»... Ingen pen formår at beskrive den retfærdige harme, som må bemægtige sig hver sand fædrelandets ven ved synet af den ringeagt og ligegyldighed, som her i det slesvigske, i købstæderne og af de fleste embedsmænd, vises vor danske nationalitet i det hele og sproget i det enkelte taget ...«.

Og han gengav brevs stærke ord:

»Sandelig, *et af en hovmodig fjende erobret land kan ikke vorde mere krænkende behandlet, end vi danske her under en dansk konge og regering.*«

Det var »*folkets*« røst, der ytrede det, som Paulsen søgte at give udtryk for i sit skrift om det danske sprog i hertugdømmet Slesvig.

Netop henvisningen til at store dele af den brede befolkning var utilfredse med sprogforholdet var væsentlig; slesvigernes egen stænderforsamling viste nemlig i 1836 en manglende hensyntagen til det danske sprog.

*Den slesvigske stænderforsamlings
stillingtagen til sprogspørgsmålet*

Den 3. maj 1836, en måned før Nis Lorenzen, havde Andreas Petersen, Dalby, afleveret sit andragende om nogle ugentlige tysktimer i området med dansk skolesprog. Stænderforsamlingen mødte både A. Petersens og Nis Lorenzens andragende med forståelse – og de blev overdraget én og samme komité til videre behandling. Dette anså Paulsen *nu* for en tvivlsom fremgangsmåde, idet han mente, at der blev stillet for store krav til komitémedlemmernes objektivitet i sprogsagen.

Paulsen afviste en almindelig tyskundervisning for alle elever i de danske skoler. Sådant en undervisning var *unyttig*, fordi kun nogle få elever senerehen ville få brug for det tyske sprog, den var *skadelig*, fordi tyskundervisningen ville gå ud over det øvrige pensum, og den ville være *urimelig*, fordi ikke alle kunne klare at lære to sprog, og modersmålet burde »i alle tilfælde gå forud for det fremmede sprog«.

Tyskkundskaber var nyttige for mange, indrømmede Paulsen, men, fremhævede han samtidig, danskkundskaber var nødvendige for alle! Desuden var »danske borgeres kærlighed til det danske sprog .. en hellig kærlighed; deres ret til brugen af det danske sprog i offentlige anliggender ... en hellig ret«.

Ud fra denne overvejelse måtte han afvise komiteens betænkning. Paulsen syntes, at det var at vende om på forholdene, når komiteen anså det for en »påtrængende nødvendighed«, »fra dato af« kun at ville ansætte »tyskkyndige lærere ved de *danske* skoler«, mens man derimod ville »lade en halv snes år gå hen, inden der (skulle) træffes foranstaltninger til at sikre *et dansk folk danskkyndige øvrigheder*«. Efter ti års fortsat ihærdigt fortyskningsarbejde ville der nemlig være endnu mindre anledning til at »agte på folkets stemme«. Embedsmændene og skolelærerne ville i fællesskab »trænge det tyske sprog frem og det danske sprog tilbage«, og det ville lykkes for dem »mere og mere at svække nationalfølelsen hos det danske folk i Slesvig« og dermed også at formindske nødvendigheden af at gøre det danske sprog til officielt sprog.

1837 virker meget svagere end den fra 1831-32 – og dette svarede faktisk til den hensigt, forfatteren havde med den ny pjece. Han havde ikke glemt, at regeringen havde reageret med tavshed på det første skrift. Nu skulle der sættes andre kræfter i bevægelse.

Det historiske rids påpegede følgerne af underståtternes passivitet: de var blevet berøvet deres modersmål.

Redegørelsen for stænderforsamlingens fremgangsmåde i 1836 lod ane, at et tysksindet flertal i denne forsamling også i fremtiden ville tilsidesætte sønderjydernes naturlige ret til at få deres danske sprog anerkendt som rets- og øvrighedssprog i deres eget land.

I denne situation fandtes der kun én løsning: menigmand, sønderjyde og rigsdanser i fællesskab, måtte forsvare det danske sprogs naturlige rettigheder i Slesvig.

Når helstatens regering og embedsmænd svigtede, måtte folket træde til – det er pjecens »revolutionære« indhold: dette står ellers i stærk modsætning til de ideer og forslag, som Paulsen havde fremført i 1832 i skriftet »Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht..«.

Pjecens danske sprog står som udtryk for forfatterens appel til den fællesdanske nationalfølelse, og dette underbygges af en lang række bestemte gløser og formuleringer, som kendes fra datidens tyske nationale kamplitteratur, og som i skriftet »Det danske sprog i herugdømmet Slesvig« vinder indpas i Chr. Paulsens sprog.

Paulsen begrunder ikke længere sønderjydernes ret til at bruge modersmålet som rets- og øvrighedssprog med oplysningstidens filosofiske ideer om moralsk fremskridt; han fremhæver nu, at de danske slesvigere har en *naturlig ret* til at få dansk anerkendt og ligestillet med tysk. I 1837 er det ikke længere Paulsen alene, men nu er det det *danske folk i Slesvig*, der anklager den unaturlige ordning. Folket forsvare en *hellig ret* og en *hellig kærlighed* til sit danske modersmål. Folket værner om sit *nationalværd*.

Det »stødende og unaturlige forhold«, der ligger i, at sønderjydernes danske modersmål bliver undertrykt i et dansk land med en dansk regering, fremkalder *stærke følelser i en dansk mands bryst*, netop fordi følelsen for *nationens ære, værdien af alt, som hører til nationaliteten hos det danske folk er vokset* i de senere år.

Denne appel til danskernes nationalfølelse gentager Paulsen i pjecens sidste sætning; han henviser til de bånd, der knytter sønderjyder og rigsdanskerne sammen: *kærlighed til det fædrene sprog, nationalånd og fædrelandssind*.

Dette »fædreland« må have været den »slesvigsk-danske« stat.

Pjecens oprindelige titel havde været »Slesvig og Danmark«. Trykkefrihedsselskabet, som udelukkende arbejdede på det kulturelle felt, forlangte af Paulsen, at han gav afkald på »en del politiske betragtninger«. Sandsynligvis drejede det sig om statsretlige overvejelser. Her var det især arvespørgsmålet, som indeholdt en mængde politisk sprængstof. Chr. Paulsen havde siden 1834-35 været fast overbevist om, at Kongelovens arvefølge gjaldt i hele Slesvig, og han mente, at hertugdømmet var en uadskillelig del af Danmark ikke alene på grund af lensforholdet til kongeriget, men også på grund af den dynastiske arveret. Denne opfattelse gik stik imod alle slesvigholstenske statsteorier og måtte således fremkalde protest og modstand, som kun kunne hæmme Trykkefrihedsselskabets fremtidige kulturelle arbejde i Nordslesvig.

Idet Paulsen koncentrerede fremstillingen om de sproglige forhold, øgedes pjecens nationale tendens væsentligt. Trykkefrihedsselskabets krav om et »upolitisk« skrift bevirkede, at pjecens indhold blev særdeles politisk: kravet medførte nemlig, at Slesvig og Danmarks nationale enhed kom til at træde meget stærkt frem. Skriftets indhold blev på den måde den »slesvigsk-danske nationalstat«, og indirekte afvist derved staten »Slesvigholsten«. Det var imidlertid fremtidsmusik. Men Chr. Paulsens argumentation bidrog samtidig til at undergrave helstatens ideologiske fundament. Hidtil havde det nemlig været de loyale undersåtters tilhørsforhold til kongen, som holdt staten sammen; i den slesvigsk-danske stat var det derimod bevidstheden om statsborgernes fælles danskhed, der skulle bære samfundet. Dertil kom, at folket (statsborgerne!) ikke længere skulle overlade den politiske beslutningsproces til kongen, regeringen og embedsmændene eller stænderforsamlingerne alene; i fremtiden skulle der tages hensyn til »folkets« ønsker.

En ny tids ideer havde fået indpas i Chr. Paulsens helstatsforestillinger. Men var det virkelig nye ideer? Mindede hans tanker ikke om den ejderdanske drøm fra 1820? Dukkede ikke her studentens politiske mål op igen?

Orla Lehmann og H.N. Clausen havde afvist at drøfte statsretlige spørgsmål, fordi de anså dem for at være politiske. En skildring af de sproglige og kulturelle forhold i Slesvig og en vækkelse af folket til sproglig-kulturel dansk bevidsthed må de have bedømt som et upolitisk foretagende. H.N. Clausen havde gennemlæst og bearbejdet teksten sammen med Paulsen, inden den gik i trykken. Betragtede han pjecen som upolitisk? I 1857 vurderede han dette skrift som et

»højest værdifuldt indlæg i sprogsagen«, »også fortrinligt i henseende til formen«.

Sandsynligvis har man dengang og senere undervurderet denne pjeces betydning, som jo netop lå i, at Paulsen søgte at vække de danske slesvigeres sprogbevidsthed – og samtidig at politisere denne, idet han knyttede sprogbevidstheden sammen med bevidstheden om tilhørsforholdet til det danske folk og fædrelandet og dermed til den danske *nation*, idet han forbandt kærligheden til og forsvaret for modersmålet med hævdelser af nationalæren og nationalværd. Derved skabte han en væsentlig forudsætning for en dansk nationalstatsideologi, og det skyldtes alene de manglende statsretlige overvejelser, at Ejderstatens konturer ikke trådte tydeligere frem.

Gennem Paulsens pjece fandt disse ideer vej til de danske slesviger og til en bred læserkreds i Danmark. »Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug« havde nemlig over 5.000 medlemmer – deraf omtr. 190 i hertugdømmet Slesvig –. Det var efter datidens forhold et stort medlemstal.

Selv om der kun ligger fem år mellem »Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht des Herzogthums Schleswig« og »Det danske sprog i hertugdømmet Slesvig«, er der ideologisk hundrede år imellem disse to småpjecer: det tyske skrift binder endnu dybt i det 18. århundredes fædrelandskærlighed, mens det danske manifest er opbrudt i det 19. og 20. århundredes nationalisme.

Indtil 1836-37 anså ingen dansker det for unaturligt eller krænken- de, at Slesvigs forhold havde udviklet sig i tysk retning. Ingen dansker havde hidtil klaget over, at det tyske var blevet hertugdømmets officielle sprog, lige så lidt som det før den tid var faldet nogen ind at kalde nordslesvigerne danske. At året 1837 blev skæringsåret, var ikke alene københavnernes H.N. Clausens og Orla Lehmanns, men først og fremmest slesvigeren/sønderjyden Christian Paulsens fortjeneste. Han havde med sin pjece præget de danske liberales billede af Slesvigs historie og nationale udvikling.

*Orla Lehmanns
sønderjyske program*

Udbredelsen af Chr. Paulsens tanker blev også fremmet af den syv sider lange og fyldige anmeldelse, som Orla Lehmann den 2. og 3. december 1837 offentliggjorde i »Kjøbenhavnsposten«. Dette organ var omkring 1837 hovedstadens førende liberale blad og Lehmann dets egentlige ledende pen. De tysk-danske nationale modsætninger

Orla Lehmann
1810–1870

spillede dengang ingen rolle i denne avis. Bladet bragte netop i november-december 1837 tre artikler af den slesvigholstensksindede Carl Fr. Heiberg, Slesvig. Og Lehmanns anmeldelse af Paulsens »Det danske sprog i hertugdømmet Slesvig« er ikke kun bemærkelsesværdig på grund af dens længde, men også på grund af dens holden tilbage i det nationale spørgsmål.

Denne anmeldelse, der blev til en fornyet programerklæring, er et godt bevis mod alle påstande, som slesvig-holstenerne og især hertugen af Augustenborg fremførte efter 1840, at nemlig hele den dansk-nationale bevægelse i Slesvig skulle skrive sig fra København, navnlig fra Lehmanns ophidselse af Trykkefrihedsselskabet. Lehmanns fyldige anmeldelse viser derimod tydeligt, at opfordringen til selskabets generalforsamling skulle tolkes som et opråb til at etablere et »forsvars- og beskyttelsesforbund imellem de danske i kongeriget og de danske i hertugdømmet« (H.N. Clausen). Lehmann både understøttede og dæmmede op for de nationale tendenser, der gemte sig i Paulsens skrift.

Orla Lehmann begrundede sit udførlige referat af Paulsens skrift med, at pjecens indhold berørte et vigtigt nationalanliggende, som kun ved »endrægtig samvirken og utrættelig udholdenhed kunne føres til det mål, som retfærdighed og nationallæren fordrede«.

Anmelderen genfortæller i store træk Slesvigs fortyskningshistorie og omtaler de sidste kongers svage forsøg på at gøre en indsats for det danske i Slesvig. Lehmann lader denne historiske gennemgang munde ud i Paulsens konklusion, at dette danske land, hvor halvdelen af befolkningen stadig var dansktalende, »i ét og alt« stedse er blevet behandlet som en af kongen af Danmarks »tyske provinser«. Og han refererer de sætninger, der anklager det »unaturlige, uretmæssige og skadelige« i de forhold, der skyldes den »undertrykkelse«, »hvorunder en stor del af Slesvigs befolkning med hensyn til sprog og nationalitet sukker«. Paulsens anke over, at »kongen af Danmarks tyske undersætter (i dette land) bliver regeret i deres sprog, medens kongens danske undersætter regeres i et fremmed sprog«, er endda Lehmanns dramatiske afslutning på anmeldelsens første del. Forinden havde anmelderen formuleret sin »nationale« programerklæring, og dennes indhold er ikke hentet fra det anmeldte skrift, men fra det moderate »Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht ..«. Orla Lehmann understregede stærkt, at det ikke kunne være meningen, at genindføre det danske sprog i dets tidligere områder:

».. og således at tilbagevinde det tabte terrain; det ville kun være at fornye alle de ulykker, som er gået forud for og har fremkaldt den nuværende tilstand, og ville altså, selv om det var muligt, være en ny uretfærdighed. Nej, spørgsmålet er kun at slutte en fred, for hvilken den nærværende besiddelsesstand skulle tjene til basis, og det skulle gå ud på, at skaffe begge parter indenfor deres nuhavende grænser lige ret og skel ..«.

Det var det modsatte af et nationalt erobringsprogram. Lehmann forsvarede det samme folkeligt-nationale standpunkt som Chr. Paulsen. Deres arbejde gjaldt de dansktalende sønderjyders ligeberettigelse med de tysktalende slesvigere. Lehmann og Paulsen ville ikke bekæmpe nogen, og de var heller ikke ude efter nationale erobringer.

Orla Lehmann ville ikke fremkalde antityske følelser; hans vrede var rettet mod den danske konges og hans regerings måde at behandle de danske slesvigere på. Det var både den liberale politiker Lehmann og den i sine danske følelser og sin nationalære krænkede Lehmann, der reagerede på de danske myndigheders tyske politik i et dansktalende land. Og alligevel forelægger han et moderat program. Han anerkender den bestående sproggrænse som det fremtidige arbejdes sydgrænse. Han formulerede en sønderjysk, men ikke en ejderdansk målsætning.

Orla Lehmann fortsætter sit udførlige indholdsreferat i recensio- nens anden halvdel. Her skildrer han først og fremmest det danske sprogs og den danske kulturs tilbagetrængen – og dermed også de danske sønderjyders åndelige undertrykkelse. Han fremhæver, at Paulsen henvender sig til de unge, til den opvoksende slægt. Paulsen appellerer til denne ungdoms varme følelse for ret og frihed og til dens »uhildede afsky for al undertrykkelse«. Disse sætninger var nu mere udtryk for Lehmanns end Paulsens tanker, men han havde dermed givet sig selv de stikord, han havde brug for.

Han ville nemlig pege på, at det var »i frihedens navn«, man fra kongerigsk side protesterede mod den »tvang, hvorunder de danske slesvigere hidtil har sukket«.

Efter hans opfattelse kunne den dansktalende slesviger først afka- ste sit åndelige åg, efter at landet havde overvundet sin sprogforvir- ring, og det kunne kun opnås ved, at dansk litteratur holdt sit indtog i Nordslesvig. – Lehmann skitserer her sine ideer om de dannedes afgørende betydning både for kulturens og de udannedes udvikling. Han fremlægger som sin opfattelse, at i Slesvig er »den store masse af folket« i åndelig henseende »forstødt og forladt« og udelukket fra »den rensende indvirkning, som kontakten med et højere og ædlere

menneskeliv må have«, netop fordi landets dannede overklasse taler et fremmed sprog og således lader befolkningen i stikken. Lehmanns forestillinger er nært beslægtede med Paulsens fra 1832, og det er Lehmanns konklusion ligeledes. Han anser litteraturen, hvori »de kraftigste og varigste frugter af en nations åndelige virksomhed er nedlagt«, for et af de bedste midler til at frembringe »klarhed i tænkningen, varme i hjerterne, kraft i viljen«. Han afslutter dette afsnit med et spørgsmål:

»... Civilisationens og humanitetens venner arbejder overalt på at gøre litteraturens frugter tilgængelige selv for de vilde barbariske folkeslag .. og bevæger dem til læsning ved alle midler, man kan udfinde. Og vi skulle være ligegyldige ved, at der umiddelbart ved det egentlige Danmarks grænse findes en dansk folkestamme, som forladt af sine egne, nærmeste og naturlige åndige forsørgere lever næsten uden alt samkvem med litteraturens og læsningens velsignelsesrige frugter? Vi skulle lægge hænderne i skødet, og rolig oppebie udfaldet af den stille kamp imellem sprogene? ...«.

Det var Lehmanns efterhånden sene replik til E.C. Kruses standpunkt fra 1817, nemlig at man burde handle efter »den viseste«s ord: »Lad kun begge dele gro side om side«. Lehmann havde af Paulsen lært, at betingelserne for sprogene simpelt hen var for ulige.

Lehmann ville altså ved hjælp af den danske bog sætte den dansktalende slesvigers åndelige udvikling i gang – og derved fremme hans danske selvopfattelse. At sønderjyden, uagtet århundreders tyske påvirkning, endnu ikke havde tabt sit mod og sin følelse for sin nationalitet og sin selvstændighed, havde petitionerne til den slesvigske stænderforsamling og Nis Lorenzens fyndige ord i stændersalen demonstreret. Formodentlig anså Lehmann også det af ham anmeldte skrift for sådan et livstegn fra den vågnende sønderjyske danskhed. Og derom herskede der absolut ingen tvivl hos Lehmann: Nok var det sønderjyske spørgsmål en sag, som havde »den højeste adkomst til alle danskes og alle frihedens og folkesagens venners levende deltagelse«, men denne sag måtte »afgøres af slesvigerne selv og af ingen anden«!

Paulsens skrift fra 1832 havde inspireret Lehmann til hans sønderjyske program. Således havde han allerede i 1834 i Augsburgers Allgemeine Zeitung skrevet om Slesvigs tilhørsforhold til Danmark og udtrykt ønsket om indførelse af dansk rets- og skolesprog i Sønderjyllands dansktalende områder. Med skriftet fra 1837 bød der sig for Lehmann en gunstig lejlighed til at motivere sit sønderjyske program

ved hjælp af en dansk slesvigers røst. Ejderpolitikken proklamerede han derimod først i maj 1842.

Lehmanns omfangsrige anmeldelse var en påskønnelse af Paulsens indsats for de danske slesvigere. Det var en påskønnelse, som Paulsen ellers måtte savne, og som han havde hårdt brug for. Mens Paulsens foresatte ved universitetet og i kancelliet ikke viste tegn på anerkendelse af hans virksomhed for Slesvigs statsretlige forbindelse med Danmark, mødte hans forsvar for det danske sprog større og større tilslutning fra nordslesvigernes side. Denne bekræftelse på hans indsats fra politisk side og »nedefra« blev til en stor tilskyndelse for hans fremtidige gerning.

Virkingen nedefter

Konrektor ved Haderslev Latinskole Peter Volquardsen (1797-1852), der, skønt ikke kvalificeret til embedet, blev udnævnt til skolens rektor af Den provisoriske Regering i 1848 i Kiel, havde i begyndelsen af året 1838 anmeldt Paulsens pjece i Kieler Correspondenzblatt. Han bebrejdede Paulsen, at han med »Det danske sprog i hertugdømmet Slesvig« »hetzede« de danske undersåtter op mod deres »tyske embedsmænd«, idet Paulsen havde givet en fremstilling af de slesvigske forhold, der var overdrevet, fordrejet og forvansket og samtidig fortav Slesvigs oprindelige tyske fortid. Denne anmeldelse blev naturligvis læst i Haderslev og affødte følgende skildring fra P. Kr. Koch i et brev til Chr. Flor:

»Haderslev 11.3.1838. ... Prof. Paulsens skrift virker forbavsende. Alle de, som har fået lejlighed til at læse det, er vundne for sagen. Mange skolelærere er entusiastisk indtagne i prof. Paulsen. I forgårs kom der en skolelærer, mig ellers ubekendt, løbende til mig og spurgte, om jeg ingen oplysning kunne meddele om sagen; han havde læst P(aulsen)s skrift og havde hørt, at Vollquardtsen havde taget til genmæle, hvilken var en nederdrægtig streg, sagde han. Nissen fortalte mig nylig, at for nogle dage siden en primaner, der frekventerer vor latinske skole, havde i klassen indladt sig med Vollquardtsen om hans artikel og ytret sig således til ham: at det, for ikke at bruge andre udtryk, var en slet handling af Dem (Vollquardtsen). Efter en nogenlunde sindig debat var de imidlertid blevet heftige, og da V. vedblev at forsvare sin adfærd, sprang primaneren hen, tog sin hue og gik ud af klassen med den bemærkning, at her havde han ikke mere at bestille, Primaneren er født i Apenrade egn og skal være en dygtig fyr ...«.

Folkets røst

Chr. Paulsen havde i sin pjece »Det danske sprog i hertugdømmet Slesvig« udformet de grundlæggende tanker for en ideologi om den danske nationalstat. Men der herskede ikke konsekvens mellem hans ord og hans handlinger. Han virkede nemlig fortsat for at bevare den dansk-tyske helstat og gik kun ind for forsvaret af de danske slesvigeres »ikke-politiske« kulturelle rettigheder. Det var, som om han ikke kunne drage de følgerigtige slutninger af det, han havde skildret på skriftets 59 oktavsider. Han var i fremstillingen af de nationale forhold i Slesvig/Sønderjylland mindst 10 år forud for sit eget politiske standpunkt.

De danske liberales tilskyndelse var en stor og tiltrængt opmuntring for ham. Men han var alligevel aldeles klar over, og her havde Orla Lehmann talt ud af hans hjerte, at sprogspørgsmålet måtte afgøres af slesvigerne selv og ikke af andre. Netop i denne henseende fik sommeren og vinteren 1836 en afgørende betydning for ham.

Hændelserne omkring de slesvigske sprogpetitioner gav stødet til en ny udvikling hos Paulsen. Samarbejdet med Nis Lorenzen og de andre nordslesvigske, dansktalende bønder må ikke tolkes, som om det kun var Paulsen, der satte disse bønder i gang: hans ord var en genklang af deres følelser og tanker, og derved løste han deres tungebånd. Men der skete afgjort en vekselvirkning. Dette samarbejde gav ham nyt mod. Mødet og samtalerne med disse repræsentanter for Nordslesvigs dansktalende befolkning og især de ni petitioner med næsten 740 underskrifter bekræftede ham i, at han virkelig udtalte »folkets ønske«. Den danske sag optog fra nu af hele hans sind. Men intet overbeviste ham »mere levende om«, at han »arbejdede i folkets ånd« end det brev, som han modtog lige før jul 1836. Med dette brev knyttedes nye kontakter; og de gav stødet til bedrifter, der blev afgørende for Nordslesvigs fremtid.

Niels Chr. Nissen

Den første juledag 1836 gav Paulsen anledning til i sin dagbog at se tilbage på årets begivenheder. Han konstaterede, at hans foresatte ved universitetet ikke havde vist »mindste tegn på opmuntrende bifald i ord og gerning«. Men, tilføjede han, han lærer »mere og mere at sætte sig ud derover«. Det havde derimod oplevet hans mod, at han »i disse dage fra en bogbinder Nissen i Haderslev« havde fået et brev,

hvori denne »virkelig udøser sit hjerte mod mig, hans kære, forhånedede modersmåls forsvarer«.

Johannes Hages artikel i »Fædrelandet« for 15. oktober 1836 havde ikke alene inspireret Orla Lehmann, men også den 25-årige bogbinder Niels Christian Nissen (1810-1839) i Haderslev. Denne unge bogbinder, der arbejdede i sin faders værksted, havde fået en god, tysk skolegang, han havde endda været på byens lærde skole, uden at han var blevet vundet for den tyske kultur. Tværtimod, allerede som dreng lagde han sig efter sit modersmål, det danske sprog, som var et fag i købstadskolerne i Nordslesvig. Kendskabet til dette sprog var derfor alment. Hages artikel gjorde ham opmærksom på Paulsens skrift fra 1832. Han læste det – og blev stærkt grebet. Han henvendte sig – som allerede nævnt – omgående til Paulsen, for at »Tolke (ham) sine inderligste taknemmelighedsfølelser for den deltagelse« Paulsen havde vist »vort kære fædreland og vort undertrykte forhånedede modersmål«.

»... Ingen pen formår at beskrive den retfærdige harme, som må bemægtige sig enhver sand fædrelandets ven ved synet af den ringeagt og ligegyldighed, som her i det slesvigske i købstæderne og af de fleste embedsmænd vises vor danske nationalitet i det hele og sproget i det enkelte taget. ... Sandelig et af en hovmodig fjende erobret land kan ikke vorde mere krænkende behandlet end vi danske her under en dansk konge og regering! ... De såvel over- som underordnede, gejstlige som verdslige slesvigske embedsmænd er skyld deri (at kongens befalinger fra begyndelsen af århundredet ikke er blevet efterfulgt endnu). ... Landets udvalgte mænd (i den slesvigske stænderforsamling) svigtede vores retfærdige håb, behandlede vor petition med den øjensynligste partiskhed, og i stedet for at drøfte denne, antog de en lige modsat om indførelsen af det tyske sprog i de danske skoler. ... Gud give, Deres forslag hr. professor til at hæve dannersproget til sin naturlige stilling, og med dette vort hele folkeliv, måtte finde genklang i ret mange danske hjerter. ...«

Brevet var dikteret af harmen over, at »alt blev gjort for at hæve det tyske og underkue det danske«.

Men N. Nissen vidste også at berette om, at det danske sprog – på trods af al den ringeagt, det mødte fra officielle steder – endnu var et levende sprog i Haderslev, og det også i de »højere stænder«. Således gjorde et dansk lejev bibliotek, som var etableret i 1830, det tyske rangen stridig. Og danske blade, såsom Fædrelandet, Kjøbenhavnsposten, Aarhus Stiftstidende og Fyenske Stiftsavis, havde mange holdere i byen og »søgte begærligt«.

Og Nissen var ikke uden fremtidshåb:

»... Ja sandelig, når der engang i alle danske egne læres dansk i alle skoler, når folkets lærere taler til folket i folkets sprog, når rettergangen holdes på dansk af dansktalende embedsmænd, ja kort sagt, når vores fædreland er blevet, hvad det efter den strenge ret og al billighed bør være, og den store forskel mellem Slesvig og Holsten fuldkommen er erkendt (thi Slesvig er ligesåfuldt et dansk hertugdømme, som Danmark er et dansk kongerige), da vil et kraftigere liv vise sig og almenånden opnå en hidtil ukendt højde. Når stænderne ikke ville høre og agte på folkets råb, så vil visselig landets fader; det være vor trøst! ...«. (18. december 1836)

Niels Chr. Nissen var en »vakt« slesviger. Hans fremtidsvision var på mange måder også Chr. Paulsens. De skjulte nationale tendenser i Paulsens skrift fra 1832 havde sat Nissens nationale sind i lys lue, og hans begejstring for den danske sag gjorde stort indtryk på Paulsen. Denne var nu »aldeles overbevist om, at hans anskuelser var folkets«, og han ville derfor »ikke høre op at arbejde for deres virkeliggørelse«. Chr. Paulsen følte et »åndeligt broderskab« (1839) med den ham endnu ubekendte Niels Chr. Nissen.

Mens Nissen således i Paulsens skrift havde fundet en bekræftelse netop på det, han havde gået og tænkt, blev Paulsen gennem Nissens brev bekræftet i sin opfattelse af, at hans anskuelser var nordslesvignernes. Nissen satte nyt mod i ham.

På trods af, at Paulsen skrev om et åndeligt broderskab mellem dem, bestod der en stor forskel mellem Paulsens og Nissens forestillinger. Nissens var mere radikale. Han havde kun øje for det folkeligt-nationale problem – og her kunne der allerede sættes et spørgsmålstejn ved ordet »folkeligt«. Nissen havde nemlig afkastet al slags slesvigsk lokalpatriotisme, han hverken hyldede forfatningsideer eller ville forsvare en slesvigsk historisk ret. Han var dansk, og når han talte om frihed, mente han frigørelsen fra den tyske kulturtvang. Han afviste de liberale ideer, fordi de blev repræsenteret af slesvigholstenerne; hans fædreland strakte sig fra Ejderen til Nordkap, og nordisk åndsliv var det eneste fornødne efter hans mening.

Men Paulsen og Nissen var fælles om at forsvare den danske kultur og det danske sprog i Slesvig. Paulsen blev derfor dybt bedrøvet, da Niels Chr. Nissen døde den 23. januar 1839. Han noterede i dagbogen: »Døden har berøvet den danske sag en vigtig støtte«.

Professoren fra Kiel og bogbinderen i Haderslev traf kun én gang hinanden, nemlig den 30. juli 1837, da »for det danske sprog ivrige slesviger af alle stænder mødtes« hos Nis Lorenzen, Lilholt, for at »beslutte udgivelsen af et dansk blad« (Chr. Paulsen).

Waterländisches.

Schleswig wie es ist.

Man ved os seo vor Moder Barn
 Og gav os Fremmede i Arm,
 Som taler eget Tungemaal,
 Hvoraa vi høre maade med taal.
 I Kirker, Skoler, Retsnes Sale
 Fuldbrædes Alt ved fremmed Tale. —
 Hertil vi altid taag os loed: —
 Høae vi laien vor Kertighed?

Auf welche Weise das jetzige Herzogthum Schleswig durch eine unglückliche Politik unter dem Namen Südjütland von Nordjütland und dem übrigen Königreiche getrennt, durch den Drang ungnädiger Umstände in seinem südlichen Theile fast ganz seine Dänische Volksthümlichkeit eingebüßt hat, ist bekannt genug. Indes scheinen über den jetzigen wahren Zustand des mittleren und nördlichen Schleswigs irrige Begriffe verbreitet zu seyn.

Hier ist das Volk, (d. h. die ächten Eingebornen, nicht Deutsche und Deutsch gesinnte Branten oder einzelne von Deutschen Ländern eingewanderte Bürger und Bauern), noch ganz Dänisch — so vollkommen, wie in Nordjütland oder anderswo im Königreiche. Dänisch ist die allgemeine Umgangssprache bis in Angeln hinein und südlich von Flensborg, im häuslichen Kreise wie bei dem öffentlichen Gespräche; ja, die meisten Sitten, Gebräuche und Sprichwörter hat das Volk in Nord- und Südjütland mit einander gemein, ein Zeugniß der genauen, tiefen Aehnlichkeit in unserm Volksleben.

Unbegreiflich ist es daher, wie noch immer die fremde Deutsche Sprache die herrschende ist bei dem Gerichte, in der Kirche und in der Schule, trotz dem ausdrücklich erklärten königlichen Willen, überall die Dänische Sprache, wo sie im täglichen Leben gesprochen wird, als Kirchen-, Schul- und Gerichtssprache, sowie bei allen öffentlichen Verhandlungen einzuführen*), und trotz dem laut gedrückten Wunsche des Volkes.

In den Schulen der Städte ist der Unterricht Deutsch, zum unendlichen Nachtheil der Kinder, die weder auf Deutsch noch auf Dänisch sich auszudrücken wissen, da mehrere Jahre zur Erlernung der fremden Deutschen Sprache hingehen, bevor der eigentliche Unterricht in den gewöhnlichen Schulfachkenntnissen beginnen kann. Es würde ohngefähr dasselbe seyn, wenn der Unterricht in Französischer oder Englischer Sprache gegeben würde.

Wenn oft darüber geklagt wird, daß die Kinder nach 9- bis 10 jährigem Unterricht bei ihrem Abgange von der Schule so stупide und unwissend dastehen, ist die Schuld gewiß weder den Lehrern noch den Kindern, sondern der verkehrten Einrichtung bezumessen. (Diese wird dann auch wohl an der sonderbaren Erscheinung Antheil haben, die man hier mehr als anderswo bemerkt, daß Leute von mittelmäßiger Bildung bei einem Gespräche über Gegenstände, die nur etwas außer dem Be-

reich des gewöhnlichen Alltagslebens liegen, gleich eine große Menge Wörter anwenden, die keiner Sprache angehören, sondern selbst erfunden sind, um sich aus der Verlegenheit zu helfen, welche die Landessprache, dieses Kleinod des Volkes, so ganz vernachlässigt.)

Deutsch ist noch immer die Sprache des Gerichte, Deutsch sind die öffentlichen Bekanntmachungen*), auf Deutsch werden unsere gut Dänischen Ortsnamen umgedreht, so z. B. wird Borbury, Åschau, Staun, Jorbleich, Bortschau, Graulund, Ågerschau, Ållegat, statt: Borby, Åskov, Stavn, Jorbleik, Bøgglov, Graulund, Åggerlov, Ålvekat geschrieben, und Deutsch ruft dann auch der Dänische Nachtwächter in der Dänischen Stadt!

Wie lange soll aber noch dieser unselbige Irrwarr dauern? Wann wird unsere geliebte Muttersprache erhoben werden aus ihrer tiefen Erniedrigung auf den ihr gebührenden Standpunct? Warum uns dem Lande so ganz entfremden, dem wir unserer Abstammung, unserer Sprache und Volksthümlichkeit nach so ganz angehören, mit dem wir ewig verbunden bleiben und ein Volk ausmachen werden; denn wahrlich, so gewiß als Holftein ein Deutsches Land und dessen Einwohner Deutsche sind, so gewiß ist Schleswig auch ein Dänisches Land und dessen Einwohner sind Dänen, so gut wie die Einwohner des Königreichs Dänemark. Darum sagen auch wir mit dem gebräuchlichen Verfasser des Aufsatzes in der Bellage Nr 20 d. Bl. Weg mit dem Dänischen, wo das Volk Deutsch ist; — weg aber mit dem Deutschen, wo das Volk Dänisch ist! und erwarten mit Zuversicht von unserm gerechten Könige eine Aenderung dieses drückenden und beklagenswerthen Zustandes, der jedes Aufkeimen eines edlen Volksgedächtnis in der Geburt erstickt und jeden braven Bürger mit Wehmuth erfüllt! Möge denn auch dieser Aufsatz zum Beweise dienen, daß das Dänische Vaterlandsgedächtnis noch bei weitem nicht erloschen ist in dem Herzen des Volkes, und daß dieses Volk, erkennend, wie sehr seine Sprache und seine ganze Volksthümlichkeit verletzt und verkannt werden, sich sehnt nach einer natürlichen Entwicklung dieses unnatürlichen Zustandes! Möchten unsere Gegner denn auch endlich inne werden, daß ihre Bemühungen, das Dänische Schleswig zu germanisiren, vergeblich sind, daß alles Deutsche bei uns immer als etwas Fremdes betrachtet wird und die geliebte Muttersprache über kurz oder lang den Sieg davon tragen wird!

X., Y. und Z. im Schleswighen.

.....

*) Rescripte d. Gottorfer Obergerichts v. 19. Jan. 1811.

»Dannevirke«

Niels Chr. Nissen var gode venner med købmand i Haderslev, *Peter Christian Koch* (1807-1880), der var udgået af en pietistisk kreds i Tiset ved Gram. Koch gik og tænkte på at udgive et danskskrevet, kristeligt ugeblad for landdistrikterne i Haderslev amt. Men under Nissens påvirkning skiftede han mening. Nissen lærte ham at forstå, at det ikke var tilstrækkeligt med et kristeligt vækkelsesblad. Han fik Koch overbevist om, at »det danske sprogs fornedrelse under det herskende tyskeri« (P. Chr. Koch) i Sønderjylland krævede en større indsats af de to venner. I efteråret 1836 enedes de om, at de i forening ville vie deres kræfter til den danske sag. Bladet skulle være et dansk blad.

For at planen kunne føres ud i livet, var det nødvendigt at skaffe et kongeligt privilegium. Og det tog tid for Koch at få ansøgningen skrevet – og til sidst vidste han ikke, hvem han skulle sende den til. Således blev sagen trukket i langdrag.

Den afgørende vending indtrådte i sommeren 1837. De to venner besluttede nemlig hver at offentliggøre en artikel om sprogforholdene i Sønderjylland. Koch skrev på dansk og sendte artiklen til Aarhus Stiftstidende, hvor hans indlæg havnede i papirkurven. Nissen skrev på tysk og fik artiklen optaget i »Itzehoer Wochenblatt« for 7. juli 1837.

Nissen skildrede i sin artikel »Slesvig, som det er« det urimelige forhold i det danske Nord- og Mellemslesvig. I dette område, skrev han, var den hjemmehørende befolkning ligeså dansk som i Nørrejylland og ellers i kongeriget. Dansk var omgangssproget helt ind til Angel og til syd for Flensborg. Her taltes der dansk på trods af, at sprogreskriptet af 19. januar 1811, hvori det bestemtes, at dansk rets-, kirke- og skolesprog skulle indføres i området med dansk omgangssprog, endnu ikke var ført ud i livet. I købstadskolerne var undervisningen tysk til uendelig skade for børnene. De ægte danske stednavne omfuskedes til tyske. Nissen krævede ret for dansk sprog og folkelighed. Han spurgte: »Hvor længe skal endnu dette usalige virvar tåles? Når skal vort elskede modersmål rejses fra sin dybe fornedrelse? Hvorfor skal vi gøres aldeles fremmede for det land, som vi ifølge nedstamning, sprog og nationalitet så ganske tilhører?« Han sluttede med at fastslå, at al »umage for at germanisere det danske Slesvig er forgæves, at alt tysk hos os stedse betragtes som noget fremmed, og at det elskede modersmål før eller senere vil gå sejrende ud af kampen«.

Chr. Paulsen havde allerede i »Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht ...« skrevet, at de nordslesvigske ugeblade burde udkomme på dansk, såsnart rets- og øvrighedssproget i Nordslesvig var blevet dansk. Han og Flor læste Nissens artikel, og de var fyr og flamme. Deres mål var nu at skaffe Sønderjylland et dansk blad, således at de danske slesvigere ikke længere var henvist til tyske aviser, når de ville drøfte deres nationale anliggender.

Flor og Paulsen tænkte først på at købe det tyske ugeskrift »Lyna« i Haderslev for at omdanne det til et dansk blad. De vidste nemlig, at det næsten var umuligt at opnå privilegium til et nyt blad. Men det viste sig snart, at denne plan ikke lod sig gennemføre.

Og den plan, der blev virkeliggjort, har nok udviklet sig lidt uventet for alle parters vedkommende, ser det ud til.

Paulsen var i anden halvdel af juli 1837 på et flere dages familiebesejg i Flensborg, på Sundeved og på Fyn. På tilbageturen ville han møde Flor i Haderslev, sandsynligvis for at drøfte avissagen.

Flor var i Haderslev den 30. juli. Om formiddagen forhandlede han med Christian Sørensen, der i 1830 havde oprettet det første danske lejevibliotek i byen, og som i 1837 var agent for Trykkefrihedsselskabet. Men mest afgørende var det, at Sørensen virkede som faktor på sin fætter, Heinrich Senebergs bogtrykkeri, hvor det tysk-sprogede Lyna blev trykt. De talte om mulighederne for at udgive et dansk blad. Sørensen stillede sig ikke afvisende over for tanken, men han mente ikke, at der i byen eller omegnen fandtes en »duelig mand«, der både kunne og ville påtage sig redaktionen. Flor var mere optimistisk, han kendte flere præster, der kunne overtage hvervet. Og desuden ville han selv, professor Paulsen og adskillige andre levere bidrag, hvis man bare kunne få bladet i gang i Haderslev. Idet Flor og Sørensen således talte sammen, modtog Flor et brev fra Paulsen, hvori denne gav Flor besked om, at han var blevet forsinket og havde taget ophold hos Nis Lorenzen på Lilholt, og at han »ønskede til middag der at se ham«. Flor besluttede straks at rejse til Lilholt.

Chr. Sørensen har i et brev af 15. april 1838 til Orla Lehmann skildret, hvordan dette af Paulsen planlagte tomandsmøde udvidedes til det møde, der skulle få så stor betydning for tilblivelsen af Nordslesvigs nye danske avis. Tilfældigheden spillede en stor rolle.

»... Da også jeg (Chr. Sørensen) kendte Nis Lorenzen, så ytrede jeg lyst til at gøre turen med, og tilføjede, at jeg ville se at få min fætter, bogtrykker Seneberg, samt en herværende ung mand, bogbinder (Niels Chr.) Nissen,

Peter Christian Koch
1807–1880

hvilken sidste jeg vidste havde vekslet breve med professor Paulsen, til at gøre turen med. Da jeg indbød den sidste, sagde han (Nissen), så må vi have (Peter Chr.) Koch med! Dette fandt jeg iøvrigt uforholden, men Nissen mente, at han troede at måtte indbyde Koch, på grund af at denne med ham havde talt om at udgive et dansk blad osv. – Jeg kunne naturlig ikke have noget at indvende imod dette Nissens ønske, og efter en times forløb kørte selskabet. ... Ankomne til bestemmelsesstedet traf vi rigtig der professor Paulsen, der så højt op ved at se sin kollega, Flor, ankomme i et så stort selskab. ..«.

Chr. Paulsen beretter om dette møde i sine dagbøger (6. august 1837):

»... På Lilholt havde jeg sat Flor stævne, der netop for det danske sprog berejste det nordlige Slesvig. Om middagen kom han også, dog ikke alene, men fulgt af min bogbinder Nissen, lejbibliotekar Sørensen, købmand (Peter Chr.) Koch og bogtrykker (Heinrich) Seneberg fra Haderslev. En mærkelig forsamling af for det danske sprog ivrige slesvigere af alle stænder, måske siden århundreder den første, der alvorligen har rådslået om midler til at hævde sproget. Vanskelighederne blev drøftede, der især går ud fra embedsmandsstanden, og et dansk ugeblads udgivelse blev besluttet, som bogtrykkeren *for sin egen fordels skyld* var villig til. Desværre har han siden, som Flor fortæller, trukket sig tilbage, rimeligvis ved indflydelse af hans hidtil tyske blads redaktører. Dog er planen ikke opgivet, og for hvilken også Dr. (Claus) Manicus (1795-1877), en født Angler i Eckernförde, er ivrig. Efter endt møde tog jeg afsked med mine i ånden beslægtede nye brødre ...«.

Som Paulsen havde antydnet, trak bogtrykker Seneberg sig tilbage fra dette foretagende. Flor fik ikke overtalt nogen af de præster, han havde tænkt sig som redaktøremne – og til sidst valgte han den mand, der fra begyndelsen af havde ønsket redaktørjobbet: Peter Christian Koch. Men så hobede andre vanskeligheder sig op. »Lyna« kunne – som sagt – ikke overtages, man måtte altså søge om tilladelsen til at etablere et helt nyt blad. Men fællesregeringen på Gottorp afslog de to ansøgninger, som Koch indsendte i løbet af efteråret 1837. Nu måtte Paulsen udnytte sine forbindelser i København. Den 21. november 1837 skrev han et langt brev til Johann Gunde Adler (1784-1852), kronprinsens privatsekretær. Paulsen benyttede lejligheden til at skrive »om det danske sprog i Slesvig, som min ven, professor Flor, også har talt med Dem om«.

»... Jeg besværges Dem ..., at anvende al Deres indflydelse, for at interessere tronfølgeren, der, såvidt jeg har kunnet mærke, ikke miskender sagens vig-

tighed, ret levende for den. Den nulevende er måske den sidste generation i Slesvig, blandt hvilke der endnu findes nogle lærde og en del dannede i middelstanden, der føler så varmt for det danske sprog, at de, endog med opofrelse, ville kæmpe for dets sag, der tillige er Danmarks. Det med en tid hendøde kan aldrig mere i en anden på kunstig måde bringes til live igen; og hvis vor tid ikke opnår noget til værn for det danske sprog, skal den danske almue i Slesvig, ikke i stand til selv behørigt at forsvare sin åndelige ejendom, sproget, gennemleve en lang ånden og selvfølelsen forkuende sprogforandringstid, indtil den endelig .. er bleven tysktalende, og de vil anse Danmark for så fremmed, som holstenerne gør det. Så står da fjenden ved Nørrejylland grænse, og Danmarks selvstændighed er endnu vanskeligere at opretholde.

Jeg er den første slesviger, der alvorlig har bragt det danske sprogs ret på bane, og omendskønt jeg i visse kredse har høstet mere utak end tak for det, og endog (har) savnet påskønnelsen på steder, hvor jeg havde kunnet vente den: så har mine skrifter dog endnu, især hos folket, fundet genklang; om sider er en del dannede mænd trådt sammen, der med fælles kræfter ville tage sig af sagen. Men for med nytte at kunne kæmpe, uden al understøttelse fra statsstyrelsens side, dertil er efter vor tidsalders vilkår et tidsblad, som kan være foreningspunktet for de ligesindede, og organet for det danske forsvar imod idelige angreb på det, ganske uundværligt. Er regeringen endnu ikke til sinds at genindsætte det danske sprog i sine rettigheder – skønt petitionerne til stænderforsamlingen dog tydeligt nok har vist, at dette ikke blot er enkelte forfatteres, men folkets ønsker – så vil den jo ved et blads tilværelse i Slesvig komme til en klarere indsigt i forholdene, og den kan altså med større sikkerhed bestemme sine fremtidige skridt. Det er dog forbavsende, og ville, hvis man ikke havde oplevet det, være utroligt, at regeringen (på Gottorp) for det med Danmark forbundne Slesvig uden videre har nægtet over 100.000 slesvigere den naturlige livsytning, at have et i deres eget sprog skrevet blad! Nordslesvigere har i hertil komne breve kaldet dette tyranni.

Vi er jo derfor nødt til at gå denne overordentlige vej udenom kollegierne, for om muligt ved tronfølgerens hjælp at opnå et gunstigt udfald for en umiddelbart til Hans Majestæt indgiven ansøgning. Ville De have den godhed, at underrette mig om Hs. kgl. Højhed vil bevise os den nåde, at anbefale ansøgningen

... Med Deres indsigt i folke- og statslivets forhold ytrede De selv for mig, at vigtige statsforandringer ikke mere alene udgik fra kabinetterne, men at folkenes stemme har vægt. ... Der kunne komme en tid, da Holsten ville prøve på at trække Slesvig fra Danmark over til sig, og da dette ville angre at have lettet det, ved ikke at frede om Nordslesvigs endnu danske nationalitet!..«.

Den 16. december svarede J.G. Adler, at kronprinsen havde lovet, at understøtte Kochs ansøgning. Dermed var det lykkedes at få gang i sagen. Flor skrev ansøgningen, Koch signerede den og ved juletid 1837 blev ansøgningen sendt til Adler. Men først den 20. marts 1838 underskrev kongen privilegiet.

Talrige vanskeligheder og hård modstand fra embedsmændenes side måtte således overvindes, inden Nordslesvigs mest betydelige danske blad kunne tage form.

»Hilsen til Dannevirke«

Efter C.v. Wimpffens ønske skulle »Dannevirke«s første nummer dateres den 15. juni, »Dannebrogs Dagen«, »Valdemars Dagen«, »Årsdagen for Arkonas indtagelse i 1169« og dagen for andre mindeværdige hændelser. Bladet udkom imidlertid først den 20. juni 1838.

Flor havde allerede den 2. juni sendt P. Chr. Koch en artikel »Hilsen til Dannevirke«, der var signeret »C. Paulsen«. Artiklen blev offentliggjort i bladets nr. 2. Dens tankegang er uden tvivl Paulsens, men dens stil minder stærkt om Nis Lorenzens tale i Stænderforsamlingen den 8. juni 1836. Flor havde nok bearbejdet artiklen. Så megen og så vedvarende patos besad Paulsen nemlig ikke. Hans sprog var tørt, og hvis hans fremstilling en sjælden gang blev følelsesladet – så var den mere sentimental end højtidelig. Han kunne slet ikke skrive dette »talende« og klingende sprog, der kendetegner denne artikel. Og alligevel er det hans indlæg, det udtrykker hans tanker og følelser og nationale begejstring over avisens fremkomst.

»Vær hilset, Du nye Dannevirke! Imod tyskernes angreb blev det gamle på Sønderjyllands grænse endrægtigen bygget af alle danske stammer. I århundreder gjorde det sin nytte, blev vel et par gange oversteget, men sat i stand igen af danske konger og dronninger. Men da tidernes løb gav Sønderjylland en egen hertugstamme, der fik frænder i de holstenske grever, holdtes Dannevirkes porte ikke tilbørligen lukkede. Tyskerne fik indpas .. og siden den tid blev volden ubevogtet; den sank i grus. ..

Nabosproget er blevet sydslesvigernes modersmål; de have det kært. Ingen formene dem det! Men århundreders forhold har ej magtet at forandre alle slesvigers sprog; langt over hundrede tusinde taler endnu dansk, uagtet dette er blevet behandlet af det tyske som en fattig ussel tjenestekvinde af et højfornemt herskab. Den undertrykte er endelig kommet til bevidsthed og vil nu bryde fordømmens og forældede indretningers lænker. .. Og ligesom hine gamle danske med fælles forenede kræfter opførte Danavirket af jord

og sten, således skal nu med broderånd grundvolden lægges til et nyt åndeligt Dannevirke. .. På dets tinder er ordet vort sværd. Dette føres da med indsigt og kraft til forsvar for folkets danske sprogs rettigheder og for at afvise det tyskes ubeføjede indtrængen. Kampen kan ej undgås. Modstanderne har straks fjendtligen ytret sig imod vort Dannevirke, allerede før det fremtrådte. Nu, bevæbnede, optager vi med frejdigt mod den os tilkastede stridshandske, helst dog i forsvarsstilling, vejende grunde mod grunde.

Men ikke altid vil kamp behøves!«

Den lærde skulle give sin viden videre til »folket« og glæde det »ved de hjemlige lyde, snart alvorlige, snart spøgefulde«. Og den, der ved kundskaber havde hævet sig »over almuen gennem skrift atter vil nærme sig til den«.

Det var efter Paulsens opfattelse ikke længere nok for »folket« at høre en dansk prædiken. »Folket« havde brug for dansk læsning, som kunne oplive »ånd og hjerte«. Han understregede, at »Dannevirke« ikke »i hovedsagen« skulle være »et politisk blad«, »det rent menneskelige« skulle altid finde en plads i avisens spalter.

»... Intet af det, som rører sig i folkelivet, må være fremmed for bladet, og da ingen, der har øjne for tidens gang, kan miskende, at dets ydre former, stats- og kommunalforhold, der betinger dets indre udvikling, har taget et nyt opsving, så må også disse være genstande for vort blad. Embedsmænd og kommuneformænd vil derfor stifte megen gavn ved at meddele sandhed og frisindede efterretninger om disse anliggender.

.. Dannevirke, .. Dit valgsprog være: *Rolig drøftelse, uforfærdet håndhævelse af det for retfærdigt erkendte, sindig fremgang i stats- og folkelivet!*«

Bladet skulle altså være et organ for modersmålets forsvar og folkets oplysning, for underholdning og samfundsorientering. Og det skulle være et bolværk mod fortyskningen.

Dette store mål stod i skærende modsætning til avisens ydre og til målgruppens åndelige udvikling.

Det første »Dannevirke« var et »sølle, lille halvarks-ugeblad, trykt med tarvelige typer på endnu tarveligere papir« (Peter Lauridsen). Og hvem var avisens potentielle læsere? Paulsen skrev altid om »folket« og »almuen«. Disse ord bør fyldes med indhold.

Den brede befolkning, der jo repræsenterede den sønderjysktalende slesviger, levede afskåret fra al offentlig drøftelse af stats- og samfundsanliggender; den kendte kun den åndelige påvirkning, der udgik fra præsten, læreren og embedsmændene. Befolkningens åndelige horisont blev præget af det daglige livs fornødenheder og af

samlivet med familien og naboerne. Den store verden mødte man på kroen og på torvet. Livet løb sin vante gang i faste baner, der blev bestemt af traditioner og årets arbejdsrytme. Miljøet og landsbyens offentlige mening sørgede for den rette åndelige tilpasning. Læseevnen var næppe særlig udviklet, og udover biblen fandtes der ingen litteratur af betydning. Avislæsning lå fuldstændigt uden for denne befolknings forestillingsverden. Det var dette »folk« og denne »almue« Flor, Koch, v. Wimpffen, Claus Manicus og Paulsen ville påvirke med deres dansk-folkeligt-nationale oplysningsarbejde.

Overskrifterne på de ledende artikler, der indtog langt den største plads af hvert nummer, afspejler ret godt den første årgangs indhold: tyskundervisning i de nordslesvigske almueskoler (1838 var sprogpædagogikens år), sproggrænsen (mellem dansk og tysk), sønderjyske stednavne, Slesvigs indkorporation i 1721, Slesvigs og Holstens uforenelighed, det danske sprog i den slesvigske stænderforsamling, arvefølgen i Slesvig og Holsten, osv. Emnerne viser tilstrækkeligt, at man tog sig det nationale oplysningsarbejde meget alvorligt. Problemerne var endda aktuelle og yderst relevante, men om befolkningen har delt dette synspunkt, er et andet spørgsmål. Disse indlæg var velkrevne, måske af og til lidt indviklede, og en del bidragsydere sparede heller ikke på fremmedord, der må have været komplet uforståelige for læserkredsen. Paulsen, der skrev både et fremmedordsfrit dansk og tysk, gjorde sig i hvert fald ikke skyldig i denne brøde, men til gengæld var han kedelig – engang i mellem. Han blev en af »Dannevirke«s trofaste medarbejdere, der især i tiden mellem 1838 og 1844 i 36 større og mindre artikler forsvarede den dansk-tyske statsenhed, de danske sønderjydere ret til deres modersmål og Slesvigs statsretlige forbindelse med Danmark.

Avisens redaktør og bidragsydere havde påtaget sig et hverv, som næsten var uoverkommeligt. Der var ikke alene striden med den nationale modstander, men også bryderierne med de lokale og slesvig-holstenske myndigheder og de mange økonomiske vanskeligheder, der skulle klares. Og dertil kom så angrebene fra de dansk-talende, men ikke dansksindede rækker. Blandt de mest aktive modstandere fandtes før 1842 de sønderjysktalende liberale, der afviste kongerigets absolutistiske statsforfatning og derfor følte sig som slesvigere eller endda som slesvig-holstenere – såsom købmand Peter Hiort Lorenzen, Haderslev. Han anså »Dannevirke«folkene for nationale urostiftere.

Paulsen var tidligere stødt på frygten for »de danske indretninger«,

men han drøftede denne gang ikke det problem. Hans »Hilsen til Dannevirke« gav derimod genklang af hans gamle idé om den lærdes pligt til at oplære de udannede, og hans artikel afspejlede hans nye nationale holdning, som første gang havde manifesteret sig i pjecen fra 1837. Hans »Hilsen« bærer især præg af en strålende optimisme, en vilje til handling og af mod til at støtte den nordslesvigske danskhed; nødvendige forudsætninger for at kunne gå i lag med det folkeligt-nationale arbejde. Hans indsats skulle komme til at kræve mange personlige ofre af ham – og det var han ikke længere uvidende om.

Om sproppetitionen 1838

Sprogsagen var ikke blevet afsluttet af stænderforsamlingen i 1836 og ventede derfor sin fortsættelse i 1838. P.Chr. Koch mente nu, at der skulle gøres et godt forarbejde inden stænderne trådte sammen, således at sprogkravet kunne fremføres med størst mulig virkning. Han fik den idé, at den nordslesvigske befolkning skulle indsende en kæmpepetition til stænderforsamlingen. Han meddelte planen til Flor, der var begejstret og omgående svarede med et udkast til en petition, hvori kravet fra 1836 om dansk rets- og øvrighedssprog i området med dansk kirke- og skolesprog blev gentaget.

Flor havde konciperet bønskriftet og bagefter rådført sig med Paulsen. Denne syntes, at petitionen, »især i slutningen, var vel stærk«. Men Flor overbeviste Paulsen om, at det var bedst at overlade den endelige afgørelse til Koch. P. Chr. Koch havde efter Flors og Paulsens opfattelse føling med folket og kunne derfor bedre bedømme, om petitionens »noget myndige sprog« ville skaffe flere eller færre underskrifter. De to professorer i Kiel anså mængden af underskrifter for vigtigere end petitionens sprog og tone.

Koch var meget tilfreds med Flors udkast. Han overtog det sidste afsnits »myndige sprog«. Men han og Niels Chr. Nissen indskød en lille sætning i begyndelsen af petitionen – og forandrede derved petitionens karakter. De tilføjede nemlig ønsket om dansk kirke- og skolesprog i hele den dansktalende del af Slesvig. Koch ville derved opnå mere end kun at fremføre sprogønsket. For Koch var petitionen et fortrinligt middel til at vække folket til dansk bevidsthed – og til at fremme bevidstheden om, at folket havde ret til at være dansk. Han var derfor slet ikke interesseret i, at tonen i petitionens sidste afsnit blev dæmpet ned. Hans indskud og Flors sprog havde den samme funktion: de var signal til kamp.

Koch regnede med at kunne samle omtrent 1.000 underskrifter på denne »krigserklæring til det alrådende tyskeri«. Resultatet svarede til hans forventninger: da petitionen i midten af juli 1838 blev afleveret til Den slesvigske Stænderforsamling, havde 1.207 nordslesvigere sat deres navn under den. Det var efter datidens forhold et meget stort tal – og ikke uden stolthed skrev Koch den 26. juli 1838 i »Dannevirke«, at det »kæmpemæssige bønsskrift vist nok er det største, der nogen sinde er fremkommet her til lands«.

Flor og Koch havde i fællesskab organiseret arbejdet med at få indsamlet underskrifterne. De havde hvervet stemmer, idet de samtidig med petitionslisterne havde fremsendt Paulsens »Det danske sprog i hertugdømmet Slesvig« til tillidsfolk rundt om i landet – og dermed var Paulsen naturligvis bragt i forbindelse med petitionen. I en række tyske blade blev det endda hævdet, at han havde forfattet andragendet. Man havde ikke glemt hans virksomhed for petitionsagen to år tidligere.

Chr. Paulsen gendrev denne påstand i en artikel i *Lyna* (13. maj 1838). Han understregede (med rette), at han ikke havde haft »ringeste kundskab« om, at den »i amtet Haderslev omløbende petition fra Nordslesvig« indeholdt ønsket om »at vort danske modersmål snarest muligt må blive indsat i sine naturlige rettigheder og blive gjort til embeds- og rettergangs-, kirke- og skolesprog i den dansktalende del af hertugdømmet Slesvig«. Han var ikke ophavsmanden til denne del af petitionen, men da han allerede flere gange havde »optrådt som den danske sags talsmand«, så anså han det også denne gang for hensigtsmæssigt at tage til genmæle, især »da hin bøn meget let kan forsvares«. Paulsen tolkede og forsvarede Kochs krav; han gik ind for et ønske, som af mange i hertugdømmet Slesvig blev anset for at være radikalt.

I området med dansk kirke- og skolesprog skulle det danske også gøres til »offentligt gejstligt sprog«, idet kirkebøger og (dåbs- og vielses)attester skulle skrives på dansk. Og de gejstlige og verdslige embedsmænds indbyrdes sprog burde ligeledes være dansk. Den »danske gudstjeneste« i de nordslesvigske købstæder var heller ikke »fuldstændig dansk« endnu, og i ét provsti havde man endda planer om at indføre den »slesvig-holstenske« – altså den tysksprogede – salmebog. Bønnen om dansk kirkesprog i Nordslesvig kunne derfor ikke betegnes som »den groveste løgn«.

Kochs »lille ændring« betød, at sprogønsket i hans kæmpepetition også omfattede det mellemslesvigske område med tysk kirke- og

skolesprog, men sønderjysk-plattysk omgangssprog. Paulsen støttede Kochs krav uden forbehold – det svarede jo til hans forslag fra 1832. Han forventede stadig, at det danske sprog skulle genindføres (ved siden af det tyske) i de sprogligt blandede områder i Mellemslesvig. Sandsynligvis gik han også ind for Kochs forslag om at demonstrere enighed inden for de danske rækker. Dette standpunkt indtog han efter 1851, da han arbejdede for, at A. Regenburgs sprogreskripter blev udført til punkt og prikke – skønt han syntes, at de gik for vidt.

Der var blevet startet en omfattende petitionsbevægelse i 1838. Ikke alle petitionerne var blevet inspireret af kredsen omkring »Dannevirke«, og en række andragender vendte sig endda imod Kochs ordlyd og hans virksomhed. Men samtidig med Kochs kæmpepetition, der repræsenterede 1.207 underskrifter fra 13 petitioner, indkom der 15 andragender om dansk rets- og øvrighedssprog, der ikke havde Kochs indskud; de havde samlet i alt 670 underskrifter. En tredje gruppe petitioner med i alt 201 underskrifter søgte desuden om tyskundervisning i landsbyskolerne.

I alt havde det danske sprogsønske samlet 2.659 underskrifter.

Fremgangsmåden fra 1836 blev gentaget. Andreas Petersen, Dalby, og Nis Lorenzen, Lilholt, indgav og motiverede ansøgningerne om henholdsvis tyskundervisning i de nordslesvigske landsbyskoler og dansk rets- og øvrighedssprog i området med dansk kirke- og skolesprog.

Stænderforsamlingen blev åbnet den 21. maj 1838. Andreas Petersens andragende var allerede indkommet den 25. maj. Det var den dag, da slesvig-holsteneren Peter Hiort Lorenzen fra Haderslev højlydt protesterede mod navnet »Sønderjylland«, fordi brugen af dette navn betød en inkorporation af hertugdømmet Slesvig i kongeriget Danmark. Han gjorde indsigelse mod det Danmarks-kort, som Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug havde udgivet i 1836.

Andreas Petersen skulle motivere sin ansøgning om tyskundervisning den 31. maj. Nis Lorenzens andragende var da ikke engang bekendtgjort som indkommet. Men forsamlingens præsident, professor Nic. Falck, koblede alligevel de to ansøgninger sammen, og lod begge ansøgere motivere deres »proposition«, idet han gjorde gældende, at Nis Lorenzens andragende havde hængt »den fornødne tid på tavlen«.

Nis Lorenzen talte igen med fremmed tunge – denne gang med Falcks. Falck havde påvirket ham således, at han begrundede ønsket om dansk »regerings- og retssprog« i området med dansk kirke- og

skolesprog med ønsket om retfærdighed og billighed samt praktisk fremgangsmåde ved regerings- og retshandlinger. Nis Lorenzen fremhævede stærkt, at der ikke tilsigtedes nogen nærmere forbindelse mellem hertugdømmets nordlige distrikter og kongeriget. Tværtimod, sagde han, nordslesvigerne betragtede deres land som en uadskillelig del af Slesvig, og »vi tænker ingensinde at skille os fra Slesvig-Holsten«. Desuden tiltrådte han Andr. Petersens andragende om tyskundervisning i Nordslesvigs danske skoler.

Nis Lorenzens tale var både mådeholdende og slesvig-holstensk.

Nic. Falck, stænderforsamlingens præsident, valgte samme fremgangsmåde som i 1836. Han overtalte forsamlingen til at henvise begge ansøgninger til en og samme komité. Nic. Theodor Boysen (1797-1858), født i Vitsvort/Ejdersted, provst ved domkirken i Slesvig, blev komitéens formand. Både Andr. Petersen og Nis Lorenzen og Peter Hiort Lorenzen fra Haderslev blev af forsamlingen valgt ind i komitéen.

Komitébetænkningen forelå den 27. juli. Da provsten refererede den, både blæste han og havde mel i munden: man ville hverken fortrænge det danske sprog eller påtvinge nogen kundskaber i det tyske sprog, man ville hverken forhindre det tyske sprogs udbredelse eller forberede en adskillelse af Slesvig-Holstens nordlige distrikter. Begge andragender ville afhjælpe »trængende fornødenheder« og syntes derfor at fortjene en lige anbefaling. Komitéen tilrådede at indføre både tyskundervisning og dansk regerings- og retssprog i distrikterne med dansk kirke- og skolesprog. Provst Boysen, der ti år senere skulle være en ivrig slesvig-holstener, refererede endda komitémedlemmernes bekendelse, at ethvert folk uden tvivl kunne forlange, »at dets offentlige anliggender forhandles i dets eget sprog, og at navnlig alle de aktstykker, der angår individernes retslige forhold, skrives i det sprog, der ene forstås af folket«.

Under den efterfølgende debat viste det sig hurtigt, at der herskede enighed om, at det var nødvendigt at indføre tyskundervisning, skønt Falck ikke mente, at man kunne anse denne undervisning for en almindelig fornødenhed for alle. Begejstringen for det danske sprog var mindre stærkt udviklet. Falck syntes, at komitéen ville gå for hurtigt til værks med at indføre dansk rets- og øvrighedssprog, når man foreslog en overgangsperiode på kun ét år. Han ville give embedsmændene tid og lejlighed til at lære sproget og den juridiske terminologi på dansk. Nis Lorenzen, hans egen meningsfælle, bemærkede, at det havde de haft tid til siden 1811. Repræsentanten for

Tønder, justitsråd Dröhse, anså en overgangsperiode på 10 år for passende. Nis Lorenzen reagerede omgående: »Så kunne man lige så godt helt lade det være«. Og det havde vel også været Dröhses mål. Han slog nemlig til lyd for den nationale argumentation, idet han hævdede, at »Slesvig er et tysk land, hele forfatningen og lovgivningen var fra ældgamle tider tyske«. Denne påstand blev korrigeret af Falck, der understregede, at påstanden om det tyske Slesvig ikke kunne forstås i statsretlig henseende. Slesvig »hører ikke til Tyskland og ikke til Det tyske Forbund«. Og i sproglig henseende var Slesvig et blandet område, altså heller ikke kun tysk.

Sprogspørgsmålets »formelle behandling« fandt sted den 6. august 1838. Den nationale argumentation blev igen taget op af advokat Storm fra Husum. Også han påstod, at landets sprog og lovgivning var tyske, og derfor burde ingen »i offentlige retsanliggender bindes til brugen af et fremmed sprog«. Han kunne ikke råde til at forandre »en siden århundreder bestående indretning«. Repræsentanten fra Tåting i Ejdersted udtalte sig mod dansk rets- og øvrighedssprog i Slesvig, fordi den hidtidige ulempe ved tysk rets- og regeringssprog »snart ville tabe sig af sig selv« – underforstået: på grund af det tyske sprogs fremtrængen mod nord. Men indførelsen af det danske rets- og øvrighedssprog i Nordslesvig ville desuden »modarbejde stænderforsamlingens øjemed og stræben: at befordre enighed og enhed i vort hertugdømme«. Og hvis man efterkom de danske sprogønsker, så ville vort »folks dansk-talende del holde desto fastere ved sit sprog, og endog søge at fremme dets udbredelse«. Det kunne efter hans mening ikke være meningen med stænderforsamlingens virksomhed »at vække en sådan stræben«. Nordslesvigeren Falck tog nu ordet imod disse sydslesvigske fortyskningsforsøg. Han fremhævede, at det ikke var folkepræget, men kirke- og skolesproget, som igen skulle gøres »gældende i det forhold, hvorfra det var blevet fortrængt ved utilbørlig vold«, han modsagde opfattelsen, at det tyske sprog inden overskuelig tid ville blive almindeligt, »dertil er ingen udsigter i de distrikter, hvor det danske sprog er kirke- og skolesproget; tusinde af år kunne gå hen derover«. Og det må have skurret i de slesvig-holstensksindedes øren, da han erklærede, at det danske sprog var blevet »fortrængt ved voldsomme forholdsregler« fra hertugdømmets sydøstlige områder. Den dansk-slesvigske gruppe, justitsråd Claus Jaspersen fra Gelting sogn i Angel, Peter Alexandersen fra Sottrup/Sundeved og Nis Lorenzen, henledte modstandernes opmærksomhed på svagheden i deres argumentation; de tysksindede lagde kun vægt

på de mange besværligheder og ulemper, som en sprogændring ville medføre for embedsmændene, men man var derimod ikke rede til at tage hensyn til folket. Alexandersen gentog argumentet fra 1836: at folket ikke var til for embedsmændene, men embedsmændene for folket. Og Jaspersen udbrød: »Det vil være et eksempel uden eksempel, at et folk skal unddrages sit modersmål i retten, hvor der dømmes på liv og frihed«. Denne gruppe afholdt sig fra at ræsonnere med nationale bevæggrunde. Alligevel kneb det med at hale dansk rets- og øvrighedssprog for Nordslesvig gennem stænderforsamlingen. Den 6. august 1836 stemte 38 af 39 stænderdeputerede for tyskunderservisning, mens kun 21 medlemmer af den slesvigske stænderforsamling stemte for dansk rets- og øvrighedssprog i distrikterne med dansk kirke- og skolesprog; sprogbestemmelsen skulle imidlertid ikke gælde for advokaterne.

Chr. Paulsen skrev to år senere, i maj 1840: Den danske sprogsag var »i den slesvigske stænderforsamling gået igennem en sådan af modstanderne den beredt skærsild, at dens sejr måtte være landet en borgen for de overvejende grunde, der talte for den«.

Det danske sprog havde opnået en meget knap sejr – men samtidig havde debatten i stænderforsamlingen vist, at både de moderat formulerede danske sprogønsker og Kochs aggressive sprogkrav stødte på de tysktalende (syd)slesvigeres modstand. Disse argumenterede med ulemperne for landets myndigheder og forsvarede samtidig Slesvigs enhed. De talte på *hele* Slesvigs vegne og tvivlede ikke på, at dette Slesvig var *tysk*. De gik ind for et udelt Slesvig, uden at de var villige til at bære den byrde, der hed dobbeltsprogethed; de behøvede ikke at tage hensyn til befolkningens tarv, efter deres opfattelse bestemte nemlig den tyske overklasse Slesvigs nationalitet.

Stænderforsamlingens tysktalende medlemmer var ikke rede til at anerkende den dansktalende slesvigers naturlige ret til at blive regeret på sit modersmål. De ville tværtimod ved hjælp af landets overleverede sprogstruktur både fortyske det nordlige Slesvig og opretholde den bestående samfundsstruktur. Efter deres opfattelse skulle begge sprog fortsat bruges side om side, men det tyske som regerings- og retssprog og med alle forrettigheder som hidtil, og det danske som det undværlige og misrøgtede underklassemål, der ville forsvinde med dannelsens fremskriden.

Men disse forhold kunne kun opretholdes, så længe den dansktalende nordslesviger ikke var sig sin »folkelighed« eller sit folkeprægs værd bevidst, og så længe han ikke vidste, at han havde den samme

naturlige ret til sin danskhed og sit modersmål som den tyske slesviger havde til sin tyskhed og sit tysk. Årene 1837 og 1838 var netop gennembrudsårene for en dansk selvbevidsthed i Nordslesvig. De fredelige helstatsforhold hørte dermed fortiden til, og det betød, at det tyske sprog ikke længere ubemærket kunne trænge frem mod nord.

Chr. Paulsens virksomhed i 1836-1838 bidrog væsentligt til, at den danske nordslesviger blev folkeligt-nationalt vækket.

*Dansk sprogbevidsthed, sejhed
og demonstrativ selvhævdelse*

For Chr. Paulsen så begivenhederne sådan ud: året 1838 var et skæringsår. P. Chr. Kochs kæmpepetition, de over 2.600 nordslesvigere, der havde ansøgt om dansk rets- og øvrighedssprog og »Dannevirke«s etablering afslørede, at de dansktalende slesvigere havde fået en ny dansk sprogbevidsthed, og de havde viljen til at hævde deres modersmåls rettigheder. Den nye holdning betød den folkelig-nationale idé gennembrud i det politiske liv i Nordslesvig.

Han havde haft en væsentlig andel i udviklingens forløb. Men der skete en vekselvirkning, idet Paulsen blev påvirket af den proces, som han havde været med til at igangsætte.

Før 1836 kunne Paulsen kun henvise til ganske få enkeltstemmer, når han følte trang til at motivere sin virksomhed for det danske sprogs ligeberettigelse med det tyske.

I 1836 vandt hans ideer den første bredere tilslutning i Nordslesvig. Underskrifterne under petitionerne til den slesvigske stænderforsamling og de få breve, han havde fået tilsendt fra enkelte nordslesvigske bønder, repræsenterede efter hans opfattelse den nordslesvigske befolknings stillingtagen til sprogspørgsmålet. Han følte sin virksomhed for det danske sprog bekræftet og var fast overbevist om, at han tjente folkets sag. Han ville derfor »ikke høre op at arbejde for sine og folkets anskuelsers virkeliggørelse«.

Petitionsbevægelsen i 1838 gav ham et nyt bevis på, at han havde handlet både rigtigt og i nordslesvigernes interesse. Han havde kun givet udtryk for folkets ønsker.

Bladet »Dannevirke« fik en afgørende betydning for Paulsens politiske udvikling. At bladet på trods af de slesvig-holstenske myndigheders modstand og under meget vanskelige forhold viste sig at være levedygtigt, var for ham et tegn på den nordslesvigske danskheds livskraft. Han tolkede bladets tilstedeværelse som et »talende bevis

for nordslesvigernes større fordringer med hensyn til deres sprog«.

De dansktalende slesvigere begyndte således at finde hinanden og at organisere deres samarbejde. Dette affødte større aktivitet på slesvig-holstensk side, hvor man måtte opdage, at staten Slesvig-Holstens grundlag begyndte at smuldre bort. Undersåtterne udviklede sig til politisk bevidste statsborgere, og dermed blev den slesvig-holstenske »samhørighed« truet; den hvilede nemlig på middelalderlige statsgrundsætninger, det slesvig-holstenske ridderskabs enhed og overklassens tyske sprogbevidsthed. Den voksende danske bevægelse i »Sønderjylland« stod følgelig i modsætning til den slesvig-holstenske. Paulsens skrift fra 1837, den store petitions og »Dannevirke«s næsten samtidige tilblivelse samt enkelte slesvigeres ivrige indsats for indførelsen af dansk rets- og øvrighedssprog i Nordslesvig opskræmte slesvig-holstenerne. Dertil kom så Trykkefrihedsselskabets sønderjyske program. Slesvig-holstenerne begyndte at tale om »den danske propaganda«.

Modsatningen mellem tysk og dansk voksede således betydeligt i løbet af sommeren og efteråret 1838. Paulsens virksomhed havde fremmet denne udvikling; den afspejler sig da også i hans holdning.

Chr. Paulsen følte, at han havde haft en afgørende andel i arbejdet med at sætte nordslesvigernes nationale bevidstgørelsesproces i gang. Den store tilslutning til bevægelsen virkede efterhånden stærkere og stærkere tilbage på ham selv. Både nordslesvigernes tilslutning og slesvig-holstenernes modstand hindrede ham i at trække sig tilbage til sit studerekammer. Et sådant skridt ville efter hans mening være ensbetydende med at flygte fra ansvaret og at svigte folket.

En polemik med vennen C.F. Heiberg i december 1838 (»Minder og tanker om Slesvigs folke- og statsliv«, Dannevirke, januar-maj 1839) viser Paulsens politiske nytænkning. Forsvaret for det danske sprog var hos ham blevet til en skarp afvisning af staten »Slesvigholsten«. Og kravet om brugen af det danske modersmål var blevet ét med bevidstheden om et dansk Slesvig. Paulsen agiterede i slutningen af 1838 for Flors og Kochs nationale standpunkt: nordslesvigerne havde ret til at være danske, og de kunne derfor gøre krav på, at embedsmændene tog hensyn dertil. Sprogets politisering var nu ikke længere tekstens skjulte indhold. Men han opfordrede nu direkte til at bruge det danske modersmål – også når man henvendte sig til myndighederne.

»... Sproget, siger Heiberg, er dybt sammenslynget med menneskenes og folkeslagenes åndelige udvikling, det er folkets ånd og ledsager den på hvert

trin af dens frem- og tilbageskriden. Men dette føler forfatteren, hvad vort land angår, ikkun for det tyske; for det danske folk i Slesvig må dets sprog ikke have den betydning! Han arbejder for folkelivets kraftige udvikling i frie kommunalforfatninger; men for at folket på en selvstændigere måde kan deltage i sine offentlige anliggender, udfordres der, at dets sprog bruges i dem, thi det er ikke nok, at enkelte i kommunen kunne det fremmede tysk. Alligevel skulle de danske slesvigere ikke forlange brugen af dansk. Således gør en uret, der længe har fundet sted, blind for uretfærdigheden! ... Hvad der, siger Heiberg, ikke formår at slutte sig til den åndelige (nemlig ved brugen af det tyske sprog formidlede) udvikling i en stat (Slesvigholsten), bliver stående på kulturens lavere trin osv. Nordslesvigeren må ikke have lov til at benytte sit sprogs bogvæsen til dannelse; men det unaturlige skal ske, at han skal forsage sit modersmål, som om djævelen skulle forsages, og lære tysk, for at blive dannet. Og hvorfor? For at en rent tysk stat Slesvigholsten, i hvilken intet minder om en indvortes forbindelse med Danmark, kan fremkomme, og den nuværende danske stat søndersplittes! Det imod det danske i Slesvig fjendtligt sindede parti, der råber højt over alt, der kan synes at være et indgreb i det tyskes ret, udtaler frejdigen den anskuelse, at hint må fortrænges.

At bestræbelserne herfor ville vorde ivrigere og planmæssigere, kunne vi forudse. Før troede man, at det danske sprog i sin underkuede tilstand allerede var halvdødt, men da det på engang i de senere år har givet så stærke livstegn fra sig, da det endog har kunnet drive et skud som »Dannevirke«, så indser man, at man har taget fejl, og at der hører mere til, end hidtil er sket, for at holde det danske indenfor den det i det højeste forundte snævre og lave kreds. Derfra dette fjendtlige sindelag imod vort blad, som er et talende bevis for nordslesvigernes større fordringer med hensyn til deres sprog. ...

Det gælder da nu, om de danske slesvigere ville forsvare deres modersmål imod dets modstanderes bestræbelser. ... Dertil hører større fasthed end før. ... Og *ville* de det, så *kunne* de det og; thi hvo skulle være mægtig nok til at frarive et folk en sådan med livet selv sammenhængende ejendom som sproget? Det bedste værn for dette er dets erkendelse og anvendelse som offentligt sprog. Er dette opnået, så lad så mange, som ville, lære tysk, dette kan da aldrig skade det hele, men kun gavne den enkelte. Viser folket vedvarende, ved tydelige og bestemte kendsgerninger sit ønske og sin vilje, at få hin forandring, der, som regeringens plan, allerede siden længe har stået på papiret, virkeligen indført, så skal modstandernes åbenbare og hemmelige modarbejden langt om længe overvindes.

Spørger man os, hvad der er at gøre? Så ville vi give vore landsmænd følgende råd.

Tal dansk til eders øvrigheder, selv i fald I kunne tysk. I viser derved, at folket holder over sit sprog. ...

Skriv dansk ved alle lejligheder, navnlig i offentlige anliggender. ... Ved denne handlemåde ... vil nødvendigheden af at lægge sig efter det danske blive mere indlysende for embedsmandsstanden. ... Indpræg fremdeles eders børn agtelse for modersmålet, giv dem gode bøger at læse. ... Vi må betænke, at det i ungdommen fattede sindelag er virksomt hele livet.

Holder nordslesvigerne på deres sprog og opnår de endeligen ... at det vorder offentligt sprog, ... da skulle og sydslesvigerne agte dansk og lægge sig mere efter det.

... Mange slesvigere ... er jo kyndige i begge landets hovedsprog. At alle kunne begge, eller i det mindste de danske slesvigere også tysk, er dog for meget forlangt, derimod aldeles ikke, at de lærde, fra hvilken egn de end er, også i den henseende viser sig som sådanne, så at deres sproglærdom ikke alene omfatter uddøde folkefærds og langt fraliggende landes sprog, men og det os så nær liggende danske, uden hvilket landets tilstand og forhold ikke tilbørligen kan opfattes. ...«

Paulsen anså altså en klar dansk sprogbevidsthed, sejhed og en demonstrativ selvhævdelse for de midler, med hvilke man kunne fremtvinge, at nordslesvigerens danskhed blev anerkendt. Og man ville efter hans overbevisning samtidig opnå, at det danske fik en hvervende kraft i det blandede sprogområde i Mellemslesvig. Chr. Paulsen påpegede derfor, at kun udholdenhed i det danske og en bestandig tilkendegivelse af ens danskhed kunne bevare en almen bevidsthed om Slesvigs forbindelse med Danmark – og derved modvirke ideen om den tyske stat »Slesvigholsten«. Paulsens modstandere søgte derimod at pleje en slesvig-holstensk fællesfølelse for at forhindre en dansk-slesvigsk særudvikling.

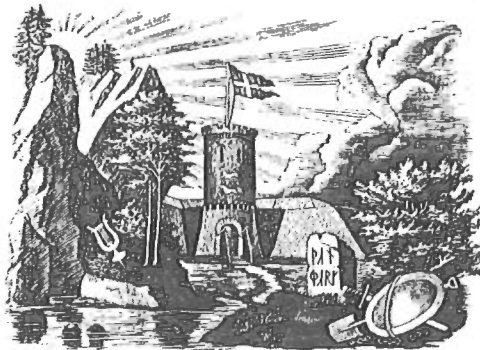
*Stænderforsamlingerne
-liberalisme og slesvig-holstenisme-*

Det havde for regeringen i København næppe nogensinde været anset for muligt at holde hertugdømmet Slesvig udenfor forfatningsarbejdet for Holsten. Allerede før den 4. december 1830 havde Frederik 6. ytret, at Slesvig burde have en forfatning lige så godt som Holsten – dog »vel at mærke en separat forfatning«. Denne opfattelse skyldtes antagelig især Otto v. Moltkes indflydelse på kongen. Men det var ikke det sidste ord i forfatningssagen, idet det netop i begyndelsen af december 1830 blev vedtaget, at forfatningsplanen skulle udvides til at omfatte også kongeriget. Regeringen ville derved fremhæve fællesskabet mellem kongeriget og hertugdømmerne.

Den 11. og 13. januar 1831 udstedtes de to kongelige reskripter,

Dannevirke.

Forledes, ifølge Kongelig allerhøi- digst Tilladelse, med Brevpøsten i begge Hertugdømmene, i Kongeriget med Val- tepøsten, og bestiltes paa alle offentlige Postcontoirer i hele Nøret.

Prisen er 15 S. Cour. eller 2 Nbr. Solv in loco, igjennem Post- contoirerne i Hertug- dømmene 20 S. eller 4 Nbr. Solv, og i Kongeriget igjennem disse, 1 Nbr. Solv for hvert Hertugdømmet.

Et Ugeblad for Hertugdømmet Slesvig.

Nr 30.

Den 10 Januar

1839.

I Anledning af Hr. Geerz's Anmeldelse af hans Sprogkaart over Hertugdømmet Slesvig, i Abhandlingsposten Nr 318. (Ehnlung.)

Henvende vi os nu til det Enkelte, saa bemærkes at Forfatteren ikke har kunnet give den tydske Deel af Hertugdømmet meget større Udfærdning, end den ogsaa af mig antagne. Efter Kaartets lille Maalestok af domme, finder en saadan istun Sted i Amtet Gottorp og de Angelste Godser; men jeg veed af egen Erfaring, at det Danske ogsaa Sonden for Forfatterens Grændselinje er bekjendt; saaledes har jeg endnu set et Par Aar siden af unge Mennesker i Løst, Nørre Brarup og Godset Ulmark (Dersel) paa danske Spørgsmaal faaet rigtige Svar, skjønt paa Tydsk, med den Bemærkning, at de nok forstode men ikke kunde tale Dansk; endvidere findes i Korbryderstien for den første Halvdeel af Aaret 1832 Korbrydere fra Ravulshær (Mabentirgen) og Godset De anførte som Tydsk og Dansk talende.

Forfatteren dækker mine omtrentlige Talangivelser for dette tydske Landsprog; men en vis Ubestemthed ligger i Korbryderis Natur, og hans „halv Tydsk, halv Dansk“, „meer Tydsk end Dansk“, og endvidt, giver heller ingen ganske bestemt Førefilling. Hvad nu disse hans flere Udfærdinger, med deres talende Grænd-

selstet, angaaer, saa vil jeg her forelebigen yttre Tvivl om deres fuldkomne Rigtighed. I min Førdreg er jeg dog allfor bekjendt til ikke allerede nu at kunne sige med Bished, at Alminden langs med hele Sydøsten af Rieneborger Fjord, navnlig i Holbæk, Bøholm, Vangballe, indbyrdes tales langt mere Dansk end Tydsk, saa at den befyndelige Sprog-D i Angelt den jeg og flere, jeg har skruget derom, ikke kjender Noget til; reent maa betragte, og denne Afledning, med halv Dansk og halv Tydsk, i det Ringeste man forlænges mod Nordost indtil Vandet, med Undtagelse af Ristellen Lyfoborg.

Hr. Geerz's Afledning med dansk og tydsk Kirkesprog mangler ogsaa Fuldstændighed; thi ikke allene i de tre af ham anførte Landbys-Sogne prædikes ogsaa dansk, men tilgemaade i Gravenske (hvor anden Søndag) i Medelby (efter en ganske ny Meddelelse, hvor Søndag), deuden i yngre Ader endnu i Nørre-Halssted, Ladelund, Sønder-Hjgom, Brabrup, Humtrup og andre Sogne; om dette flere vedvarende, berer paa den tilfældige Umstændighed, om de der anførte Præster have Tone og Tilbøielighed til at prædike Dansk. I alt Hald er Summen, 2031, for de Steders Følgetal, hvor dansk Kirkesprog beslaar ved Siden af det tydske urigtigt, og for ringe angivet.

Hvad endelig Afledningen med dansk Kirkesprog angaaer, saa kan der først antes over, at Forfatteren ikke

En af Chr. Paulsens mange Dannevirke-artikler om sprogsørgsmålet

der gav det danske monarki fire provinsialstænderforsamlinger.

Reskriptet til det slesvig-holstenske kancelli bestemte, at kancelliet skulle udarbejde et udkast til en lov angående stænderforsamlinger i hvert af de to hertugdømmer – og til en fælles overappellationsret i Kiel for Slesvig, Holsten og Lauenborg. Desuden skulle der oprettes en for hertugdømmerne fælles lokalregering i Slesvig. Med andre ord: med den ene hånd fratog man slesvig-holsterne deres krav om politisk enhed – og med den anden forærede man dem den administrative enhed.

Den 28. maj 1831 udstedtes så de to første anordninger om indførelse af stænderforsamlinger; grundtrækkene i den fremtidige stænderindretning var nu blevet bestemt. Det var blevet fastslået, at hvert hertugdømme skulle have sin egen stænderforsamling. Den endelige stænderforfatning blev udfærdiget den 15. maj 1834, idet der den dag blev udgivet en lov for hver af de fire stænderforsamlinger i det danske monarki. Kongen havde dermed indfriet det løfte, som han havde givet fire år tidligere.

Stænderforsamlingerne skulle i fremtiden have forelagt udkast til alle love, som berørte undersåtternes personlige eller ejendomsretlige rettigheder såvel som skatter og andre »offentlige byrder«. Forsamlingerne, der skulle træde sammen hvert andet år, skulle desuden have ret til at fremsætte lovforslag og »besværinger« over landets styrelse.

Valgretten og valgbarheden var betinget af grundejendom, arvefæste eller ejendom i byen af en sådan størrelse, at ikke engang 2,5% af den samlede befolkning i hertugdømmet Slesvig fik andel i disse »demokratiske« rettigheder. Og dermed er det ret uinteressant, om 68% eller 78% af de valgberettigede brugte deres valgret. Den slesvigske Stænderforsamling var et rent overklasseforetagende. Dens medlemmer blev valgt af og hørte til den lille overklasse, der i årtiernes løb var blevet præget af tysk-slesvig-holstensk tankegang, og dens stærkeste materielle forbindelser pegede ligeledes mod syd. »Men efter tidens forudsætninger var der dog bygget på et bredt grundlag, når der i så omfattende grad var taget hensyn til både godsejere, bønder og byborgere«, mener Hans Jensen, der i 1931 skrev »De danske stænderforsamlings historie«. Og denne opfattelse svarer vel også til Chr. Paulsens.

Kongen havde forbeholdt sig ret til selv at udpege medlemmer af universitetet og gejstligheden til forsamlingerne.

Stænderforsamlingerne havde fået rådgivende, men ikke lovgiven-

de myndighed. Der var altså i princippet ikke blevet rokket meget ved kongens enevældige magt. Men man bør lægge mærke til, at den danske enevælde ofte havde taget hensyn til de lokale myndigheders forslag og henstillinger – og at kongen heller ikke i fremtiden satte sig ud over folkets ønsker, når de var vel begrundede. Men ét ønske blev konsekvent vist tilbage: kravet om en slesvig-holstensk fællesforfatning og om én slesvigholstensk stænderforsamling.

Chr. Paulsen havde hilst indretningen af den nye slesvigske stænderforfatning velkommen. Den var efter hans opfattelse bedre end den gamle, fordi bondestanden nu var »ligeberettiget« repræsenteret med de andre stænder. Men han tolkede denne forfatning som et overgangsled til en bedre fremtidig repræsentation af folket. Han skrev om en god begyndelse, og »over det muligen bedre må vi ej overse det gode, vi allerede er i besiddelse af«. Hans mål var en »repræsentativ og konstitutionel forfatning«, dvs. han gik ind for den forfatning, som var de fleste liberales mål i første halvdel af 1800-tallet. Hans liberale forestillinger var nært beslægtede med de slesvig-holstenske og danske liberales. Han fordrede en for offentligheden tilgængelig, skattebevilligende og lovgivende forsamling, der skulle repræsentere folket og ikke stænderne. Han ønskede pressefrihed og mente, at folket havde nået den fornødne udviklingsgrad til at kunne nyde disse politiske goder. Han påberåbte sig tidens ånd og den historiske ret. Fælles for dem var også, at de forsvarede en høj census; ved denne begrænsning af valgret og valgbarhed ved krav om stor jordejendom, kunne »pøbelen« holdes ude. Derudover forfægtede de slesvig-holstenske liberale nogle standpunkter, som Paulsen ikke delte: de talte og skrev om en slesvig-holstensk historisk ret og hævdede, at hertugdømmerne var tyske, fordi »intelligensens og overklassens sprog var tysk«.

Også Paulsen gik ind for, at den fåtallige overklasse skulle repræsentere landets og folkets vilje over for kongen, hans regering og embedsmænd.

De slesvig-holstenske liberale havde ikke opnået den af Lornsen fordrede fællesforfatning for »Slesvigholsten«, og de kritiserede stærkt, at hvert hertugdømme havde fået sin selvstændige »landdag«.

Professor Nic. Falck, der af kongen var blevet udpeget som repræsentant for universitetet i Kiel, foreslog straks i den første stænderforsamling i 1836, at man skulle stille andragende til kongen om, at han skulle forene den slesvigske og den holstenske til én forsamling. Forslaget blev imidlertid ikke færdigbehandlet i 1836.

Peter Paulsen
1778–1855

Det var betegnende for ånden i den slesvigske stænderforsamling, at kun 4 af dens medlemmer var imod dette forslag, blandt dem var Chr. Paulsens fjerne slægtning provst Peter Paulsen, Åbenrå, der til almindelig forbløffelse erklærede, at han som »slesviger« var imod en forbindelse mellem Slesvig og Holsten. Holsten var en del af Det tyske Forbund – og for hertugdømmet Slesvig »ville enhver nærmere forbindelse med dette forbund altid forekomme ham skadelig«.

Chr. Paulsens fætter Paul P(aulsen) Henningsen (1791-1861), der ejede godset Schönhagen, og professor Nic. Falck, der var gift med Paulsens kusine, var i de følgende stænderforsamlinger de mest ivrige fortalere for en slesvig-holstensk fællesstænderforsamling, og de fornyede kravet både i 1838 og i 1840. P.P. Henningsen betegnede det i 1840 endda som et »livsspørgsmål« for Slesvig, at hertugdømmet blev knyttet nærmere til Holsten; det gjaldt nemlig om at modvirke bestræbelserne fra et dansk parti, der ville forene Slesvig med Danmark.

Chr. Paulsen afviste i december 1838 tanken om en slesvig-holstensk fælleslanddag, idet den ville blive overvejende tysk – og dermed ville den danske sprogsag være fortabt.

»... Men mest må man dog erklære sig imod en sådan (slesvig-holstensk fælleslanddag), når den af den grund attrås, for at hertugdømmerne med forenede kræfter kunne træde stærkere op imod kongeriget. Man vil altså forbinde to statsdele nøjere, for derved lettere at løse den hele, nu allerede så længe bestående statsforbindelse. ...«

Han så, at slesvig-holstenerne ved hjælp af den slesvig-holstenske fællesforfatning ville adskille

»vor liden stat i tvende endnu mindre stater, staten Slesvig-Holsten og staten Danmark«.

Chr. Paulsen opdagede et andet middel til at sønderrive den dansk-tyske helstat i slesvig-holstenernes krav om en »afgørende landdags« ret til skattebevilling. Netop ved hjælp af skattenægtelser kunne slesvig-holstenerne standse ethvert reformarbejde, der skulle modernisere staten og samtidig fremme helstatens indre enhed. De kunne berøve helstaten dens funktionsdygtighed.

Chr. Paulsen tolkede således alle slesvig-holstenske krav om friere forfatningsforhold, om en fællesforfatning for hertugdømmerne, om større politiske rettigheder til stænderforsamlingerne og om skatte-

bevillingsretten som forsøg på at svække helstatens sammenhold. Det var kun tilløb til at styrke forbindelsen mellem Slesvig og Holsten og at reducere forbindelsen mellem Slesvig og Danmark tilsvarende. Det var mål, som han afviste, og derfor understregede han:

»... Ville holstenerne vedblive at være nøje forbundne med Slesvig, så går det ikke på den måde, at de søger at rive Slesvig løs fra Danmark, men omvendt, ved at slutte sig selv til Slesvig og tillige til Danmark. ...«

Nok var Paulsen lige så liberal som slesvig-holstenerne, men han bekæmpede enhver reform, der alene gik ud på at svække helstatens sammenhold.

I 1832 havde han anbefalet at fremme institutioner, der ville sikre helstatens fremtid. I 1836, i begyndelsen af den nationale brydningstid, foreslog han dannelsen af en for hele staten fælles rigsfinansstænderforsamling. Han mente,

»... at alle fire rigets stænderforsamlinger af deres midte måtte udvælge de mest dannede, altså i tysk og dansk kyndige mænd, der kunne sammentræde, for, som rigsstænder, at give deres afgørende stemme i statens finanssager«.

Han afviste derimod en fælles og almindelig rigsdag. Den kunne ikke være hensigtsmæssig på grund af forskellen i sprog, lovgivning og så mange offentlige indretninger i rigets forskellige dele. Han vendte sig således både mod den af slesvig-holstenerne »ilde anbragte selvstændighedsfølelse« og eventuelle forsøg på at indlemme Slesvig i Danmark.

Den liberale frihedside udviklede sig hos de tysktalende slesvigere i løbet af 1830'erne mere og mere til en slesvig-holstensk statsidé. Hos Chr. Paulsen forvandlede de liberale forestillinger mere og mere til en forsvarsforestilling mod slesvig-holstenerne. Slesvigs forbindelse med Danmark skulle forsvares mod de slesvig-holstenske bestræbelser for at danne et selvstændigt Slesvig-Holsten ved siden af kongeriget – og i 1840'erne endda som tysk forbundsstat under hertugerne af Augustenborg.

Mens Paulsen var konsekvent på det folkeligt-nationale felt, idet han henviste til den fælles danskhed, der forbandt hertugdømmet Slesvig med kongeriget Danmark, var han inkonsekvent på forfatningsområdet: i stedet for at besvare slesvig-holstenernes krav om en fællesforfatning for hertugdømmerne med kravet om en slesvigsk-

dansk fællesforfatning, holdt han fast ved helstatskonstruktionen, der adskilte Slesvig både fra Holsten og Danmark.

En mere tydelig grænsedragning ved Ejderen ville have været et konsekvent svar på slesvig-holstenismen. Men Chr. Paulsen var alt for meget helstatsmand og slesviger til at kunne drage så følgerigtige slutninger. Det kunne han først, efter at den politiske situation havde forværret sig til det uholdbare.

At lade statsgrænsen være sammenfaldende med folkegrænsen og at dele Slesvig lå for ham stadig uden for de muligheder, statsretten tillod.

Det begyndende modsætningsforhold til slesvig-holstenerne -1838-

Den politiske interesse svandt kendeligt ind efter 1820 - og vågnede først til live igen ved Julirevolutionen i 1830, og i hertugdømmerne kom der for alvor en politisk diskussion i gang efter U.J. Lornsens optræden i oktober-november 1830, og da det rygtedes, at Frederik 6. havde besluttet, at indføre rådgivende provinsialstænderforsamlinger. Der sporedes et tilløb til en offentlig debat af forfatningsproblemerne i Slesvig og især i Holsten. Det var efterdønningerne efter Lornsens skrift. Men det forblev ved tilløb. Den politiske højkonjunktur varede fra efteråret 1830 til begyndelsen af 1832. Det viste sig, at der fandtes en offentlig -akademisk- mening, dvs. der var en række jurister, først og fremmest yngre advokater, der var ivrige efter at drøfte det slesvig-holstenske forfatningsspørgsmål. Af dem havde kun Chr. Paulsen gjort opmærksom på de nationale problemer, der opstod, når man ville oprette stænderforsamlinger. Kun Paulsen havde knyttet det liberale og nationale spørgsmål sammen.

Efter 1830 kan man hos Paulsen opdage en stigende opmærksomhed over for slesvigske statsretlige og »folkelige« problemer. Det idealistiske syn, der gennem 1820'erne havde præget hans billede af staten og menneskets og menneskehedens åndelige og politiske udvikling, veg pladsen for drøftelsen af mere konkrete statsborgerlige emner. Men endnu i 1832 bestemte hans historisk-filosofiske overvejelser hans billede af verdens gang og hans stillingtagen til aktuelle statsretlige og folkeligt-nationale spørgsmål. 1834 betegner her et vendepunkt i hans udvikling. Han blev trukket ind i det politiske liv og fik dermed for første gang føling med repræsentanter for Slesvigs

dansktalende befolkning, som han selv regnede sig til, og hvis politiske rettigheder han forsvarede. De politiske interesser trådte fra efteråret 1834 stærkere i forgrunden. Og i løbet af knapt to år skiftede hans holdning til politiske anliggender karakter: de historisk-filosofiske grundideer mistede mere og mere deres alt overskyggende prægende kraft; den voksende nationale modsætning førte til, at den politiske realitet i stærkere grad kom til at bestemme hans syn på sprogpolitikken og samfundsforholdene i Nordslesvig. Men først i 1848 fik hans tolkning af den aktuelle politiske situation den alt afgørende betydning for hans bedømmelse af Slesvigs stilling både mellem og til Holsten og Danmark. De historisk-filosofiske overvejelser måtte vige for en opfattelse, der først og fremmest blev bestemt af ønsket om at bevare danskheden i Slesvig.

Den her skitserede udvikling blev fulgt af både et voksende modsætningsforhold til de tysk-nationale slesvigholstenerne og en voksende tilslutning fra de danske rækker. Modsætningen såvel som tilslutningen tiltog stærkt især omkring og efter midten af 1840'erne.

Paulsens skrift fra 1832 havde på moderat slesvig-holstensk side vundet en høflig anerkendelse og valen tilslutning. Men den vending, som hans fremstilling af Slesvigs statsret og nationale forhold tog efter 1836 måtte fremkalde modstand i de slesvig-holstenske kredse. I flere århundreder havde man været vant til, at embedsmændene herskede i kongens navn og uimodsagt, og at den politiske diskussion med hensyn til statsforfatningen var et anliggende, som kun berørte kongen og adelen. Først i den sidste generation var statsretten blevet draget ind i den akademiske diskussion om en retlig begrundelse for staten Slesvig-Holsten. Fra omkring 1816 havde enkelte stemmer gjort opmærksom på Slesvigs lensforhold til Danmark og dermed anfægtet den slesvig-holstenske statsidé. Men i 1836 rejste kritikken sit hovede, idet Paulsen fremførte forfatningsretlige, nationale og døgnpolitiske argumenter mod de hidtil så godt som uanfægtede slesvig-holstenske statsteorier. Det liberale Eckernförder Wochenblatt reagerede omgående og heftigt; studenterne boykottede Paulsens forelæsninger.

Paulsens navn blev af slesvig-holstenerne mere end noget andet knyttet til den gryende danske bevægelse. På grund af hans skrift »Für Dänemark und für Holstein«, hvori han forsvarede helstaten og hele Slesvigs forbindelse med Danmark, og især på grund af pjecen »Det danske sprog i hertugdømmet Slesvig« blev han i modstandernes øjne til den centrale skikkelse i kampen for et dansk Slesvig. Han

blev lastet for at have inspireret og igangsat kæmpepetitionen til stænderforsamlingen i 1838, der jo helt og holdent var Kochs og Nissens værk. Og han blev

» af de antidanske i aviserne udskreget som den, der især havde virket for det danske blads, Dannevirkes stiftelse. Denne er rigtignok en højst mærkelig og meget betydende tilsynekomst, et talende bevis for et dansk liv i Slesvig«, noterede han i sine dagbøger (7. oktober 1838).

Hans virksomhed, men også rygterne om hans gerninger, bevirkede, at han i sensommeren 1838 måtte forsvare sig mod en række »hadske angreb« i tyske og slesvigske blade. Han reagerede følsomt og trøstede sig med erkendelsen:

»... Nej, sandelig, havde vi ikke vor overbevisning, hvad skulle vi så kæmpe for!« (Dagbøger, 7. oktober 1838).

Han havde mere at holde sig til; det var ikke overbevisningen alene, der motiverede ham. Til P.Chr. Koch skrev han den 16. april 1838:

»... Vær forvisset om, at jeg, så længe, som en livsgnist er i mig, ikke skal svigte den sag, som jeg med fuld overbevisning og med varm følelse, ligesom De, engang har gjort til min og offentlig har erklæret mig for, inden jeg endnu vidste, at den allerede nu ville finde så megen genklang i Nordslesvigs hjerte. ...«

Og i sin dagbog konstaterede han den 11. maj 1838:

»... Jeg, som den første talsmand for den danske sag, anses af de kortsynede, lidenskabelige modstandere for ophavsmanden, som om jeg havde kunnet udrette noget, hvis mine ord ikke havde fundet genklang i folkets bryst, og derfor er alle angreb stilet mod mig; men mit navn vil tabe i vigtighed, jo flere forbundsfæller der offentligen viser sig. ...«

Chr. Paulsen fandt netop i dette medhold en bekræftelse på, at det ikke var hans person, men opgaven, målet og den nordslesvigske danskhed, det kom an på.

Den politiske situation og pressekampagnen mod Paulsen medførte, at studenterne svigtede ham igen i 1838. Kun to holstenere fulgte hans forelæsninger i sommersemestret. Og i vinteren 1838-39 kom der bare én, tre og fire studerende til hans tre forelæsninger. Det lysnede igen i 1839. Han læste »fædrelandsk ret« for 10 jurastuderende, og det samme antal fulgte hans forelæsninger over »Jyske Lov«. Han fattede nyt håb.

»Således er i sommer, Gud ske lov, den trykkende følelse borte, og jeg kan virke med fornyet lyst«. (Dagbøger 20. maj 1839)

Skiftende stemninger, håb og skuffelse, virkelyst og modløshed, var kendetegnende for hans situation omkring 1838-39, både med hensyn til den politiske virksomhed og det private liv. Han klagede over lokalmyndighedernes modtræk mod »Dannevirke«. Politimesteren i Flensborg forbød det danske blad at offentliggøre »politiske avis-efterretninger« og beslaglagde avisen flere gange, og den portolettelse, som alle andre aviser i hertugdømmerne, de antidanske fra Hamborg inklusive, havde, var ikke blevet forundt den danske avis. Denne modgang og de økonomiske vanskeligheder for avisen medførte, at

»vore for deres danske modersmål virkelig begejstrede venner af borgerstanden for længe siden »ville have« tabt modet, hvis vi få lærde (dvs. Flor, Manicus, v. Wimpffen og Paulsen), der havde taget os af sagen, ikke havde mere end sædvanligt mod. Vi kunne og ville endnu ikke tro, at det danske element i Slesvig så længe det endnu er forbundet med Danmark, *ene og alene* af mangelen på luft *ovenfra* skal hendø! Bladets beståen er efter min fuldeste overbevisning vigtigere end alle forordningers samt stændertidendes danske oversættelser. ...« (Brev til J.L.A. Kolderup-Rosenvinge, 15. sept. 1838).

Paulsen henviste her til P. Chr. Koch, der sommetider var helt slået ud; han ville endda standse bladets udgivelse, indtil portolettelsen var opnået. Han troede ikke, at man kunne vinde kampen mod de privilegerede tyske fjender. Men det lykkedes Flor og Paulsen at klare skærene: ved hjælp af deres forbindelse til kronprinsen opnåede de både portolettelsen og eget trykkeri; de overvandt de hindringer, som Haderslevs borgmester og magistrat og lokalregeringen på Gottorp lagde i vejen for Koch. Og i 1840 blev »Dannevirke« et blad, som på alle måder var ligestillet med de øvrige provinsblade – og under Kochs ledelse vandt det sig ret hurtigt en førende stilling blandt disse.

Dermed havde den nordslesvigske danskhed vundet en vigtig sejr. Og Chr. Paulsen havde haft en stor andel i sagens heldige udgang. Han havde i efteråret 1839 viet hele sin arbejdskraft til den danske sag. Han anså nemlig

»den danske ånds genoplivelse i Slesvig for en af de vigtigste begivenheder, der siden århundreder var foregået i det danske riges historie ..«. (Brev til Kolderup-Rosenvinge, 6. sept. 1839).

Sejren var blevet vundet ved kronprinsens mellemkomst. Prins Christian havde i årene efter 1830 vist, at han ikke alene havde en varm dansk fædrelandsfølelse, men også at han var villig til at støtte den

nordslesvigske danskhed. Den 3. december 1839 besteg denne prins Danmarks trone. Kun tre dage senere skrev Paulsen til vennen Kolderup-Rosenvinge i København:

»... Jeg er ret begærlig efter at erfare, om han (Christian 8.) som konge vil udføre sine prinse-grundsætninger; jeg kan ikke tro andet, skønt modpartiet sagtens gør alt muligt for at få ham omstemt. ...« (6. december 1839).

Og han berørte det samme emne i sin dagbog:

»... Vi er meget spændte, om kongen vil holde fast ved prinsens anskuelser om de slesvigske forhold. Han optræder velvilligen, men meget forsigtig ...« (29. december 1839).

Paulsens fremtidshåb for danskheden var lige så velbegrundet som hans utryghedsfornemmelse.

Paulsens dynastiske følelse bliver svækket

Da kronprinsen i november 1838 rejste gennem Haderslev, havde han – påvirket af Paulsen og Flor – modtaget P. Chr. Koch i privat-audiens. Den fortrolige samtale mellem Danmarks tronfølger og den lille provinsredaktør varslede godt for de danske slesvigeres fremtid:

»... De skal nu ... ikke rive så stærkt ned på det tyske sprog; thi det spænder stemningen så meget. De skal søge at konservere de distrikter, hvor det danske sprog har holdt sig. Hvad der er blevet tysk, skal De ikke lægge an på at genvinde. Vi vil nu blot bevare, hvad der er levnet. Derfor er det nu også mit ønske, at bladet får fremgang. Da jeg tydelig nok indser sagens vigtighed og hvilken modstand der gøres, så vil jeg pålægge Dem ikke at holde op dermed, hvordan det end går, og skulle De ikke kunne forsætte det længere, da må De først tilmelde mig det. ...«

Kronprinsen havde altså givet Koch et »konkret« løfte. Men Paulsen var klar over kongens situation; han vidste, at kongens højeste mål måtte være at holde sammen på det danske monarkis danske og tyske statsdele. Og han vidste ligeledes, at enhver åben favorisering af danskheden i Nordslesvig måtte fremkalde tyske protester og tysk modstand.

Christian 8.s regeringstid begyndte lovende. Kongen indfriede de forventninger, som Paulsen og kredsen omkring »Dannevirke« havde knyttet til hans regering.

Koch fik sin portolettelse. Og den 14. maj 1840 udkom den forordning, der bestemte, at dansk rets- og øvrighedssprog skulle indføres i Nordslesvig. Forordningen byggede på en betænkning, som var blevet udarbejdet af det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli, men kancelliet havde fulgt det forslag, som den slesvigske stænderforsamling havde stillet i 1838.

Forslaget om dansk rets- og øvrighedssprog for Nordslesvig var altså kommet fra Slesvig – alligevel protesterede hertugdømmets tyskdannede og tyskprægede embedsmænd og advokater. I Kiel bojkottede de jurastuderende igen Paulsens forelæsninger, kun én eneste student fulgte hans undervisning.

Et argument mod dansk som officielt sprog i Nordslesvig havde været, at dette sprog »ikke var skikket til at udtrykke slesvigske retsforhold«. At dette argument var det rene vrøvl kunne alene bevises ved praktiske eksempler.

Kongen støtter Paulsens tysk-danske retsordbog (1840-41)

Enten i vinteren 1838-39 eller i foråret 1839 var Chr. Paulsen af »Trykkefrihedsselskabet« blevet opfordret til at udarbejde en »Hjælpebog for borger og bonde: Lov og ret i hertugdømmet Slesvig«. Det er ikke umuligt, at initiativet til denne opfordring var kommet fra Paulsen. Han havde nemlig så tidligt som i 1834 i »Lehrbuch des Privat-Rechts der Herzogthümer Schleswig und Holstein« gjort opmærksom på, at der manglede en »Retsformularbog«, som indeholdt en dansk-tysk ordliste over de af juristerne benyttede »retskunstudtryk« samt en samling eksempler på de vigtigste retsdokumenter. Han mente, at man med en sådan bog samtidig kunne bevise, at det danske sprog kunne bruges som rets- og øvrighedssprog i Nordslesvig. I maj 1840 polemiserede han mod de tyskprægede nordslesvigske embedsmænd og advokaters uvilje mod at benytte det danske rets- og regeringssprog. Denne uvilje anså han for at være

»et sørgeligt vidnesbyrd om den hos vore lærde formedelst deres udelukkende tyske dannelse rodfæstede fordom imod det danske ...«.

Kun fordi disse jurister aldrig havde værdisat den danske retsvidenskabelige litteratur den ringeste opmærksomhed, kunne de komme til

*Christian 8.
1786–1848
Det dansk-tyske monarkis konge
1839–1848*

deres »forkastelsesdom« over det danske sprog. Paulsen gentog nu sit gamle forslag:

»... Vor uforgribelige mening er, at regeringen først og fremmest måtte overdrage en mand eller en kommission det hverv, at udarbejde en fortegnelse over de vigtigste retlige kunstudtryk, ligesom også formularer til øvrighedsbekendtgørelser og retshandlinger...«.

Sprogdragendet var blevet vedtaget af den slesvigske stænderforsamling og kongen havde udstedt sprogforordningen. Nu stod derfor kun det ønske tilbage, »at mange kyndige nordslesvigske embedsmænd og advokater ville fremkomme med deres tanker om den bedst mulige udførelsesmåde«.

Hverken Paulsen eller Flor havde ligget på den lade side med hensyn til dette sprogproblem. Paulsen var allerede gået i gang med at indsamle materialet til en sådan bog. Flor, der havde hjulpet ham i arbejdet, talte i sommeren 1840 med kongen og bad om,

»... at han skulle befale mig og professor Paulsen at udarbejde en hjælpebog for jurister og embedsmænd. .. Tingen bifaldt han ganske, men ville, at vi privat skulle udgive den, da han gerne ville erstatte os et muligt tab ..«. (Flor til Koch, 21. juli 1840).

I efteråret 1840 kunne Paulsen takke kongen for økonomisk støtte til retsformularbogens trykning, idet han samtidig understregede, at sprogsagen ved sprogreskriptets udstedelse havde nået et vendepunkt i Slesvigs historie. Han advarede mod tilbageskridt, »ellers er staten Slesvig-Holsten konstitueret« (Chr. Paulsen til Adler, udateret, omkr. 27. sept. 1840).

Paulsen arbejdede hele vinteren 1840-41 med bogen og gjorde således sit for at fremme sprogreskriptets gennemførelse. Han renskrev sit »Forsøg til en Rets-Formular-Bog samt en tysk-dansk Lovkyndigheds-Ordbog« i anden halvdel af april 1841. Og i maj begyndte trykningen hos A.S. Kastrup i Flensborg. I samme måned skrev Paulsen i »Dannevirke«, at der snart ville foreligge »et udførligt bevis« for, at dansk kunne bruges som retssprog i Nordslesvig.

Bogen udkom i august 1841. Og den blev en succes. Paulsen modtog »adskillige bifaldsytringer«. Frederik Fischer kunne berette fra Åbenrå:

»... Paulsens bog går rask af. Borgmesteren, flere advokater og mange private, landmænd, sognefogeder havde anskaffet sig denne herlige ledetråd.

Endog advokaterne erklærer den for meget god, og til bevis herpå beklager mange, at den ikke er tysk.«(!) (Fr. Fischer til Chr. Flor, 25. aug. 1841).

Dette vigtige bidrag i kampen for den danske sag i Nordslesvig udkom anonymt, men Paulsens forfatterskab har nok været en offentlig hemmelighed – og ét år senere, i »fortalen« til anden udgave af sin »Lehrbuch des Privat-Rechts ...«, afslørede han denne »hemmelighed«.

I årene efter 1848, under Treårskrigen, var Paulsens »Forsøg« en af de mest eftertragtede bøger: de slesvig-holstenske friskarer førte en »udryddelseskrig« bl.a. også mod dette værk, som blev indsamlet og brændt.

Afgørende for vor sammenhæng er, at Christian 8. havde fremmet »Dannevirke«s udkommen såvel som udgivelsen af Paulsens »Forsøg«. Og i slutningen af september 1841 viste kongen sig igen rede til at støtte den danske sag.

Men det varede kun kort tid, »inden lysglimtet svandt bag de slesvig-holstenske skymasser« (H.N. Clausen). Samtidig med sprogreskriptet var der blevet bebudet en embedseksamen i dansk. Kongen pålagde Paulsen at »tænke over« sagen. Denne udarbejdede derfor i begyndelsen af oktober 1841 et skriftligt forslag og indsendte det. Men da Kiel universitetets konsistorium og kancelliet senere satte sig imod forslaget – døde hele sagen hen. Her viste det sig, at kongen alt for hurtigt gav op, når han mødte slesvig-holstensk modstand.

En desperat konge

Kongens første to regeringsår, som havde givet ny næring til Paulsens og hans venners fremtidshåb for Nordslesvigs danskhed, sluttede med en mislyd.

»... Jeg fik audiens, og denne tilfredsstillende ikke, da jeg hos kongen mærkede mangel på kraft og ængstelighed for de slesvig-holstenske embedsmænd.« (Dagbøger 12. december 1841).

»Disse slesvig-holstensksindede embedsmænd kunne ikke fatte den tanke, at det fornødrede danske skulle komme i vejret og sætte sig med på øvrighedsstolen,« supplerede han i et brev til H.N. Clausen.

Nytårsdag 1842 hilste »Dannevirke« – som »en kær, kongelig jule- og nytårgave til det endnu bekymrede nordslesvigske folk« – et kancellipatent (af 23. dec. 1841) velkommen. Ved dette patent blev den slesvigske overret bemyndiget til at tillade underretsadvokater at

procedere i overinstansen for de parter, hvis retssager de i underinstansen havde ført på dansk. Patentet skyldtes et forslag, som Paulsen havde fremsat som modtræk mod en advokatstrejke i Slesvig. Men dette patent fik den 17. juni 1842 et supplement: i en ny kongelig resolution blev brugen af det tyske sprog i retssager, hvor det danske sprog skulle bruges, »indtil videre« tilstået de advokater, der allerede praktiserede, men ikke havde opnået den fornødne dygtighed i dansk; der behøvedes ikke engang en tilladelse af vedkommende dommer til at forhandle den oprindelig dansksprogede retssag på tysk.

Denne historie var en bedrøvelig gentagelse af Frederik 6.s magtesløse bestræbelser fra begyndelsen af 1800-tallet, og den skuffede Paulsen ikke så lidt. – Men det blev værre!

I foråret 1842 mistede Paulsen enhver tillid til den mand, der styrede staten og havde været hans støtte siden 1832 og havde været de danskes store håb. Kongen handlede efter Paulsens opfattelse i fuldstændig desperation og undergravede derved sin stilling.

»I disse dage er sket noget, som må meget bedrøve den, der som jeg, har følelse for den danske statsenhed, og så længe har virket for den. Kongen har uventet udnævnt prinsen af Augustenborg ikke alene til general i hertugdømmerne, men også til statholder, (han har) beklædt en prins af det hus med den højeste civile og militære myndighed, hvilket gør påstand på at ville skille også Slesvig fra Danmark. Det er hårdt på den måde at blive skuffet af en konge, der så tit med nåde har talt med mig om rigets forhold, og krævet arbejder af mig! Kun svaghed og frygt for kongerigets liberale kan forklare, at han har kastet sig i det slesvig-holstenske aristokratis arme, thi også begge brødrene (Heinrich Anna og Joseph Carl) Reventlow-Criminil er blevet ministre . . . Således er altså fjenderne af den retning, som jeg har lidt og kæmpet for, ved statens ror, hvilket heller ikke kan være fordelagtigt for mine personlige forhold; men mest beklager jeg dog, og Flor med mig, mine danske nordslesvigere, hvis danske folkefølelse jeg har bidraget til at vække. Dog Guds vilje ske!« (Dagbøger 3. april 1842).

Paulsen kommenterede i et brev til vennen Kolderup-Rosenvinge:

.... Udsigterne for den danske stats fremtid er derved blevet meget mørkere ...«. (31. maj 1842).

Fra nu af fandt Paulsen kun kritiske ord om den svage, vankelmodige og rådvilde konge, der hverken ville eller kunne modsætte sig de slesvig-holstenske planer. Paulsen klagede endda over for kongens

privatsekretær over, at der blev gjort så lidt fra Danmarks side for at holde på Slesvig, og at man derimod gjorde så meget for at svække de vakkendes mod og desuden fremmede dem, der stræbte efter at løsrive hertugdømmet Slesvig fra Danmark. I en tid, »hvor for første gang siden århundreder en dansk selvbevidsthed rørte sig« i slesvigernes bryst, stødte kongen og hans regering disse slesvigere fra sig. Men kun visheden om »Slesvigs bliven hos Danmark« kunne igen oplive Paulsens »sunkne mod«; denne vished kunne han imidlertid ikke få, men snarere det modsatte. I hele riget herskede der fortvivlelse med hensyn til monarkiets fremtid, og »hele folket« opdagede efterhånden det farlige i statens forhold – kun kongen var tilsyneladende uvidende om det. Chr. Paulsen fordømte kongens og regeringens »jammerlige forsagthed«, han kritiserede kongen, der kun gav »fagre ord«, som ikke hjalp. Han nærede den største tvivl om Danmarks fremtid under en hjælpeløs konge, der sad indeklemt mellem to så aktive slesvig-holstenerere som »prins-statholderen« (prins Frederik af Nør) og kancellipræsidenten (Joseph C. v. Reventlow-Criminil).

Paulsen havde i 1832 tolket undersåtternes hengivenhed for kongen som et bærende element for den dansk-tyske helstats beståen. Han opdagede efter 1842 – og det i takt med nedbrydningen af hans egen hengivenhed for Christian 8. – at den nedarvede kongetroskab og hengivenhed for kongehuset mistede sin integrerende kraft. Han konstaterede, at det i den nyere tid var følelsen af national samhörighed, at det var den for alle danskere fælles danskhed, der bandt borgerne til hinanden og integrerede dem i staten.

Efter Paulsens opfattelse vejede det særlig tungt, at kongen svigtede i en kritisk tid, der var præget af en stærk stigende tilslutning til de danske rækker i Nordslesvig – og et voksende fjendskab mod alt dansk blandt slesvig-holstenerne.

Den nordslesvigske bondehær vokser

1836 havde været gennembrudsåret for den danske bevægelse i Sønderjylland. Allerede i foråret 1839 kunne Chr. Paulsen konstatere nye fremskridt for Slesvigs danskhed.

»... Mine for syv år siden først udtalte anskuelser om Slesvig har i tidens løb fæstet rod i mange danske slesvigeres hjerter. En stor slesvigsk forening er i begreb med at danne sig, nærmest for at stifte bogsamlinger i det danske

Slesvig. .. Således har jeg ikke levet forgæves! Alt dette må da opveje mangt et politisk fjendskab, mangt et spændt forhold. Livet er en kampeleg til øvelse for kræfterne; men det er dog et godt værk, at hævde og rejse et undertrykt sprog, så at folk igen kan vorde glad ved sit modersmål. ..« (Dagbøger 20. maj 1839).

Paulsen henviste her til en dansk virksomhed, som i de følgende år opnåede strålende resultater. Den 11. april 1839 havde nemlig 15 udvandrede sønderjyder i København stiftet et »Selskab for dansk læsnings udbredelse i Slesvig«. I et brev var Paulsen blevet opfordret til »at stille sig med i spidsen« for dette arbejde, foreningens stiftere ville nemlig nødig »forbigå en autoritet«. Hans svar kendes desværre ikke.

Det lykkedes for de københavnske sønderjyder at danne 38 læseselskaber og bogsamlinger i Nord- og Mellemslesvig, og antallet fordobledes i løbet af de følgende tre år. Der sendtes tusindvis af danske bøger ud. Denne upolitiske litteraturbølge, der overskyllede store dele af hertugdømmet, demonstrerede, at der både fandtes et vældigt behov for dansk læsning, og at der var grobund for det danske i Slesvig. Sønderjydernes læsning af danske bøger modbeviste slesvigholstenernes påstand om, at de sønderjysktalende slesvigere slet ikke forstod rigsdansk. Dette postulat, som var et væsentligt argument for slesvig-holstenernes tyske sprogpolitik, blev gjort grundigt til skamme.

Chr. Paulsen, der syv år tidligere havde været enemand på skansen for at værne om Slesvigs danskhed, oplevede nu, at denne danskhed havde udviklet sig til et kraftigt og selvstændigt røre, som endda blev anerkendt af visse liberale kredse i Holsten.

Han skrev til vennen H.N. Clausen: »Dannevirkes og den dansk-slesvigske sag har i den senere tid taget en meget gunstig vending, og tænker jeg et år tilbage, så forbavses jeg over det kæmpeskridt, vi har gjort. Da blev vi modtaget med skældsord, siden næsten aldrig omtalt eller kun hånlige; og nu indeholder Correspondenzblatt en slags æreserklæring, idet det siger, at bladet (dvs. Dannevirke) er alt for godt (de roste artikler er alle af vor medarbejder dr. (Claus) Manicus), til at det kan hjælpe modpartiet at ignorere os, men tilføjer, at kampen med os må føres på dansk. Således har vi da tilkæmpet os agtelse, og fået nordslesvigernes danskhed offentligt erkendt, hvad ikke er sket siden århundreder tilbage. Et nyt tidsløb begynder virkelig for Slesvigs indre historie fra Dannevirkes og Den slesvigske Forenings stiftelse.«

Et nyt bevis på den gryende danskheds vilje til at demonstrere for og til at værne om sine sproglige rettigheder fik Paulsen i 1840.

Omtrent 1.200 nordslesvigere havde i 1838 sat deres navn under Kochs kæmpepetition til den slesvigske stænderforsamling. Mens embedsmænd og advokater tordnede mod sprogreskriptet af 15. maj 1840, og den slesvigske stænderforsamling var i færd med at underkende sin egen afgørelse fra 1838, var Chr. Flor og P.Chr. Koch gået i gang med en takkeadresse til kongen. Det lykkedes for Koch at overgå sin succes fra 1838. I løbet af september og oktober 1840 samlede han 2.750 underskrifter. Dønningerne gik højt i den slesvigske stænderforsamling. De mænd, der repræsenterede både de tysk- og dansktalende slesvigere, vedtog den 15. december 1840 med 33 stemmer mod 9 at kræve sprogreskriptet ophævet.

»Slesvigholstenerne stående på deres standpunkt udenfor den danske statsenhed havde bragt det derhen, at flerheden i stænderforsamlingen nu igen har bedt om den danske sproganordnings ophævelse, der netop i følge af den forrige forsamlings andragende er blevet udstedt! ... Forsagte er vi ikke, en bondehær på 2.800 mand, der uagtet alle modbestræbelser har underskrevet en takadresse til kongen for sproganordningen, skal nok forsvare den«, skrev Paulsen i sin dagbog (27. december 1840).

Denne voksende »bondehær« var for Paulsen en fornyet bekræftelse på nordslesvigernes vilje til at hævde det nysvundne danske rets- og øvrighedssprog.

»Det danskes fremtræden« overbeviste ikke alene Kieler Correspondenzblatt om, at den slesvig-holstenske statstanke var uholdbar, men også den »fordums slesvigholstener købmand (Peter Hiort) Lorenzen, Haderslev. Han erklærer offentligen, at landalmuens nationalitet er uomtvistelig dansk«. Kun »den dansktalende bonde (Thies Hansen) Steenholdt, en forfængelig karl, der snakker embedsmændene efter munden, lader sig bruge imod folkets interesser«, meddelte Paulsen i et brev til J.G. Adler (udat., omkr. 27. nov. 1840). Thies Steenholdt, storbonden fra Ravsted, havde sat sig i spidsen for en petitionsbevægelse for sprogreskriptets tilbagekaldelse, og derfor kritiserede Paulsen ham.

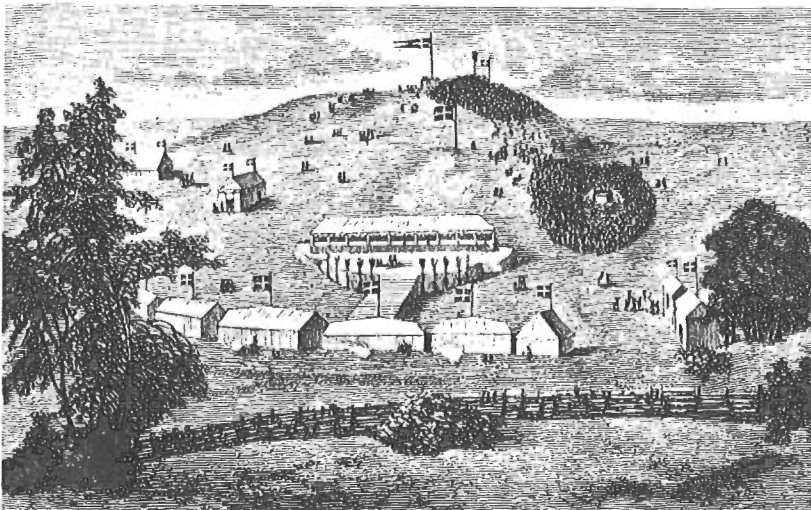
Men danskheden rørte sig ikke alene i Nordslesvig. Den danske bog fandt også vej til Nordangel. Og under et ophold i sin fødeby fandt Paulsen sine

»Flensborger borgere -senator (købmand Peter) Nielsen, stads-deputeret (deputeredes oldermand, købmand Johannes W.J.) Jochimsen, de to indfly-

delsesrigeste- som i min ungdom igen dansksindede. Hvad er vi uden Danmark og uden kundskab til dansk! Således hedder det Gud ske lov nu. ...« (Dagbøger, 2. maj 1841).

Med glæde fik Paulsen på den måde stadfæstet, at det gik fremad med danskheden i Slesvig. Men han måtte fortsat træde i skranken for disse slesvigeres rettigheder. Sprogskriptet forsvarede han mod overgreb fra de liberale slesvigholsteneres side og mod ridderskabets indsigelse. Godsejerne protesterede nemlig mod »anvendelse af sproganordningen på de adelige godser«. Paulsen følte sig særlig opfordret til at imødegå denne protest. Han understregede, at adelsens »patrimonial-jurisdiktion« (domsmyndighed på godserne) var en levning fra den mørkeste middelalder. Den stod i skærende modsætning til den nye tids opfattelse af, at alle undersåtter burde nyde »lige godt af landets lov og ret«. Efter hans mening fandtes der ingen grund til at konservere en uret, der bestod i, »at tyske rigmænd kunne bosætte sig blandt et dansktalende folk uden at behøve at bruge dets sprog i offentlige anliggender«. Men hvis godsejerne ikke syntes om sproganordningen, så skulle de bare give deres »højhedsrettigheder« tilbage til staten, »der egentlig alene burde udøve dem«. Paulsen knyttede sin liberale protest mod forældede adelige forrettigheder sammen med forsvaret for sprogskriptet.

Den 4. juli 1844 holdtes det andet Skamlingsbankemøde, som for datiden var højdepunktet i den danske nationale vækkelse. Chr. Paul-

Festen på Skamlingsbanken den 4. juli 1844

sen, der både deltog i og talte på dette møde, vendte styrket til at modstå nye slesvig-holstenske genvordigheder tilbage til Kiel. På Skamlingsbanken havde han oplevet

»det nordslesvigske folks danske sprog og sindelag. Der herskede en herlig ånd. Kun det ene, Dannebrog, vejede der; Laurids Skau, Grundtvig, Lorentzen, O. Lehmann og jeg talte først. Aldrig havde jeg talt til tusinder (10-12.000), men så manges opmærksomme tilhøren og det heles højtidelighed opløftede en. Grundtvig holdt en vidunderligt gribende tale i fem kvarter, og jo mere han mærkede, at folket ganske forstod ham, den ægteste danske mand, desto mere kom han det nær og gjorde et uhyre indtryk på samme ... Denne fest har hos alle styrket modet. ...«

Chr. Paulsen, der i 1830 så godt som alene havde forsvaret de danske slesvigeres rettigheder, oplevede i 1844, at over 10.000 slesvigere bekendte deres danske sindelag. Dette gav ham visheden om en strålende fremtid for den danske sag. Paulsen gav i sin tale udtryk for netop dette fremtidshåb, der byggede på de tusinde sønderjydernes sammenhold – og deres nære forbindelse med danskerne i kongeriget.

Jeg »har følt det som min hellige pligt at pleje mine dansktalende landsmænds folkeejendommelighed, og af yderste kraft at virke med til dens erkendelse, til dens indsættelse i sin naturlige ret. ... Den enkelte formår lidet; han er, hvor han står ene med sin følelse og sin overbevisning, at beklage; men her ser jeg tusinder omkring mig, der har den samme. Et folk er kun fortabt, når det fornægter sig selv. Dette vil her ikke ske, om end enkelte, som jeg dybt sørger over, ikke har kunnet modstå de mægtiges indvirkning. Lad os med desto større troskab og udholdenhed holde sammen, og ikke blive trætte, om end arbejdet er langvarigt. Hvad århundreder har bragt i en vrang retning, kan ikke på ét år gøres godt igen.

Vi har en fordom imod os hos den lærde og fornemme verden. Desto mere må vi indenfor lovlighedens grænser ved besindighed, alvor og fasthed søge at overvinde den. Hver mand gør sin pligt efter sine evner og forhold, da vil det høje værdige mål for vor tilladelige stræben, det danske sprogs håndhævelse og statens opretholdelse, opnås.

Hvis det nu sig åbenbarende broderlige sindelag mellem hele det danske folk og en stor del slesvigere ikke fredes og plejes, så er vor tid måske den sidste i Danmarks og Slesvigs historie, da betingelserne for en dansk statsforbindelse endnu er til stede. ... Så sandt vi *her* står i et dansktalende land, så sandt vi *der* ser de venlige, siden umindelige tider ved mange bånd med os forbundne danske kyster ... så vist skal det danske folke- og statsliv aldrig forgå, men ... i hele fremtiden bestå!«

Slesvigholstenernes tysk-nationale ånd

Den slesvigske stænderforsamling havde i 1838 vist et knebent flertal for indførelse af dansk rets- og øvrighedssprog i distrikterne med dansk kirke- og skolesprog i Nordslesvig. Den 15. december 1840 samlede denne stænderforsamling et stort flertal om en kraftigt udtalt protest mod sprogreskriptet af 14. maj 1840. Ude i landet var embedsmænd og advokater forbitrede over dette reskript, og den slesvigske stænderforsamlings slesvig-holstensksindede flertal betegnende det nu som ulovligt, uretfærdigt, uhensigtsmæssigt, uigennemførligt, fordærveligt osv. Debatterne varede længe og var livlige. Hertugen af Augustenborg hævdede, at højtysk var slesvigernes dannelsessprog og derfor også deres egentlige og rette modersmål. Slesvigholstenerne påstod, at dette reskript kuldkastede en 400-årig »grund- og retsforfatning«, og de fremførte igen deres gamle påstand om, at det danske sprog var uskikket til retssprog, fordi det savnede både de juridiske fagord og den påkrævede skarphed. »Det var umuligt for dommere og sagførere at bevæge sig i et så uudviklet sprog«, blev der fremført. Repræsentanterne for hertugdømmets overklasse betegnede reskriptet som en krænkelse af slesvigernes nationalitet; det tjente efter deres mening alene til at fortrænge det tyske sprog og til at fratage nordslesvigerne deres frihed, liv og ejendom. Stænderforsamlingen nedsatte igen en komité, og i dennes betænkning blev der endda påstået, at

»den nu til dagens spørgsmål blevne danomani (d.e. danskhedsgalskab) ikke først er fremstået i Slesvig, følgelig heller ikke fremkaldt ved det slesvigske folks trang, men er tilskyndet udenfra og forplantet på Slesvigs jordbund.« (Chr. Paulsen i Dannevirke, 15. maj 1841).

Komitéen henviste både til Orla Lehmanns tale på Trykkefrihedsselskabets generalforsamling i 1836 og til Paulsens »Für Dänemark und für Holstein« (,men ikke til Paulsens »Det danske sprog i hertugdømmet Slesvig«!).

At stænderforsamlingen fornægtede sin andel i sprogreskriptets tilblivelse er betegnende. Dette reskript var jo på ingen måde et udtryk for kongerigsk sprogpolitik, men det havde netop været den slesvigske stænderforsamling, der i 1838 havde bedt om dansk rets- og øvrighedssprog for Nordslesvig. To år senere var slesvig-holstenerne ikke længere villige til at anerkende de danske nordslesvigeres sproglige ligeberettigelse. De hidtil forkuede sønderjysktalende nord-

slesvigere var nemlig trådt i skranken for deres modersmål. Slesvig-holstenerne reagerede ved at lægge sig på kollisionskurs. Nu anså de ønsket om dansk sprog ikke alene for et angreb på det tyske sprogs ældgamle forrettigheder, men tolkede det også som tegn på manglende slesvig-holstensk sindelag. Derfor skulle det danske sprogønske bekæmpes. De sønderjysktalende nordslesvigere, der havde vist deres nationale bevidsthed ved at kræve sproglig ligeberettigelse, blev ud-råbt til urostiftere.

Chr. Paulsen søgte efter en forklaring på slesvig-holstenernes modstand mod sprogreskriptet. Han udtalte så tidligt som i foråret 1840, at det tysk-nationale moment spillede en væsentlig rolle hos dem, idet slesvig-holstenerne, der efter eget udsagn stred for hertugdømmernes enhed, selvstændighed og ligestilling med kongeriget, havde sluttet sig til den »nytske liberalisme«.

»En slesvigers røst«: »... Men den i århundreder i dvale liggende danske folkeånd i Slesvig er blevet vakt, skønt først i de sidste år; thi de, som med lethed kunne have kaldet den til live igen, folkets gejstlige og verdslige ledere, var så godt som alle fremmede for den. ... Hos enkelte af borgerne og bønderne åbnedes øjnene for det unaturlige og fordærvelige i et dansktalende lands tyske bestyrelse, og en offentlig folkestemme herimod lod sig endeligen høre på den første slesvigske landdag i 1836. ... Nu var den danske sag bragt for offentlighedens lys; en modvirken i stilheden var ikke nok, og modstanderne begyndte da åbenbart at bekæmpe den. I tvende stænderforsamlinger er dette allerede sket; skønt kampen dog langtfra alene gik ud fra et rent sprogligt standpunkt, men tillige fra et politisk, idet det middelalderlige Slesvig-Holstens ridderskabelige ånd går dristig igen, og om ikke i andre henseender, så dog i den, at hævde en selvstændighed i modsætning til det egentlige Danmark, forbinder sig med den nytyske liberalisme. Som let begribeligt er advokater, foruden enkelte købstadsborgere, ordførere for disse liberale, hvilke i dette punkt befinder sig i et sælsomt forbund med den hidtil enevældige herskende embedsstand og med adelen. ...«

Denne knudrede tekst gemmer Paulsens indsigt i den slesvig-holstenske bevægelses målsætning; otte år senere, den 23. marts 1848, fik dette mål følgende ordlyd i Den provisoriske Regerings proklamation: »Vi vil med al magt slutte os til Tysklands enheds- og frihedsbestræbelser!«. Paulsen så allerede i foråret 1840, at radikale liberale advokater og ærkekonservative, slesvig-holstenske adelige havde fundet hinanden i en fælles bekendelse til »Tyskland«.

Det er påfaldende, at pressekampagnen mod sprogreskriptet blev ført af holstenske aviser, og man bør desuden lægge mærke til, at især

det liberale (!) Kieler Correspondenzblatt sukkede over »det dybe og smertelige indtryk, som reskriptet havde gjort på den intelligentere del af Slesvigs befolkning«. Bladets medarbejder var blevet grebet af »retfærdig forbitrelse« over »et skridt, hvorved den i århundreder bestående retsforfatning i hertugdømmet var blevet krænket«. Han så landets retssikkerhed truet, og »Slesvigs tyske, på videnskabelig dannelse hvilende kultur, hvorved landets enhed og selvstændighed var tilkæmpet« var »tilintetgjort«. Artikelforfatteren var chokeret over, »at en majoritet af 3 stemmer«, som nok skyldtes »anstød af sentimental eftergivenhed«, kunne få så stor en betydning i en sag, »som havde bestået i 400 år uden mærkelig ulempe«. Slesvig-holsternerne havde til det sidste regnet med, at »det slesvigholstenske cancelli ville opbyde alle til dets rådighed stående midler« for at afværge reskriptets udstedelse, men forgæves.

Det var denne ånd, der omkring 1840 rådede blandt slesvig-holsternerne og i 1840 prægede den slesvigske stænderforsamlings flertal. Det var netop denne antidanske ånd, som Chr. Paulsen kritiserede, da han den 15. maj 1841 i »Dannevirke« tog stilling mod den nye komitébetænkning. Han forsvarede nordslesvigernes ønske om dansk rets- og øvrighedsprog, idet han henviste til, at dette sprogønske i de seneste år var blevet til »en slesvigsk folkesag«.

»... Ville de ensidige slesvigholstenerne dog betænke, at deres modstandere er midt iblandt dem, eller meget mere, at de er omringede af dem, at de altså kæmper mod den i folkets masse vågnede og altid mere vågnende ånd! Ikkun når man mangler al dybere opfattelse af det danske folkeliv (medens man måske sværmer for det tyske), ikkun når man går ud fra ... det politiske synspunkt, hvorefter Slesvig allerede 1326 blev en selvstændig stat og skilt fra Danmark – skønt det indvortes bånd, lensforbindelsen, med hensyn til landet, ingensinde er blevet opløst –, når man *forbigår* de vor nuværende statstilstand betingede nyere begivenheder i årene 1720, 1721 og 1773, hvorved hele Slesvig igen blev nøjere forbundet med Danmark, når man altså står et halvt årtusinde tilbage i tiden, i stedet for i den nærværende; ikkun da kan man komme til at kalde det en anmasselse, når en dansk mand bekymrer sig om det danske sprog. ...«

Slesvig-holsternernes fortsatte krænkelse af nordslesvigernes danske folkepræg foruroligede Paulsen stærkt. Han klagede over advokaternes inkonsekvente holdning. De unge jurister, der overvejende var politisk liberale, gik i Holsten ind for rettens »folkelige væsen« og forlangte derfor, at retsforhandlingerne skulle være offentlige. I Slesvig arbejdede de derimod mod folkets modersmål og forhindrede

derved, at kravet om offentlige retsforhandlinger kunne efterkommes. En forhandling i »et for folket uforståeligt sprog«, kunne næppe kaldes offentligt, bebrejdede Paulsen dem. Disse liberale advokater forsvarede i hertugdømmet Slesvig »det tyske væsen, som der tillige var det aristokratiske eller herskende, *imod det vågnende folkeliv*«.

Den efter 1838-39 hurtigt voksende nationale modsætning førte hos Paulsen til, at han mere og mere tog afstand fra de tysk-nationale slesvig-holstenere, der ville sønderrive helstaten og samtidig drage Slesvig over til Tyskland. Paulsens artikler blev efterhånden mere kampbetonede, han påvirkedes af modstandernes politiske stil og ordvalg.

Nyholstenismen

-Ejdergrænsen eller et delt Slesvig-

I foråret 1839 begyndte Theodor Olshausens »Kieler Correspondenzblatt« at agitere for en ny politisk idé. Olshausen gik ind for »nyholstenismen«. Chr. Paulsen, der antog, at »Dannevirke«s tilblivelse og beståen havde fremkaldt denne politiske nytænkning, kommenterede den 20. juni 1839 korrespondensbladets nye holdning.

»Medens Kieler Correspondensbladet hidindtil stod i spidsen for de blade, som kæmpede for et til én stat forenet Slesvigholsten, er der ... siden 18. maj 1839 foregået heri en mærkelig forandring. Nu fremsættes den anskuelse, at Slesvigs forhold er så forskellige fra Holstens, ... at alting ville være simplere og klarere, når Holsten for sig søgte at opnå selvstændighed som tysk forbundsstat, med en ifølge Forbundsaktens 13de artikel nødvendig, stændersk eller konstitutionel forfatning, uden at støtte sig på Christian 1.s gamle, ikke mere anerkendte konstitution.

I bladets nr. 48 siges der, at slesvigerne »enten må være tyske eller danske, thi i national henseende er de virkelig som sådanne slet intet, ligesom også slesvigholstenere ville være ingenting, hvis man vil lægge i dette navn, at de hverken er tyske eller danske«. ... Fremdeles siger forfatteren: »Betragter vi, hvilken udfald den nuværende dan-nelseskamp, som hidindtil i særdeleshed har vist sig som kamp om et herskende landssprog vil få, så er kun tre tilfælde mulige. Enten vorder hele Slesvig tysk eller vorder hele Slesvig dansk, eller endelig vorder den sydlige del ganske tysk og den nordlige ganske dansk. ... I én del af landet ville vistnok altid ... begge sprog blive i brug ved siden af hinanden, men det hindrer ikke, at jo det ene af begge sprog på denne og på hin side af grænsen udelukkende bliver erkendt som *statsprog*.«

Theodor Olshausen
1802–1869

... »Slesvigs stænder skulle, når Holsten først er blevet sat i det rigtige forhold, snart erkende nødvendigheden af at bede om, enten at blive incorporeret i det tyske forbund eller i Danmark; Holsten eller Danmark, hvert ville med glæde optage slesvigerne i sin forfatning, medens nu ingen af delene kan være tjent med at lænke dem til sig imod en stor dels vilje ...«.

»Her har forfatteren tænkt sig og fremstillet forholdet således, at Slesvig, som en selvstændig »neutral« stat, kunne holde sig enten til det tyske forbund eller til Danmark. Men efter dets statsret står dette ingenlunde i dets frie magt. ... Men siden 1720 er landet ... uadskilleligen forbundet med Danmark. ...

Derfor tilråber vi ej alene de dansktalende, men *alle slesvigerne: Lad os sætte vor ære i at vise os den statsforbindelse tro, hvilken vi efter natur og ret altid har hørt til og endnu hører til*, og lad os i samklang med vore brødre i kongeriget stræbe efter dens bedste og heldigste udvikling!«

Olshausen påstod, at der ikke fandtes nogen slesvigholstensk nationalitet – og heller ingen slesvigsk, men kun en dansk eller tysk, og derfor skulle slesvigerne afgøre, om de ville følge Holsten på vejen til Tyskland – eller om de ville blive danskere. Et selvstændigt Slesvig fandtes efter hans mening ikke. Paulsen afviste Olshausens idé om en national selvbestemmelsesret. Hertugdømmets statsret bestemte engang for alle, at Slesvig var dansk, slesvigerne havde ingen valgmulighed.

Correspondenzblatt havde ligeledes antydnet, at det kunne komme til en deling af Slesvig. Denne tanke var langt fra ny. Lornsen havde i 1832, efter at han havde læst Paulsens skrift »Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht ...«, været inde på delingstanken i et privatbrev til F.H. Hegewisch. Og den 6. juni 1838 havde den jyske stænderdeputerede J.P. With i debatten om de danske stænderforsamlings forening berørt det samme emne. Han havde i stænderforsamlingen i Viborg fremsat den tanke, at man kunne løse sprogproblemet i Slesvig ved en simpel deling af hertugdømmet efter sproggrænsen: den dansktalende del af Slesvig kunne forenes med Jylland og den tysktalende med Holsten. Han kendte ikke noget til sindelagsproblematikken.

Chr. Paulsen veg uden om dette spørgsmål. Han overså det simpelt hen. Han afsluttede sit indlæg med en demonstrativ bekendelse til den *slesvigsk-danske* stat.

Men to år senere kunne han ikke mere slippe uden om delingstan-

ken. Den nationale modsætning havde i løbet af året 1840 nået ko-gepunktet.

Det truede i 1840 med krig mellem Frankrig og Tyskland. I de tyske småstater vågnede en nationalfølelse af hidtil ukendt styrke. Dens virkninger sporedes ligeledes i hertugdømmerne. I denne kritiske situation fornyede det »nyholstenske« Kieler Correspondenzblatt delingstanken, idet det fremførte, at ét sprog måtte have fortrinsret i et land:

»... Den højere autoritet kan ikke på samme tid tale tysk og dansk; enten må man føje sig i hinanden, eller, sætter man folkeligheden højst, så ses intet andet, retfærdigheden tilfredsstillende middel, end adskillelse, Nordslesvig gå da til Danmark, Sydslesvig til Tyskland. ...«

Paulsen reagerede igen afvisende:

»Igen da søndersplittelsesideen! Et stykke af Slesvig kunne altså dog ikke være af vejen for det nye Holsten? skønt Correspondensbl. har opgivet det hele Slesvigholsten og endog ... har optaget en artikel, hvori den nytyske erobringssyge ånd revses, der på alle kanter vil udvide Det tyske Forbund udover sine nuværende grænser, og drager, foruden mange andre lande, navnlig Slesvig ind under samme. ... Vi indser aldeles ikke nødvendigheden af, at det sydlige Slesvig, som, endskønt tysktalende, ikke før har hørt til det tyske rige, derimod altid til det danske, for sprogets skyld skulle indlemmes i Det tyske Forbund. Den danske stat bør holde på hele Slesvig og på Holsten med – altid under tilbørlig agtelse for deres ejendommeligheder. ...«

Talsmanden for det danske Slesvig, foregangsmanden for den danske folkelighed kunne ikke anerkende den nationale selvbestemmelsesret. Chr. Paulsen manglede sans for »folkeligheden«s politiske rettigheder, politisk integrerende kraft og politiske vilje til at danne sin egen stat. Han havde selv oplevet, at hans danske følelser havde genforenet ham med den danske nation. Selv om han var blevet »sønderjyde«, var han hildet i den overleverede statsret. Han mente stadig, at *helstaten* burde opretholdes, skønt den politiske udvikling i hertugdømmerne var ved at løbe fra denne stat.

Helstatsideologien gjorde Paulsen blind, således at han hverken kunne drage de følgerigtige konsekvenser af sin indsigt i nyholstenismens og slesvigholstenismens væsen eller sin egen virksomhed for de danske slesvigere.

Det førende organ i hertugdømmerne havde knæsat både *Ejdergrænsen* og Slesvigs *deling*. Th. Olshausen, der i 1830 havde været

den mest aktive blandt Lornsens venner, var efter 1839 først og fremmest tysk og liberal – og først i anden række slesvig-holstener. Han mente, at Holsten hurtigere ville opnå en fri forfatning, når det sluttede sig til Det tyske Forbund.

Holstens adskillelse fra både Slesvig og Danmark var således blevet rykket ind i Paulsens synsfelt. Og han blev i de følgende år mere og mere nødt til at tillægge ejdergrænsen en vital betydning for at sikre Slesvig en dansk fremtid. Dette skyldtes bl.a. også tyske akademikeres politiske kandestøberier.

Storpolitiske kandestøberier

Tyske »admiralstatsplaner«

I 1810 udkom Friedr. Ludwig Jahns pjeces »Deutsches Volksthum«, hvori han bl.a. fantaserede om, at København var skabt til at være den tyske flådes havn. Jahn skrev også, at danskerne ikke var født til at herske over denne verden, men til at være et folk af fiskere, kvægavlere og fragtskipperer samt til at være et tysk »forbundsfolk«. Kun fire år senere fortsatte han disse storpolitiske kandestøberier, idet han nu påstod, at Danmark var en af »den tyske stjernes stråler«, dvs. han anså Danmark for at være et land, som burde indlemmes i det store fællesskab af tyske stater, som skulle samles under Preussens ledelse. Denne skøre, imperialistiske tankeverden, hvis rødder kan søges helt ned til 1600-tallets tyske filosoffer, og som skyldtes en kritikløs sammenblanding af begreberne germansk og tysk, blev genopfrisket i 1839, da et stort antal tyske akademikere begyndte at hylde storgermanske forestillinger.

Chr. Paulsen vendte sig omkring årsskiftet 1839-40 i skarpe og utvetydige artikler mod disse »eventyrlige erobningsplaner«, der »ikke alene omfattede Nordslesvig, ikke alene hele Danmark, men også Sverrig og Norge«. Han anså disse »admiralstatsplaner« for en »latterlighed«. Men han klagede samtidig over, at de affødte spændte forhold mellem folkene. Han tolkede dem som et udtryk for tyskerens ønske om »eneherredømme«, og han mente derfor, at de var beslægtede med slesvigholstenernes planer om at erobre Slesvig. De tysksindede i Slesvig og Holsten udtalte nemlig både i aviser og tidsskrifter »på det bestemteste«, »at hele Slesvig måtte vorde tysk, at det måtte endmere adskilles fra Danmark, indtil om kortere eller længere tid forbindelsen aldeles vil ophøre«.

Også en af de mest sagkyndige tyskere i Nordens historie strejfede ideen om en deling af det danske monarki i sin »Geschichte Däne-

marks« (1840): Fr. Chr. Dahlmann, der fra 1812 til 1829 havde været professor i historie ved universitetet i Kiel, hvor han efter 1815 havde været foregangsmand for de slesvig-holstenske og tyske enhedsbestræbelser, var bidt af tanken om, at hele Jylland med Fyn »naturligt hørte til Tyskland« (Chr. Paulsen til Chr. Molbech, 13. apr. 1840).

Og i Kiel docerede professor i historie Gustav Droysen (1804-1884) tysk-nationale synspunkter. Han hævdede, at Slesvig-Holsten aldrig ville blive frit uden Tyskland, og at Tyskland aldrig blev mægtigt uden Slesvig-Holsten. Efter hans mening havde hertugdømmerne en særlig opgave som en del af Tyskland.

Paulsen besvarede slesvigholstenernes tyske tilkendegivelser med at markere sit skandinaviske standpunkt. I 1840 ønskede han, at alle skandinaviske folkeslag skulle forene sig for at bygge et åndeligt værn, således at de i fællesskab kunne sikre deres selvstændige udvikling. Når det fælles åndelige »Dannevirke« var genopbygget, »... da står et stort Norden lige over for det store Tyskland, da har de sydligste naboer, de danske slesvigere, et rygstød som er urokeligt, hvor vældig end den tyske ånd står ved grænsen ...«. (En Slesvigers røst).

Endnu i 1840 troede Paulsen, at det kun drejede sig om en lille aktiv gruppe »ensidige tyskere«, der nærrede disse erobningsplaner, men i efteråret 1841 begyndte han at skrive om den »nytyske erobringssyge ånd«, der efter hans mening spredte sig over store dele af de tyske småstater.

»... Overhovedet synes de tyske at have god forstand på opløsning, derfor går også vores slesvigholstenske tyskere ud på at opløse det danske rige.

I stedet for at henvende opmærksomheden på hver stats indre anliggender, på de udviklede forhold i det bestående, af så mange sammensatte, tyske forbund, hvis omfang snarere er for stort end for lille, kastes blikket ud over dets grænser; det skal ikke alene være en stor landmagt, men også en sømagt. Kongen af Danmark skal opgive sin uafhængighed, for, som tysk storadmiral, at udføre den Frankfurter Forbundsdays befalinger, skal stryge gamle Dannebrog og hejse et tysk (sort-rødt-gyldent?) forbundsflag, det danske folk skal fjernes fra sine nærmeste slægtninge, de øvrige nordboer, for at levere matroser til den tyske flåde; eller skulle hele Skandinavien, for at sømagten kunne blive en af de første, inddrages med under det tyske forbund? Tanken er for en tysker ikke for dristig; men de godt-folk er stærkere i at tænke det udførlige, end i at udføre det mulige!«

Chr. Paulsens modsætningsforhold til de liberale både i Slesvig-Holsten og i Tyskland, der repræsenterede de »erobringssyge« tyske-

re, tog således til. Hans hidtil positive billede af de tyske friheds- og enhedsbestræbelser svandt ind, skønt de havde betydet så umådelig meget for hans egen politiske udvikling, og selv om de engang havde været forbilledet i hans ungdommelige drømme om Sønderjyllands genforening med kongeriget og for hans skandinaviske forestillinger. Paulsen indtog efter 1841 en kritisk og undertiden fjendtlig holdning over for de tyske akademikere, der propaganderede for »admiralstatsplanerne«.

De tyskere, der under Napoleonskrigene var bukket under og kun ved russernes hjælp havde kunnet afkaste det franske åg, havde forvandlet deres »fordums forsagthed« til »stolt selvfølelse, og modet var gået hos mange over til overmod«.

Siden 1815 »broutes der uafladeligen med det store tyske folk på fyrretyve millioner«. »Dette gøres gældende i forhold til de mindre talrige folkefærd, og især mod de danske naboer«.

Paulsen indså, at de »slesvigholstenske tyskeres« mål var at opløse det danske rige; slesvigholstenerne stræbte efter hans mening efter at »løsrive Slesvig«, som var »et ældgammelt dansk land, der ikke som Holsten var afhængigt af Det tyske Forbund«. Skulle det lykkes for tyskerne at frarive Danmark Slesvig, »da ville virkeligen det danske riges tilværelse stå på spil«, mente han.

Modsætningsforholdet til tyskerne voksede hurtigt. Paulsen skrev allerede omkring 1841-42 om »tyskhedsraseri« og om slesvigholstenernes »opsætsighedssind«, der endog ytrede sig i et »oprørsk sindelag«; deres »ufædrelandske adskillelsesånd« var kun optaget af »Tysklands fremskridende enhed«, og de kæmpede for deres egne politiske rettigheder, mens de samtidig trådte andre nationers ret under fødder. De tysksindede slesvigholstenerne stred for den tyske nations enhed på bekostning af det danske monarkis integritet.

Paulsen argumenterede mod de storgermanske planer, og han afviste de i »Lyna« (Haderslev) i 1840 fremførte forslag om at tilslutte både Slesvig og hele Danmark til det den 1. januar 1834 oprettede tyske toldforbund under Preussens ledelse. Dette toldforbund omfattede omkring 1840 over 85% af de områder, der i 1871 viste sig at udgøre Det tyske Rige.

Han afviste Slesvigs indlemmelse i Tyskland, fordi den ville betyde, at hertugdømmet blev underlagt en fremmed forbundsforsamlings opsyn og underkastet en fremmed lovgivning. Desuden ville slesvigerne derved ikke alene blive inddraget i meget indviklede

stats- og folkeretsforhold, men også i dem aldeles uvedkommende krige.

Slesvigs indlemmelse i Det tyske Forbund ville betyde »et selvmord på vor selvstændighed«!

Helstatsillusioner

Chr. Paulsen anmeldte i sommeren 1841 U.J. Lornsens efterladte historisk-statsretlig-politiske udredninger »Die Unionsverfassung Dänemarks und Schleswigholsteins« (1841). Nok skrev Lornsen, der havde begået selvmord i 1838, i dette værk om en unionsforfatning mellem Danmark og Slesvigholsten, men han gjorde det helt klart, at han elskede Slesvigholstens »frihed og rettigheder« højere end »landet«s forbindelse med Danmark. Han ville hellere give afkald på unionen med kongeriget end på den slesvigholstenske enhed og tyskhed.

Paulsen argumenterede mod denne slesvigholstenske enhed og ræsonnerede side op og side ned for Holstens og Slesvigs statsretligt og historisk begrundede forbindelse med Danmark. Han hævdede statsenheden og forfægtede den mod den bestandig mere og mere terrænvindende »Staatseinheit Schleswigholstein«, der nu oven i købet skulle ophøjes til et storhertugdømme Nordelbingen.

Lornsens store mål var – efter Paulsens opfattelse – at opløse en stat, »der længe havde bestået som ét helt (dvs. hele) og var anerkendt som sådant af alle magter«. »Den allerede ... lille danske stat skulle deles i to endnu mindre stater!«

Paulsen afviste hele det af Lornsen påståede »retsgrundlag« for »staten Slesvigholsten« og betonedede til sidst, at han hverken ønskede en deling af hertugdømmerne eller af hele monarkiet. Personalunionen mellem Holsten og Danmark, der var blevet til i 1460, bestod stadigvæk, og derfor burde der skabes nye retsforhold, der kunne knytte Holsten nærmere til både Slesvig og Danmark. »Al statsklogskab og hele den nyere tidsånd, som jo endog stræber at forbinde stater, der er fremmede for hinanden«, talte for en sådan fremgangsmåde. Et middel til helstatens fornyelse så Paulsen i et »rigsting« for lovgivnings- og finansanliggender. Når Holsten og Slesvig hver for sig beholdt sin stænderforsamling, »ville den tyske folkeejendommelighed også i den danske statsforbindelse kunne bestå uden fare«, mente han.

Chr. Paulsen, der stadig ikke tog tilstrækkeligt hensyn til de tysk-

ationale tendenser i Lornsens posthume værk, hengav sig her til helstatsillusioner.

Men tiden skulle lære ham, at illusioner ikke kunne bære helstaten.

Så må hver del sejle sin egen sø

Chr. Paulsen kendte både den tyske og den slesvigholstenske propaganda. Han vidste, at slesvigholstenerne besad energi og udholdenhed til at gennemføre deres politiske program. Og han gennemskuede deres taktik:

idet de fremmede det tyske sprog, søgte de »at sønderrive det bånd, som sproget danner mellem Slesvig og Danmark, og at vænne folket til den tanke, at anse sig hørende til den tyske stat Slesvigholsten. Derover tilsidesættes alle andre hensyn ..«.

Han var sandsynligvis vidende om den sindelagsgrænse, der i disse år var ved at danne sig i Mellemslesvig. Han understregede stedse Ejdergrænsens statsretlige betydning. Og alligevel forsvarede han indtil 1847 helstaten.

Men denne helstat havde afgjort en række ømme punkter. Blandt andre den af slesvigholstenerne påståede »evige« forbindelse mellem det tyske hertugdømme Holsten og det danske hertugdømme Slesvig. De tysksindede prøvede at bevise »Slesvigs fuldkomne lighed og enhed med Holsten«. Paulsen gjorde derimod opmærksom på, at denne

»udelthed .., som vi ikke mindre ønsker vedvarende, forsåvidt Danmark er med i den ...«,

kun ville bestå så længe, som den fyrstelige arveret var fælles for begge hertugdømmer og for Danmark. Paulsen kunne absolut ikke indse, at Holsten skulle udøve en større tiltrækningskraft på Slesvig – og derved drage dette hertugdømme med over til Tyskland – end Slesvig udøvede på Holsten.

»Hvis Holsten forlanger en evig forbindelse med Slesvig, så blive det hos Danmark, da har det den! I øvrigt er Slesvig og Holsten dog ikke et sammengroet foster, så at det ene ikke kunne leve uden det andet. Tror Holsten ikkun at kunne blive lykkeligt ved adskillelsen fra den danske stat, Slesvig derimod kun ved tilknytelsen til samme, så må hver del sejle sin egen sø. ...«

Paulsen syntes, at det var bedst for Slesvig at slutte sig nøje til Danmark,

»hvis dette i fremtiden byder en friere folkeligere forfatning«, i stedet for blindt at følge det »formedelst det tyske forbundsforhold ikke engang selvstændige Holsten«.

Slesvig skulle altså ved hjælp af en fri forfatning forbindes med Danmark! Således dukkede hans ejderstatstanke fra 1820 op igen, da han i begyndelsen af året 1843 drøftede muligheden for Holstens indlemmelse i Det tyske Forbund.

Men Paulsen var i disse år ikke altid så konsekvent en forfægter af Ejderstaten som i foråret 1843, da han regnede sig selv blandt de få »statsforsvarere«, som fandtes, og da han var meget bedrøvet over, at »kongens og hans rådgiveres forsagthed gjorde kampen sur« for disse få.

Kongen »har ikke vovet, som det lader, at nævne Danmark i det såkaldte sidste kongelige ord til stænderne (dvs. til den slesvigske stænderforsamling i 1842), skønt hans forfader Frederik 4. på det højtideligste har erklæret Slesvig som hørende til riget! Og hvad er følgen deraf: at slesvigholstenerne vover at anføre hint ord som en kongelig anerkendelse af deres planer, så vi må bevise, at det ikke ligger deri. Den ellers så fortræffelige Ørsted har også i Viborg overdrevet den danske godmodighed, for ikke at irritere *sjenden*; thi *det* er slesvigholstenerne; »vore brødre« ville de slet ikke være. (A.S. Ørsted havde søgt at hindre den nørrejske stænderforsamling i at kræve den sønderjyske danskhed og statens enhed beskyttet, efter at P. Hi.Lorenzen havde talt dansk i den slesvigske stænderforsamling og derved vakt slesvigholstenernes modstand). .. Hvis han (Ørsted) ikke har opgivet Slesvig, hvorfor har han da ikke tilføjet, da han erklærede, at kongeriget hørte op ved Kongeåen, at den danske rigsgrænse var Ejderen? Hvorledes kan han, der såvidt jeg ved, aldrig har opholdt sig i Slesvig, alene bedømme vore forhold efter embedsmændenes og den lærde antidanske stands fremstilling, Falck ikke undtagen? Thi Falck er i slesvigholstenernes og hertugen af Augustenborgs vold ingen selvstændig mand; ... Det var dog skrækkeligt for Danmark og Slesvig, hvis den højeste statsregering ikke benyttede sig af den endnu ikke uddøde, men på ny kraftigen oplivede danske ånd! Denne viser min, i sproget tysk blevne fødeby, landets første handelsstad, den viser den dankbare bondestand i Nordslesvig! ...« (Chr. Paulsen til Kolderup-Rosenvinge, 4. marts 1843).

Den slesvigske stænderforsamling i 1842 havde været meget urolig, modsætningerne stod i lys lue. Forslaget om forening af den slesvigske og holstenske stænderforsamling var igen blevet vedtaget med et overvældende flertal. Advokat Jacob G.Th. Gülich fra Flensborg havde krævet skibsmærket »dansk ejendom« fjernet fra alle slesvigholstenske skibe og samtidig forlangt et særligt slesvig-holstensk

landsflag. Afskaffelsen af »trældommens mærke« blev vedtaget med 28 mod 6 stemmer. Den tidligere slesvig-holstenske liberale Peter Hiort Lorenzen besvarede denne antidanske holdning ved, at han talte dansk og erklærede, at han for fremtiden kun ville tale dansk i stænderforsamlingen.

Christian 8.s forsoningspolitik led her et knusende nederlag – og dette nederlag besegledes altså efter Paulsens mening af kongens »såkaldte sidste ord« til stænderforsamlingen.

Christian 8. ønskede at berolige gemytterne, derfor skulle den kongelige kommissær grev Joseph Reventlow-Criminil, der repræsenterede kongen i denne forsamling, udtale

»at kongen så vist vil opretholde såvel det statsretlige forhold, hvorpå hertugdømmet Slesvigs selvstændighed under Danmarks krone beror, som dets forbindelse med hertugdømmet Holsten«.

Kongen ville ikke røkke ved helstatens indre forhold. Men da Reventlow-Criminil afleverede kongens slutningsord til forsamlingen, strøg han uden videre ordene »under Danmarks krone«; han ville ikke ophidse stemningen i forsamlingen endnu mere. I hans version af slutningsordet blev Slesvigs selvstændighed og forbindelse med Holsten understreget i den grad, at kongens ord blev til et nyt våben i slesvigholstenernes kamp mod den danske statsforbindelse. For Paulsen, der ikke vidste, at kongens udtalelse var blevet forvansket, måtte det se ud, som om kongen havde afskrevet Slesvig – og derfor reagerede han »ejderdansk«.

P.Hi. Lorenzens danske tale afslører den tyske stat Nordalbingien som luftkastel

Paulsens kommentar til kongens »såkaldte sidste ord« var ikke hans eneste stillingtagen til den slesvigske stænderforsamlings bevægede møder i 1842. Den politiske udvikling, som hændelserne i stænder-salen havde afspejlet, bekymrede ham.

»... Vort lands offentlige forhold frembringer alvor, idet slesvigholstenerne i den nu tilendebragte slesvigske stænderforsamling på det fjendtligste er optrådt mod den danske statsforbindelse, men dog hos den dansktalende Peter Hiort Lorenzen, mine flensborgske (dvs. agent H.C. Jensen og især senator Peter Nielsen) og et par andre nordslesvigske deputerede har mødt modstand. Jeg har ret med Flor gennemlevet disse forhold ..«. (Dagbøger, 31. dec. 1842)

Paulsen tog i begyndelsen af 1843 de dramatiske møder af 11., 14. og 16. november 1842 op til en fornyet omtale i »Dannevirke« (»Det danske sprogs ret til at lyde på folkethinget«) (1. og 4. febr. 1843). Striden i den slesvigske stænderforsamling havde drejet sig om et af de mest centrale anliggender i Paulsens kamp for Slesvigs danskhed: slesvig-holstenerne havde nægtet at anerkende det danske sprogs ligeberettigelse med det tyske. Men det var ikke alene denne krænkelse af den dansk-slesvigske nationalitet, som vakte hans harme, det var hele den række af antidanske andragender, i hvilke slesvigholstenerne demonstrerede deres illiberale og danskfjendtlige sindelag, der fremkaldte Paulsens frygt ved tanken om fædrelandets fremtid.

Den lidenskabelige strid i og uden for stænderforsamlingen var stilnet af i begyndelsen af 1843. »Lyna« (Haderslev), som ellers ikke akkurat udmærkede sig ved danskvenlighed, og som i sommeren 1842 havde agiteret for Slesvigs nærmere tilknytning til Tyskland, havde i januar 1843 kritiseret den slesvigske stænderforsamling, fordi den havde vedtaget, at der »med den nyvalgte stænderforsamlings begyndelse aldrig mere måtte høres et dansk ord i stændersalen«. »Lyna« skrev, at denne beslutning måtte »oprøre hele den danske befolkning« i Slesvig; især nordslesvigerne, der fik deres »dannelse i danske skoler«, måtte tolke denne afgørelse som et angreb på Slesvigs sprog.

»Lyna« henviste desuden til Christian 8.s slutord til den slesvigske stænderforsamling og fremhævede, at kongen havde erklæret, »at Slesvigs *hidtil bestående* statsretlige forhold skulle vedligeholdes. Haderslev-avisen lod, som om kongens erklæring var rettet mod de drøftelser, der havde fundet sted i Viborg og Roskilde, hvor »mange danske« – efter avisens opfattelse – havde forlangt en nyordning af Slesvigs statsretlige forhold. Paulsen afviste denne tolkning af kongens ord og de danske forsamlings adresser.

»... Ytringer herom er kun fremkommet med hensyn til stænderindretningens videre udvikling, for at staten ikke skulle falde fra hinanden; en forandring af Slesvigs indre ejendommeligheder og indførelse af danske indretninger i stedet for dem er ingensinde blevet foreslået, navnlig har den jyske stænderforsamlings adresse til kongen udtrykkeligen erklæret sig derimod. ...«

Efter at Paulsen havde konstateret, at danskerne ikke ville røre ved Slesvigs statsretlige forhold og ej heller ville rokke ved hertugdømmets indre selvstændighed, stillede han modspørgsmålet, nemlig om

det ikke var slesvigholstenerne, der netop ville gøre det, som man bebrejdede danskerne.

»... Men vil da det *slesvigholstenske* parti ingen forandring i Slesvigs hidtil bestående statsretlige forhold? – Denne plan er jo netop med den største åbenlyshed på en i sandhed forbavsende måde blevet udtalt i den sidste stænderforsamling (dvs. i 1842), og det er med dette for øje, at man har at betragte de nyeste forhold. Først derved får *Peter Hiort Lorenzens* sprogkamp og de ved den fremkaldte begivenheder det rette lys. Man huske dog, hvorledes stænderforsamlingens flerhed holdt fast ved udtrykket »tysk hertugdømme«, ivrede imod forbindelsen med Danmark i henseende til alle mulige forhold, såsom finanserne, hæren og flåden, imod det fælles mærke på alle i vor stat hjemmehørende skibe, udskrigende det på den mest hadske måde for et »trældomsmærke«, ivrede imod .. staden *Flensborg*, fordi den tro kæmper for vor gamle, os gavnlige forbindelse med Kongeriget; .. man huske dog, hvorledes mange ville skille os ved vort gamle Dannebrog, under hvis herlige, om sejr og lykke mindende farve Slesvigs skibe har faret fra umindelige tider; hvorledes man anprisede den tyske toldforening, ene og alene fordi vi derved skulle skilles fra Danmark. ..

Og hvad gjorde den modige *P.H. Lorenzen* imod alt dette? Han fremhævede vort lands ældgamle forbindelse med Danmark. .. Men ved denne modstand, grundet på fædrelandskærlighed, troskab og klogskab, forbitredes de statsopløsende slesvigholstenerne i den grad, at en af deres ordførere i sit blinde raseri kaldte ham for en landsforrædder! .. Da besluttede han, med ét ord at bringe forvirring i den fjendtlige lejr; og han talte det andet af landets sprog, *dansk og atter dansk*. ... Hele planen med den tyske stat Nordalbingen .. viste sig som et luftkastel; thi dette er det mest i øre og øje faldende bevis for, at Slesvig, som aldrig har hørt til det tyske rige og derfor heller ikke til det tyske forbund, ikke engang med hensyn til sproget er ganske tysk. ...«

Paulsen tydede Lorenzens modige gerning i den slesvigske stænderforsamling således: hans danske tale var et forsvar mod påstanden om det »tyske hertugdømme Slesvig«, den nordslesvigske borger Lorenzen havde givet et strålende bevis på Sønderjyllands danskhed. Men samtidig havde Lorenzen holdt sønderjydernes danske sprog i »hævd og ære«. Det danske sprog, som var kirke- og skolesprog for en »stor del af det slesvigske folk«, havde nemlig en »naturlig ret« til at bruges i »folkerådet«. Paulsen anså det for en »unaturlig tilstand«, at det ene sprog skulle herske på det andet bekostning.

»Der var i århundreder aldrig tale om agtelse for det danske; deraf hin formod, at det aldrig kan vorde anderledes, og deraf i den nyeste tid den med

Peter Hiort Lorenzen
1791–1845

politiske anskuelser og planer sammenhængende grundsætning .., at det aldrig skal vorde anderledes. På denne måde viser sig disse (slesvigholstenske) frihedshelte som åndelige voldsmænd! ..«

Først når »den tyske stats oprettelse ikke mere spøgede i folks hjerter«, ville alting »jævne sig«, filosoferede Paulsen. Men han syntes dog, at det var en bagvendt verden, når de dannede og lærde forlangte, at folket skulle *tale* både dansk og tysk – skønt de selv ikke engang ville lære at *forstå* dansk. Og han bemærkede, at så længe »den herskende og fremherskende klasse« ikke ville erkende »en indre berettigelse for det danske sprog, som folket .. er blevet overbevist om«, fandtes der ingen mulighed for en gensidig forståelse i sprogspørgsmålet.

Selvom den politiske udvikling efter 1838 og især de slesvigske stænderforsamlinger i 1840 og 1842 havde bragt en voksende tysk-dansk modsætning for dagen, havde Chr. Paulsen sin medfødte optimisme i behold. I 1838, før den nationale strid var blusset op, havde den slesvigske stænderforsamlings flertal erklæret sig for det danske sprog. Paulsen troede endnu i begyndelsen af 1843, at rolig drøftelse igen ville afløse den politiske kamp, der kun havde skadet den danske sprogsag. Mod bedre vidende plejede han sin politiske optimisme. Det store nationale opgør i den slesvigske stænderforsamling, både i 1840 og 1842, havde ikke kunnet forbitre ham eller formørke hans lyse livssyn.

Intet var i 1843 så ubegrundet som Chr. Paulsens tro på politisk fred. Det vidner hans egne udsagn om:

Slesvigholstenerne arbejdede fortsat for hertugdømmernes særstilling inden for helstaten. De ville forhindre, at den ved sprogreskriptet af 14. maj 1840 bestemte nyordning af sprogforholdene i Nordslesvig blev gennemført og søgte både sprogligt og politisk at afgrænse »staten« Slesvigholsten mod kongeriget.

Nordslesvigs sønderjysktalende befolkning havde været umyndiggjort, så længe den var blevet regeret på tysk. Anerkendelsen af dansk som rets- og øvrighedssprog i 1840 havde betydet en stor sejr for disse sønderjyder. Der fandtes ingen grund for dem til at give afkald på de nyserhvervede sproglige rettigheder. »De danske slesvigere og de danske i Kongeriget var vågnet«, skrev Paulsen den 3. marts 1843 til vennen Kolderup-Rosenvinge.

To nationalbevidste befolkningsgrupper med modsatte mål lovede ikke fred i landet.

Ejderstat eller helstat?

Det er et sikkert tegn på uafklarede forestillinger og indre brydninger, når Paulsen i begyndelsen af 1844 både angreb slesvigholstenerne med stærke ord og i samme åndedrag ikke blot forsvarede Slesvigs forbindelse med Danmark, men også helstaten.

Han anklagede den nye tyske og slesvigholstenske »slægt«. Hos denne havde den »i og for sig vakre tyske ånd« udviklet sig til de samme »udskejelser«, som tyskerne i begyndelsen af århundredet bebrejdede franskmændene. De unge tyskere og slesvigholstenerne sværmede for »das grosse deutsche Vaterland«, som de ville udvide til Slesvig og endnu længere mod nord. For slesvigholstenerne var det efter Paulsens mening betegnende, at det var unge advokater, der alle steder førte det store ord og klagede over »en kvalm luft, der trykkede slesvigholstenerne, idet hertugdømmernes politiske selvstændighed var truet«.

»... Som bekendt puster slesvigholstenerne kun derfor i kampens hede, fordi vi og de danske ikke ville tilstå dem ret til at opløse staten i tvende. Har end Holsten, som tysk forbundsstat, ret til en vis adskillethed fra den øvrige danske stat, så har Slesvig det ikke, men kun til en vis indre selvstændighed«, indvendte Paulsen mod de slesvigholstenske påstande.

Han understregede nok engang, at man ikke kunne holde fast ved den »indbildte stat Slesvigholsten«, fordi den ikke fandtes«. Og af samme grund vendte han sig mod gamle F.H. Hegewisch, der i 1843 betegnede slesvig-holstenerne som »konservative«. »Nej«, svarede Paulsen i begyndelsen af 1844:

»Vi er de konservative, vi for statens sammenbliven kæmpende, om ellers liberale, idet vi tror, at folkerettighedernes forøgelse, dog uden kongeværdighedens svækkelse, ville være det bedste middel til at oplive den hos det herskende parti uddøde kærlighed til den danske statsforbindelse, navnlig ved stiftelsen af en rigsdag for finansvæsenet, efter at vedligeholdelsen af kongedømmets anseelse var blevet sikret ved kongen forbeholdte krongod-sers indkomster. Denne rigsdag burde have bevillingsret med hensyn til alle enkelte af kongen foreslåede udgiftsgrene og skattepålæg, uden dog at have ret til at forkaste hele finansforslaget (budget), da denne i andre stater stedfindende ret alt for let kan misbruges til at opnå bihensigter, og det i og for sig selv er ufornuftigt, at nægte regeringen de til statsstyrelsen nødvendige midler.«

Paulsen brugte det farveløse ord »bihensigter«. Han tænkte på den mulighed, at slesvigholstenerne ved hjælp af skattenægtelser kunne gøre helstaten funktionsudygtig og derved fremme dens opløsning.

Således forsvarede Paulsen helstaten. Men de ideologiske og interesseprægede modsætninger mellem sønderjyden og helstatsmanden Chr. Paulsen, og hans spændte forhold til de tysksindede slesvigholstenerne medførte, at han tillagde Ejdergrænsen en langt større rolle i sine politiske overvejelser, end det kunne forenes med helstatstanken, og det ses tydeligt, hvordan hans forbehold over for helstaten begyndte at vokse omkring 1841-42, selv om han stadigvæk bekendte sig til denne stat. I slutningen af året 1844 advarede Paulsen endda mod at sammenblende slesvigske og holstenske forhold. Den direkte anledning til denne advarsel kom nordfra.

Statsenheden

Spørgsmålet om statens fremtidige enhed blev i 1844 drøftet både i Viborg, Slesvig, Roskilde og Itzehoe.

I Viborg kritiserede stænderforsamlingen kongens tyske rådgivere; man ønskede mænd med prøvet hengivenhed for den bestående statsenhed og med vilje til at forsvare såvel danske og tyske i deres naturlige rettigheder. Stænderforsamlingens medlemmer understregede meget stærkt, at kongeriget og hertugdømmerne udgjorde ét monarki. Viborg stænder hyldede helstaten, men de fremhævede også, at man navnlig ikke måtte opgive den danske kronens ret til hertugdømmet Slesvig.

I den slesvigske stænderforsamling vedtog man (igen) Paul P. Henningsens forslag om en forening af Slesvigs og Holstens stænderforsamlinger med 36 stemmer mod 1. Endvidere vedtog forsamlingen enstemmigt et andragende om adskillelsen af kongeriget og hertugdømmerne med hensyn til finanserne. Det mest radikale forslag (som på mange måder supplerede P.P. Henningsens) kom imidlertid fra advokat J.G.Th. Gülich (Flensborg); han gentog sit krav fra 1840 om en fri konstitutionel slesvig-holstensk forfatning »på basis af landsrettighederne«. Netop i de dage, den slesvigske stænderforsamling havde sine møder, var Slesvig by samlingsstedet for den slesvig-holstenske folkebevægelse: der holdtes en kæmpesangerfest med omtrent 2.500 gæster i byen. Advokat W.H. Beseler udbragte et leve for det tyske fædreland – og slesvig-holstenernes »nationalsang« (Schleswig-Holstein meerumschlungen) lød for første gang. Den slesvig-

holstenske bølge nåede således et højdepunkt i disse sommerdage.

Lige før østifternes stænderforsamling skulle træde sammen i Roskilde, udkom advokat Karl Samwers skrift »Die Staatserbfolge der Herzogthümer Schleswig-Holstein« (Hamburg 1844). Skriftet var blevet inspireret af hertugen af Augustenborg; Samwer påstod i sit værk, at augustenborgerne sad inde med arveretten til både Slesvig og Holsten i tilfælde af kongehusets uddøen.

Dermed var arvespørgsmålet igen blevet kastet ind i debatten, og det var den danske regering langt fra interesseret i; den var tvært imod bestemt på at hævde statsenheden og søgte derfor at hindre, at problemet blev debatteret. Men forgæves.

I Roskilde stænderforsamling sad en række af de ivrigste national-liberale forkæmpere. De tog emnet statsenhed og nationalitet op og kritiserede, at de gensidige tillids- og kærlighedsbånd mellem fyrste og folk for hver dag blev »slappere og slappere«, desuden fordømte de det »skandaløse ved prinsen af Nörs udnævnelse til statholder« for Slesvig og Holsten i 1842. H.N. Clausen, Orla Lehmann og andre gav her udtryk for den utilfredshed med kongens handlemåde og dispositioner og for den misstemning, som vi allerede har mødt hos Chr. Paulsen.

Der blev ligeledes forhandlet om de skridt, der burde tages mod »slesvigholstenismens politiske planer« og mod »den ulykkelige tendens til adspaltelse og sønderlemmelse af det danske statslegeme«. Den stænderdeputerede Tage Algreen-Ussing stillede forslag om, at man skulle ansøge kongen om at kundgøre for undersåtterne, at det danske monarki – det egentlige Danmark, Slesvig, Holsten og Lauenborg – var ét eneste uadskilleligt rige, der gik i udelelig arv efter Kongelovens arvefølge, og at regeringen fremtidig ville skride ind mod enhver, der arbejdede på at løsne forbindelserne mellem monarkiets enkelte landsdele. Forsamlingen vedtog dette forslag næsten enstemmigt, skønt de nationalliberale foreslog, at man burde overveje, hvorledes de tyske forbundslande Holsten og Lauenborg kunne udsondres fra det egentlige Danmark, som Slesvig var en del af. Her blev Ejdergrænsen trukket op. Paulsens ven H.N. Clausen ønskede endda, at det danske monarkis enemærker hellere burde indskrænkes til de lande, hvor »dansk tungemål, dansk sæd og skik kunne beholde sin hjemstavn, end at dets helhed fra Skagen til Elben skulle tilkøbes med nationalitetens og modersmålets gradvise undergang«.

Budskabet om Algreen-Ussings forslag kom til hertugdømmerne, da den holstenske stænderforsamling skulle mødes i Itzehoe. Her

reagerede man hurtigt mod de danske enhedsbestræbelser og vedtog den såkaldte »Verwahrungsact«, der indeholder den slesvig-holstenske bevægelses vigtigste programpunkter: 1. Hertugdømmerne er selvstændige stater. 2. Mandsstammen hersker i hertugdømmerne. 3. Hertugdømmerne er fast forbundne stater.

Chr. Paulsen var imod Algreen-Ussings »ubesindige« andragende om »hertugdømmernes, ikke alene Slesvigs, fuldstændige statsenhed med Danmark« (Dagbøger, 31. dec. 1844). Paulsen, der hidtil havde forsvaret helstaten mod de slesvig-holstenske adskillelsesplaner, vendte sig i december 1844 mod de bestræbelser, der søgte at styrke helstatens sammenhold. Paulsens kritik viser, hvor stærkt hans helstatsfølelse var blevet svækket i årene efter 1840, og denne kritik viser ligeledes, at Ejdergrænsen havde fået en afgørende betydning for Paulsens fremtidige opfattelse af »statsenheden«. Hans stillingtagen til Algreen-Ussings forsvar for helstaten viser, at hans afvisning skyldtes både en opvurdering af »folkeånden«s værdi, dvs. danskhedens betydning for Slesvigs forbindelse med Danmark og tyskhedens vægt for Holstens tilknytning til Det tyske Forbund, samt en nedvurdering af de dynastiske båndes rækkevidde for Holstens forhold til det danske monarki.

*Man løber fare for at miste Slesvig
ved at knytte det for nøje til Holsten*

Paulsen besvarede denne kongerigske opfordring med en »Dannevirke«-artikel, som han kaldte »Statsenheden« (november 1844). Han konstaterede i denne artikel, at det Ussingske andragende om statsenheden havde sat slesvigholstenerne, der var denne enheds »uvenner«, i den hæftigste bevægelse; de forfattede en masse protestadresser.

»... Vi kæmper for samme (dvs. statsenheden), men vi må dog anse hint andragende for et forfejlet skridt, fordi det indeholder den hidtil for Slesvig og for riget så fordærlige sammenblanding af Slesvigs og Holstens forhold, og navnlig ikke tager hensyn til Holstens særegne statsforhold, der gør det muligt, at i fremtiden en trætte om arvefølgen i samme kan komme under den tyske forbundsforsamlings bedømmelse, hvilket ikke kan blive tilfældet med Slesvig. Vi anser det ikke alene for ønskeligt, men også for sandsynligt, at foruden Lauenborg, hele Holsten også i fremtiden bliver i den danske statsforbindelse, men det beror på en miskenden af det tyske Forbunds væsen og af den tyske ånds nuværende retning .., når man histovre (dvs. i Roskilde) mener, at Holsten i en anden egenskab end en tysk forbundsstat kan og vil være forbundet med den danske stat under samme overhovede.«

Holsten var en tysk stat, understregede Paulsen, og kongen af Danmark var medlem af Det tyske Forbund ikke som dansk fyrste, men som hersker over »en af staterne« i »Tyskland«, og det skulle der tages hensyn til. Dette dobbelte forhold til Tyskland og Danmark gjaldt derimod ikke for hertugdømmet Slesvig.

... Endnu for nogle år siden stod de »tyske slesvigeres hu aldeles ikke til, at Slesvig skulle være forenet med Holsten i det tyske Forbund; men den mere og mere vågnende tyske fædrelandske ånd, der stræber efter en nøjere forbindelse af alle tyske lande end den hidtil værende, har nu også udbredt sig blandt de den danske statsforbindelse afskyende slesvigholstenere i Slesvig; og siden den tid er det desto uklogere og farligere, at .. behandle Slesvig i alle henseender som Holsten, hvorved hints danske bestanddele til ubodelig skade for dem selv og for den danske stat mere og mere har mistet i omfang. Man vil holde Holsten ved Slesvig, og løber fare for at miste det gamle .. danske land, ved at knytte det for nøje til et tysk land. ...«

Den »tyske fædrelandske ånd«, som Paulsen beskrev i denne tekst, vil vi i dag betegne som tysk nationalfølelse. Det var denne tyske nationalfølelses integrerende kraft, Paulsen frygtede. Den kunne nemlig drage Slesvig med til Tyskland, hvis man fortsat vedligeholdt og plejede de gamle slesvig-holstenske forbindelser.

Det tyske Forbunds stiftelse havde været uden betydning for Slesvigs tusindårige forbindelse med Danmark.

»Men da nu det statsopløsende parti er der, som stræber efter at sammensmelte Slesvig med Holsten til en tysk forbundsstat, så er det ikke nok, at Slesvig kun erklæres for at være en del af den danske stat, ligesom Holsten og Lauenborg, under samme kongelige arvehus. Vor tids stater holdes ikke sammen alene ved fyrstefamilierne, men folkeånden, om den er statsforbindelsen gunstig eller ugunstig, er på en afgørende dag også en magt. .. Og vore slesvigholstenere har for længe siden indset det og handler derefter, idet de allerede i en række af år med munden og på prent har skildret den danske statsforbindelses følger med de sorteste farver, har malet den for folket ret som fanden på væggen, og har gjort alt, for at fremme det tyske sprogs udbredelse og herredømme på det danskes bekostning. ...«

Paulsen havde opdaget sprogets betydning for nationalfølelsen. Han havde erkendt, at det tyske sprogs fremgang indebar landvinding for det tyske sindelag i Slesvig. Han kunne nu se, at det slesvigholstenske og tysksindede flertal i den slesvigske stænderforsamling havde ført sin tyske sprog- og kulturpolitik for at fortyske Slesvig og for derved

at knytte hertugdømmet ikke alene til Holsten, men også til Det tyske Forbund. Slesvig-holstenerne havde efter hans opfattelse for længe siden set sprogets og kulturens samfundsskabende kraft – og derfor fremmet det tyske sprog.

Paulsen stoledede imidlertid ikke helt på sin nyfundne indsigt i nationalfølelsens betydning. Foreløbig anså han denne følelse blot for »også en magt« i afgørelsens stund – sandsynligvis ved siden af den gamle hengivenhed for kongehuset og tilknytningen til den bestående stat. Hans egen tro på og kærlighed til helstaten var for stærk til, at han helt kunne give afkald på troen på dens fremtid.

*Danmarks frelse ligger i Slesvig,
og den beror på folkeånden i Slesvig*

Hidtil havde slesvigholstenerne mødt enten slet ingen eller kun »vakkende« modstand. Dog endnu holdt Flensborg, hertugdømmernes største, »endskønt tysk talende, handelsstad tro ved Danmark«, og

»der lever endnu en dansk folkeånd i Nordslesvig, der har givet prøve på den skønneste begejstring for modersmål og rige, og som plejet og fredet ville udbrede sig over landet som en oplivende flamme og fremkalde igen den kunstigen undertrykte, sande, hele den danske stat omfattende fædrelandskærlighed. .. Skulle modstanderne opnå ganske at kvæle den danske folkeånd, så står faren for hele den danske stats beståen næppe mere til at afværge.

Derfor I danske mænd, som mener det godt med os og Eder selv, erkender, at Danmarks frelse ligger i Slesvig, ikke i Slesvig-Holsten og Lauenborg, at den beror på folkeånden i Slesvig. Forestiller for kongen nødvendigheden af først og fremmest at holde på Slesvig, dels ved at værne om dens danskhed, hvor samme endnu findes, dels ved indretninger, der kunne styrke de bånd, som forbinder hele hertugdømmet med kongeriget; jo stærkere Slesvig – uden at berøves sine ejendommeligheder – er forbundet med Danmark, desto lettere vil fosterbroderlandet Holsten kunne holdes i forbindelse, desto hellere skal dette selv byde hånden til også i hele fremtiden at blive i samme«.

Teksten er fuld af indre modsigelser. Paulsen holdt fast ved den helstatskonstruktion, i hvilken Slesvig var sidestillet med Danmark og Holsten – skønt han argumenterede mod denne konstruktion, fordi den var blevet overhalet af den nationalpolitiske udvikling. Samtidig fornyede han forestillingen om, at Slesvig var bindeledet mellem Danmark og Holsten – selv om det sidste årtis historie havde

lært ham, at Slesvig derved mere og mere blev udsat for tysk kulturel og politisk påvirkning – og derved også for den »tyske fædrelandske ånd«. At ikke engang Paulsen var helt fri for »slesvig-holstenske« forestillinger, røber begrebet »fosterbroderlandet Holsten«. Det overrasker i højeste grad, når man tænker på Paulsens klager over slesvigholstenernes stræben efter at indlemme Slesvig i Tyskland. Og det er faktisk umuligt at erkende logikken i ønsket om, at slesvigere, der havde udviklet en bevidst dansk nationalfølelse, skulle kunne knytte tysk-nationale og antidanske slesvigholstenerne til helstaten.

Chr. Paulsens forestillinger om »statsenheden« var uafklarede i 1844. Han var hverken helstatsmand eller ejderdanske. Han stolede ikke længere på de åndelige værdier, der bar helstaten, men han kunne heller ikke anerkende nationalfølelsen som statsens bærende element, selv om »folkeånden« syntes at spille en central rolle i hans overvejelser om den danske stats og Slesvigs fremtid. At Paulsen værdsatte Slesvigs forbindelse med Danmark højere end forbindelsen med Holsten, kan næppe betvivles – og heller ikke, at hans højeste mål fortsat var at forsvare sønderjydernes danskhed mod det fremtrængende tyske sprog og sindelag. Det er tydeligt, at den slesvigsk-danske »rigsighed« spillede en større rolle i Paulsens overvejelser end den slesvig-holsten-lauenborgske statsenhed. Han havde opdaget, at det var nødvendigt at fremhæve især Slesvigs og Holstens uensartede statsretlige og nationale forhold til Danmark for ikke at fremme de slesvigholstenske bestræbelser. Sådan var hans stillingtagen ved udgangen af 1844.

Slesvigs forvaltning bør skilles fra Holstens

Chr. Paulsen skrev omkring årsskiftet 1842-43 sine mest uforsonlige anti-slesvigholstenske artikler. Og han genoptog i denne tid et emne, som han allerede ti år tidligere havde strejft i pjecen om Slesvigs folkepræg og statsret, nemlig spørgsmålet om en dansk højere uddannelse for sønderjyderne.

Efter at Nordslesvig i 1840 havde fået dansk rets- og administrationssprog, var det oplagt, at det næste skridt i dansk retning burde tages op til overvejelse. Oprettelsen af »danske institutioner« såsom et dansk gymnasium eller danske borgerskoler i de nordslesvigske byer måtte nu anses for påkrævet.

Hele denne problematik blev brændende aktuel efter 1844. Den slesvigholstenske bølge gik højt og truede med at skylle ind over Slesvig. Embedsmændene protesterede mod brugen af det danske

sprog. I dette år lykkedes det at starte bondehøjskolen i Rødding. Målet med denne skole var at genopvække den danske folkeånd ved hjælp af fortidens store minder og at skabe en kraftig dansk slægt i Slesvig. Sønderjyderne havde nu fået en dansk skole, der var undraget det slesvig-holstenske opsyn og dermed også den slesvigholstenske indflydelse. At opnå en lignende status for alle slesvigske skoler må have været en tilløkkende tanke.

Chr. Paulsen drøftede det for Nordslesvigs danske fremtid livsvigtige skole spørgsmål i 1846. Tilsyneladende havde hans fornyede og dybere indsigt i »folkeånden«s betydning for hertugdømmet Slesvigs forbindelse med Danmark henledt hans opmærksomhed på dette problem. Desuden så Paulsen tydeligt, at den stærkt voksende slesvigholstenisme var en udfordring, der måtte besvares, hvis man ville bevare Slesvig for Danmark.

Fra oktober 1845 til maj 1848 udkom i København et anti-slesvigholstensk ugeblad på tysk. I dette blad, som hed »Beobachter am Sunde«, redegjorde Chr. Paulsen den 27. februar og den 6. marts 1846 for sin opfattelse af Slesvigs forbindelse med Danmark og Holsten, og den 15. maj samme år fremsatte han sine tanker om åbningen af højere danske skoler for Nordslesvig. Disse tre anonyme artikler udgør en samlet enhed; deres fælles indhold er forsvaret for det danske Slesvig.

De første to ret fyldige artikler handler om Slesvigs »statsret« og »folkepræg«. Paulsen indledte med at konstatere, at vor (dvs. den danske) stats historie først og fremmest handlede om hertugdømmerne og især om hertugdømmet Slesvig. Han fremhævede, at Holstens vedvarende tilknytning til og »indre forbindelse« med Danmark alene beroede på hertugdømmet Slesvigs ældgamle lensforhold til kongeriget. Hans rids af Slesvigs historie gik ud på at vise, at det »19. århundrede ikke fulgte efter det 15., men efter det 18. århundrede«. Grunden til de nuværende statsretlige forhold mellem hertugdømmerne og kongeriget var altså blevet lagt i det 18. århundrede! Han understregede kraftigt, at patentet af 22. august 1721 (hele Slesvigs indlemmelse i Danmarks krone) var gældende statsret – og ikke slesvig-holstenernes middelalderlige privilegier og traktater fra før 1600-tallet. Slesvigs indlemmelse var endda blevet bekræftet både af Augustenborgerne og i 1773 af de russiske Gottorper.

Paulsens anti-slesvigholstenske retsopfattelse dannede grundlaget for hans overvejelser om helstatens fremtid. Han ville nemlig genskabe holstenernes og de tysksindede slesvigeres tillid til den danske

statsforbindelse. Dette mål virker nok så overraskende, og det går da også nærmest tabt under hans følgende udredninger.

Paulsen konstaterede, at den slesvigholstenske bevægelse med stærke bånd var knyttet til de tyske enheds- og frihedsbestræbelser, der stod i skærende modsætning til hele den hidtidige tyske histories forløb; dennes mål havde altid været partikularisme. De tyske småstater havde altid stræbt efter større uafhængighed fra rigets centralmagt.

Efter Napoleonskrigene blev Holsten i 1815 en del af det nyoprettede tyske forbund. Derved vakte holstenernes ønske om deltagelse i »Tysklands enhed«; de ville nu løsnes fra alle ikke-tyske statsforbindelser. Men, fremhævede Paulsen, hvis man ville efterkomme dette krav, hvis man ville sætte nationaliteten højere end staten, så ville man realisere et revolutionært princip. Og hvis man gennemførte dette princip konsekvent, ville man sprænge næsten alle bestående europæiske stater. Derfor afviste han denne tankegang. For ham bestod der stadig ingen tvivl om, at holstenerne ikke kunne forlade helstaten. Men samtidig var han overbevist om, at denne helstat måtte have en ny indre organisation.

Paulsen kendte slesvigholstenernes nationale mål: De ville »efterhånden fjerne sig fra kongeriget« for derved med årene at løsrive Holsten – og helst også Slesvig – fra Danmark.

De danske konger havde efter Paulsens mening altid taget hensyn til hertugdømmet Slesvigs indre selvstændighed og »ejendommelighed«. Derved havde de åbnet vejen for, at holstenerne kunne præge slesvigerne kulturelt. Det gottorpske universitet i Kiel blev endogså Slesvigs »landsuniversitet«. På den måde blev Slesvigs overklasse, især dets verdslige og gejstlige embedsmænd, udelukkende uddannet på tysk – og vundet for det tyske. Da de danske konger prøvede at gennemføre forholdsregler, der gik ud på at fremme indførelsen af dansk administrationsprog i det sønderjysktalende Slesvig, mødte disse bestræbelser kun modstand fra embedsmændenes side. Den tyske uddannelse havde medført, at alle slesvigske embedsmænd var blevet »åndeligt skilt« fra det danske folk i Slesvig og i Danmark. Disse slesvig-holstensksindede embedsmænd havde mistet deres kærlighed til den danske nation. Og i løbet af de sidste år havde de ligeledes mistet deres hengivenhed for den danske statsforbindelse. Da det danske rets- og administrationsprog i Slesvig igen kunne føre til en tilnærmelse mellem Slesvig og Danmark, bekæmpede embedsmændene alle forsøg på at anerkende det danske sprogs ligeberetti-

gelse med det tyske. De slesvigholstenske embedsmænd stred nemlig fortsat for en fortyskning af alle forhold i Slesvig.

Chr. Paulsen havde erkendt, at sproget var blevet et middel i den nationale kamp om Slesvig. Han krævede derfor modforanstaltninger for at redde Slesvigs danskhed og hertugdømmet for Danmark, og for at redde helstatens beståen.

Han mente, at kun nye, gennemgribende forandringer i Slesvigs administration kunne modvirke slesvigholstensernes fortyskningsarbejde. Erfaringen havde lært ham, at de »upolitiske« institutioner, såsom den for hertugdømmerne fælles overappellationsret i Kiel, fællesregeringen i Slesvig og de fælles eksamensordninger for verdslige og gejstlige embedsmænd i hertugdømmerne, havde fremmet følelsen af, at Slesvig og Holsten dannede en enhed, og at de var tyske.

Paulsen anså det nu for påkrævet, at denne administrative enhed mellem Slesvig og Holsten blev ophævet. Hvert hertugdømme skulle have sin egen administration.

Kun når man organiserede hertugdømmernes regering, retsvæsen og forvaltning således, at Slesvig var helt selvstændigt og ligestillet, dvs. uafhængigt af både Holsten og Danmark, var det muligt at standse fortyskningsprocessen. Kun når Slesvig var et selvstændigt hertugdømme inden for helstaten, kunne ligeberettigelsen mellem dansk og tysk opnås.

Både retfærdighed og »statsklogskab« krævede en sådan nyordning af staten. Slesvigernes danske folkepræg var det gamle »indre bindeled« mellem hertugdømmet og kongeriget. Slesvigernes danskhed dannede samtidig modvægt mod slesvig-holstenismen. Ville man opretholde Holstens forbindelse med Danmark, måtte man styrke det led, der forbandt Holsten med det danske monarki. Dette led var Slesvig. Og det var Slesvigs danske befolkningsdel, der især knyttede dette hertugdømme til Danmark – og dermed også Holsten. Det var logisk, og hvis det politiske liv ville følge den formale logik, så var det let at tilrettelægge fremtiden.

Paulsen havde i 1844 advaret mod at blande de slesvigske forhold sammen med de holstenske. I 1846 ønskede han Slesvigs administrative adskillelse fra Holsten. Den i 1834 oprettede slesvigske stænderforsamling skulle nu suppleres med administrative og retlige myndigheder for Slesvig. Chr. Flor og P.Chr. Koch havde forlangt denne forvaltningsmæssige adskillelse mellem hertugdømmerne allerede i 1838.

Men det var ikke gjort med forvaltningens omorganisering alene. Der skulle også uddannes slesvigske embedsmænd, og de burde være danskuddannede, således at de lærte at elske Slesvigs bestående statsforbindelse med Danmark. Man burde altså oprette danske højere læreanstalter i det dansktalende Slesvig.

*Forestillinger om at indrette
en dansk lærd skole for nordslesvigerne
– 15. maj 1846 –*

I maj måned offentliggjorde »Beobachter am Sunde« artiklen »Gedanken über die Eröffnung eines dänischen gelehrten Bildungswesens für Nordschleswiger«. Paulsen henviste i sin indledende sætning til det forudgående bidrag, hvori han allerede havde begrundet ønsket om en lærd skole med dansk undervisningssprog for de danske nordslesvigere. Uden en dansk lærd skole ville Slesvigs dansktalende befolkningsdel også i fremtiden mangle de mænd, der af naturen var bestemt til at pleje og beskytte denne nordslesvigske danskhed. Og om nogle år ville det være vanskeligt for staten at finde de dansktalende og danskfølede verdslige og gejstlige embedsmænd, der ikke bare skulle overtage bestillingerne i Nordslesvig, men også formidle mellem rigets danske og tyske dele.

De sidste 15 års erfaring havde lært ham, at der blandt landets akademikere herskede en stærk modvilje mod alt dansk. Denne antipati skyldtes især uvidenhed. Men hvis man ville opnå grundigere dansk kundskaber hos embedsmændene, måtte der imidlertid »væsentligere forandringer« til, end kun en almindelig udvidelse af dansk undervisningen ved de lærde skoler i Flensborg og Haderslev.

I landets lærde skoler behandlede man dansk som en »biting«, nemlig akkurat som andre moderne fremmedsprog – og det blev gjort, selv om hertugdømmets to sydligste lærde skoler (i Husum og byen Slesvig) lå i et område, hvor alt mindede om, »at dansk var det gamle hjemmehørende sprog«. I endnu højere grad gjaldt dette for Flensborg, hvor både landboerne og søfolkene dagligt talte mere dansk end tysk. I denne by holdt man endnu dansk gudstjeneste i en af kirkerne. Den nordligste af landets lærde skoler, skolen i Haderslev, lå tilmed i en »dansktalende by og midt i området med dansk kirke- og skolesprog«. Og i dette danske land Slesvig blev det danske sprog behandlet på lige linje med et så fremmed sprog som fransk!

De slesvigholstenske embedsmænd ringeagtede alt dansk – og der-

for ønskede de også at skille Slesvig fra Danmark og at knytte dette hertugdømme nærmere til Holsten for derefter at forbinde »staten Slesvigholsten« med det tyske forbund. Embedsmændenes ensidige tyske uddannelse og dannelse og deres autoritet i landet medførte, at deres kulturelle og politiske fordomme mod Danmark spredte sig som en kræftskade.

Hvis den danske statsregering ville afværge statens opløsning – og det havde man udtalt, så måtte den rydde op i disse »oprørske forhold«. Hvis regeringen tilstræbte den danske helstats fortsatte beståen, så burde den også være rede til at indsætte de midler, der førte til dette mål. At formulere et mål, men ikke at anvende de midler, der førte til målet, betød nemlig kun at opmuntre statens modstandere til at holde fast ved deres tysk-slesvigholstenske planer, til de kunne realiseres.

Paulsen forlangte, at den danske regering skulle vise sin faste vilje til at modvirke alle slesvigholstenske bestræbelser. Regeringen burde *handle*.

Både Slesvigs statsretlige tilhørsforhold til Danmark og den politiske klogskab rådede til, at der nu blev åbnet en mulighed for, at slesvigerne kunne få en uddannelse på deres danske modersmål. Paulsen anså det for oplagt, at den naturlige, evige ret til menneskehedens og folkenes fremskridt efterhånden burde nedfældes i den positive ret. Og det var efter hans mening lige så givet, at den naturlige ret måtte være rettesnor for alle handlinger, når positive retsregler ikke talte imod dette. Som et led i disse bestræbelser for at virkeliggøre den naturlige ret, tolkede han den fremtidige omdannelse af den hidtil tyske lærde skole i Haderslev til en dansk skole. Retsforholdene tillod denne omdannelse. Paulsen havde nemlig konstateret, at Haderslev lærde skoles fundats ikke indeholdt nogen bestemmelse med hensyn til undervisningsproget, som i 1567 hovedsagelig havde været latin. Og han fremhævede, at skolen var doteret af provstiets midler, hvoraf man kunne aflede en naturlig berettigelse til at fordre, at det samme sprog, som blev benyttet i provstiets gejstlige og verdslige offentlige anliggender, blev indført i denne lærde skole.

Paulsen anså det derfor for at være nærliggende, at den lærde skole i Haderslev blev omdannet fra tysk til dansk – kun i religion skulle der fortsat undervises på tysk. Denne inkonsekvens skyldtes hensynet til den tyske gudstjeneste i Haderslev kirke.

Dette nye danske gymnasium burde starte med den nederste sko-

leklasse, de nuværende elever skulle derimod fortsætte og afslutte deres skolegang, sådan som de havde begyndt den. Slesvigere, der underviste ved lærde skoler i kongeriget, og (rigs)danskere med dansk-tysk uddannelse burde i fremtiden ansættes som lærere. Med hensyn til de personelle problemer var det efter Paulsens mening afgørende, at man altid tilgodeså statens »fornuftige mål«, de stod til enhver tid over personerne. Slutstenen på dette reformværk på skoleområdet burde være en bestemmelse, der sikrede de ansøgere, der var udgået fra dette danske gymnasium, fortrinsret til alle embeder i Nordslesvig, især hvis de desuden havde studeret i København. Disse kandidater burde altid foretrækkes fremfor »fødte danskere« og slesvigere, der kun havde studeret ved universitetet i Kiel eller ved andre tyske universiteter.

Ved siden af denne danske lærde skole i Haderslev ønskede Paulsen et nyt gymnasium etableret i Sønderborg; dette burde indrettes, fordi Als og Ærø stod under »dansk kirkehøjhed«, og fordi flere unge fra disse øer plejede at studere i København.

Paulsen satte sig med sine fordringer til modværge: Han ønskede at bryde den tyske skoles eneret til højere uddannelse i det danske Slesvig. Hans forslag betød desuden en svækkelse af det monopol på al akademisk uddannelse i det dansk-tyske Slesvig, som hertugdømmernes tyske universitet havde siddet inde med siden 1768-74, da det var blevet bestemt, at de slesvig-holstenske studerende skulle tilbringe mindst to af studieårene ved Kiels universitet. Paulsen krævede statsmagtens indgriben i Sønderjyllands fortsatte kulturelle og politiske fortyskning.

Paulsens forslag var danske: de af ham anbefalede forholdsregler skulle modarbejde slesvigholstenismen. Men han var ikke klar over, at de ligeledes undergravede helstatstanken. En forøget pleje af dansk kultur ville naturligvis medføre en stærkere dansk bevidsthed og derved fremme en udvikling hen imod en dansk nationalstat. Chr. Paulsen formulerede i foråret 1846 ønsker, der sigtede mod et dansk monarki, som bestod af Kongeriget og Nordslesvig.

Forny et helstatsoptimisme »Det åbne Brev« -1846-

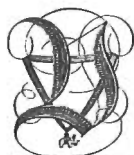
Den næste politiske hændelse, der satte Paulsens pen i bevægelse, var arvefølgepatentet af 8. juli 1846. I dette »Åbne Brev« om arvefølgen blev det af kong Christian 8. stadfæstet, »at Kongelovens arvefølge var i fuld kraft og gyldighed i hertugdømmerne Slesvig og Lauenborg«, mens dette ikke kunne siges »med samme bestemthed« om enkelte dele af hertugdømmet Holsten. Christian 8. udtaler imidlertid, at han »uafadeligen« vil stræbe efter at fjerne disse hindringer, således at »den samlede danske stats integritet« vil blive bevaret. Brevet slutter med tilsagnet om, at både Slesvigs selvstændighed og forbindelse med Holsten skal anerkendes, samt at hertugdømmet Slesvigs rettigheder som en med »vort monarki uadskillelig forbunden, men tillige selvstændig landsdel« skal sikres.

Kongen ville således hverken bringe Holsten i et andet og nærmere forhold til kongeriget, end det allerede var, eller skille dette hertugdømme fra dets forbindelse med Slesvig. Han ville sikre opretholdelsen af den bestående danske helstat som en forening af selvstændige og indbyrdes uafhængige lande. Men der konstateredes i dette åbne brev også, at der inden for monarkiet fandtes et indre skel ved Ejderen, idet Kongelovens arvefølge gjaldt i hele Slesvig, men kun i dele af Holsten (: i Pinneberg og muligvis i Plön).

Da Christian 8. den 3. august 1846 ankom til Flensborg, kunne han modtage denne bys takkeadresse for det åbne brev. Omtrent én måned senere var han i byen Slesvig, men her kvitterede borgerne for brevet med gadeoptøjer.

Den slesvigske Stænderforsamling (21. okt. – 14. dec. 1846) vedtog den 2. november 1846 med 35 stemmer mod 5 en protestadresse mod »Det åbne Brev«. Forsamlingen vedkendte sig i denne adresse de »tre slesvig-holstenske grundsætninger« om hertugdømmernes selvstændighed, uadskillelighed og mandsstammens arveret. Den kongelige kommissarius, regeringspræsidenten i Slesvig L.N. Scheele, nægtede imidlertid at indsende protesten; den havnede i arkivet.

Senator P. Nielsen, stænderdeputeret fra Flensborg, havde gjort indsigelse mod adressen. Han understregede i sit indlæg, at »en professor«, »der stadig var i live« og forsvarede den bestående stats enhed, havde »bevidnet«, at han havde sin viden fra »den professor«, der i de senere år underviste i det modsatte, nemlig i »separatisme«.

Vi Christian den Ottende,
af Guds Raade Konge til Danmark, de Benders og Gothers, Hertug til Sleebvig,
Holsteen, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Oldenborg, ic. x.

Gjøre sikkertigt:

Med mangfoldige Kendsgjæringer er det kommet til Vor Kundskab, at der hos Range af Vore Undersaatter herse uflare og urigtige Forestillinger om Successionsforholdene i Monarriet, og at disse Forestillinger benytted til at fremkalde Uro og Røkmring for det sølde Fædrelands Fremtid, hvis engang efter Forsynets Vilje Vort Kongelige Høests Mandstamme skulde udøe, hvorved tillige smalkedes og næres en bitter Stemning mellem de forskjellige Landdeles Beboere. Vi have derfor anset det for Vor landsfæderlige Pligt at lade ved en dertil efter Vor Allerhøieste Befaling sammentraadt Commission gienngaae alle, disse Arvesforhold vedkommende Acter og Documenter, som have kunnet tilveiebringes, og lovrigt foretage en nøjagtig og grundig Undersøgelse af samtlige herhen hørende Forhold.

Efter at denne Undersøgelse er tilendebragt, og derpaa foredraget for Os i Vort Geheime-Statsraad og af Os overveiet, have Vi fundet det tilfulde stadfæstet, at ligesom Arvesølgen i det for den danske Krone ved Tractater erhvervede Hertugdømme Lauenborg er utvivlsom, saaledes er samme Kongelovens Arvesølge for Hertugdømmet Sleebvig ifølge Patentet af 22de August 1721 og derpaa følgende Arvesølging, ligesom endelig ogsaa ifølge de af England og Frankrig under 14de Juni og 23de Juli 1721 udstedte Garantier og de med Rusland afsluttede Tractater af 22de April 1767 og 1de Juni 1775 i fuld Kraft og Gyldighed.

Vor safte Forvisning om at dette er grundet i Ret og Sandhed, og Vor Overbevisning om, at Vi ei tør opsætte at modvirke de skadelige Følger af de urigtige og falske Ansæelser, som i saa Henseende stibigen udbredes inden selve Monarriets Grændser, have bevæget Os til ved dette Vort aabne Brev for samtlige Vore troe Undersaatter at kundgjøre denne Vor Forvisning om samtlige Vore Kongelige Arvesuccessors Arveret til Hertugdømmet Sleebvig, som Vi og Vore Efterfølgere paa den danske Throne ville anse for Pligt og Kalb at opretholde.

Derimod er det af fornævnte Undersøgelse fremgaaet, at der med Hensyn til enkelte Dele af Hertugdømmet Holsteen ere Forhold tilfede, som hindre Os fra med Bestemthed at kunne udtale Os om samtlige Vore Kongelige Arvesuccessors Arveret til dette Hertugdømme. I det Vi imidlertid alernaadigt forfikkre alle Vore troe Undersaatter og navnlig Hertugdømmet Holsteens Beboere, at Vore Bestræbelser uafslæbigen have været og skulle blive rettede paa at fjerne berorte Hindringer og tilveiebringe en suidstændig Anertkjendelse af den samlede danske Stats Integritet, saa at de under Vort Scepter samlede Landdele ei nogensinde skulle adskilles, men bestandigen forblive tilfammen i deres nærværende Forhold og med de dem hver for sig tilkommende Rettigheder, saaledes ville Vi navnlig herved forvisse Vore troe Undersaatter i Hertugdømmet Sleebvig om, at det ei ved dette aabne Brev er tilfattet paa nogen Raabe at træde dette Hertugdømmes Selvstændighed, saaledes som denne hidtil af Os er erkjendt, for nær, eller at gjøre nogen Forandring i de øvrige Forhold, som fortiden forbinde samme med Hertugdømmet Holsteen, hvorimod Vi meget mere herved gjentage Vort Liffagn om fremtidigen som hvidt at ville bestyde Vort troe Hertugdømme Sleebvig i Besiddelsen af de samme, som en, vel med Vort Monarrie uafslæbigen forbunden, men tillige selvstændig Landdeel, tilkommende Rettigheder.

Under Vor Kongelige Haand og Segl.

Givet i Vort Geheime-Statsraad paa Vort Slot Sorgenfri den 8de Juli 1846.

Christian R.

Frederik g. p. Frederik Ferdinand. Stemann. A. W. Moltke. Ørsted. Reventlow-Criminll.

»Det aabne Brev« af 8. juli 1846 vedrørende arvesølgespørgsmålet

P. Nielsen stillede her Chr. Paulsen og Nic. Falck over for hinanden. Falck havde haft en væsentlig andel i protestens udformning.

Det blev ligeledes foreslået i denne forsamling, at kongen skulle anmodes om »i sin egenskab af Slesvigs hertug at tiltræde Det tyske Forbund«. Siden hertugdømmet var et tysk land, skulle det have del i det »store Tysklands prægtige Fremtid«.

Den slesvigske stænderforsamling af 1846 var således igen præget af slesvigholstensk ånd. Kun flensborgerne H.C. Jensen og P. Nielsen samt nordslesvigerne P. Jepsen (Rinkenæs), Nis Lorenzen (Lilholt) og Andr. Petersen-Dalby viste dansk helstatssindelig.

Men også i det »store Tyskland« fandtes der grupper, der demonstrerede mod den danske konges brev. Tysk videnskab nægtede naturligtvis at anerkende de danske statsretlige argumenter. I slutningen af september 1846 blev der holdt et stort jurist- og historikermøde i Frankfurt am Main. Blandt talerne møder vi en række gamle slesvigholstenere. Professorerne Georg Beseler, der i 1841 havde udgivet U.J. Lornsens efterladte »Unionsverfassung«, A.L.J. Michelsen og Fr.Chr. Dahlmann høstede stort bifald, da de i deres foredrag bestred, at Slesvig nogensinde var blevet indlemmet i Danmark, og da de hævdede både Slesvig-Holstens uadskillelighed og nødvendigheden af, at denne »stat« blev skilt fra Danmark.

Det var situationen, efter at det åbne brev var blevet offentliggjort. Chr. Paulsen reagerede først, da han i efteråret 1847 havde læst de foredrag, der var blevet holdt på mødet i Frankfurt. Det åbne brev gengav i det store og hele de forskningsresultater og forslag, som Paulsen i løbet af 1830'erne havde sendt til den daværende kronprins Christian. Derfor overrasker det heller ikke, at Paulsen forsvarede de i brevet formulerede principper og mål, da han i oktober 1847 gendrev de tyske akademikers påstande. Det blev hans sidste statsretlig-politiske afhandling før den slesvig-holstenske revolution i 1848, og det blev hans sidste bekendelse til den helstat, hvis beståen han siden 1830 havde forsvaret mod alle bestræbelser på at splitte den for at etablere dobbeltstaten Slesvigholsten-Danmark.

Den 12. november 1847 offentliggjorde »Beobachter am Sunde« Paulsens artikel »Die Germanisten des Jahres 1846 für Schleswig-Holstein wider Dänemark«.

Ordførerne for den antidanske bølge i Tyskland var, som allerede nævnt, to lærde slesvigerne: Georg Beseler (1809-1888), professor i Greifswald, og Andr. L.J. Michelsen (1801-1881), fra 1829 til 1842 professor i historie ved universitetet i Kiel, i 1846 professor i Jena. At

slesvigerne var de mest aktive modstandere mod Slesvigs danske statsforbindelse, når de først engang »havde hengivet sig til ideen om den tyske stat Slesvigholsten«, skyldtes efter Paulsens mening den kendsgerning, at disse slesvigske slesvigholstenerne simpelthen ikke kunne undgå at opleve og se, hvordan Slesvig var stærkere knyttet til Danmark end til Holsten, og derfor hadede de den danske statsforbindelse så stærkt.

Beseler og Michelsen blev understøttet af den tidligere professor i Kiel Chr. Fr. Dahlmann, den »ældste stridsmand« for et tysk Slesvig-Holsten.

Chr. Paulsen drøftede i sit svar til talsmændene for slesvigholstenismen en række historiske hændelser og gamle traktater og tolkede disses betydning for at demonstrere, at de slesvigholstenske påstande manglede ethvert retsgrundlag.

Anti-slesvigholstenske argumenter

1326: Den såkaldte »constitutio valdemariana« fra 1326 spillede en central rolle i teorien om »staten Slesvigholsten« og om Slesvigs »selvstændighed«.

Grev Gerhard 3. (den Store af Rendsborg) satte i 1326 sin myndling, den elleveårige hertug Valdemar af Sønderjylland, på Danmarks trone. Som tak for grevens store fortjenester overdrog den nye konge Sønderjylland som »arvelen« til Gerhard. Og Gerhard lod i Valdemars håndfæstning, som han sikkert selv havde affattet udkast til, indføre en bestemmelse om, at hertugdømmet Sønderjylland aldrig måtte blive forenet med Danmarks rige og krone, således at én herre rådede over begge lande.

For Chr. Paulsen var al tvivl udelukket: Valdemar var umyndig i 1326, og derfor var hele retshandlingen ugyldig og denne »constitutio valdemariana« værdiløs.

Da Valdemar blev afsat og Christoffer 2. igen besteg den danske trone i 1330, overtog Valdemar atter hertugdømmet Sønderjylland. Gerhard 3. og hans arvinger fik nu »expectancen« på (dvs. udsigten til at opnå) »Sønderjylland i tilfælde af, at Valdemar døde uden livsarvinger«. Denne bestemmelse bekræftede efter Paulsens mening ligeledes, at »constitutio valdemariana« ikke havde nogen betydning.

1460: Det overrasker, at Paulsen ikke kom ind på hændelserne i 1460 i denne sammenhæng. »Ribe-privilegiet«, som blev udstedt i marts 1460, var dog så væsentlig en bestanddel af slesvig-holstener-

nes retsopfattelse, at Paulsens tolkning fra 1832 og fremover ikke kan springes over her.

»Ribe-brevet« blev af slesvig-holstenerne anset for en af grundpillerne for hele »statsbygningen Slesvigholsten«. Det var især to bestemmelser, der igen og igen blev draget frem, når den slesvig-holstenske statsteori skulle begrundes.

Christian 1. erklærede i »Ribe-brevet« bl.a., at »han var blevet valgt og hyldet ikke som konge af Danmark, men som hertug af Slesvig og greve af Holsten og Stormarn«, og han lovede udtrykkeligt, at disse lande »altid skulle blive udelt sammen«. Slesvig-holstenerne sluttede af disse ord, at den tidligere personalunion mellem Slesvig og Holsten var blevet til en »realunion«, og at denne svarede til en »statsforbindelse«. Dette kunne Paulsen ikke indrømme. Efter hans opfattelse var den nye forbindelse mellem hertugdømmet og grevskabet kun en »betinget realunion«. Holsten var stadig en del af det tyske rige – og Slesvig en del af det danske; Ribe-brevets bestemmelser berørte ikke disse statsforbindelser. Unionen mellem Slesvig og Holsten var dermed betinget af, at denne kunne forenes med de i forvejen bestående danske og tyske lensforbindelser. Og at disse ikke var blevet ophævet, beviste den passus i Ribe-brevet, efter hvilken Christian 1.s efterfølger skulle »fordre og modtage sine len af sin lensherre og gøre som ret er«. Det var af afgørende betydning for Paulsen, at man anerkendte, at Slesvigs lensforhold til Danmark ikke var blevet forandret ved denne nye statsretlige ordning.

Slesvigs lensforbindelse med Danmark kunne måske anses for en tom formalitet, men, fremhævede Paulsen, »sålænge en lensforbindelse består, finder der dog en tinglig (dvs. retslig), skønt da kun middelbar, forbindelse sted med hovedlandet«. Lensmanden var i en sådan forbindelse stadig forpligtet til troskab mod sin lensherre – og han forbrød sit len ved at forsømme sine lenspligter. Paulsen indrømmede, at lenstjenesten ikke var blevet bestemt i 1460, men den var heller ikke blevet eftergivet, betonedede han.

1533: Et andet årstal, som slesvigholstenerne yndede at drage frem, var 1533. I dette år foreslog hertug Christian (den senere kong Christian 3.) det danske rigsråd en union mellem hertugdømmerne og Danmark. Denne unionstraktat blev af slesvig-holstenerne anset for et bevis på, at Slesvig og Holsten dannede en selvstændig stat. Og det kan i dag næppe betvivles, at riget og hertugdømmerne stod over for hinanden som fuldt ud jævnbyrdige, politisk selvstændige stater. Men Paulsen kunne med god ret gøre opmærksom på, at Slesvig og

Danmark var blevet knyttet sammen både ved »unions- og lensbånd«, idet der i unionsbrevet henvises til »de fordringer og formentlige rettigheder, som kongeriget Danmark måtte have på fyrstedømmet Slesvig«. Han overvejede imidlertid ikke, om disse »formentlige rettigheder« måske blev opvejet af de i samme sætning nævnte rettigheder, som fyrsterne af Slesvig og Holsten måtte kunne gøre gældende.

For Paulsen var det igen afgørende, at hertugdømmets lensforbindelse med kongeriget ikke var blevet krænket, men at den tværtimod stadig blev respekteret og bekræftet.

1658: Efter slesvig-holstenernes fremstilling resulterede Slesvigs historie i hertugdømmets absolutte suverænitet, der blev opnået i 1658 – og gjaldt for al evighed.

Modsætningen mellem hertugerne af Gottorp og kongen af Danmark hørte i 1600-tallet til dagens orden. Under krigen mellem Danmark og Sverige i 1657 sluttede hertug Friedrich 3. et hemmeligt forbund med Sverige. Han ventede sig stor fordel af et dansk nederlag. Hans højeste mål var det fulde eneherredømme over Slesvig. Det nåede han imidlertid ikke. Men ved fredsslutningen i 1658 sikrede han sig lenshøjheden over sin del af Slesvig – og på tilsvarende måde blev den danske lenshøjhed ophævet for den kongelige dels vedkommende. Derved var hertugdømmet Slesvig blevet en »suveræn stat«.

Chr. Paulsen delte ikke denne af Nic. Falck repræsenterede opfattelse. Uden tvivl havde det været hertugens og den svenske konges mål at svække Danmark, idet hertugen blev gjort til en selvstændig fyrste. Og for at få de svenske tropper ud af Danmark, udstedte kong Frederik 3. den 2. maj 1658 også et »suverænitetsdiplom«, men det var kun til gunst for hertug Friedrich og hans mandlige efterkommere. Det drejede sig altså udelukkende om en personlig suverænitet, understregede Paulsen, diplommet gjorde ikke selve landet lensfrit. Og kongen gav, med rigsrådets samtykke, sig selv samme ret med hensyn til den kongelige del af hertugdømmet.

Slesvigs lensforbindelse med Danmark opretholdtes også efter 1658; fyrsternes »personlige befrielse« fra lenspligten ændrede ikke noget ved hertugdømmets status som dansk len – og derfor kunne man vel heller ikke tale om en suveræn stat Slesvig.

Hertugdømmet Slesvig var således ifølge Paulsens mening også efter 1658 en del af det danske rige.

1720-21: Hertugerne af Slesvig-Gottorp allierede sig ligeledes i de følgende dansk-svenske krige med Sverige. Og derfor inddrog Fre-

derik 4. ved patentet af 13. marts 1713 den gottorpske andel af Slesvig som forbrudt.

Kongen besluttede nu igen at oprette en umiddelbar forbindelse mellem Slesvig og Danmark, dog uden at røre ved hertugdømmets indre selvstændighed. I fredsslutningen på Frederiksberg slot 1720 garanterede England og Frankrig denne forbindelse, og den 22. august 1721 blev den gottorpske del af Slesvig inkorporeret i »Danmarks krone«. Den 4. september 1721 lod kongen sig hylde efter Kongelovens ordlyd. I edsformularen blev det klart udtrykt, at kongen havde »fundet det for godt at forene den fyrstelige andel af Slesvig med den kongelige for stedse igen at inkorporere den i kronen som et gammelt ved tidernes ugunst afrevet stykke«. Ved hyldningseden forpligtede stænderne, prælaterne og ridderskabet – inklusive hertugen af Augustenborg – sig til for sig selv og efterkommerne at erkende kongen som deres eneste suveræne landsherre og at være hans arvesuccessorer i regeringen efter Kongelovens lydende tro, huld og lydige.

Paulsen tilbageviste slesvig-holstenernes opfattelse, at kongen kun havde forenet den gottorpske andel med den kongelige og inkorporeret den i denne. Han anså denne tolkning for meget spidsfindig, da både patentets indledning og edsformularen taler om en inkorporation i kronen – så meget mere som Slesvigs inkorporering havde været kongens mål.

Holger Hjelholt (1887-1977) har bekræftet Paulsens forskningsresultater, der stod i diametral modsætning til de opfattelser, som de slesvigske »germanister« havde forkyndt på det store møde i Frankfurt am Main. Men den tyske historieforskning repræsenterer stadig den opfattelse, at der i 1720-21 ikke har fundet nogen retsgyldig indlemmelse af Slesvig i Danmark sted.

Chr. Paulsen gav en særlig bred skildring og dokumentation af inkorporationens og arvehyldningens betydning. Hændelserne i 1720-21 medførte nemlig, at alle slesvigholstenske argumenter, der jo byggede på traktater og privilegier fra før 1720, blev ubrugelige: ved Slesvigs inkorporation i Danmarks krone var alle tidligere forleninger og eventuelle suverænitetsrettigheder blevet forældede – og dermed ugyldige, og dermed fandtes der ingen retsgrundlag for en »slesvig-holstensk« »stats«teori.

1767 og 1773: Slesvigs indlemmelse i Danmark blev stadfæstet endnu engang, idet det russisk-gottorpske hus gav afkald på »sin andel af Slesvig og Holsten«. Gottorperne anerkendte de kongelige

kronarvingers evige ret til *hele* Slesvig.

Det forhenværende holstensk-slesvigske fyrstehus accepterede dermed Danmarks fuldstændige erhvervelse af Slesvig – og samtidig at den kvindelige arvefølge var blevet indført i dette hertugdømme.

Efter Paulsens opfattelse havde Danmark nu »for alle tider« sikret sig besiddelsen af Slesvig. At der samtidig blev lagt et nyt grundlag for et voksende indre fællesskab mellem Slesvig og Holsten, gjorde han ikke opmærksom på.

Chr. Paulsen mente, at han således havde gendrevet slesvigholsternes som oftest både skarpsindige og spidsfindige ordkløverier, der skulle bortforklare Slesvigs statsretlige tilknytning til Danmark og gøre Slesvig til en suveræn stat og helst endda til et tysk hertugdømme.

Hans slesvigske-danske bevisførelse fylder over 27 tryksider; disse statsretlige undersøgelser markerer stærkt Ejdergrænsens vitale betydning for Slesvigs nære tilknytning til kongeriget Danmark; derfor var det en følgerigtig slutning, når Paulsen krævede, at Slesvig i fremtiden »ved statsindretninger« burde knyttes endnu fastere til Danmark. Men så slog hans logik kolbøtter; helstatsdrømmen fik overtaget.

Paulsen formulerede i afhandlingens sidste sætning sin »uforgribelige mening«, og den gik ud på, at et Slesvig, som var nært forbundet med Danmark og hvis indre selvstændighed blev respekteret, med lethed ville kunne holde det tyske »forbundsland« Holsten inden for det danske monarki.

Netop nødvendigheden af at fremføre den udførlige anti-slesvigholstenske argumentation burde have overbevist Paulsen om, at helstaten var gået i opløsning i 1847. Chr. Paulsen boede og virkede i Kiel, han oplevede derfor på nærmeste hold, hvordan de slesvigholstenske forestillinger greb om sig. Mere end én gang var han blevet offer for antidanske optøjer. Selv om han helt konkret havde erfaret, at nationale modsætninger ikke var samfundsskabende – og at enhver helstatsoptimisme var ubegrundet, sluttede han fra sin statsretlige bevisførelse for Ejderstaten og fra sin viden om kongehusets arveret til både Lauenborg og enkelte dele af Holsten til helstatens fortsatte beståen.

Men han måtte sande, at den politiske udvikling ikke tog hensyn til hans statsretlig-formalistiske overvejelser og helstatsdrømme.

En helstatsillusion brister

Chr. Paulsens virksomhed var i den grad indflettet i det politiske liv i Slesvig og »Slesvigholsten«, at hans private og offentlige forhold virker som et barometer for den nationalpolitiske udvikling i hertugdømmerne.

Han var i mange år aktør på den politiske scene – og blev til sidst offer for nationale overgreb.

Da Chr. Paulsen i 1825 blev udnævnt til professor, troede den nyforlovede videnskabsmand, at »et behageligt hus og offentligt liv, kærlighed og virksomhed i den skønneste forening« skulle være hans fremtid. Med stor idealisme begyndte han i 1826 sine forelæsninger. Han ville forme de studerende til ædle mennesker. De skulle lære at stræbe efter fuldkommenhed og således opleve, at man ved bestandig pligtopfyldelse allerede her på jorden kunne opnå himmerigets glæder.

Han ville gavne menneskeheden og gøre almen nytte i kraft af sin borgerlige virkekreds.

Han sigtede i sit videnskabelige arbejde og i sin universitetsundervisning hen imod den bestående helstat. Paulsen ønskede at fremme den indbyrdes forståelse mellem dansk og tysk i denne multinationale stat. Hans mål var at rydde modsætninger af vejen, idet han oplyste om helstatens indre forhold og betingelser, og idet han behandlede brændende spørgsmål på rationalistisk manér. Hans skrifter fra 1832 (*Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht ..*) og 1836 (*Für Dänemark und für Holstein*) må henregnes til dette oplysningsarbejde i helstatens tjeneste.

Indtil 1836 kunne Paulsen sige, at han havde opnået det efterstræbte mål. Han havde fundet en hæderlig stilling, og han havde fundet venner. Han tiltrak ikke de store tilhørerskarer som Dahmann og Falck, men han kunne dog hvert semester tælle mellem 20 og 30 studenter, der fulgte hans forelæsninger og øvelser. Dette antal udgjorde formentlig en femtedel af det samlede antal jurastuderende, som i disse år var indskrevet ved universitet i Kiel. Og det vil sige, at der i tiden før 1836 næppe kom færre studerende til hans undervisning end til de slesvig-holstensksindede kollegers som f.eks. til Andr. L.J. Michelsens forelæsninger. Denne søgte i 1830'erne endda at imødekomme de studerendes særlige interesser med hensyn til undervisningens indhold, medens Paulsens opfattelse stod i modsætning til den i Kiel fremherskende mening om landets ret.

Omtrent 84% af alle studerende i Kiel stammede fra hertugdømmerne. Paulsen var altså på vej til at bygge den af ham ønskede bro mellem dansk og tysk.

Hans verden var præget af tolerance og af den opfattelse, at den åndelige brydning mellem dansk og tysk skulle berige hertugdømmernes indbyggere og på den måde føre helstatens borgere ind i en lykkelig fremtid. Men dette idealistiske verdensbillede blev rystet i 1836.

I skriftet »Für Dänemark und für Holstein« havde han gjort rede for en statsret, der afslørede de slesvig-holstenske statsteorier som utopiske. Derfor mødte han protest og modstand i stedet for rolig drøftelse. Og modstanden blev langt fra mindre, da hans politiske aktivitet blev kendt i videre kredse. Han udsattes for presseangreb. Efter at pjecen »Det danske sprog i hertugdømmet Slesvig« var udkommet, begyndte studenterne at svinge ham, fordi han efter deres mening ikke var »godt holstensk sindet«. Paulsen forstod ikke denne begrundelse. Havde han ikke skrevet både »for Danmark og for Holsten«? Og havde sønderjyderne ikke en god ret til at kræve kulturel ligeberettigelse?

I 1837 kritiserede han den »upatriotiske slesvigholstenisme«, der protesterede mod Slesvigs forbindelse med Danmark. Denne politiske bevægelse repræsenterede efter Paulsens mening »partisyens og tvedragtens ånd«. Men samtidig tolkede han striden om Slesvig som en af »tidens kampe«, dvs. som et af de nationale opgør, der var betegnende for hans samtid. Han understregede, at kappestriden mellem folkepræg var en »åndelig kamp«, og at den skulle føres på en »værdig måde«. Modparten skulle bedømmes »retfærdigt«, og modparterne burde respektere hinanden, idet de anerkendte hinandens ligeberettigelse.

Paulsen søgte i disse år at redde sit idealistiske syn på helstatens formål, selv om den nye tid varslede en opløsning af hans overlevede statsopfattelse og hans nedarvede normer for folkenes sameksistens. Meget tyder på, at han så tidligt som i 1837 sporede, at hertugdømmernes indlemmelse i Det tyske Forbund var slesvig-holsternes mest fundamentale anliggende. Og derfor må det vel siges, at Paulsens politiske optimisme efter 1837 hvilede på et uvirkeligt grundlag. – Det tog ti byrdefulde år, før han blev revet ud af sine politiske illusioner.

Årene 1836, 1838 og 1840 var begivenheds- og modsætningsrige år i Slesvigs/Sønderjyllands historie: de danske slesvigere, sønderjy-

derne, bekræftede rigtigheden af Paulsens politiske virksomhed, idet de demonstrerede, at hertugdømmet Slesvigs dansktalende indbyggere stod jævnbrydige med de tysktalende. Men Paulsen måtte i disse år også erfare, at hverken hans nærmeste foresatte eller hans studenter brød sig om hans indsats. De umiddelbart foresatte i Kiel og i det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli i København forbigik hans virksomhed i tavshed. Studenterne boykottede hans undervisning.

Mens den »danske sag gik fremad« (Dagbøger, 14. juni 1840), gik hans private sag tilbage.

Et første højdepunkt i det spændte forhold til slesvigholstenerne aften sig i foråret 1840. Paulsen skrev om »tyskhedsraseri«, »slesvigholstensk terror og uvæsen«, om »den tyske ånds udskejelser« og lignende. Denne måde at betitle slesvig-holstenerne og benævne deres gerninger på afslører, at det blev vanskeligt for ham at opfylde kravet om at respektere modparten.

Dog var hans forbindelse til studenterne og til det akademiske miljø ikke helt gået i opløsning i 1840. Den senere kendte tyske nationaløkonom Lorenz J. (von) Stein (1815-1890) skulle i sommeren 1840 forsvare sin doktordisputats; han bad Paulsen om at være opponent. Chr. Paulsen deltog tilmed i det efterfølgende doktor-gilde. Stud.jur. Karl Samwer (der fire år senere blev Augustenborgernes hovedagitator) udbragte Paulsens skål – og hentydede til dennes politiske »anskuelser«. Paulsen gav et »berigtigende« svar, og man »skiltes tilfredse med hinanden«.

»Siden den tid får jeg mangan en hilsen fra mine unge commersbrødre«.

Chr. Paulsen havde oplevet en del modgang i Kiel, men hidtil havde han ikke tabt ligevægten. Modsætningen var endnu ikke præget af indædt had; man kunne stadig give hinanden hånden over den skilende grøft.

Blæsten om den slesvigske stænderforsamlings møder i efteråret 1840 lagde sig ligeledes igen. Det efterfølgende år kan endda kaldes roligt. Paulsen nød atter det hyggelige samvær med de slesvig-holstensindede professorer og venner; han festede med dem i »Harmonien«. Han besøgte så ivrige slesvig-holstenerne som advokat Peter Gottfriedsen (1791-1850) i Haderslev og C. Heiberg i Slesvig. Men der blev ikke talt om politik! Og studenterne fulgte igen hans forelæsninger. Den lysseende Paulsen troede, at han havde overvundet »fordommen« mod sig.

Han anede ikke, at han oplevede stilheden før stormen.

Det ulægelige brud med slesvigholstenerne kom med stænderforsamlingens bevægede møder den 11., 14. og 16. november 1842. Krænkelsen af den dansk-slesvigske nationalitets ret og ære i Slesvigs stændersal afslørede for Paulsen det systematiske i al slesvigholstensk modstand mod den slesvigske danskhed. Han skrev i tiden omkring årsskiftet 1842-43 sine bitreste og mest uforsonlige artikler mod slesvig-holstenernes statsopløsende teorier og gerninger. Slesvigholstenerne havde revet ham ud af hans illusioner. Han så ikke flere muligheder for at forhandle. Statsfjendernes systematiske ødelæggesarbejde krævede planmæssige modforanstaltninger. Der skulle ikke længere drøftes og debatteres, men handles.

I takt med Paulsens fremadskridende desillusionering voksede hans indsigt i nødvendigheden af, at Nordslesvigs danskhed burde frigøres fra tysk påvirkning og styrkes ved danske institutioner.

Han indrømmede, at det nok var vanskeligt at handle. Sålænge slesvigholstenerne rådede over »næsten al embedsmyndighed« på kirkens, skolens og administrationens område, kunne man hverken indrette et dansk lærerseminarium eller et dansk gymnasium, og det var heller ikke muligt at ansætte danskuddannede jurister. Sålænge regeringen ikke »traf de nødvendige forholdsregler«, kunne der efter Paulsens mening kun oprettes en »højere bondeskole« og en dansk realskole, f.eks. i Haderslev. Men det gik heller ikke, uden at Danmark sikrede disse skoler økonomisk. Samtidig burde regeringen »forberede« de lovmæssige forudsætninger for, at danskuddannede lærere, teologer og jurister fik fortrinsret til embeder og advokatstillinger i det dansktalende Nordslesvig. Men sålænge »vor nuværende højeste regering holder sig fejdt tilbage«, vil det tage meget tid at rette op på fortidens forsømmelser, skrev Paulsen den 2. juni 1843 til professor Joakim Fr. Schow (1787-1852) i København.

»Løverdagen, den 31te december 1842, i årets sidste time«, da »klokken slog 12«, bad Paulsen: »Gud holde sin hånd over mig, min familie og mit fædreland«. Han vidste, at han gik mørke tider i møde.

Årene 1843, 1845 og 1847 blev tålelige, men det var lyse år, når de sammenlignes med de år, der blev præget af stænderforsamlingernes møder og de nationale folkefester og derved blev byrdefulde for Paulsen.

Chr. Paulsen følte sig yderst utryk i Kiel; han turde ikke engang deltage i den »dansk-slesvigske folkefest« på Skamlingsbanken den 18. maj 1843. Han ville ikke udfordre sine slesvig-holstensksindede

universitetskolleger og studenter.

De jurastuderendes tal dalede i denne tid fra omtrent 120 til ca. 70. Men til »landsforræderen« Paulsens forelæsninger meldte sig i de følgende år kun meget få studenter, oftest kom kun én eller to til hver forelæsningsrække; én gang hørte syv jurastuderende privatretten hos ham. Men der kom kun ikke-slesvigere, dvs. at hans studenter enten var fra Holsten eller fra kongeriget.

Paulsen så sig således henvist til ganske få tilhørere – og i vintersemestrene 1844-45, efter hans deltagelse i det store Skamlingsbankemøde, og i 1847-48 endog til et aldeles tomt auditorium.

Tre studenter fulgte Paulsens forelæsninger i vinteren 1843-44. En af dem var Orla Lehmanns yngre broder Eduard (1821-1887). Dette medførte, at Chr. Paulsen kunne »foredrage den danske ret for første gang på dansk«. I den antidanske højborg, ved hertugdømmernes tyske universitet, som var det »slesvigholstenske uvæsens« arnested, holdt Chr. Paulsen sine forelæsninger på dansk!

Denne situation var til stor opmuntring for ham – og den havde han sandelig brug for. Hans opposition til staten Slesvigholsten var nemlig grunden til, at Nic. Falck og en del yngre – tysksindede – privatdocenter begyndte at holde forelæsninger over Paulsens slesvigske og holstenske emner. De trak studenterne fra ham, fordi de »vordende embedsmænd rettede sig efter ånden i deres stand«.

»Mit levnedsløb«, skrev han til H.N. Clausen, »er derved blevet mere utilfredsstillende, end jeg ved begyndelsen af min løbebane havde ventet det; men, da skylden ikke ligger hos mig, men i det slesvigholstenske væsens terrorisme, er det dog lykkedes mig med Guds hjælp at vedligeholde i det hele en tilfreds stemning, og tålmodig at bære det, som Gud pålægger mig«.

Den unge student Paulsen havde i september 1821, da han flyttede til København, taget afsked med det »kære, uforglemmelige Kiel«. Og med den største glæde var han i 1826 vendt tilbage til denne by. Den store kærlighed til hertugdømmernes universitet og hovedstad havde fortaget sig. Især hans oplevelser fra 1842 havde ført til, at han følte sig både isoleret og fremmed i dette »tyskslesvigholstenske« Kiel.

Den voksende politisering prægede også hans private forbindelser, således at hans »liv mere og mere blev afhængigt af vore bedrøvelige offentlige forhold«. »Statens politiske opløsning isolerede ham, der kæmpede for dens sammenbliven, mere og mere«. Paulsens omgangskreds indskrænkedes efterhånden til ganske få nære venner og be-

kendte, der trods den omsiggribende nationale spænding viste troskab mod ham. Men det sårede ham dybt, at Nic. Falck, hans »yngre års velynder«, i 1844 svigtede ham og kun »iagttog en udvortes høflighed« over for ham.

Hans udholdenhed blev sat på en hård prøve.

Da han og Flor var vendt tilbage fra Skamlingsbankefesten den 4. juli 1844, blev der om aftenen bragt dem begge en truende advarsel af et større antal studenter, der afsang Ernst Moritz Arndts »Was ist des Deutschen Vaterland?«. Denne demonstration og en række artikler mod ham tjente det formål

»at ødelægge mig moralsk i min virkekreds«, skrev Paulsen den 7. august 1844 i Kieler Correspondenz-Blatt.

Han besvarede angrebene mod sin person og den undergravende propaganda mod sin universitetsvirksomhed, idet han offentliggjorde nogle overvejelser om universitetets opgaver og »væsen«:

»Det tyske universitet i Kiel er tillige landsuniversitet for hertugdømmet Slesvig, hvis folkeejendommelighed tildels er dansk. Heraf følger, at universitetet er forpligtet til også at pleje denne nationalitet, og at følgelig også de enkelte medlemmer af samme må være berettiget dertil, – og det så meget mere, når deres fag fordrer det, således som det er tilfældet med lærerne i det danske sprog, i den slesvig-holstenske og den danske ret. Skulle Kieler-universitetets tyskhed opfattes udelukkende, så ville heri ligge en fjendtlighed imod det danske element i Slesvig, og en modsigelse imod den ellers som retfærdig erkendte frie udvikling af folkelivet. Dette har hidtil opfordret til modstand, og vil fremdeles opfordre dertil. – Mine hidtil åbent forsvarede grundsætninger, der beror på grundlaget for min videnskab: *sum cuique*, skal jeg med Guds hjælp, urokket ved hvadsomhelst fremtiden skal bringe, ingensinde fornægte.« (Kieler Correspondenz-Blatt, 7. august 1844).

I en tid, der var præget af, at den nationale modsætning havde nået kogepunktet, søgte Paulsen at afværge agitationen mod helstaten og Slesvigs forbindelse med Danmark og kampagnen mod sin person, idet han forsvarede sit gamle standpunkt, at hvert folkepræg burde fremmes ud fra dets egne forudsætninger, og at alle folkepræg var absolut jævnbyrdige. Og samtidig understregede han, at det netop var dette »landsuniversitet«s opgave at pleje både den tyske og den danske nationalitet.

Men han prækede for døde ører.

Den tysk-slesvigholstenske ånd havde i 1844 allerede fæstet for dybe rødder i hertugdømmernes akademiske ungdom. Universitetets lærere stammede enten sydfra eller var blevet uddannet syd for Ejderen og følte sig af den grund knyttet til »Tyskland«. Paulsen og Flor kunne ikke opveje den massive tyske påvirkning, studenterne var udsat for. Chr. Paulsen kunne i grunden kun vise sit urokkelige sind i al den modgang og sit standhaftige jeg i dette hav af uforsonligt fjendskab, som omskyllede ham.

»... Gid De kendte denne herlige mand. Deres patriotiske hjerte ville glæde sig ved hans udholdenhed midt under evige chikanerier ...«, skrev C.F. Wegener den 23. september 1844 til en ven.

Men Paulsen oplevede også den store tilfredsstillelse, at enkelte kolleger og andre mænd, »hos hvem alle sympatier er imod mig«, fandt sig opfordret til at bevidne ham den agtelse, som hans faste holdning afnødte dem.

Chr. Flors situation var ikke bedre end Paulsens. Der mødte næsten ingen studenter til hans danske forelæsninger.

»Han var ked af sin stilling under denne feje konge«, noterede Paulsen i sine dagbøger den 26. juli 1845.

Flor besluttede i efteråret 1844 at forlade Kiel, dels for at realisere den i samme år startede folkehøjskole i Rødding »efter sit hoved«, og dels for at opnå en aldeles nødvendig koncentration af alle danske kræfter i Nordslesvig. I maj måned 1845 flyttede han ind på Rødding højskole; grunden var blevet købt og skolen indrettet under Chr. Paulsens kyndige juridiske vejledning.

Chr. Paulsen prøvede ligeledes at komme væk fra den by, der var ham såre imod, og fra den stilling, der ikke kun var »vanskelig«, men også begyndte at slide på hans nerver. Han søgte i juni 1845 det ledige embede som »førsteborgmester« i sin »kære dansksindede fødeby« Flensborg. Både hans gode bekendt Constant Dirckinck-Holmfeld (1799-1880) og han selv talte med kongen for at fremme dette anliggende. Paulsen beretter om sit møde med Christian 8. på slottet i Plön:

Kongen »begreb nok det ubehagelige i min stilling, men anså dog min nærværelse i Kiel for gavnlig, og min post ville heller ikke være let at besætte; en slesvigholstener skulle i alt fald ikke komme til Flensborg«. (28. september 1845).

Paulsen begrundede sit ønske om at forlade professoratet bl.a. med den efterhånden utålelige situation i Kiel. Hans opfattelse af helstatens forhold havde vundet genklang både i Nordslesvig og i Flensborg, men den havde isoleret ham i Kiel, hvor den kun fandt modstand, især i hans egen omgangskreds. Hans mest sørgelige erfaring var imidlertid, at så mange gamle venskabs- og familiebånd løsnedes på grund af politiske modsætninger. Han klagede desuden over, at hans universitetsvirksomhed, der hvilede på studenternes tillid til ham og ikke på eksamenstvang, var næsten gået i stå.

Ansøgningen afslører, at Paulsen følte sig lammet i Kiel. Dansk ret og nordisk retshistorie var ikke eksamensfag, og de slesvig-holstenske emner var blevet overtaget af slesvigholstenere. Der fandtes ingen grund for studenterne til at følge hans forelæsninger. Paulsen ventede derfor nye opgaver og fornyet virkelyst af flytningen til sin fødeby, der året forinden havde demonstreret sit danske sindelag, da 266 flensborgske borgere havde sendt kongen en adresse med protest mod statens udstykning. De havde givet udtryk for statens udelelighed, og at de derfor imødeså en kongelig erklæring om helstatens opretholdelse.

Af de 16 ansøgere til det flensborgske borgmesterembede valgte det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli en af sine egne, nemlig Christian Fr. Callisen (1805-1863), der havde været en af Paulsens »tidligste tilhørere«. Her skal det kun anmærkes, at Callisen efter 1848 prøvede at styre Flensborg uden om de slesvigholstenske skær. Men magtforholdene tvang ham mere og mere over i det slesvigholstenske farvand. Det kostede ham embedet i 1850.

Paulsen fik altså ikke den ønskede bestilling. Til gengæld oplevede han, at Nic. Falck opfordrede ham til at skrive en afhandling om Flensborgs stadsret.

At anstille sådanne undersøgelser »er jeg dog vel mere skikket til end at bestyre staden«,

kommenterede Paulsen ikke uden humor og med en god portion selverkendelse.

Året 1846 begyndte roligt – og endte med politisk forfølgelse. Paulsen gav igen afkald på at besøge Skamlingsbankefesten. »Mine par tilhørere ville vel (ellers) .. desertere«, mente han. Men hans forsigtighed var forgæves. Kongens »åbne brev« af 8. juli 1846 fremkaldte nemlig en »næsten oprørske stemning og handlemåde«, bemærkede Paulsen og fortsatte:

»Mig har det (åbne brev) kostet mine vinduesruder«.

Stemningen var uhyre ophidset i Holsten, efter at dette »Brev« var blevet offentliggjort. Otte dage efter dets udstedelse trådte de holstenske stænder sammen i Itzehoe. De vedtog straks en protestadresse mod brevet. Denne skulle sendes til København såvel som til Den tyske forbundsdag i Frankfurt am Main. Da den kongelige kommissarius protesterede herimod, nedlagde forsamlingens flertal sine mandater og forlod stændersalen. Det lykkedes ikke at gøre den holstenske stænderforsamling beslutningsdygtig igen.

Oppositionen bredte sig hurtigt over hele hertugdømmet Holsten. Og det slesvig-holsten-lauenborgske kancellis præsident, Joseph Reventlow-Criminil, gik af for at demonstrere mod det brev, som hans egen broder havde kontrasigneret.

Protestbølgen kulminerede på store folkefester rundt omkring i det tyske hertugdømme. Men efter nogle voldsomme møder især i Nordholsten nedlagdes der et almindeligt forbud mod alle folkeforsamlinger. Chr. Paulsen, der glædede sig over kongens pludselige aktivitet, oplevede umiddelbart den »oprørske ånd«.

Den 6. august hyldede de kielske studenter de holstenske stænderdeputerede med et optog gennem byen. Da triumftøget kom forbi Paulsens hus, blev hans vinduesruder slået i stykker.

»... Vinduesrude-offeret har jeg, som så mange andre, gerne bragt vor sag; men det ubehagelige var, at jeg havde næsten hele min familie i besøg hos mig, og at den kvindelige del af samme udstod betydelig angst, da ruderne ikke blot, som i et par andre huse, kun i forbigående blev slået itu, men efter at toget var draget forbi, blev huset af tilbageblivende ordentligen belejret, som angreb det med grovt jagthagl, og med sten, hvoriblandt endog brosten, der fløj ind i stuen, så at endog træværket er blevet beskadiget. Omtrent ét kvarter udholdt jeg denne belejring, ved hvis begyndelse jeg straks havde lukket gadedøren i lås. Da syntes mig det dog, at den tøjlesløse hob for længe havde været i besiddelse af gaden; jeg forlod huset gennem haven og opsøgte politimesteren, som var foran ved toget ved en anden deputerets hus, hørende på de smukke fredsforstyrrende taler, som blev holdt, uden at bekymre sig om det, der skete bag ved toget, skønt jeg senere har hørt, at man i byen allerede dagen før har talt om dette angreb på mit hus.

Hvad der nemlig giver dette her en større betydning, er, at det ikke egentligen er gået ud fra studenterne, da kun én af dem er blevet bemærket som virksom deltager. Det er et bevis på den oprørske stemning, som slesvigholstenerne har bibragt almuen, så at der hist og her allerede tales om,

at krigen mod de danske snart skal gå løs! .. Stemningen hos mange lærde og deres tilhang er oprørsk. ...« (Paulsen til Laurids Skau, 15. august 1846).

Dette var dog kun optakten!

Prinsen af Nör, der ikke ville anerkende »Det åbne brev«s indhold, blev af Christian 8. sat fra bestillingen som statholder for hertugdømmerne, »hvilket her gjorde folk næsten rasende«, noterede Paulsen i sin dagbog.

Theodor Olshausen, Lornsens kampfælle fra 1830, nægtede at aflyse en af ham arrangeret folkeforsamling, som skulle holdes den 14. september. Han blev arresteret og ført til Rendsborg. Dette vakte stort røre i Kiel. Den 1. september kl. 9 om aftenen kom det igen til optøjer. Paulsen måtte også denne gang undgælde for regeringens handlinger. Igen bombarderede slesvigholstensk pøbel hans hus med »store sten« og slog ruderne itu. »Det dårlige politi sørgede først efter næsten en halv times forløb for troppehjælp« (Dagbøger 29. november 1846). Med triumf kunne »Kieler Correspondenz-Blatt« minde om forskellen mellem hin tågede novemberdag for 15 år siden, da Uwe Jens Lornsen førtes til samme fæstning, uden at rensborgerne rørte en hånd eller viste skygge af deltagelse og nu, da den samme befolkning for Olshausens skyld stod på nippet til at gøre revolution og knapt lod sig styre af militæret.

Overfaldet på Paulsens hus vakte stor beklagelse og harme hos en række kolleger. Disse anbefalede ham hellere for nogen tid at forlade byen for at unddrage sig den politiske forfølgelse. Desuden, mente man, at »en tysk revolution var mulig«, og sandsynligvis »ville Holsten stille sig i spidsen for en tysk, enhed skabende (sic!) revolution«. Slesvigholstenerne håbede tilmed, at tropperne i Holsten »straks ville falde fra og nægte de danske officerer lydighed«.

»Men endnu kunne de politiske ledere ikke bringe det videre end til stenkast mod ruderne«, bemærkede Paulsen.

Han forlod Kiel den 3. september 1846. Opholdet hos hans familie i Sarau (i dag Kreis Segeberg) var beregnet til otte dage, men kom til at vare syv uger på grund af sygdom. Først den 21. oktober vendte han tilbage til det fjendtlige Kiel. Selv om han vidste, at ingen ville forlange af ham, at han skulle fornægte sin overbevisning, havde han allerede i over ét år holdt sig tilbage fra al offentlig fremtræden »for ikke under de nuværende forhold at tilintetgøre min virkekreds«.

Men omkring årsskiftet 1846-47 anså han situationen for så spændt, at han ikke engang turde virke »alt for offentligen imod slesvigholstenerne«. Hans få og små bidrag til »Dannevirke« udkom derfor anonymt. Og hans store artikler i det københavnske blad »Beobachter am Sund« blev ligeledes trykt uden signatur. Den i 1826 med stor idealisme startede universitetsvirksomhed var nu så godt som ødelagt.

De yderst spændte politiske forhold tærede på hans kræfter. Hans nerver stod bestandig på højkant.

Den efter Paulsens mening politisk naive Carsten Hauch (1790-1872), der i 1846 var blevet Chr. Flors efterfølger, berettede i marts 1847 til Adam Oehlenschläger, at Paulsen var kendt for »sin yderst irritable stemning«, og »at han ved mindste anledning stod i fare for at tabe sin fatning og besindighed«.

I et langt skoleliv var Paulsen blevet opdraget til selvkontrol. Han havde alle dage øvet sig i at bevare sin sindsro. Både studentens adfærd og mandens politiske fremtræden havde været præget af mådehold og respekt for anderledes tænkende. Han havde altid været godmodig, fredsommelig og godtroende. Men i 1847 var han blevet modfalden og tvivlrådig, og han gik over gevind, såsnart der opstod en kritisk situation.

Det er rystende at se, hvordan denne aldeles upolitiske og indadvendte stuelærde blev slidt op ikke alene i den nationale kamps forreste front, men også af de tilsidesættelser, som han blev udsat for af »sine egne«. At den slesvigholstensksindede kancellipræsident Joseph v. Reventlow-Criminil ikke havde været begejstret for ham er oplagt.

Kongen havde ønsket, at Paulsen forblev på sin plads i Kiel. Derfor synes det rimeligt, at der fra kongens eller regeringens side blev gjort, hvad der kunne gøres for at lette Paulsens byrdefulde arbejde. Og han var endda så beskeden, at han ville have været taknemmelig for ord. Men ros fik han meget sjældent at høre.

Først efter 16 år i embedet, i 1842, var han blevet udnævnt til ordentlig professor. Samtidig med ham blev en ung slesvig-holstensksindet yngre kollega (fra Sachsen) forfremmet til samme status – men kun denne fik gageforhøjelse. Situationen var så pinlig, at universitetets rektor og flere kolleger »udtrykkeligt tilkendegav .. deres fortrydelse og deltagelse«. Slesvigholstenerne undskyldte på kongens vegne.

I foråret 1847 måtte Paulsen igen opleve, at kongen ikke »påskøn-

nede hans opofrende stilling«, idet kongen afslog et tillæg til hans løn. Den slesvigholstensksindede universitetsrektor havde indsendt indstillingen om dette tillæg.

Heldigvis havde rigmandssønnen forvaltet sin arv godt, og det finansielle moment spillede ikke en afgørende rolle for ham. Men at kongen gav statens fjender dobbelt så meget (og mere!) i løn som statens forsvarer, både smertede og skuffede ham dybt og tolkedes af ham som en ufortjent tilsidesættelse.

Først så sent som i sommeren 1847 blev hans virksomhed anerkendt.

Søndagen den 18de juli (1847).

»en .. opmuntring har den gode Gud værdiget mig, idet kongen den 28de juni har udnævnt mig til Ridder af Dannebrog, hvilket især, som påskønnelse for min stræben i den danske sag, for denne selv, er mig kært. Jeg har nu .. grebet denne lejlighed til i forbindelse med min taksigelse umiddelbart at skrive det til kongen, som jeg ifjor efterår allerede havde på hjertet. ..«

På trods af denne kongelige påskønnelse (som den »gode Gud havde værdiget ham«!) havde Paulsen stadig ikke et eneste positivt ord til overs for den konge, der i 1846 havde henvendt sig til sine slesvigholstensksindede embedsmænd for at få beretninger om sprogforholdene i Mellemslesvig. Efter Paulsens mening var resultatet på forhånd givet. Den »kloge konge« havde igen demonstreret, at han kunne »handle så dumt« (Paulsen til Flor, 16. maj 1847).

Chr. Paulsen var i 1847 overbevist om, at kun en »radikalkur« kunne redde Slesvig for Danmark. Han anså nu de »halve foranstaltninger« for at være »fordærvelige«, og den kurs, han ønskede at styre, havde han allerede gjort rede for i årene før 1847. Hans specielle interesse gjaldt igen de fremtidige embedsmænds og lærdes uddannelse. De prægede hertugdømmets befolkning på grund af deres store anseelse og sociale rang. Derfor burde deres danske uddannelse sikres ved, at man indrettede et dansk gymnasium i Haderslev og et selvstændigt dansk lærerseminarium (dvs. et, som var uafhængigt af det alt for tyskprægede i Tønder), mens man samtidig burde åbne vejen for et slesvigsk retsstudium ved Københavns universitet. Kun dansksindede kandidater burde i fremtiden få ansættelse i det dansktalende Slesvig. Paulsen gik endda ind for

»den grundsætning, at en i byen Haderslev og på daværende skole dannet, der ikke havde studeret i København, men i Kiel, var blevet dannet anti-

dansk, hvilket i tvivl altid burde antages, indtil det modsatte var bevist«. (Paulsen til Flor, 18. okt. 1847)

Og sådan en kandidat måtte naturligvis ikke få en ansættelse i det danske Nordslesvig.

Paulsen ønskede nu ligeledes, at skolebøgerne skulle renses for alle antidanske (dvs. slesvigholstenske) lærdomme og tendenser. Han tænkte her især på advokat Jürgen Bremers »Kurzgefasste Beschreibung und Geschichte von Schleswigholstein« (Schleswig 1844), der havde fundet en stor udbredelse ved skolerne i hertugdømmerne.

»... Hvorledes vil den danske statsforbindelse kunne opretholdes, når hele folket fra barnsben af oplæres til at anse den for en ulykke og for en uretfærdighed?«,

spurgte han kongen i takkebrevet for Dannebrogordenens ridderkors (13. juli 1847).

Chr. Paulsen havde i disse år fået en levende erkendelse af, at også de »upolitiske institutioner« i høj grad var politiske. Derfor intensiverede han sine bestræbelser for at få Slesvigs retsvæsen, administration og undervisningsvæsen gjort »slesvigsk« eller måske slesvigsk-dansk. Slesvigholstenernes herredømme over og indflydelse i dette danske hertugdømme skulle nu på alle felter begrænses og helst endda udelukkes.

Der krævedes handling! Men Chr. Paulsen var dømt til passivitet. Han kunne kun i breve til Chr. Flor og til vennerne i København drøfte forholdsreglerne mod Slesvigs fortsatte fortyskning. De politisk så spændte forhold vanskeliggjorde mere og mere hans ophold i Kiel. Hans universitetsvirksomhed gik helt i stå i efteråret 1847. Omgangen med de ganske få nære venner, der stadig holdt ved ham, lod sig alene opretholde, fordi man fra begge sider stiltiende var blevet enige om ikke at berøre brændende politiske spørgsmål. Nogle bemærkninger om et besøg i Flensborg i december 1847 afslører netop denne situations tyngende og nervepirrende karakter.

Dagbøger, den 31. december 1847: »... En stor opmuntring har den gode Gud ladet mig finde ved en rejse til Flensborg .. til forsamlingen af aktionærerne for jernbanen til Husum og Tønning den 17de december (Både Paulsen og Flor var aktionærer i det Flensborg-Husum-Tønningske Jernbaneselskab). Da jeg ikke havde noget at forsømme her (dvs. i Kiel), så gjorde jeg den på Flors opfordring, og havde ikke alene den glæde, at gense denne min gamle

og politiske ven, men også de med mig ligesindede flensborgere, hvoriblandt mine ungdomsvenner købmand J(ørgen) Hansen og kone, og min nye ven den rige købmand (Andreas) Christiansen ... O! det gjorde så godt at udtale sig således, som det er en om hjertet, at finde genklang for følelser, som her (i Kiel) næsten altid må holdes tilbage. I de par dage har jeg udbragt flere skåler og holdt flere taler end hele året her. Ved at overbevises om den agtelse jeg dér nyder, er jeg kommet med nyt mod tilbage, da jeg igen engang har gjort den erfaring, at jeg omend her, ikke i Slesvig står alene. Da de vakre nordslesvigere L. Skau, P. Ravn, møller Staal, thingskriver Jepsen også var der, så hørtes tysk og dansk lige meget, og vore sammenkomster afgav igen et bevis, hvor let begge sprog kunne bruges ved siden af hinanden«.

Chr. Paulsen havde for længst udtalt, at Danmarks fremtid i Slesvig alene beroede på slesvigernes danske folkepræg og sindelag. Han vidste, at denne danskhed gav sig til kende ved brugen af det danske sprog. Selv om han således havde erkendt sammenhængen mellem sindelag og sprog, så han ikke noget paradoksalt i de dansksindede flensborgeres tyske tale. Endnu i 1847 stolede han på, at flensborgerernes helstatssindelag kunne bevare byen for Danmark.

Situationen i Kiel var blevet håbløs. Paulsen havde en fornemmelse af at leve på en krudttønde, som hvert øjeblik kunne ryge i luften, og at han hverken kunne afværge faren eller løbe fra den. Han følte sig både isoleret og lammet. Og han turde ikke længere tage til genmæle mod sine slesvigholstenske modstandere.

»O, hvor lammet føler jeg mig! .. Dog jeg tænker næsten, at pennekrigen .. snart er til ende, og at en anden desværre kan begynde. .. Alt hidtil har kun været forspillet!..«.

Han spåede i dette brev af 10. december 1847 til J.L.A, Kolderup-Rosenvinge Slesvig og Danmark en mørk fremtid. Det var nu ikke »voldsomhederne«, Paulsen frygtede mest, men regeringens »halve forholdsregler«; disse alene anså han for at være »fordærvelige«. »Endnu regeres Nordslesvig ikke på dansk, og endnu bruges skolebøger med statsopløsende grundsætninger. Al advaren har hidtil været forgæves«, klagede han over for venen.

Da den konstitutionelle helstatsforfatning, der både opretholdt »de forskellige landsdeles selvstændighed og deres forbindelse til et velordnet hele« (Frederik 7.), blev sat i kraft den 28. januar 1848, afviste Paulsen den på det bestemteste, skønt den virkeliggjorde hans tidligere mål.

Offentliggørelsen af forfatningsreskriptet betød for det første, at enevælden blev ophævet, og for det andet at helstaten bevaredes. Paulsens kritik sigtede mod helstatens besvarelse. Hans eget bud med denne stat var fuldbyrdet. Han så tydeligt, at denne nyskabte »dansk-slesvigholstenske stat« kun dannede en »såkaldt statsenhed«; slesvigholstenerne ville ikke have noget fælles med kongeriget, de ønskede et suverænt hertugdømme i nær tilknytning til Det tyske Forbund, og Paulsen mente, at man burde imødekomme dette krav – men kun for Holstens vedkommende.

Og det gik, som Paulsen frygtede: Forfatningsreskriptet blev af slesvigholstenerne mødt med overvejende fjendtlig holdning; de krævede en fri fællesforfatning for hertugdømmerne.

Situationen i Kiel var således ved at nå kogepunktet. Paulsen så ikke den ringeste mulighed for at realisere den nye helstatsforfatning. Han oplevede på nærmeste hold, hvordan slesvigholstenernes uforsonlige fjendskab mod alt dansk mere og mere udviklede sig til blindt had. Han var fortvivlet, han følte sin afmagt over for den fremherskende antidanske stemning. Paulsen turde ikke længere publicere politiske artikler, og han så ingen mening i at skrive »mod Holstens forbindelse med Danmark«. Hans liv havde mistet sit politiske indhold. Han ventede kun på, at »pennekrigen« skulle blive afløst af den revolution, der ville medføre helstatens fald – og derved skabe den dansk-slesvigske stat. Alle forbehold mod en opløsning af »retstilstanden« var som blæst bort. Modsætningen var blevet så bitter, at kun en krig kunne rense luften. Paulsen følte sig dybt deprimeret.

Kamplysten blussede lidt op, da professorerne J.G. Droysen (1808-1884) og G.Chr. Burchardi (1795-1882), en slesvig-holstener, der var født på Als, den 11. marts 1848 »på folkelighedens vegne« tilbød Slesvigs deling. »De er sandelig ikke så sikre i deres sag, når de bare får alvor, og de beklager sig gudsjammerligt over den hjælp, Nordslesvig får fra Danmark«. Chr. Paulsen kunne stadig ikke anerkende den nationale selvbestemmelsesret. At tilbyde Slesvigs nationale deling var i hans øjne et tegn på svaghed. Slesvigs indlemmelse i »Tyskland« var nemlig efterhånden blevet et centralt slesvigholstensk anliggende.

Fra de tyske stater indløb der efterretninger om, at folket flammede op i begejstring for politisk frihed og national enhed. Denne »tyske smitte« greb om sig i Kiel. Revolutionsfeberen tiltog i heftighed. Den fine »Borgerforening«s medlemmer truede med vold i til-

fælde af mødeforbud. Pistoler blev købt »i påfaldende mængde«, og »folkelederne« ønskede at »drage fremmede« til Kiel. Studenterne begyndte at bære rifler,

»så at min stilling lige over for bevæbnede studenter er endnu uudholdeligere end før. Jeg ser den tid komme, da den sidste dansksindede mand i Holsten må rømme marken.« (Paulsen til Flor, 19. marts 1848)

Kun fem dage senere begyndte den slesvig-holstenske »rejsning«. Den 24. marts 1848 begyndte det

»længe af mig forudsete .. oprør, der endeligen måtte fordrive mig fra min isolerede ubehagelige stilling i Kiel.« (Dagbøger, København 11. juni 1848)

I natten mellem den 23. og 24. marts 1848 var der i Kiel blevet dannet »Den provisoriske Regering«, der på *hertugens*, dvs. på kong Frederik 7.s vegne overtog magten i hertugdømmerne. Denne regering udsendte en proklamation, hvis første sætninger lød således:

Den provisoriske Regering

»Medborgere! Vor hertug er ved en folkebevægelse i København blevet tvunget til at afskedige sine hidtidige rådgivere og til at indtage en fjendtlig holdning over for hertugdømmerne. Landsherrens vilje er ikke mere fri, og landet er uden regering.«

Man erklærede desuden, at man »med al magt ville slutte sig til Tysklands enheds- og frihedsbestræbelser«.

Inden Chr. Paulsen måtte »rømme marken«, overværede han et møde, som blev holdt af universitetets konsistorium (bestyrelse). Her protesterede han mod »den såkaldte provisoriske regering« og dens »proklamation«.

Paulsen forlod Kiel den 24. marts 1848 kl. 6 om aftenen. Hans flugt til København førte ham gennem Flensborg, hvor han talte med sine »danksindede venner«, og det »tysksindede Åbenrå«,

»hvor borgmester Schow på en latterlig måde troede på at måtte eskortere mig fra den stakkels fordrevne redaktør Fischers hus .. til diligencen«.

Åbenrås magistrat havde allerede den 24. marts sluttet sig til den »provisoriske regering«, og meget tyder på, at de mere velhavende kredse, der gav tonen an, var begejstrede for den tyske idé. På borgmester Georg H. L. Schows ordre blev der opstillet vagtposter hos Frederik Fischer, der imidlertid holdt det rådeligt at forlade byen. Han fik frit lejde til at tage til Kolding.

Da Chr. Paulsen kom til Åbenrå den 25. marts om eftermiddagen, blev han forsynet med »beskyttelsesvagter«. Og da han skulle fortsætte sin rejse nordpå, ledsagede en afdeling af den frivillige borger-vagt, som anførtes af en borger med dragen sabel, ham fra Fischers hus til postvognen, hvor borgmester Schow og flere af byens slesvigholstenere havde indfundet sig. De »omringede Paulsen og diligencen under idelige forhånelser«, beretter et øjenvidne.

På den måde tog Nordslesvigs slesvigholstenere afsked med den mand, der i over tyve år havde forsvaret Sønderjyllands danskhed.

*Frederik 7.
1808–1863
Det dansk-tyske monarkis konge
1848–1863*

Den dansk-slesvigske stat Forsvaret for Ejderstaten – 1848-1854 –

Opholdet i København

Den 27. marts 1848 ankom Chr. Paulsen til København. Denne by oplevede netop et politisk vårbrud. Også her havde den franske februarrevolution og urolighederne i Kiel gjort indtryk på de liberale. Rygter om oprør i Holsten fløj rundt i byen og ruskede politisk op i befolkningen.

Københavnerne havde de sidste to-tre uger før Paulsens ankomst oplevet en række store møder, hvor man havde drøftet Danmarks hidtidige og fremtidige Slesvig-politik, og man havde oplevet et regeringsskifte.

Paulsens nære ven H.N. Clausen og hans gode bekendt Orla Lehmann havde allerede den 11. marts – på det første Casino-møde – knæsat Paulsens dansk-slesvigske program. Omtrent 2.300 mennesker var til stede, da begge forlangte Slesvigs tilknytning til Danmark under en fri forfatning. Og den 20. marts, på et nyt Casino-møde, havde over 3.000 begejstrede deltagere vedtaget en resolution, hvori en slesvigholstensk forfatning afvistes, fordi den betød en »opgivelse af den danske kronens ret over Slesvig. Dertil er kongen af Danmark uberettiget, og det kan det danske folk aldrig tåle«. Tværtimod krævede man en fælles rigsforfatning for kongeriget og Slesvig. Denne forfatning burde »bygges på en i sandhed folkelig valglov«. Slesvig skulle bevare sit særpræg med egen provinsial landdag; hertugdømmets »tvende nationaliteters lige ret måtte betrygges« både med hensyn til retspleje og forvaltning. Derudover forlangte man et regeringsskifte i kongeriget.

Paulsens mange skrifter og artikler, men først og fremmest hans utallige breve til H.N. Clausen havde nu båret frugt. Han havde ligeledes vekslet breve med Orla Lehmann. De to havde drøftet forfatningsspørgsmål. Men Paulsens ejderdanske forestillinger havde vel også fundet vej til O. Lehmann gennem dennes nære samarbejde med H.N. Clausen. – Man må imidlertid ikke overvurdere Paulsens direkte indflydelse på Orla Lehmann, der allerede den 28. maj 1842, da han reagerede på de tyske admiralstatsplaner, havde proklameret

Ejderpolitikken. O. Lehmann og hans liberale venner havde – ligesom Paulsen, men mere konsekvent end denne – efter 1841 advaret mod at blande de holsten-lauenborgske anliggender sammen med de danske og slesvigske. De så nemlig deri en alvorlig hindring for deres forfatningsbestræbelser. I august 1842 havde Lehmann fremhævet, at udviklingen i retning af større enhed i Tyskland ville virke dragende på Holsten, og på Skamlingsbanken den 4. juni 1844 havde han erklæret, at historien, naturen og retten havde sat Danmarks grænse ved Ejderen.

Og den 21. marts 1848 havde 12-15.000 københavnere på fredelig vis gjort »revolution« og omstyrtet enevoldsstyret i Det danske Rige. Det gamle ministerium var blevet afløst og – efter en del mindre vanskeligheder – trådte »Martsministeriet« til dagen efter »revolutionen«. Det var en konservativ-liberal samlingsregering – med liberalt tyngdepunkt og på Ejderprogrammets grund; dvs. at en fællesforfatning for hertugdømmerne og Slesvigs optagelse i Det tyske Forbund ikke kunne komme på tale for denne regerings medlemmer. Den nye krigsminister, A.F. Tscherning (1795-1874), havde på et af Casino-

Folketoget til Christiansborg 21. marts 1848

møderne endda erklæret: »Fordrer de Slesvig, svarer vi med krig«.

Det nye ministeriums »premierminister« Adam Wilhelm Moltke (1785-1864) gjorde den 23. marts rede for sit syn på Slesvigs fremtidige forhold. Han mente, at det var nødvendigt at lade Holsten deltage med fuld frihed i den udvikling, hvori Tyskland befandt sig, og derfor anså han det for påkrævet at ophæve dets hidtidige forbindelse med Slesvig. Dette hertugdømmes selvstændighed kunne han imidlertid ikke anerkende, da den europæiske statsret ikke kendte noget til et »slesvigsk rige«. Danmark kunne ikke opgive sin ret til Slesvig. Moltkes ministre var enige med ham, men de ville give Slesvig så megen provinsiel selvstændighed, som hertugdømmets statsretlige enhed med kongeriget tillod. Kun ministeren for hertugdømmerne, baron Carl von Scheel-Plessen (1811-1892), en tysk-holstensk aristokrat og helstatsmand, ønskede en fælles forfatning for Slesvig og Holsten – og en union mellem Danmark og Slesvigholsten. Han genoptog altså U.J. Lornsens forslag fra 1838.

Men Scheel-Plessen forlod ministeriet den følgende dag. Dermed var banen fri for ministeriets ejderdanske politik. På statsrådsmødet den 24. marts 1848 foreslog udenrigsminister grev Friedrich Marcus Knuth (1813-1856), der overtog det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli efter Scheel-Plessen, at man skulle »tilråde professor Chr. Paulsen i Kiel at forlade byen og begive sig til København, hvorefter han da kunne overtage det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli«.

Samtlige deputerede i dette kancelli blev afskediget den 28. marts, men da havde de fleste allerede forladt København. Flugten fra de tyske kontorer var begyndt den 24. marts, nemlig efter at Frederik 7. havde givet slesvigholstenerne sit (af Orla Lehmann affattede) svar, hvis hovedindhold var en selvstændig og fri tysk forbundsstat Holsten og en dansk nationalstat til Ejderen under en fri forfatning.

Det kan ikke forbavse det mindste, at Paulsen blev modtaget med åbne arme i dette København. Han aflagde straks beretning om forholdene i Kiel til krigsministeriet. På Christiansborg slot blev han kaldt til grev Knuth, der meddelte ham, at han kunne »træde ind i kancelliet, da alle dets medlemmer havde nedlagt deres poster«. Tilbuddet vakte imidlertid ikke den helt store begejstring hos Paulsen, og han »gjorde straks opmærksom på den fremtidige umulighed af et slesvig-holsten-lauenborgsk kancelli«. Men efter flere dages underhandling blev han den 2. april alligevel udnævnt til »provisorisk medarbejder«. Ansættelsen blev officielt bekræftet den 20. maj, og den 8. juli udnævntes han til »virkelig statsråd«.

Grev Frederik Marcus Knuth
1813–1856

Paulsen havde i Kiel oplevet helstatsideens undergang. Han nægtede derfor at forsvare en stat, der ikke længere var i overensstemmelse med »tidsånden«. Ville Danmark ikke begå selvmord, så måtte det efter hans mening for det første udelukke Holsten (og Lauenborg) fra enhver forbindelse med det danske monarki, og for det andet måtte danskerne ikke alene holde på Slesvig, men knytte det til riget med nye og faste bånd. Kampens mål burde derfor være at forene Slesvig med Danmark ved en fri fælles forfatning. Af den grund havde man ikke længere brug for slesvig-holstenske institutioner; og da det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli ingen fremtid havde, burde det afvikles. Ikke desto mindre lykkedes det for grev Knuth at overtale Paulsen til at blive medarbejder ved denne institution.

Både Martsministeriet og dets liberale, »ægte dansksindede udenrigsminister«, der ledede det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli, repræsenterede det af Paulsen tilstræbte politiske system, som måtte være »dansk-slesvigsk«, hvis man ønskede, at »det danske rige skulle vedblive at bestå«. Paulsen lærte i grev Knuth en mand at kende, der i en vanskelig situation havde »knyttet sin skæbne til Danmarks«, fordi han havde »hjerter for Danmark«. Paulsen mødte i greven en mand, der hyldede hans egne ejderdanske statsforestillinger, og dermed vidste han, at arbejdet i kancelliet ikke skulle tjene til at bevare helstaten. Derfor overtog Paulsen kancelliforretningerne – indtil kancelliet blev ophævet den 2. september 1849.

Paulsen befandt sig vel i den nye stilling – og det på trods af de før nævnte forbehold over for denne slesvig-holstenske institution. Arbejdet tilfredsstillede ham meget, såvidt det kunne gennemføres i denne vanskelige tid, ja, den forhenværende stuelærde fik tilmed »smag for de praktiske kancelliforretninger«, især da hans holstenske medarbejder Sophus A.G. von Rosen (1819-1891), Flensborgs senere overpræsident (1854-1864), tog hensyn til »Nordslesvigs sproget«. Chr. Paulsen havde genvundet sin livsglæde. Og han blev nu forenet med sin familie, der i slutningen af marts måned var rejst fra Kiel og efter en overgang at have boet i Roskilde ligeledes var flyttet til København.

»Hvilket samliv her med mine venner, fremfor alle med (H.N.) Clausen og (Chr.) Flor (der i begyndelsen af juni var kommet til rigets hovedstad), hvilken enighed i ånden, som jeg aldeles savnede i Kiel!«

Med denne sætning afsluttede han sin dagbogsoptegnelse af 11. juni 1848. Sætningen indeholder både mindet om den årelange kielske elendighed, glæden over hans nye virkelyst og især lykken over samværet med ligesindede venner. Paulsen kunne nu gavne sit fædreland og først og fremmest sit elskede Slesvig, og han levede desuden mellem venner og meningsfæller i stedet for blandt fjender. Hans patriotiske bestræbelser høstede påskønnelse og tak – i stedet for ligegyldighed, had og forfølgelse. Paulsen følte sig som »et nyt menneske«. Hans liv havde igen fået mening.

I slutningen af marts var de slesvigholstenske tropper draget op i hertugdømmet Slesvig. De satte sig fast i en stilling ved Bov nord for Flensborg. Den 29. marts rykkede den danske hær frem over Kolding Å og marcherede sydpå. Den 9. april kom det til slag. Slesvigholstenerne var både talmæssigt underlegne og mindre kampdygtige end de danske soldater. Efter en kort, men heftig kamp trak de sig tilbage i vild flugt og med store tab. Den følgende dag holdt Frederik 7. sit indtog i Flensborg. Få dage senere stod den danske hær i Slesvig og på Danevirke.

Men den 12. april 1848 anerkendte Den tyske Forbundsdag i Frankfurt am Main Den provisoriske Regering og erklærede, at den var rede til at »forsvare retten til Slesvig«. Kong Friedrich Wilhelm 4. af Preussen lovede omtrent samtidig, at han ville værne om »hertugdømmernes selvstændighed« og Augustenborgernes arveret; den ærkekonservative preussiske konge understøttede de nationalliberale slesvigholstenerne med 12.000 mand i deres rejsning mod den danske konge. Den preussiske hær forenede sig med resterne af den slagne slesvigholstenske og forbundstropperne. Og den 23. april 1848 led de danske tropper et føleligt nederlag ved Slesvig og ved Oversø. De trak sig tilbage til Als. Hertugdømmet Slesvig blev nu oversvømmet af tyske og preussiske arméer. Under russisk pres opgav Preussen imidlertid en besættelse af Nørrejylland.

De danske styrker, der var samlet på Als, gik i slutningen af maj over til Sundeved og angreb de tyske forbundstropper, der havde forsøgt at erobre Dybbøl, som var brohovedet til Als. Men tyskernes planer strandede på de danske sejre den 28. maj og 5. juni ved Dybbøl og Nybøl.

Det var imidlertid ikke på krigsfronten, men på den diplomatiske front, sejren skulle hentes hjem – og her så det ikke særlig godt ud for Martsministeriets »Ejderprogram«. Her fandtes der i grunden kun to udveje: Enten Slesvigs selvstændighed inden for en genopret-

*—De danske ministerier 1848-1901—
København 1967*

»Martsministeriet«

*C. C. Zahrtmann
C. E. Bardenfleth
A. F. Tscherning*

*Orla Lehmann
A. W. Moltke
D. G. Monrad*

*L. N. Hvidt
F. M. Knuth
C. A. Bluhme*

tet helstat – eller hertugdømmets deling, dvs. den »revolutionære« løsning efter nationalitetsprincippet.

Paulsen gennemlevede denne krigstid med patriotisk begejstring – og bekymring. Han blev revet med af den skandinaviske bølge, der i disse måneder overskyllede de yngre og ældre liberale politikere samt borgerne i København og Helsingør. Ved en fest den 17. maj 1848, som blev holdt for 60 norske og svenske frivillige, gav han udtryk for de stærke følelser, hvormed han så de norske og svenske soldater drage i krig sammen med de danske

»for at beskytte Slesvig mod Tysklands angreb, som det i århundreder, såvel udvortes som åndeligt, havde været udsat for«. Han mindede om, at »skåninger havde været med at bygge Danevirkes vold, at Hakon Jarl også havde været dér, ved Skandinaviens grænse mod syd«, og at »kun det hele store Skandinavien kan være tilstrækkelig modvægt imod det store Tyskland«, og at »først da, når en fast Danmarksgrænse igen er opnået, Nordens ånd i danskhedens skikkelse vil kunne trives i Slesvig, og i fremtiden dér atter kunne række en forsonlig hånd til Tysklands ånd«.

Ved samme lejlighed udbragte Orla Lehmann en skål for sejren, han håbede, at skandinaverne nu i fællesskab ville besejre preusserne ved Ejderen. Men denne ejderskandinaviske drøm brast hurtigt. Den svenske regering ville ikke blande sig i det slesvigske spørgsmål, og den gjorde sin indgriben i Nørrejylland afhængig af Ruslands stillingtagen; de svenske tropper skulle først overføres til Jylland, når Rusland gav tilsagn om aktiv støtte.

Paulsen blev dybt skuffet af den svenske politik. Allerede den 11. juni 1848 noterede han i sin dagbog:

»Skandinaviens sympati er større end dets hjælp«.

Arbejdet i kancelliet optog ikke hele Paulsens tid. Derfor opfordrede D.G. Monrad (1811-1887), dansk kulturminister fra marts til november 1848, ham til at holde forelæsninger over den slesvigske privatret, således at der kunne uddannes kandidater til de juridiske embeder, som i Slesvig blev ledige under »oprøret«, og som ikke skulle genbesættes med slesvigholstenere. Paulsen modtog denne opfordring med begejstring. Nu blev et af hans store ønsker opfyldt, som han allerede havde næret under Christian 8., nemlig at der blev oprettet et professorat i slesvigske ret ved Københavns universitet. Da han havde annonceret sine forelæsninger, tilmeldte der sig straks omtrent 35 tilhørere, blandt dem 28 kandidater (»4 slesvigere eller

sønderjyder og 1 holstener«). Og over 20 studerende fulgte hans fire offentlige forelæsninger i vinterhalvåret 1848-49.

På denne

»behagelige måde er min i Kiel hensygnende akademiske virksomhed kommet til live igen; så at jeg nu ret føler mig lykkelig både i mit offentlige og huslige liv ..«. (Dagbøger, 26. november 1848)

»... Skønt dette omvæltningsår 1848 også for mig har medført mange store og små sorger og pengetab, så er jeg dog kommet på min rette plads, og føler mig ved min praktiske og akademiske virksomhed aldeles tilfredsstillet og som et ganske andet menneske, end jeg var ifjor. ..« (Dagbøger, den 1ste januar 1849)

Det var gamle nye toner!

Chr. Paulsen begyndte sine forelæsninger den 21. november 1848. I sit indledende foredrag understregede han, at de »indsigtsfulde« allerede længe før 1848 havde indset nødvendigheden af

»indretningen af højere danske dannelsesanstalter og stiftelsen af en eller et par juridiske lærestole for den slesvigske ret ved Københavns universitet. Også var der engang tale om at stifte .. et universitet i Kolding, ikke alene af hensyn til Jylland, men især også af hensyn til Slesvig; og jeg har selv forhandlet derom med Christian 8.« Disse universitetsplaner blev aldrig ført

Københavns Universitet

ud i livet. »Når De nu ser en slesviger for Dem, der agter at foredrage Dem sit fødelands ret .. så står jeg da her .. næsten som et særsyn .., Thi det er første gang i Københavns universitets historie, at en slesviger foredrager slesvigsk ret; så længe og så langt har Slesvig i henseende til retsforfatning været adskilt fra moderlandet«. Og det har »slesvigeren« også været med hensyn til sproget. »Vi (slesvigere) er som sønner af en familie, hvilke længe har levet »draussen« i verden, og nu, da vi skulle komme tilbage er blevet halvt fremmede for faderhuset. Mange af os har i tidens løb måttet ombytte deres danske sprog med tysk og hint har da i vor mund en mere eller mindre fremmed klang. Sønderjyden var danskens helbroder, men slesvigeren står næsten som en halvbroder; »Danmark er vor *moder* kær«, men slesvigeren har fået en stedfader. ...«

Ved siden af kancelliforretningerne og sine forelæsninger gik Paulsen også ind i velgørenhedsarbejde. Slesvigs besættelse medførte, at mange dansksindede slesvigere måtte forlade deres hjem og flygte til kongeriget. Professorerne Chr. Flor, Joakim F. Schow og Chr. Paulsen dannede i juli 1848 en komité, der skulle tage sig af disse hjemstavnsfordrevne slesvigere. Og da »opofrende danske« forsynede komiteen med rigelige midler, kunne de tre lindre megen nød, der opstod »ved de troløse, med vold og skræk herskende slesvigholstenere«.

Efter at en våbenstilstand på syv måneder var blevet afsluttet i Malmø den 26. august 1848 og især efter indsættelsen af »Fællesregeringen« på Gottorp, der den 22. oktober samme år både afløste »den provisoriske regering« og fortsatte, hvor denne slap, voksede Paulsens humanitære arbejde for hver dag.

I en adresse, som slesvigere sendte til den grundlovgivende danske rigsforsamling, Junigrundlovens fædre, blev der klaget over udpresning og voldsomheder mod den dansksindede befolkning. Det hed bl.a., »enhver ny efterretning fra Slesvig bringer nye forhånelser, og enhver morgen bringer nye flygtninge, som har måttet forlade familie og arne for at undgå uret og overlast«.

Således boede og virkede Paulsen i København. Han var stærkt optaget af Slesvigs skæbne. Men det var ikke så meget hertugdømmets og de danske slesvigeres øjeblikkelige nød, der tyngede ham mest. Hans største problem var Sønderjyllands fremtid.

Chr. Paulsen havde i januar 1848 afvist den nye helstatsforfatning. Hans politiske erfaring havde lært ham, at slesvigholstenernes tyske nationalbevidsthed gjorde det umuligt, at Holsten forblev inden for det danske monarki. Paulsen nægtede efter 1848 på det bestemteste

at forsvare den overleverede dansk-tyske helstat. Den kunne ikke engang forsvares ud fra et ideelt standpunkt, de politiske realiteter var simpelt hen for stærke, og de talte kun imod denne stat: en »slesvigholstensk-dansk stat« kunne aldrig blive til en statsenhed. Derfor fandtes der for Paulsen kun ét mål. Efter at slesvigholstenerne havde rejst sig mod den danske statsforbindelse, måtte man realisere den »historisk og statsretligt velbegrundede dansk-slesvigske rigsenhed«!

Paulsen ønskede – som i efteråret 1830 – at opretholde staten. Mens det 18 år tidligere havde været én mand, der truede »retstilstanden«, så var det i 1848 et stort parti. Men problemet var det samme – og derfor foreslog Paulsen også den samme løsning: hvis statsmagten ville opretholde staten, så måtte den bruge alle midler mod det »oprørske parti« for at afværge statens opløsning. Således havde Paulsens opfattelse af statens magt og opgaver samt af regeringens pligt til at anvende alle magtmidler for at opretholde retstilstanden ikke forandret sig. Men hans opfattelse af statens geografiske grænser havde skiftet. Ejderstaten havde fortrængt den dansk-slesvig-holstenske helstat, hvis grænse lå ved Elben.

Chr. Paulsen kæmpede nu for »at forene Slesvig med Danmark ved en fælles forfatning«. Han ville samtidig fremme hertugdømmets »indre tilknytning« til kongeriget ved at hævde det danske sprogs rettigheder i »Nordslesvig«. Han ønskede en tilnærmelse mellem hertugdømmets og kongerigets lovgivning og krævede dannelsen af en »embeds- og sagførerstand«, der var sig Slesvigs og Danmarks uadskillelige sammenhæng bevidst, og som »ville betragte« den slesvigske ret som en gren af det danske riges.

Disse forestillinger og planer afspejler de sidste kampårs dansk-slesvigske stat, der var hans store mål i årene efter den slesvigholstenske revolution.

At Slesvig er en dansk rigsdel skal være den væsentligste sætning i rigets nye grundlov

Den 4. april 1848 var helstatsforfatningen af 28. januar samme år blevet ophævet igen. Forhandlingerne om valggrundlaget for en grundlovgivende rigsforsamling var allerede begyndt dagen forinden. Valget fandt sted den 5. oktober 1848, og den 23. oktober mødtes de

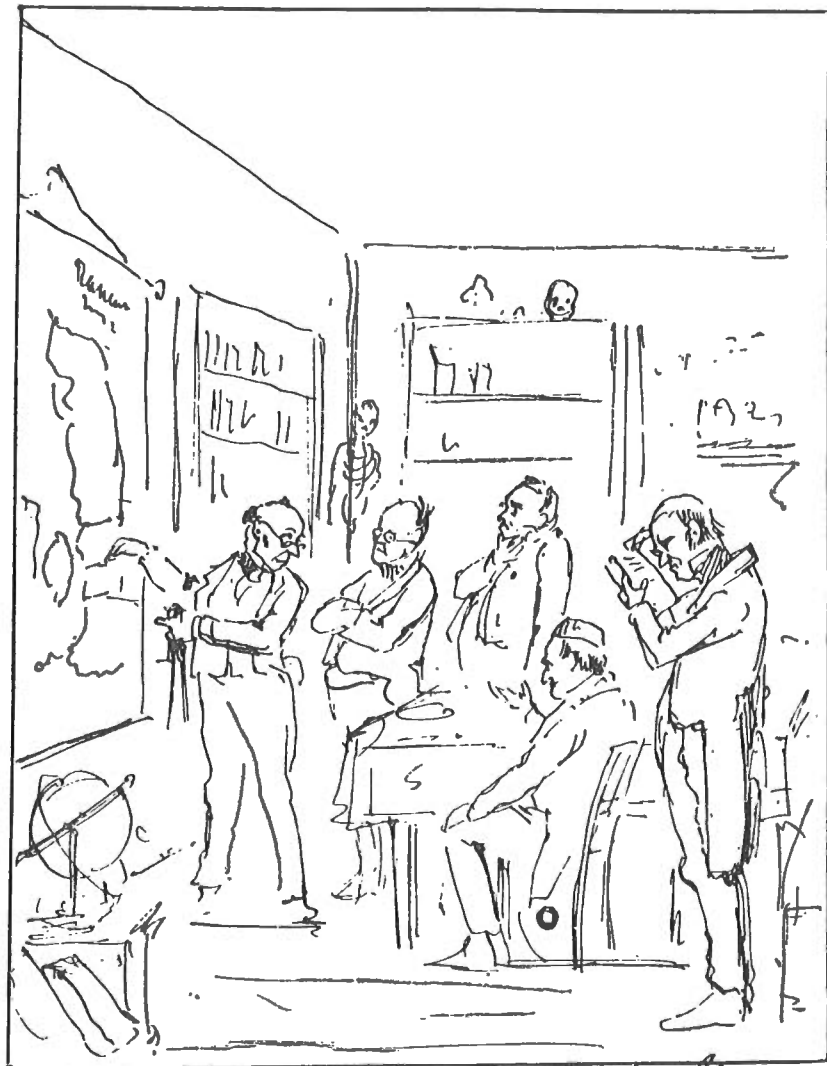
114 folkevalgte og 38 kongevalgte medlemmer af Den grundlovgivende Rigsforsamling i Højesteretssalen på Christiansborg. En betydelig svaghed var det, at denne forsamling, der skulle give en forfatning for et Danmark til Ejderen, mødtes uden repræsentanter for Slesvig. Der kunne nemlig ikke afholdes valg under krigsforholdene. Hertugdømmet Slesvigs stilling, som skulle plage alle danske regeringer lige til 1864 – og mange efter Preussens erobring af dette hertugdømme – var således et af de store problemer, der burde løses. Delingstanken trængte sig på. Den britiske udenrigsminister Lord Palmerston (1784-1865) søgte i overensstemmelse med Rusland, Preussen og Frankrig at opnå en fredelig konfliktløsning bl.a. på grundlag af Slesvigs deling. Han fremsatte forslaget om hertugdømmets deling både i foråret og efteråret 1848. Denne delingstanke fandt støtte hos de fleste af stormagterne og også hos Sverige-Norge.

For de dansksindede slesvigere var delingstanken aldeles uantagelig. Marsministeriet lod imidlertid i begyndelsen af november 1848 forstå, at man i yderste nød kunne strække sig til en Danevirkegrænse, dvs. man viste tilbøjelighed til at frafalde Ejderprogrammet. Folketemningen i Danmark og i hertugdømmet var absolut imod en sådan politik, ligesom Frederik 7. var det. Og den strandede til sidst på kongens modstand. Frederik 7. afgjorde nemlig, at der kun måtte føres forhandlinger på grundlag af Slesvigs selvstændighed. Martsministeriet faldt, og grev A.W. Moltke dannede den 15. november 1848 et nyt ministerium. H.N. Clausen indtrådte som minister uden portefuille i »Novemberministeriet« (16. nov. 48-13. juli 51). Han var den, der, ved siden af J.N. Madvig og grev Moltke, garanterede, at Martsministeriets gamle ejderstatspolitik ikke blev opgivet.

Dannelsen af Novemberministeriet var således ensbetydende med opgivelse af tanken om Slesvigs deling. Kravet om Slesvigs selvstændighed i evig og uopløselig forbindelse med Danmark blev nu for de danske repræsentanter det grundlag, som fredsforhandlingerne skulle føres på.

Det var H.N. Clausen, J.N. Madvig og grev Moltke, der holdt kontakten med Chr. Paulsen, således at hans dansk-slesvigske forestillinger kunne øve indflydelse både på ministeriet og den grundlovgivende rigsforsamling.

»... På min (ven) Clausens og grev Moltkes opfordring udarbejder jeg en fremstilling af Slesvigs tilkommende bestyrelse og dets landdags forhold til rigsdagen. Den mig viste påskønnelse og tillid gør så godt; også i dag har jeg

De Nationalliberale. (Regnerud) drøfte Slesvigs deling

De nationalliberale drøfter
Slesvigs deling

haft en lang samtale om Slesvigs tilkommende kirke- og undervisningsvæsen med dets minister Madvig. Men uden kamp skulle vi vel ikke få det, men alt forberedes også dertil. ..« (Dagbøger, 1ste januar 1849)

»... Jeg har haft mange samtaler .. med min nu som før fortroligste ven, minister Clausen. Til min inderlige glæde synes han ikke alene selv særdeles godt om mit arbejde over Slesvigs tilkommende stilling, så at han har meddelt samme til ministrene Madvig, Sponneck og Bang, til kammerherre Oxholm (der var Frederik 7.s rådgiver), ja endog til Carl Moltke (der jo nu skal have forandret sine tidligere anskuelser), men også alle disse finder sig tilfredsstillende ...« (Dagbøger, 25de februar 1849)

Chr. Paulsen gik efter 1848 helt og holdent ind for Ejderstaten. Måske var hans statsretlige og historisk-politiske bevisførelse for denne stat ikke lige logisk på alle områder, men hans holdning var konsekvent. Og det var hans krav ligeledes. I hver sætning, som han offentliggjorde, stod han på Ejderprogrammet. Og han handlede i overensstemmelse med dette program. Ulogisk var det imidlertid, at han stadig holdt fast ved, at statsretten bestemte hele Slesvigs tilhørsforhold til Danmark, mens han samtidig hævdede, at staterne blev holdt sammen »kun ved folkeånden«. Selv om han havde erkendt nationalfølelsens integrerende kraft, afviste han den nationale selvbestemmelsesret. På den anden side understregede han, at man ikke burde genoprette helstaten, fordi holstenerne ønskede at blive optaget i Det tyske Forbund. Dette nationale krav skulle man efterkomme. Han nægtede derimod at dele Slesvig for derved at imødekomme de tysksindede slesvigeres nationale fordringer. Hertugdømmet kunne ikke deles, og dets statsret viste, at det var en del af det danske rige. Desuden var den største del af Slesvigs befolkning dansktalende og dermed danskere. Slesvigs folkepræg talte altså ligeledes for hertugdømmets forbindelse med Danmark.

Men at Paulsen med hensyn til delingstanken dog ikke var helt urokkelig, viser et brev til præsidenten for »Den grundlovgivende Rigsforsamling«, professor Joakim F. Schow:

»... Jeg finder os i fuldkommen overensstemmelse (med hensyn til Slesvigsspørgsmålet) og glæder mig, at De ikke har omtalt delingen, i hvilket surt æble der altid kan bides, om nøden tvinger. ..« (31. december 1848)

I den officielle diskussion om Slesvigs fremtid har Paulsen derimod aldrig nævnt eller kun antydnet muligheden af, at delingen var en gangbar vej for ham. Han skrev mellem 1848 og 1851 en række artikler og en mindre pjece, hvori han gjorde rede for Slesvigs stats-

ret og for hertugdømmets nære tilknytning til kongeriget. Han gik altid ind for Ejderstaten, afviste helstaten og tav med delingen.

Han forkastede tanken om et selvstændigt Slesvig i et mere eller mindre løst unionsforhold til Danmark; denne løsning ville med tiden gøre Slesvig til et fuldstændig tysk land.

Chr. Paulsen skrev i 1848 igen »Om Slesvigs indre forbindelse med Danmark«. Både på dansk og på tysk fremlagde han sit syn på Slesvigs statsretligt begrundede tilknytning til Danmark. Han afviste endnu engang den gamle »constitutio valdemariana« fra 1326. Et mere ugyldigt dokument fandtes der ikke efter hans mening. Atter skildrede han, hvordan Sønderjylland, som oprindeligt havde været en umiddelbar landsdel af Danmark, havde udviklet sig til Slesvig og dermed til et len, som kun middelbart var forbundet med kongeriget. Men, understregede han, i overensstemmelse med de gamle lensgrundsætninger bestod der stadig en »realunion« mellem hertugdømmet og kongeriget, mens forbindelsen mellem Slesvig og Holsten alene beroede på den for begge hertugdømmer fælles »landsherre«. Der kunne slet ikke opstå en »realunion« mellem disse to lande, der »som len stod i realunion« med hver sin stat. Paulsen gjorde sig således stor umage for at bevise, at »staten Slesvigholsten« af statsretlige grunde ikke fandtes. Derfor kunne Holsten heller ikke trække Slesvig med sig til »Tyskland«, og lige så lidt kunne Slesvig knytte Holsten til Danmark mod dets vilje.

I pjecen »Til den danske rigsdag« tolkede han bl.a. »årsagerne« til den ulykkelige politiske situation, som Slesvig var havnet i. Den første årsag var, at man i Danmark alt for længe havde holdt fast ved »Kongelovsforfatningen«. Og den anden årsag så han i »fortidens mange halve forholdsregler«.

Kongeloven var allerede blevet ophævet ved helstatsforfatningens indførelse i januar 1848. Og det var den grundlovgivende rigsforsamlings største opgave at foranke »folkefriheden« i Danmarks fremtidige grundlov. Dermed var den største hindring for Slesvigs indlemelse i kongeriget Danmark ryddet af vejen. Slesvigholstenernes »skræmmemiddel« (»de danske indretninger«) havde således mistet sin virkning.

Paulsen havde i 1837 tolket Slesvigs historie som en forsømmelernes historie. Efter 1848 skrev han om en historisk udvikling, der var blevet bestemt af »de halve forholdsregler«. De danske konger havde altid agtet Slesvigs selvstændighed (»Slesvigs indvortes forfatning«), og kongerne havde derved fremmet hertugdømmets admini-

strative og kulturelle forbindelse med Holsten. Den danske »statsregering« havde nemlig troet, at den ved en sådan politik kunne knytte det tyske Holsten »lige så tæt til Danmark, som den mente at have gjort det med Slesvig«. Men denne politik havde ført til Slesvigs fortyskning og hertugdømmets voksende adskillelse fra Danmark. De tidligere danske regeringer havde således muliggjort den enhed, der af slesvigholstenerne kaldtes en »statsenhed«.

Chr. Paulsen krævede nu eftertrykkeligt, at man med hensyn til Slesvig måtte »holde fast på den statsretssætning, at hertugdømmet Slesvig ikke var nogen tysk, men en dansk rigsdal, og at det måtte blive delagtiggjort i den nye, for det øvrige rige fælles folkerepresentation på en rigsdag, eftersom en fælles fyrste ikke mere alene kunne være midtpunktet for statslivet«. Slesvigs forbindelse med Holsten kunne derimod ikke vedligeholdes som hidtil, da dette hertugdømme i fremtiden ville være nærmere forbundet med Tyskland end med Danmark.

Paulsen troede ikke, at Danmark kunne begynde sit nye »statsliv« uden Slesvig.

»Er Slesvig borte, så er Danmark to usammenhængende halvdele, som aldrig kunne danne et selvstændigt hele: den danske stat har da mistet sit troe Flensborg, rigets anden handelsstad, og sine endog i det tysktalende Slesvig troblevne statsborgere. .. Bliver disse danske slesvigere opgivet, da uddør danskheden hos dem; thi allerede (nu) har den tyske oprørsregering taget den ligeberettigelse, som Christian 8. havde tilstået den danske nationalitet (: da han udstedte sprogeskriptet af 14. maj 1840), tilbage og sat den i det tidligere forhold. Men dette er intet andet, end at berøve dem al omhyggelig pleje og derved efterhånden livet. .. Det slesvigske spørgsmål er for Danmark spørgsmålet om at være eller ikke være!«.

Paulsen afviste på det bestemteste alle forslag, der gik ud på, at den danske konge skulle indsættes som hertug over et suverænt hertugdømme Slesvig. Et sådant forslag røbede efter hans mening, at man enten var fej – eller »blottet for al dybere nationalfølelse eller højst kortsynet«. Ved en sådan ordning ville nemlig den slesvigholstenske ånd blive ved med at råde i Slesvig, og den ville på langt sigt alligevel føre til Slesvigs fuldstændige adskillelse fra Danmark.

Chr. Paulsen var mod alle halve forholdsregler!

Når man ville opbygge en ny statsenhed, så kunne den kun være dansk-slesvigsk, hvis man ønskede at redde Slesvig for Danmark. Hvis man derimod gav afkald på de danske slesvigere, så ville dansk-

heden uddø hos dem. Og det ville den ligeledes, hvis hertugdømmet fik en alt for selvstændig stilling ved siden af kongeriget. Slesvigholstenerne ville med tiden løsrive hertugdømmet, hvis man ikke gennem en fælles folkerepræsentation opnåede den forening mellem Slesvig og Danmark, der var det eneste, der under de nye forhold kunne holde rigsdelene sammen.

Og »når der i Danmarks og Slesvigs tilkommende forfatningslov tilsikres den tyske og den danske folkeejendommelighed i Slesvig lige ret, lige krav på dannelsesanstalter, når alle almindelige statsanliggender erklæres for fælles: finanserne, møntvæsen, hær, flåde, udenrigske forhold: da kan Slesvig uden fare have sin egen landdag, og bør også få den, formedelst dets ejendommeligheder i henseende til sproget, skattevæsenet, retsforfatningen, digevæsenet osv. ...« (»Slesvig, for sig bestående?« – skrevet i november 1848)

Paulsen kæmpede for Slesvigs forening med Danmark ved en fælles forfatning. Og han troede, at de fleste slesvigere ville slutte sig til den danske stat, når hertugdømmet fik et fælles parlament med kongeriget, og når en fri forfatning sikrede det tyske og det danske folkeprægs ligeberettigelse.

Han kaldte den nye stat »dansk-slesvigsk«. Hans statsretlige hovedargument for denne stat var

»statsætningen, at Slesvig ikke var en tysk, men en dansk rigsdel«.

Denne »statsætning« burde ikke alene håndhæves, den skulle tilmed være den væsentligste almindelige sætning i rigets fremtidige grundlov. Slesvigs indre selvstændighed var derimod i sammenligning hermed underordnet. Denne skulle derfor altid fortolkes under stadig hensyntagen til forbindelsen med Danmark: Slesvigs tilknytning til Danmark var altid vigtigere end hertugdømmets indre selvstændighed. Den »dansk-slesvigske« stat stod i modsætning til hans tidligere »slesvigsk-danske« statsopfattelse, efter hvilken slesvigerne havde været slesvigske i politisk henseende og danske med hensyn til deres sprog og kultur. Hertugdømmet Slesvig skulle ikke længere være politisk selvstændigt. »Kongeloven« var ophævet, den politiske frihed var sikret for alle danske statsborgere. Derfor kunne Paulsen nu med god ret betone den dansk-slesvigske enhed og understrege, at »enhver slesvigsk selvstændighed, der kunne virke farlig for den nye statsenheds vedvaren, ville ikke alene være uhenigtsmæssig, men også den dansk-slesvigske statsret imod og derfor uretlig«.

Der måtte simpelt hen ikke rokkes ved Slesvigs enhed med Danmark. Historien og de politiske kampår havde lært Paulsen, at dansk-

heden i Slesvig kun kunne bevares ved at knytte Slesvig til Danmark. Og af den grund ønskede han, at alle grænser mellem Slesvig og Danmark blev ophævet. Hvis man ville råde bod på flere århundreders forsømmelser, måtte man træffe hele forholdsregler, nemlig udelukke Holsten fra enhver forbindelse med den danske stat og indlemme Slesvig i kongeriget. Og desuden burde man ved kommende reformer inden for rets-, finans- og skolevæsen samt på administrationens felt udjævne alle forskelle mellem disse to rigsdele, således at det nuværende Slesvig i en ikke alt for fjern fremtid som et nyt Sønderjylland igen kunne være en dansk landsdel i lighed med Jylland, Fyn, Sjælland osv.!

Chr. Paulsens politiske tanker og statsretlige overvejelser kredsede efter 1848 stadig om denne Ejderstat. Han både gentog og varierede de samme argumenter i den halve snes artikler, som han mellem 1848 og 1851 skrev mod helstaten og for den dansk-slesvigske stats oprettelse.

Disse overvejelser forblev kun en drøm – og ikke engang et håb. Helstaten blev genoprettet i 1852. Dens medfødte kræftskade, dens indre nationale modsætninger, førte kun tolv år senere til helstatens fald – og til Preussens erobring af hele Slesvig.

De sidste år i Flensborg – 1849-1854 –

I foråret 1849 brød krigen ud igen: ved Malmø-våbenstilstandens udløb i begyndelsen af april genoptoges fjendtlighederne. På grund af de tyske og slesvigholstenske troppers store talmæssige overlegenhed opgav den danske hærledelse sine angrebsplaner og trak tropperne tilbage til Als og over Kolding Å til Nørrejylland. Planen havde været, ved hurtige fremstød at tilføje fjenden det afgørende nederlag. Marinens skibe skulle samtidig foretage nogle angreb fra søsiden og eventuelt landsætte tropper for at tvinge fjenden til at sprede sine styrker. Det uheldige angreb på Egernførde den 5. april 1849 var et led i denne plan. Af større betydning end dette danske nederlag på Egernførde bugt skærstorsdag 1849 var imidlertid den slemme fiasko, som det folkevalgte nationale tyske parlament i Frankfurt am Main oplevede, da den preussiske konge Friedrich Wilhelm 4. i samme måned afslog at modtage valget til tysk kejser. Dermed brast håbet om oprettelsen af en tysk enhedsstat. Russiske og engelske interesser og pressioner afgjorde igen krigens udfald. En ny dansk-

preussisk våbenstilstand, denne gang på seks måneder, blev afsluttet i Berlin den 10. juli 1849. Dens vilkår blev aftalt, mens de slesvig-holstenske tropper led deres afgørende nederlag ved Fredericia. Og vilkårene var meget bedre end Malmø-våbenstilstandens fra året før: En »landsforvaltning« med en preusser og en dansker samt en englænder som opmand skulle styre Slesvig »i kongen af Danmarks navn«. Den vigtigste bestemmelse gik ud på, at Nordslesvig til en linie nogle kilometer syd for Flensborg og et stykke nord for Tønder skulle besættes af svensk-norske tropper, mens preusserne besatte Sydslesvig. Det slesvig-holstenske statholderskab regerede fortsat i Holsten. Denne ordning medførte, at Slesvig som et selvstændigt led var skudt ind mellem Danmark og Holsten, og at hertugdømmet var blevet delt. Hermed havde Novemberministeriet taget afsked med Ejderprogrammet. Og ved den danske regerings drøftelser, der var gået forud for underhandlingerne, havde det vist sig, at Paulsens bedste ven, H.N. Clausen, stærkt var gået ind for delingstanken. Han turde ikke længere regne med en tilfredsstillende ejderdansk løsning. J.N. Madvig foretrak ligeledes delingen for enhver anden afgørelse.

—Städt. Museum Flensburg—

Flensborg omkr. 1850

Frederik Ferdinand Tillisch
1801–1889

Men til sidst enedes ministeriet om at holde fast ved kravet om en fælles rigsdag for Slesvig og kongeriget. Det er ikke usandsynligt, at H.N. Clausen har drøftet sin stillingtagen til Slesvigs spørgsmålet med Chr. Paulsen.

Efter juli 1849 fandtes der en vis udsigt til at genoprette den kongelige regerings myndighed i den nordlige halvdel af hertugdømmet Slesvig. *Frederik Ferdinand Tillisch* (1801-1889) blev det danske medlem af bestyrelseskommissionen for Nordslesvig. Tillisch, der stammede fra Jels (Haderslev amt, Gram herred), havde før været overbevist helstatsmand, i 1848-49 var han national, men ikke liberal. Det var fra begyndelsen af afgjort, at Chr. Paulsen skulle følge Tillisch til Flensborg. Statsrådet »forlangte dette udtrykkeligt«. Man ønskede nemlig at gøre brug af Paulsens fortrolighed med de slesvigske forhold og at udnytte den agtelse og tillid, som han nød hos mange slesvigere.

Regeringen havde allerede efter våbenstilstandens opsigelse regnet med, at de danske tropper ville generobre Slesvig, og at en dansk kommission skulle overtage regeringsmyndigheden over Slesvig. Chr. Paulsen var dengang blevet udset til at lede det ene af denne bestyrelseskommissions to departementer. Men han anmeldte en række fordringer, inden han accepterede dette tilbud; han nærmest krævede garantier for, at han ikke indlod sig på »halve forholdsregler«. Han ville først forvise sig om kommissionens mål og sammensætning. Og han ønskede ikke at samarbejde med helstatsfolk.

»Man har set for meget af *halve forholdsregler* med hensyn til mit fødeland, til at jeg skulle bekvemme mig til at deltage i lignende og i deres følger, lige med dem, vi nu har for øje. Den danske regering har hidtil søgt at vinde slesvigholstenerne ved tilsidesættelse, ja forurettelse af de dansksindede. Vi alle derimod vidste, og erfaring har nu bevist det: at slesvigholstenerne ikke lader sig tage på denne måde. Derimod gælder det fra nu af om at støtte sig på de dansksindede slesvigere; da ville de slesvigholstensksindede, ved at se alvor og kraft i bestyrelsen forbundet med klogskab og retfærdighed efterhånden kunne vindes for den virkelige statsforbindelse. Det er derfor efter moden overvejelse ..., at jeg udtaler den beslutning: ikke at indtræde selvanden i den påtænkte stilling, når jeg ikke kan betragte den sideordnede mand som den, der med fuld og udelt interesse vil arbejde for den dansk-slesvigske statsenhed, og i dette væsentlige stemmer overens med mig. ...«

Således skrev han den 27. marts, dagen efter opsigelsen af våbenstilstanden. På grund af krigens forløb kunne tanken om en midler-

tidig bestyrelse for Slesvig ikke føres ud i livet. Først fem måneder senere, den 29. august 1849, kom Chr. Paulsen til Flensborg.

Han overtog

»et offentligt ærinde, men med ubestemte forretninger, som konsulent for bestyrelseskommissionens danske medlem, kammerre (Frederik F.) Tillisch. Statsrådet har – som jeg ved af min ven Clausen – udtrykkeligen forlangt, at jeg skulle være med derovre, især vel for at virke for den dansksindede befolkning (der også med den største tillid mundtlig og skriftlig henvender sig til mig som rådgiver) under den for denne nye våbenstilstandstid indsatte blandede regering. Thi (for) den preussiske grev Eulenburg (1804-1879) kunne vel ikke en så afgjort dansksindet mand, som jeg, foreslås som departementschef; denne gang måtte vel mænd som (Carl O.) Dumreicher (1799-1875) og C(arl) v. Scheel-Plessen (1811-1892) foretrækkes (for) mig. Jeg håber, min tid kommer en anden gang til ret at kunne virke for mit kære Slesvigs faste tilknytning til Danmark. ...« (Dagbøger, 18. september 1849)

Tilsyneladende kunne hans trang til at virke for det danske Slesvig ikke tilfredsstilles i Flensborg. Hans arbejdslyst blev vel heller ikke rigtigt udnyttet. Den 18. oktober 1849 udkom det første nummer af »Flensburger Correspondent« (1849-1851, derefter »Flensburger Zeitung«). Paulsen havde fremmet udgivelsen af dette dagblad, som skulle gøre de danske meninger gældende på tysk. Men på udgivelsesdagen var han ikke mere i Flensborg, han var allerede den 13. oktober rejst til København for at udføre »sin plan igen at holde forelæsninger« ved universitetet. Og han havde den glæde, at 30 studenter fulgte hans forelæsningsrække over Slesvigs ret og retspleje, forvaltning og kommunalvæsen. Paulsen indledte dette års akademiske virksomhed med nogle betragtninger over den administrative slesvigholstenisme og dens nationalpolitiske følger for Slesvig.

»Siden kongehusets erhvervelse af hele Holsten ved det oldenborgske mageskifte 1767 og 1773 var det regeringens politik at behandle hertugdømmerne som en enhed, for ved det Danmark uomtvistelig tilhørende Slesvig at knytte også Holsten uopløselig til den danske stat. Derfor blev Slesvig i alle sine forhold uadskilt fra Holsten; derfor blev Slesvigs endnu levende danskhed tilsidesat for Holstens tyskhed. Allerede 1767 blev universitetet slesvigholstensk, banken og mønten 1778, efterhånden brandforsikring, tugthus, døvstumme-anstalt, dåreanstalt osv. indtil i året 1834 oprettelsen af en slesvigholstensk regering og en fælles overappellationsret kronede værket, – og det på en tid, da faren burde have været langt mere indlysende. .. Da jeg for en

del år siden talte med den mand, der som overprokurør i det – nu for evigt – ophævede Slesvigholstenske Kancelli må anses for hovedskaberen af hine sidste fællesindretninger, senere overappellationsrettens præsident (Johann Paul Höpp, 1782-1847), og gjorde ham opmærksom på skadeligheden for Slesvig, især for Nordslesvig, af nogle af de omtalte fællesindretninger, svarede han mig kort: »Die Regierung will, dass alles für die Herzogtümer ungetrennt sein soll«. Dette »ungetrennt sein sollen« pukke nu slesvigholsternerne og tyskerne på; dette forsyner dem med de vigtigste skingrunde for deres sag. Men det er dette, mod hvilket de danske og de dansksindede dvs. virkelig slesvigsksindede slesvigere må kæmpe indtil det yderste. – Også ved disse forelæsninger ønsker jeg at forberede Slesvigs uafhængighed af Holsten, men uden uafhængighed af Danmark, som ville være både til dettes og Slesvigs egen fordærvelse. Kun en vis selvstændighed er betinget ved dets historie. Forberedelsen må ske ved at udbrede kundskab om Slesvigs ejendommelige væsen iblandt dem, der har det og Danmark kært, ved at fremkalde og uddanne nye unge kræfter, hvorved der kan blive sikret det af os ældre påbegyndte arbejde en fremtid. ...«

Chr. Paulsen havde efterhånden mange år kæmpet mod de »slesvigholstenske institutioner«. Det var hans faste overbevisning, at slesvigholsternerne »opstand havde sin rod i de lærdomme, der i længere tid end en menneskealder var udgået fra universitetet i Kiel, og at (kun) de færreste af dem, der havde studeret i Kiel og dér indsuget de slesvigholstenske lærdomme, ville kunne bruges i Slesvig«. Han troede ikke, at Slesvig og Danmark ville opnå politisk fred, så længe de slesvigske embedsmænd blev uddannet i Kiel. Derfor indgav han i marts 1850 til regeringen et forslag om en særlig eksamen i den slesvigske ret. Han gik ind for, at hele det slesvigske rets- og forvaltningsstudium udelukkende burde henlægges til København, og at et ét-års studieophold ved Københavns universitet blev gjort til betingelse for at kunne få rets- og forvaltningsembeder eller sagførerbestallinger i Slesvig. Forelæsnings sprog, som skulle rette sig efter studenternes tarv, burde være dansk og tysk. Paulsen fik ikke alle disse ønsker opfyldt. Men han oplevede dog, at det »kielske bienium« (det to-årige studiekrav ved Kiels universitet for alle slesvigholstenske studenter) ophævedes den 21. november 1850 for de slesvigske studenters vedkommende. Et docentur i slesvigsk ret var blevet indrettet i sommeren 1850. Og i 1851 blev der anordnet en retsvidenskabelig embedseksamen for hertugdømmet Slesvig. Denne eksamen skulle afholdes af medlemmerne af »overjustitskommissionen (oprettet i september 1850, fra 1852 »appellationsret«) for her-

tugdømmet Slesvig« i Flensborg. Chr. Paulsen blev medlem af denne eksamenskommission, der skulle samarbejde med docenten i Slesvigs ret ved Københavns universitet.

Den storpolitiske situation i sommeren 1850 gjorde det muligt for Paulsen at vende tilbage til sin fødeby. Den 2. juli 1850 afsluttedes der i Berlin en »indholdsløs«, »ren og simpel« fred, der ganske vist bragte krigen med Preussen til ophør, men ikke førte til den dansk-slesvigske stats oprettelse. Tværtimod, den 4. juli besluttede England, Frankrig, Rusland og Sverige-Norge i London, at helstaten skulle bevares, og at den danske konge skulle ordne arvefølgen inden for kongehuset med dette for øje. »London-protokollen« undertegnedes den 2. august 1850.

På trods af fredsslutningen i Berlin forsøgte slesvigholstenerne at vende krigslykken. Deres kampiver øgedes. Tusinder af frivillige strømmede til fra hele Tyskland. Mange af dem var skuffede over, at den tyske enhedsbevægelse havde lidt skibbrud. Treårskrigen sidste og blodigste slag, slaget på Isted Hede den 25. juli 1850, endte med slesvigholstenernes tilbagetog. Danskerne vandt en dyr sejr, og dagen efter stod de danske soldater igen på Danevirkes volde. Slesvigholstenerne forsøgte i september forgæves at omgå denne stilling, og i oktober blev deres angreb på Frederiksstad ved Ejderen slået tilbage. I januar 1851 måtte de give op under østrigsk-russisk og preussisk pres. Den slesvigholstenske hær opløstes. Treårskrigen var forbi.

Den dansk-preussisk-engelske bestyrelseskommission i Flensborg opløstes kort før slaget ved Isted. Frederik F. Tillisch overtog nu som overordentlig dansk regeringskommissær (efter den 5. marts 1851 som minister for hertugdømmet Slesvig), under ansvar over for kongen alene, enestyret af Slesvig.

Byen Slesvig havde tidligere været hertugdømmets officielle hovedstad. Efter Treårskrigen blev Flensborg det. Den 30. september 1850 erklærede kong Frederik 7., at byen skulle forblive sæde for hertugdømmet Slesvigs overøvrighed. Kongen ville på denne måde anerkende flensborgernes troskab under de sidste års vanskeligheder. Og byen fik derved sin århundredgamle førende stilling bekræftet.

Den for hertugdømmet Slesvig øverste domstol, »overjustitskommissionen«, oprettedes den 18. september 1850. Den afløste både overretten på Gottorp og overappellationsretten i Kiel. Begge institutioners medlemmer havde været kendt for deres slesvigholstenske sindelag. Det overrasker derfor ikke, at Tillisch i Paulsen så en af de

mænd, der burde overtage en af de ledende stillinger ved den nye øverste domstol i Slesvig. Omkring begyndelsen af august 1850 tilbød han Paulsen »anden pladsen« ved den fremtidige ret. Denne stilling måtte være en ønskestilling for Paulsen. Men omkring juli og august 1850 drøftede man på højeste niveau slesvig-holstenske planer. Således gik grev Heinrich Reventlow-Criminil, der fra 1842 til 1848 havde været chef for det udenrigspolitiske departement, og den tidligere danske gesandt ved forbundsdagen i Frankfurt, Chr. F. Pechlin (1789-1863) netop på denne tid ind for fælles ministre for Slesvig og Holsten. De helstatssindede slesvig-holstenere var ved at sunde sig igen. I denne kritiske situation tog Paulsen stilling mod alle forsøg på at genoplive slesvig-holstenske institutioner. Han understregede, at det var

»nødvendigt, at hver dansk slesviger står på visse grundsætninger, når han skal indtage en højere stilling, og derfor har også jeg, da jeg for Tillisch erklærede mig villig til at være tilfreds med en anden plads i retten, skriftligen stillet de tre betingelser: at den får sit sæde her (i Flensborg), i midten af landet, hvor den danske slesviger endnu kan komme frem med sit sprog; at den træder i den i og for sig u hensigtsmæssige landsrets sted (dvs. adelens domstol skulle afskaffes), da ridderskabet og godsejere formeligen har sluttet sig til opstanden; og at overretten udfærdiger sine kendelser og domme for Nordslesvig på dansk. Disse betingelser har (Tillisch) antaget«. (Dagbøger, 1. september 1850)

Paulsen forhindrede derved, at en helstatsmand blev ansat.

Tillisch ville ikke undvære Paulsen, og han indså vel også rigtigheden i hans krav og imødekom dem. Den 18. september 1850 blev Paulsen udnævnt til »1ste medlem« af »overjustitskommissionen«, der påbegyndte sit arbejde den 1. oktober.

Paulsen vidste, at han var det eneste medlem af institutionen, som »levede i den dansk-slesvigske statsidé«. Derfor vågede han med stor opmærksomhed og udholdenhed over, at de dansktalende slesvigeres sproget ikke blev tilsidesat eller forsømt. Han overtog oven i købet i den første tid de danske sekretariatsforretninger i retten for at skabe en dansk sprogtradition, der skulle præge den fremtidige praksis. Han ville ved sit eget eksempel bryde enhver modstand mod brugen af det danske sprog.

Et stort og vigtigt spørgsmål var imidlertid stadig uløst: arvefølgen og helstatens genoprettelse, sådan som London-protokollen af 2. august 1850 havde bestemt det.

Den 15. maj 1851 trådte en »Notabelforsamling« sammen i Flensborg, for at drøfte Slesvigs fremtidige stilling inden for den kommende dansk-slesvig-holsten-lauenborgske helstat. Forsamlingen bestod af 21 medlemmer: 6 fra kongeriget, 6 fra Holsten og 9 fra Slesvig, blandt disse Chr. Paulsen. Holstenerne krævede tilstanden fra før 1848 genoprettet, de ønskede den slesvigholstenk-danske stat tilbage. De slesvigske og kongerigske medlemmer afviste dette krav og vedtog en plan, hvorefter Slesvig skulle knyttes nært til kongeriget: Slesvig og Danmark skulle danne en enhed, der stod over for hertugdømmerne Holsten og Lauenborg, og der skulle ikke være andre forbindelser mellem Slesvig og Holsten end dem, der var fælles for hele monarkiet. Chr. Paulsen kommenterede denne anti-slesvigholstenske beslutning:

»Jeg har haft den tilfredsstillelse, at min virken og talen ikke er forgæves, og at alle slesvigere .. står som én mand med de vakre danske imod de slesvigholstenske holstenerne«. (Dagbøger, 29. juni 1850)

Paulsen søgte at udnytte situationen til at få en af de sidste slesvigholstenske institutioner ophævet. Han tog skarpt stilling mod det slesvig-holstenske ridderskabs »vedvarende deputation«. Han argumenterede med, at ridderskabet havde billigt slesvigholstenernes krig mod den danske stat, og at medlemmerne af ridderskabet havde haft sæde i alle danskfjendtlige oprørsregeringer, og derudover havde de højere embedsmænd, der hørte til ridderskabet, ikke alene tjent, men også ledet oprøret. Denne upolitiske sammenslutning havde vist sig som en yderst aktiv politisk institution, der var gået ind for slesvigholstenismen. Derfor var det efter Paulsens mening på tide, at den »vedvarende deputation« blev ophævet. – Det lykkedes imidlertid ikke.

Alle ejderdanske drømme blev indhentet af de konservative strømninger, der mere og mere prægede den mellemeuropæiske og danske politik. I København fandt den 27. januar 1852 et ministerskifte i udpræget konservativ ånd sted. Den følgende dag udkom den berømte »Januarkundgørelse«. Ejderpolitikken blev opgivet og helstaten genoprettet. Ganske vist faldt de gamle forbindelser mellem Slesvig og Holsten bort (dog ikke med hensyn til universitetet og ridderskabet), men samtidig bestemtes det, at Slesvig ikke måtte knyttes nøjere til Danmark end Holsten. De »halve forholdsregler« havde igen sejret. Stormagterne (Rusland, Østrig, Frankrig, Storbritannien,

Preussen og Sverige-Norge) bekræftede denne politik den 8. maj 1852 ved en ny London-protokol, hvori de anerkendte helstatens »integritet«. Både ejderdanskernes og slesvigholstenernes nederlag blev derved beseglet.

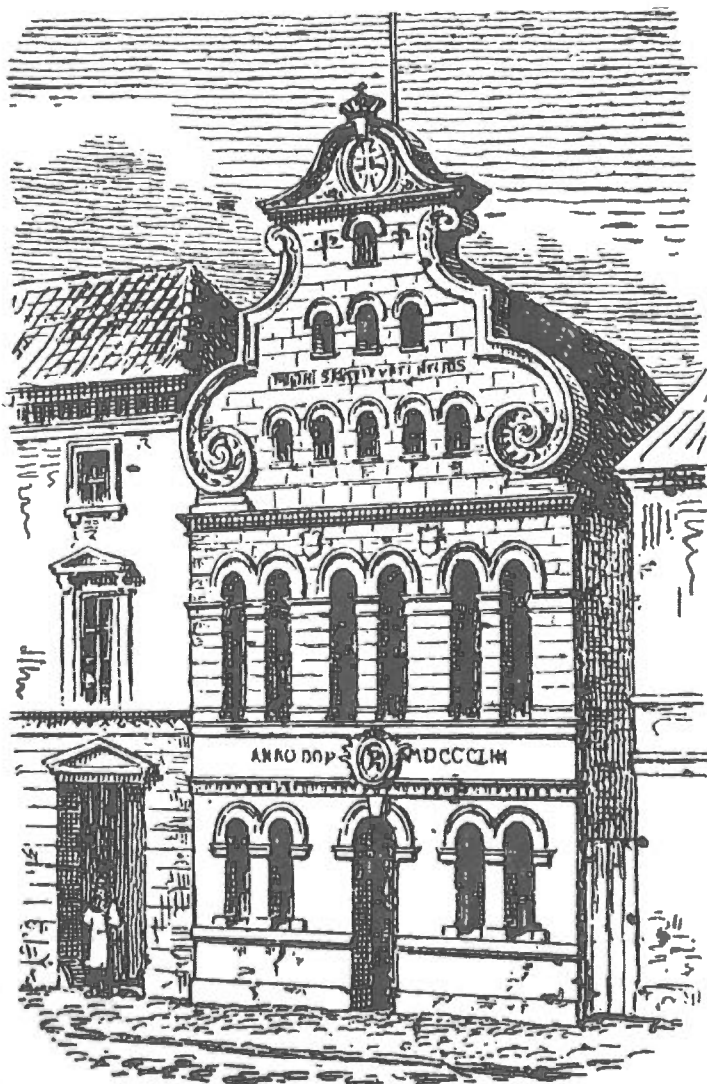
Chr. Paulsen iagttog denne udvikling med den største bekymring:

»... De ved våben overvundne slesvigholstenerne virker endnu bestandigen gennem de Danmarks svækkelse ønskende tyske magter. Jeg har haft søvnløse nætter; thi jeg var fast besluttet på ikke at byde min hånd til et Slesvigholstens genopbygelse, og havde taget min afsked, hvis o(ver)appellationsretten igen var blevet fælles. Dette er nu ikke sket, men grev Carl Moltke er blevet vor minister, og efter den kongelige kundgørelse er Slesvig desværre ikke nøjere forbundet med Danmark end Holsten, så at vore notabel-forhandlinger i fjor sommer, til min ærgrelse, har været forgæves. Nu kan den danske retning kun vedligeholdes ved personligheder, og derfor må jeg blive«. (Dagbøger, 14. marts 1852)

At den ny regering betød et systemskifte, fremgår tydeligt af, at en holstener blev minister for Slesvig: grev Carl Moltke (1798-1866, ejer af godset Nütschau), der allerede fra 1846 til 1848 havde været præsident for det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli. Han var ikke alene regeringens stærke mand, men også overbevist helstatspolitiker. Han havde været hovedforfatter til kundgørelsen af 28. januar 1852. Hans konservative helstatsforestillinger harmonerede særdeles godt med de politiske anskuelser, der var fremherskende i det på ny konservative Europa. Carl Moltke fordømte »Ejderdanismen« og den slesvigholstenske revolution, som efter hans mening havde været »det skammeligste oprør, der nogen sinde havde fundet sted i noget som helst land«.

Den nye helstat var en mærkelig blanding af gammelt og nyt: mens kongeriget var et konstitutionelt monarki, havde hertugdømmerne indtil videre kun rådgivende stænderforsamlinger og var underkastet enevælden. Den fremtidige fællesforfatning ville altså resultere i, at man enten opgav Junigrundloven, eller at man indførte en fri forfatning for hele staten og derved underkastede slesvigholstenerne det danske flertal. Konflikten var uundgåelig og helstaten således en umulighed.

Den nye helstatstid begyndte med en kedelig oplevelse for Paulsen. Justitsoverkommissionens direktør Friedrich Johannsen døde den 24. maj 1851. Paulsen overtog »direktorialforretningerne« efter ham, og i Flensborg herskede »den almindelige mening«, at han skul-

*Appellationsretsbygningen
i Flensborg*

le være Johannsens efterfølger. Men i begyndelsen af 1852 udnævntes Chr. L.E. Stemann (1802-1876) til overjustitskommissionens direktør – og da kommissionen den 5. maj samme år afløstes af appellationsretten, til dennes præsident. Stemanns udnævnelse måtte betragtes som en forbigåelse af Paulsen. Men denne bemærkede kun: »Det er behageligere at gøre den erfaring, at folk undrer sig og er uvillige over, at man ikke har fået en post, end at man har fået den«. Han vidste også, at der til repræsentative embeder stilledes krav, som han næppe kunne opfylde. For ham var det afgørende, at hans indflydelse ikke blev formindsket. Og det blev den ikke. Der opstod et meget nært samarbejde mellem Paulsen, der fortsatte som »1ste medlem«, og Stemann.

Paulsen kunne desuden trøste sig med, at han den 27. februar 1852 blev »benådet med Dannebrogsmændenes hæderstegn«.

Et besøg hos Paulsens

Chr. Paulsen købte i marts 1852 et hus på Duborg (i dag Slotsgade), og den 13. april flyttede han ind. Dagbogen genspejler hans glæde over denne begivenhed:

1904

*Chr. Paulsens hus på Duborg
ved Flensborg (i dag Slotsgade).*

»Jeg kan med få ord betegne min nuværende stemning, nemlig at jeg ikke siden mine første ægteskabsår har følt mig så lykkelig som nu. En fast behagelig embedsstilling, et nydeligt hus med en lykkelig familiekreds, i en himmelsk landlig egn. Hvad kunne jeg ønske mere? Jeg ønsker kun at leve og at dø her«. (Dagbøger, På Duborg. Søndagen den 11te juli -1852-)

I 1852-53 blev Paulsen besøgt af en yngre slægtning, Johannes H. Fibiger (der var en broder til Margrethe Paulsens svigerdatter) (1821-1897). Hans skildring af opholdet i Flensborg blev offentliggjort i »Tilskueren« (1900). Den gengives i det følgende, dog kun næsten ordret, idet en række oplagte huskefejl er rettet.

»... Christian Paulsen .. beboede en smuk villa uden for byen. Han var en egen mand, en fremmed skikkelse i den nuværende verden. Som dreng havde han i den Salzmannske opdragelsesanstalt Schnepfenthal fået en så grundig øvelse i barhovedet og barbenet at sætte livet i pletfri dyd og alvorlig, men forstandsmæssig guds frygt, at han nu som værdig og almindelig hædret mand vel gik med sko og kasket, men også fuldelig viste det ideal af en sund sjæl i et sundt legeme, som var denne slags opdragelses stolthed. Ingen kunne beskyldte ham for at hylde moden; hans dragt var gammeldags og hans væsen ganske ligefremt og noget kantet, men heller ingen, end ikke hans modstandere, kunne nægte, at han var et mønster på redelighed og højsind.

Når han udtalte sin glæde over at se mig som medarbejder (dvs. som lærer ved Haderslev latinskole 1850-59) i en sag, der var hans livssag, så var jeg vis på, at hans glæde var oprigtig, og da han efter at have mig undt en times hjertekvægende samtale med hans hustru .., på sin reelle måde så på sit ur, beregnede, hvor mange timer vi kunne behøve til i god orden at bese hans fødebys herligheder og så tog sin kasket, vidste jeg, at han lige så forstandig som hjertelig ville gøre sin pligt som erfaren ven.

Med kyndig forklaring førte han mig gennem byen og dvælede rørt ved sine barndomsminder og ved, hvad han håbede for den kære by af de begivenheder, for hvilke han, som en ting, der faldt af sig selv, sagde, at han skyldte den himmelske fader al sin sjæls tak; vendte derefter sine adstadige skridt ud af den nordre port, men ikke uden kammeratligt at slå en lille plattysk samtale af med legende børn ved vejen, hvoraf jeg forstod, at han, den danske sags modige forkæmper, visselig ikke ville trænge det tyske sprogs nordgrænse tilbage; førte mig derpå ud i de grønne skove til Krusau, idet han stadig beundrede Guds yndige natur, men også stadig holdt først en politisk, men snart efter helst en kristelig samtale vedlige, idet han benyttede lejligheden til at virke på den vordende lærer i kristendom.

»Vi har lidt megen uret af den tyske forvaltning«, sagde han, »men vi har også begået store fejl, hvorfor vi er blevet straffede. Man må for at skønne forsynets veje skelne mellem Guds prøvelser og Guds straffe. Hvad man

uden skyld lider, må tålmodigt og mandigt bæres som en prøvelse, men straffes vi for vore fejl, må vi ydmygt bøje os, at vi kan forbedres. Hele den utålelige overmagt, det slesvigholstenske parti i de sidste decennier havde fået, at de lige for regeringens øjne organiserede en sammensværgelse og forberedte oprøret, var Guds straf, ikke andet. Jeg kender deres væv lige så godt som de selv, og jeg har frimodig talt til kongen derom. Men hvem kan afvende straffen, når kongens svaghed og det danske folks blindhed ikke ville lære noget af prøvelsen?»

I sandhed en politisk betragtning, som man ikke venter at finde hos en jurist. Så talte han i det hele om kristendommen, og det lå åbenbart den redelige mand på hjerte at sige mig sine tanker helt ud, at han ikke skulle gå som den, der ville skjule noget. Det evige liv troede han lige så fast på som på sin Guds faderlige forsorg, og intet var ham helligere, end hvad han kaldte Jesu lære. En mand må være gudsfrygtig, og ingen dag må gå hen uden bøn, at vi kan få Guds hjælp til at øve dyder og bevare en god samvitighed. Men han troede ikke, Jesus på anden måde var Guds søn, end at det af hans ånd var ham givet at være den fulde sandheds profet. Opstandelsen troede han kun på som indgangen til det evige liv, og evangelierne forklarede han som den tids overtroiske fejlsyn.

Vi spiste frokost i et værtshus ved Kobbermøllen og kom selvfølgelig hjem til middag nøjagtig på klokkeslettet, at den huslige orden kunne holdes lige så pletfri oppe som den patriotiske og den hellige fane. ...«

*Flensborg fjord
ved Wassersleben
—1853—*

*Endnu engang en indsats for det
danske sprogs rettigheder*

Efter Berlin-fredens afslutning blev Fr.F. Tillisch den 11. juli 1850 udnævnt til regeringskommissær for hertugdømmet Slesvig. Han overdrog den 1. september 1850 ledelsen af kirke-, skole- og undervisningsvæsenet i Slesvig til åbenråeren *Theodor August Regenburg* (1815-1895). En af dennes kontorfæller i Danske Kancelli gav ham følgende ord med på vejen til Flensborg: »Jeg venter, at det vil ikke vare mange tiår, forinden der tales dansk lige til Ejderen, både i købstad og landsby, både af præster og bønder«.

Da Regenburg kom til Flensborg, mødte han den mand, der i over tyve år havde kæmpet for det danske sprogs ligeberettigelse med det tyske; Chr. Paulsen og Th. Regenburg blev sandsynligvis meget hurtigt gode venner. Paulsen mødte i Regenburg den kampfælle, der gik ind for »hele forholdsregler«. Regenburg, der om sig selv hævdede, at han fra sit femtende år havde sit udgangspunkt klart udformet i »den slesvigske sprogsag«, ville sætte alt ind for at støtte de dansk-talende slesvigere og for med alvor og kraft at bekæmpe alle slesvigholstenske tendenser. Han var Paulsens mand.

Allerede den 10. januar 1851, da Paulsen i en lille, men udsøgt kreds fejrede sin fødseldag, havde han inviteret Regenburg sammen med Chr. Flor og Cl. Manicus, hans gamle kampfæller fra 1830'erne. Og i marts 1852 skrev Paulsen i dagbøgerne om »denne min yngre ven«. Chr. Paulsen har fra første færd været på bølgelængde med den mand, der efter 1850 påtog sig den tunge opgave at udføre de kongelige befalinger, der stammede fra begyndelsen af 1800-tallet, sådan som Paulsen selv havde krævet det i sin pjece »Om hertugdømmet Slesvigs folkepræg og statsret« (1832). Hidtil var kun rets- og forvaltningssproget i Nordslesvig blevet dansk (14. maj 1840). Det danske sprogs ligestilling i de nordslesvigske byer og i Mellemslesvig blev derimod først opnået, da Regenburgs sprogreskripter gennemførtes i foråret 1851.

I Nordslesvig blev der nu indført dansk skolesprog og afvekslende dansk og tysk kirkesprog i byerne. Denne del af hertugdømmet blev dermed så godt som rent dansk.

I Mellemslesvig indførtes dansk skolesprog, idet man dog bibeholdt fire timers egentlig tyskundervisning, samt afvekslende dansk og tysk kirkesprog, men man tillod kun den danske konfirmation.

Dansk blev i dette område desuden ligestillet med tysk som rets- og forvaltningssprog, således at henvendelser til øvrigheden besvare-

Theodor August Regenburg
1815–1895

	Dansk Folkesprog.		Blandet dansk og plattysk Folkesprog.
	Blandet dansk og frisisk Folkesprog.		Plattysk Folkesprog.
	Frisisk Folkesprog.		

C. F. Allen: Det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland. Bd. 2 (1858)

Dansk Kirke- og Skolesprog.	Vekslede dansk og tysk Kirkesprog, dansk Skolesprog
Hollandsk Kirkesprog.	Tysk Kirke- og Skolesprog.

C. F. Allen: *Det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland. Bd. 2 (1858)*

des i samme sprog, som henvendelsen var affattet på. I retssager brugtes efter parternes ønske enten tysk eller dansk.

Ved appellationsretten og i stændersalen, der nu var i Flensborg, var sprogene ligeberettigede.

Dette »blandede« område omfattede 19 næsten rent sønderjysktalende sogne, 23, hvor det plattyske sprog mere eller mindre havde trængt sig ind ved siden af det sønderjyske, og 8 sogne, hvor sønderjysk næsten helt var fortrængt af plattysk. Det sydlige Slesvig og Frisland forblev rent tysksprogede.

Flensborg indlemmedes ikke i Mellemslesvigs dansk-tyske sprogområde, men var fortsat en tysksproget ø i det dansk-tyske bælte. Byen skulle derved belønnes for sin loyalitet under Treårskrigen. Nok var Flensborg en overvejende loyal og kongetro by, men dens toneangivende kredse var tysktalende, og de tålte ikke, at man rokkede ved det tyske sprogs stilling. Magistraten og de deputeredes kollegium havde den 23. november 1850 stillet sig velvillige til en ansøgning om en dansk menigheds oprettelse. Men da det ved reskriptet af 17. november 1851 blev tilladt, at der etableredes en dansk borgerskole, og da myndighederne omtrent samtidig forsøgte at komme de stedlige tyske privatskoler til livs, satte det ondt blod. Paulsens medarbejder ved appellationsretten, Fritz Meyer (1817-1891) skrev: »Fanden er faret i Flensborg med hensyn til sproget«.

Byens rets- og forvaltningssprog var udelukkende tysk. Dette var blevet afgjort ved en ministeriel bestemmelse. Men disse sproglige forhold i Flensborg svarede næppe til Paulsens forestillinger om en rigtig og god dansk sprogpolitik. Flensborg var trods alt hertugdømmets hovedstad og påvirkede både Nord- og Mellemslesvig.

Chr. Paulsen havde i september 1852 ført en række samtaler med grev Carl Moltke og derved konstateret, at greven gik ind for »et selvstændigt Slesvig uden særegen forbindelse med kongeriget«. Det betød for Paulsen, at der måtte skabes andre bånd mellem Slesvig og Danmark end de statsretlige.

I november 1853 indgav »Kommissionen for den danske skole i Flensborg« til byens magistrat et andragende om, at Flensborg måtte »vorde optaget blandt distrikterne med blandet rets- og forretningsprog«. Magistratens flertal gjorde »andragendet til sit«. Men i den slesvigske stænderforsamling,

»i hvilken de tyske og fortyskede slesvigere desværre, ligesom før 1848, står skarpt over for de dansktalende«, (Dagbøger, 30te oktober 1853)

henvistes andragendet til forfatningskomiteen, der forkastede det.

Chr. Paulsen var medlem af den nyoprettede danske borgerskoles bestyrelse. Han havde skrevet skolekommissionens andragende, der giver et ganske godt billede af de danske flensborgeres situation omkring årsskiftet 1853-54. Og ansøgningen afspejler Paulsens mangfoldige danske aktiviteter i årene efter 1850. Han var nemlig ivrigt medlem både af den nye danske menighed og af skolekommissionen.

Dette andragende om Flensborgs optagelse i området med blandet rets- og forvaltningsprog skulle blive Chr. Paulsens sidste indsats for det danske sprogs ligestilling med det tyske i hertugdømmet Slesvig.

Flensborg, den 11. november 1853.

Den undertegnede kommission for den danske skole i Flensborg ansøger allerærbødigst for stadens magistrat om, at samme ville behage, at indgå med et andragende til det kongl. ministerium for hertugdømmet Slesvig om, at Flensborg må vorde optaget blandt distrikterne med blandet rets- og forretningssprog.

*Til staden Flensborgs
overpræsident, borgmester og råd*

Undertegnede er, efter meddelt bemyndigelse af det kongelige kirkevisitatorium, i sin tid blevet valgt af den danske menighed her i staden til at træde sammen og indrette en dansk skole, og vi er efter kirkevisitatoriets bestemmelse indtil videre vedblevet at bestyre skoleanliggenderne. I denne egenskab er vi i hyppig berøring med menighedens medlemmer, og hører deres meninger også om sager, som står i fjernere forbindelse med skole- og kirkevæsenet. Når vi derfor tillader os at henvende os med en ærbødigst bøn og begæring til stadens magistrat, så tør vi forsikre, at vi ikke alene udtaler vore anskuelser og ønsker, men, efter udtrykkelig opfordring fra mange sider, så godt som hele menighedens, der ikke udgør nogen ringe del af byens borgere og øvrige indbyggere.

Det er vitterligt, at Flensborg by, ligesom hele Mellemslesvig fordem har været aldeles dansktalende, og at det offentlige sprog har været dansk. Den endnu på stadens rådhus opbevarede købstadsret og senere kongebreve giver vidnesbyrd derom, ikke mindre ældre navne. Med reformationen var tysk kirkesprog blevet indført; men ligesom i de nordslesvigske købstæder havde dansk kirkesprog, om end kun med indskrænket ret, vedligeholdt sig. Siden det 16de århundrede har Helligånds- eller Heiliggeistkirken været bestemt til afholdelse af dansk gudstjeneste, uden at den dog havde en sognekirkes rettigheder, omendskønt kirkebogen udviser, at endnu i slutningen af forrige århundrede et så betydeligt antal (fra 1.000 til over 1.600 ..) gik til alters hos

den danske præst, at der altid kunne og burde have været i det mindste én fuldt berettiget dansk menighed i Flensborg. Hint unaturlige forhold er dog i vor tid blevet forandret, efter at det danske sprog endeligen i Slesvig er blevet erkendt ligeberettiget med det tyske.

Ved den kongelige overordentlige regeringskommissærs reskript af 10de december 1850 er tilladelse til at danne en dansk, selvstændig ved siden af de tyske stående, menighed blevet meddelt. Denne har dannet sig, bestående af omtrent 150 familier – hvoraf kun omtrent 40 hører til embedsmandsklassen – militærpersonerne ikke iberegnet og heller ikke den talrige klasse af dansktalende tjenestefolk. Menighedens præst er blevet en af stadens sognepræster. En skole, som for tiden tæller mellem 70 og 80 børn, er oprettet; dens første lærer er kateket og anden dansk præst.

Flensborg fremstiller sig derfor nu endmere end før som en by med blandet kirkesprog og tillige med blandet skolesprog. Derfor havde den danske menighed ventet, at – som i lighed med det for de omgivende landdistrikter indførte – det danske også som retssprog var blevet ligeberettiget med det tyske. Dette er dog ikke sket; tværtimod er det ved det kongelige ministeriums skrivelse til den kongelige appellationsret af 25. oktober 1852 blevet udtalt, at i byen Flensborg rets- og forretningssproget udelukkende er tysk.

Menigheden har hidindtil ikke foretaget noget skridt, for på højere steder muligen at udvirke en forandring heri ved at vise det formentligen ufølgelige i den ommeldte bestemmelse; men da det nu provinsialstænderforsamlingen forelagte udkast til en forordning, angående hertugdømmet Slesvigs forfatning, i dets § 7 indeholder, at der i henseende til kirke- og skolesproget såvel som til rets- og forretningssproget også fremdeles er at forholde efter de for tiden gældende bestemmelser, og da efter motiverne til udkastet, så snart dette vil have erholdt lovkraft, en forandring i hin bestemmelse vil være at betragte som en forandring i hertugdømmets forfatning; så har vi troet, ikke længere at turde opsætte udkastelsen af det, af så mange nærede ønske om, at også Flensborg måtte optages blandt distrikterne med blandet rets- og forretningssprog. I vor egenskab som bestyrelse for den danske skole føler vi os endog forpligtede til at gøre dette skridt, for at vor skoles børn kunne vorde berettigede til senere hen, i livets vigtigste forhold, her at betjene sig af det sprog, hvori de har modtaget deres dannelse. Denne af os begærede ligestillelse af det danske med det tyske sprog må vi anse meget mere for retfærdig, som den herværende danske menighed ikke er at betragte som et samfund af fremmede danske indvandrede i en oprindelig tysk by – som de tyske menigheder i de danske byer, f. e. i København og Helsingør – men som et samfund af borgere og andre indbyggere, hvilke i vort, på grund af de tidligere forhold, fortyskede Slesvig endnu har holdt fast ved landets og stadens gamle, almindelige sprog, og derfor uforgribeligen formener, at de efter ret og billighed bør være beføjede til at bruge deres danske sprog også i rets- og forretningssager; hvilken beføjelse da naturligt ville være at

tilstede enhver i Flensborg, om han end ikke hører til menigheden.

Vi beder derfor allerærbødigst i mange flensborgeres navn, at magistraten ville behage at tage det her fremsatte i gunstig betragtning, og, hvis samme (som vi håber) skulle finde vor begæring svarende til de her stedfindende forhold, da at ville indgå med et andragende til det kongelige ministerium for hertugdømmet Slesvig om, at staden Flensborg må vorde optaget blandt distrikterne med blandet tysk og dansk rets- og forretningsprog.

Underskrifterne:

G.F. Graae

C. Paulsen

Simesen

Chr. Hansen jr.

på egne og, efter aftale, på kommissionens femte medlems, den fraværende I.C. Christiansens vegne.

Som allerede antydet, sendte magistraten andragendet til den slesvigske stænderforsamling, hvis forfatningskomité forkastede det. Flensborg forblev derved en udelukkende tysk regeret by.

Chr. Paulsen og hans venners forsøg på at fremme det danske sprog i det tysktalende Flensborg mislykkedes, fordi afgørelsen blev overladt til en påny slesvigholstensksindet slesvigsk stænderforsamling. Men også fordi de fleste flensborgere var mod Chr. Paulsens petition. Flensborgerne ønskede ikke »sprogsploittelsen« ført ind i deres by. 767 indbyggere med 17 deputerede borgere i spidsen indsendte en modadresse, hvori de fremhævede Flensborgs tyske sprog og kultur. Og flensborgeren, den helstatssindede agent H(einrich) C(arstensen) *Jensen* (1789-1860) understregede i stændersalen, at nationalitet ikke havde noget at gøre med sproget, men at den beroede på kærlighed til folket og fædrelandet. H.C. Jensen stod endnu på det stade, som den unge Paulsen havde forladt i 1820-21, da han havde erkendt, at sprog og sindelag bør følges ad og derfor havde skiftet fra sit tyske modersmål til dansk »hjertesprog«.

Sproget var i årene efter 1838 blevet politiseret; nationalbevidsthed og sprogbevidsthed var ved at blive identiske. Dette viser især sprogreskripterens modtagelse i Angel, hvor det plattyske sprog i første halvdel af 1800-tallet havde fortrængt angelboernes oprindelige danske folkemål. Og disse plattysktalende angelboere afviste det påtvungne danske skole- og kirkesprog – og de demonstrerede mod landets danske styre.

I Flensborg hævdede regeringen frivillighedens princip. Omgangssproget var overvejende plattysk i denne dansksindede (dvs. helstats-

Grethe og Christian Paulsen
—1854—

sindede) by; det taltes endda på latinskolens legeplads, og dette medførte, at de tilflyttede danske embedsmænds børn lærte dette sprog. Var det den rette vej?

Uden dansk sprog, ingen dansk fremtid. De følgende år kom til at bekræfte denne sætning. Flensborgerne viste senere, at de ikke havde nordslesvigernes modstandskraft. Allerede omkring 1890 var det engang så kongetro og helstatssindede Flensborg, som endnu i 1867 havde mønstret knebent flertal af danske stemmer, blevet fortysket. De tysktalende flensborgere var i løbet af kun én generation bukket under for preussisk pres og påvirkning.

Der findes ingen kommentar fra Paulsens hånd til andragendets uheldige udfald. Året 1854 prægedes vel for meget af personlig sorg, og han skrev selv:

»Det nu snart tilendebragte år må jeg stille blandt mine lidelsesår både i legemlig og sjælelig henseende«. (Dagbøger, Første juledag 1854)

Hans 77-årige moder døde i februar 1854. Han selv følte, at hans kræfter begyndte at tage af. Han blev undertiden stakåndet og havde ondt ved at gå. Lægemedlerne hjalp ikke. Denne tiltagende svaghed havde imidlertid ingen virkning på hans åndsevner, og han følte sig heller ikke hæmmet i sin sædvanlige flid og arbejdslyst. Endnu den 28. december 1854 gik han, som altid, kl. 7 om morgenen til sit arbejde. Om aftenen, da han, som han plejede, lidt efter kl. 10 gik i seng, befandt han sig vel. Efter et par timers søvn vågnede han med »brystbeklemmelse«, dog var han ved fuld bevidsthed. Men efter nogle minutters forløb døde han i Margrethe Paulsens arme. Et hjertereslag satte punktum for et liv, som havde været én lang kamp for de danske slesvigeres ret til deres modersmål.

Chr. Flor tog afsked med vennen med følgende mindeord, der den dag i dag står ved magt:

Chr. Paulsens navn står indskrevet i Slesvigs, altså også i Danmarks historie med uudslettelige bogstaver; thi han var den første slesviger, der førte sandhedens og videnskabens fakkelt hen over hele den sørgelige tilstand, hvori Slesvig ved ligegyldighed for dets danske nationalitet lige fra Valdemarernes dage var nedsunken, og som elskede sine fædres land så dybt, at han, trods livets kamp og lidelser, vedblev til det sidste at holde den lysende fakkelt i vejret, for at hele Danmarks Rige kunne få at se, hvad århundreder havde forbrudt og eftertiden at bøde.

*Chr. Paulsens
 gravsten på Den gamle Kirkegård
 i Flensborg*

Kilder og dokumentation

Denne bog er uden sædvanligt noteapparat. Grunden hertil er især ønsket om, at den må finde ud til brede kredse af den befolkning, der stod Chr. Paulsens hjerte nær, de dansktalende sønderjyder og sydslesvigere. For dog ikke at lade den mere videnskabeligt indstillede læser helt i stikken, anføres her det materiale, der har ligget til grund for bogen:

Christian Paulsens Dagbøger 1809–1854, Paulsens breve til venner og bekendte samt hans »efterladte papirer« (bl.a. hans forelæsningsmanuskripter tillige med udkast til artikler og afhandlinger). Disse utrykte kilder beror i Det kgl. Bibliotek, København. Desuden fik jeg lov til at gennemse Chr. Paulsens breve til Ingeburg S. Paulsen.

Til supplerung af dette materiale benyttedes der en række trykte kilder.

Flensborgeren, professor Christian Paulsens Dagbøger. Ved Knud Fabricius og Johs. Lomholt-Thomsen. København 1946.

Christian Paulsens Samlede mindre Skrifter, bd 1-3. Ved H. N. Clausen. København 1857-59.

P. D. Christian Paulsen: Slesvigsk Rets-Formularbog samt Tydsk-Dansk Lovkyndigheds-Ordbog. Flensborg 1853.

Dr. P. D. Christian Paulsen: Om Hertugdømmet Slesvigs Folkepræg og Statsret. Oversat efter den tyske original af 1832 ved Johannes Lomholt-Thomsen. 1945.

Chr. Paulsens breve i:

Povl Bagge og Povl Engelstoft: Danske politiske Breve fra 1830erne og 1840erne. Bd 1 og 2. København 1945 og 1948.

Peter Lauridsen, Da Sønderjylland vaagnede. Bd 1, 4 og 8. København 1909-1922.

Chr. Paulsens ansøgning om embedet som »førsteborgmester« i Flensborg fra juni 1845:

Gerd Vaagt: Christian Paulsens Bewerbung um das Amt des Bürgermeisters in Flensburg. (i: Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, bd 98 – 1973 – s. 75-85).

Derudover:

Tidende for Forhandlinger ved Provindsialstænderne for Hertugdømmet Slesvig 1836ff

samt artikler og boganmeldelser i:

Kieler-Correspondenzblatt 1830ff, *Kjøbenhavnsposten* 1832ff, *Fædrelandet* 1836ff, *Dannevirke* 1838ff og andre aviser, som der henvises til i teksten.

Endvidere har H. N. Clausens »*Forfatterens Livshistorie i Omrids*«, der indleder hans udgivelse af Chr. Paulsens samlede mindre skrifter, været en stor hjælp under udarbejdelsen af nærværende bog.

Desuden bygger denne biografi på:

Johann Runge: Christian Paulsens politische Entwicklung. Ein Beitrag zur Analyse der Entwicklung des dänischen Bewußtseins in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts im Herzogtum Schleswig. (i rækken: Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins, bd 57). Neumünster 1969.

Her vil man finde den dokumentation, som nogle måske vil savne i bogen om »Sønderjyden Christian Paulsen«.

Personregister

Nogle for fremstillingen uvæsentlige navne er udeladt.

- Aagaard, Knud, 111, 120, 173
 Abel, hertug af Sønderjylland, 182f
 Adler, Johann Gunde, 157, 209ff
 Albinger, H. C. (: H. Chr. Dührssen), 151, 153
 Alexandersen, Peter, 169, 172, 219f
 Algreen-Ussing, Tage, 266ff
 v. Augustenburg, Herzog Christian August, 154
 v. Augustenburg, Herzog Christian August (1798-1869), 128, 155, 156, 158, 246, 258, 266
 v. Augustenburg, Friedrich Prinz v. Noer, 240, 241, 266, 294, 300
 v. Augustenburg, Herzog Friedrich Christian, 150f
- Bahrt, Daniel N., 157
 Balemann, Georg Ludwig, 96
 Bang, Peter Georg, 316
 Baudissin, Graf Carl, 170
 Beseler, Wilhelm Hartwig, 265, 300
 Bloch, Søren N. J., 69, 74, 89
 Boysen, Nic. Theodor, 218
 Bremer, Jürgen, 297, 300
 Burchardi, Georg Chr., 48, 299
 Braack, Johann, 32, 39
 Braack, Johann Hinrich, 32
 Brockdorff, Cai Lorentz Graf, 73
 Brodersen, Maria, 32
 Brodersen, Marina, 32
- Callisen, Christian Fr., 292
 Carl 13, konge af Sverige, 15
 Christian 1., konge af Danmark, 27, 98, 107, 116f, 183f, 249, 281
 Christian 3., konge af Danmark, 281f
- Christian 5., konge af Danmark, 184
 Christian 6., konge af Danmark, 185
 Christian 8., konge af Danmark, 130, 153, 157, 209ff, 234ff, 237, 258f, 260, 277f, 291, 294, 295f, 310, 311, 318
 Christiansen, Andreas, 298
 Christoffer 2., konge af Danmark, 280
 Claudius, Christian Dethleff, 32, 134
 Claudius, Lucia Dorothea, 32, 37, 38
 Claudius, Matthias, 134
 Claudius, Nicolaus, 32
 Clausen, Henrik Nicolai, 10, 45, 66f, 68, 130, 131, 177f, 195f, 198, 266, 303f, 307, 314ff, 321, 323, 324
- Dahlmann, Christoph Friedrich, 27, 49f, 50, 56, 90, 93, 96, 138, 155, 254, 279f, 285
 David, Chr. G. N., 178
 Dirckinck-Holmfeld, Constant, 291
 Droysen, Johann Gustav, 254, 299
 Dröhse, justitsråd, medl. af Den sl. Stænderfors., 219
 Dumreicher, Carl O., 324
 Dührssen, H. Chr. (:Albinger), 151, 153
- Eichhorn, Karl Friedrich, 82, 92
 Elvers, Christian Friedrich, 48
 Eulenburg, Botho Heinrich Graf, 324

- Falck, Niels Nicolaus, 38, 57, 73f, 78f, 82, 90, 92, 93ff, 94, 96, 103, 105, 111, 115, 116f, 120, 129, 131f, 138, 140, 155, 170, 171, 173, 217ff, 227f, 258, 279, 282, 285, 289, 290, 292
- Fibiger, Johannes H., 332f
- Fichte, Johann Gottlieb, 83f
- Fischer, Frederik, 238, 301
- Flor, Christian, 100, 130, 132f, 140, 148, 158f, 161ff, 163, 170, 171f, 173, 174, 180, 191, 201, 207ff, 212, 214, 215f, 234, 235, 238, 240, 243, 259, 273, 290, 291, 295, 297, 307, 312, 334, 343
- Frederik 3., konge af Danmark, 282
- Frederik 4., konge af Danmark, 116, 184, 258, 282f
- Frederik 6., konge af Danmark, 15, 56, 67, 83, 98, 99, 106, 107, 108, 129, 130, 132, 157, 185, 186, 193, 224, 231, 240
- Frederik 7., konge af Danmark, 298, 300, 302, 305, 308, 314, 326
- Friedrich 3., Herzog v. Gottorf, 282
- Friedrich Wilhelm 4., König v. Preussen, 308, 320
- Gadebusch, Gabriel Peter (f. 1695), 32, 39
- Gadebusch, Gabriel Peter (1746-1785), 32, 39
- Gadebusch, Ingeburg Sophie, se I. S. Paulsen
- Gadebusch, Leonhard, 32, 39
- Gadebusch, Maria Magdalena, f. Braack, 32, 39, 40
- Gerhard 3., Graf v. Holstein, 280
- Gether, Margarethe Dorothea, 32
- Gorm den Gamle, 181
- Gottfriedsen, Peter, 287
- Gottschalk, Ursula, 32
- Grundtvig, N. S. F., 79, 80, 135f, 164, 244
- Gülich, Jacob G. Th., 258f, 265
- Hage, Johannes, 176, 178, 203
- Hansen, Anna, f. Kall, 39
- Hansen, Gotthard, 39
- Hansen, Jørgen, 298
- Hans(s)en, Dethlev, 32
- Hans(s)en, Ingeburg, 32, 39
- Harms, Claus, 57, 164
- Hauch, Carsten, 295
- Hegel, Georg Friedr. Wilh., 56
- Hegewisch, Franz Hermann, 136, 151, 251, 264
- Heiberg, Carl Fr., 129, 158, 169, 198, 222f, 287
- Heiberg, Johan Ludvig, 162
- Heinrich 1. der Vogelfänger, tysk konge og kejser, 181
- Herder, Johann Gottfried, 122
- Henningsen, Paul Paulsen, 38, 229, 265
- Hjelholt, Holger, 283
- Hoë, Anna Dorothea, 32
- Hoë, Barthold, 32
- Holberg, Ludvig, 37
- Holler, Marcus, 38
- Hugo, Gustav, 71
- Hurtigkarl, Frederik Th., 89
- Höpp, Johann Paul, 63, 73, 74, 170f, 157, 325
- Jahn, Friedrich Ludw., 253
- Jasper, Christian Friedr., 158
- Jaspersen, Claus, 129, 158, 170, 219ff
- Jean Paul, 69
- Jensen, Hans, 172, 226
- Jensen, Hans Nicolai Andr., 158f
- Jensen, Heinrich Carstensen, 259, 279, 341
- Jensen, Johann Friedr., 147
- Jensen, Thomas Høier, 159
- Jepsen, Peter, 298
- Jochimsen, Johannes W. J., 243

- Johannsen, Anna Margaretha, 32
 Johannsen, Friedrich, 169, 329
- Karl der Große, 181
 Kastrop, A. S., 238
 Knud den Store, konge af Danmark, 181
 Knuth, grev Friedrich Marcus, 305ff, 306, 309
 Koch, Peter Chr., 164, 165, 180, 191, 201, 206ff, 208, 214, 215ff, 221, 233, 234, 235f, 243, 273
 Kolderup-Rosenvinge, Janus Lauritz Andreas, 65, 66, 90, 92, 98, 130, 235, 298
 v. Krogh, Georg Fr., 169
 Kruse, E. C., 112f, 114f, 120, 200
- Lehmann, Eduard, 289
 Lehmann, Orla, 80, 176ff, 195, 196ff, 197, 202, 203, 207, 245, 246, 266, 289, 303f, 305, 309, 310
 v. Linde Freudenreich, Hans Peter, 158
 Lorenzen, Nis, 159, 161, 168, 168ff, 176, 180, 191, 192, 200, 202, 204, 207ff, 212, 217ff, 279
 Lorenzen, Peter Hiort, 169, 175, 214, 217f, 243, 258, 259ff, 262
 Lornsen, Uwe Jens, 13ff, 14, 22, 27, 90ff, 96, 97f, 100ff, 108, 109f, 119f, 121, 130, 135f, 137, 138, 139, 141, 155, 231, 251, 253, 256f, 279, 294, 305
 Lund, Metta Margaretha, 32
 Luther, Martin, 46
 Lüdersen, Hans, 37
 Lysholm, Dorothea, 32
 Lysholm, Nikolaus Hansen, 32
- Madvig, Johan Nicolai, 314, 316, 321
 Manicus, Claus, 209, 214, 234, 242, 334
- Margrethe, dronning af Danmark, 183
 Mechthild, gift med Abel, 182
 Meyer, Fritz, 338
 Michelsen, Andreas Ludw. Jac., 90ff, 91, 93, 155, 279f, 285
 Moltke, grev Adam Wilhelm, 305, 309, 314
 Moltke, grev Carl, 316, 329, 338
 Moltke, grev Otto J., 74, 130f, 132, 139, 141, 148, 151, 157, 159, 160, 161, 169, 174, 224
 Monrad, Ditlev Gothard, 309, 310
 Möllmann, Magdalena, 32
- Napoleon, 13, 46
 Nielsen, Peter, 243, 259, 277f
 Nissen, Jürgen, 128f, 170
 Nissen, Niels Christian, 180, 191, 201, 202ff, 206ff, 215ff, 233
 Nør, Prinz Friedrich v. Augustenburg, 240, 241, 266, 294, 300
- Oehlenschläger, Adam, 79, 295
 Olivarius, Holger de Fine, 74, 77
 Olshausen, Theodor, 134, 249ff, 250, 294, 300
 Outzen, Nicolaus, 111ff, 120, 121
 Oxholm, Valdemar Tully, 316
- Palmerston, Henry John Temple, 314
 Paulsen, Christian Dethleff, 32, 38, 41
 Paulsen, Elsabe, f. Sü(h)ling, 32, 33, 36f
 Paulsen, Hans (1680-1730), 32, 36f
 Paulsen, Hans (1752-1803), 36, 38
 Paulsen, Ingeburg Sophie, f. Gadebusch, 23, 38, 39ff, 40, 76, 343
 Paulsen, Margrethe (Grethe), f. Bloch, 143ff, 145, 342, 343
 Paulsen, Sophie, 140, 142ff
 Paulsen, Paul (1642-1721), 35

- Paulsen, Paul (1720-1794), 32, 37, 38
- Paulsen, Peter (1640-1718), 32, 34, 35, 36
- Paulsen, Peter (1778-1855), 36f, 228, 229
- Paulsen, Thora, f. Bloch, 69, 74ff, 75, 140ff
- Pechlin, Friedr. Christ. Ferd., 327
- Petersen, Andreas, 169f, 171, 173f, 176, 192, 217f, 279
- Petersen, Lucia, 32
- Posselt, August Heinrich, 169f, 171f
- Ravn, Peter, 298
- Regenburg, Theodor August Jes, 217, 334ff, 335
- Reventlou, Friedrich Graf, 300
- Reventlow, grev Christian Detlev, 170
- Reventlow-Criminil, Heinrich Anna Graf, 240, 293, 327
- Reventlow-Criminil, Joseph Carl Graf, 240, 241, 293, 295
- v. Rosen, Sophus A. G., 307
- Rothe, Andreas Bj., 74, 131
- Rühs, Friedrich, 48f
- Samwer, Karl, 266, 287
- v. Savigny, Friedrich Karl, 92
- Scavenius, Jacob Brønnum, 111
- v. Scheel-Plessen, Carl, 305, 324
- v. Scheele, Ludwig Nicolaus, 277
- Schleiermacher, Friedrich, 57
- Schmidt, Martin Thorsen, 300
- Schow, Georg Heinrich Leonhard, 301
- Schow, Joakim Frederik, 288, 312, 316
- Seneberg, Heinrich, 207ff
- Skau, Laurids, 245, 298
- Spies, Joachim O. F., 63, 129
- Sponneck, grev Wilhelm Carl E., 316
- Staal, Hans Iver, 298
- Steenholt, Thies Hansen, 169, 243
- v. Stein, Lorenz J., 287
- v. Stemann, Christian Ludw. Ernst, 331
- Stemann, Otto J., 112
- Storm, Johann Casimir, 219
- Sühling, Dethleff, 32
- Sü(h)ling, Elsabe, g. Paulsen, 32, 33, 36f
- Sørensen, Christian, 207ff
- Tegnér, Esaias, 79
- Tillisch, Frederik Ferdinand, 322, 323, 324, 326f, 334
- Tscherning, Anton Fr., 99, 304f, 309
- Tönsen, Markus, 128f
- Valdemar 2. Sejr, 182
- Volquardsen, Peter, 201
- Waldemar 4. hertug af Slesvig, 182f
- Waldemar 5. hertug af Slesvig, 280
- Wegener, Caspar Frederik, 176, 291
- Werlauff, E. C., 111, 112, 121
- v. Wimpf(f)en, Carl, 114, 115ff, 125f, 128, 132, 212, 214, 234
- With, J. P., 251
- Ørsted, Anders Sandøe, 66f, 258

Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig STUDIEAFDELINGENS UDGIVELSER

1. Hermann Clausen: Der Aufbau der Demokratie in der Stadt Schleswig nach zwei Weltkriegen. 303 s. 1966
2. H. V. Gregersen: Niels Heldvad 1564–1634. Ein Schleswiger der nordischen Renaissance – ein Bild seines Lebens und seiner Zeit. 272 s. 1967
3. Lorenz Rerup: A. D. Jørgensen. Historiker aus dem schleswigschen Grenzland. (1840-1897). 160 s. 1967
4. Vores egne vindver. Ved Poul Kürstein. 192 s. 1967 (Udsolgt)
5. Nørre og Sønder Gøs Herred. Red. af Poul Kürstein. 250 s. 1969
6. Hartwig Schlegelberger: Europa set fra den dansk-tyske grænse. 121 s. 1971
7. L. S. Ravn: Lærerne under sprogreskripterne 1851-1864. 295 s. 1971
8. Barn i Flensborg 1890-1920. Ved Poul Kürstein. 343 s. 1972 og 1973 (Udsolgt)
9. Helmut Leckband: Krigsfangelazarettet i Tamanskajagaden. 269 s. 1973 og 1974 (Overtaget af Gyldendal)
10. Søren Ryge Petersen: Dansk eller tysk? En undersøgelse af sprogforholdene i en flersproget sydslesvigsk kommune i 1973. 132 s. 1975
11. Anders Ture Lindstrøm: Landet Slesvig-Holstens politiske historie i hovedtræk 1945-1954. 200 s. 1975
12. Barn og ung i Flensborg 1920-1945. Red. af Lars Schubert og Johann Runge. 335 s. 1977
13. Paul Tappe: Det gamle Læk i billeder og tekst. 119 s. 1977
14. Egernførde bys historie. Red. af Harald Jørgensen, Frants Thygesen og O. M. Olesen. 291 s. 1980
15. Jane Bossen/Helge Krempin: Granit i Angel. Romansk stenhuggerkunst i et sydslesvigsk landskab. 93 s. 1980 – Bogen har fået prædikatet »Godt Bogarbejde 1980« –
16. Carsten R. Mogensen: Dansk i hagekorsets skygge. Det tredje Rige og det danske mindretal i Sydslesvig. 1933-39. 374 + 69 s. 1981
17. Johann Runge: Sønderjyden Christian Paulsen. Et slesvigsk levnedsløb. 344 s. 1981

